

Vercseg Ilona

KÖZÖSSÉG ÉS RÉSZVÉTEL
A közösségfejlesztés és a közösségi munka
gyakorlatának elmélete

Budapest, 2020 szeptembere

Első kiadás: A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék könyvsorozata, 2011

Ez a munka

a 2011-ben azonos címen megjelent papíralapú felsőoktatási tankönyv jelentősen átdolgozott, e-változata

Második kiadás

Felsőoktatási tankönyv

Lektor Csongor Anna

Tördelő Sain Mátyás

ELTE Társadalomtudományi Kar, Közösségi és civil tanulmányok mesterszak, 2020

Letölthető a TáTK honlapjáról <http://tat.k.elte.hu/oktatas/etananyagok>

© Vercseg Ilona, 2020

Tartalom

Bevezetés	6
Köszönetnyilvánítás	11
Első rész - A közösségi munka meghatározottsága	12
Ember és közösség – kérdésünk a humánétológiához.....	12
A közösségi beavatkozás három kiindulása	13
Első kiindulás: az eszmék és értékek világa.....	13
Második kiindulás: civil társadalom – társadalmi mozgalmak, akciók.....	15
Harmadik kiindulás: szakmai, szakmatörténeti megközelítés.....	18
Közösségfejlesztés: a senki földje?	18
Közösségfejlesztés – mozgalom és szakma	19
Mozgalom – a közösség általi fejlesztés	19
A közösségfejlesztés mint szakma	21
Szakmafejlesztés	22
A szakterület irányultsága és társadalmi funkciói.....	25
A közösségi beavatkozás fogalmai.....	26
Megfontolások.....	26
Fogalm meghatározások.....	28
Legitimációs támpontok	30
Alapelvek – közösség és részvétel	32
A közösség alapelve	32
A részvétel alapelve	35
A közösségi beavatkozás jellemzői.....	37
Eredet és növekedés – történeti áttekintés.....	37
Nemzetközi jelleg.....	38
Nyugat-Európa	38
A settlement.....	38
Egyesült Királyság	42
Európa más országai.....	43
Észak-Amerika, Egyesült Államok és Kanada	43
A déli félteke	44
Kelet-Közép Európa, Magyarország	45
A közösségi beavatkozás további főbb szervezetei.....	53
Magyarországon	53
Európában.....	55

Második rész - Változó szakmai fókuszok a változó társadalmakban	57
Fókuszban a civil társadalom	58
A civil társadalom aktualitása	58
A közösségfejlesztés sajátos hozzájárulása a civil társadalom fejlődéséhez	62
A társadalmi közeg meghatározó jellege	64
A civil társadalmi közeg mint szakmai kihívás.....	65
Rugalmasság és függetlenség.....	66
Fókuszban a szocializáció	67
Közösségi tanulás és fejlesztés.....	68
Az új generációk szocializációja a közösségi és demokratikus létre	68
Helyi tantervek	68
A helyi fejlesztési terv mint szocializációs kihívás.....	70
A dán termelő iskola	70
Közösségi művelődési programok	70
Kisebbségi tantervek	72
Demokráciatanulás az életben és az iskolában.....	73
Add tovább! Fiatalokkal a települési közösségekért	74
Közösségi iskolák, közösségi oktatás.....	74
Ökoiskolák	75
A Stiftelsen Idébanken a fenntartható fejlődésért	76
Felnőttkori szocializáció a közösségi és demokratikus létre.....	76
Népoktatás – tanulókörök, népfőiskolák	76
A CESAM, Stiftelsen Centrum För Samhällsarbete och Mobilisering.....	77
A népoktatás más rendszerei - népművelés az államszocialista időkben.....	77
A lengyelországi Helyi cselekvés Központja.....	78
Egy közösségi oktatási stratégia.....	78
Egy civil közösségfejlesztő- szervező képzési intézmény: a Civil Kollégium Alapítvány	78
Közösségfejlesztő tanulás és képzés, TLCDC (Training and Learning for Community Development)	79
Építő közösségek – közös tudás	80
Fókuszban a helyi/közösségi gazdaságfejlesztés	81
Közösségi vállalkozások	82
A közösségi vállalkozások formális keretei	83
Példák a közösségi vállalkozásra	84
Fókuszban a közösségi munka	91
Hogyan hat a kulturális és társadalmi közeg a ma közösségi munkájára?.....	91
Tágul a kör	94

A közösségfejlesztés iránti általános szükségletek	97
A közvetítés szükségessége.....	98
A megújulási képesség szükségessége	98
A kulturális változás kihívása	99
A demokratizálódás szükségessége.....	99
A nemzetek feletti civil társadalom szükségessége.....	100
Harmadik rész - Munkában a közösségfejlesztő és a közösségi munkás	101
Szerepek, szerepkörök.....	101
A közösségi kezdeményezés modelljei	102
A szerepet meghatározó tényezők és az egyéni mozgástér.....	102
Kezdeményező és együttműködő szerepkörök	104
Fejlesztő és a szervező szerepkörök.....	105
A fejlesztő szakmai feladatai.....	105
A szervező szakmai feladatai	114
A szakmunka végzéséhez szükséges szakértelem.....	115
Eredmények és hatások mérése (indikátorok a változás kimutatására)	116
A közösségi munka eredményességének mérése	117
Mérhetőség, közösségfejlesztés és hatalom	118
A jövő kívánatos fejlődési irányai.....	119
Konvergencia	119
A szakmaköziség erősítése.....	120
Önrendelkezés, a közösségfejlesztés függetlensége.....	120
A mozgalmi jelleg erősítése	120
Időtálló eredet.....	121
A változás megragadása	121
Az egyensúlyozás művészete	121
Fogalomtár	123
Irodalom.....	127

Bevezetés

Bevezetőmet két részre osztom. Az elsőben e könyv második kiadásának szükségességét indokolom, a másodikban a könyv címében szereplő „gyakorlati elmélet” kifejezés tartalmát értelmezem.

Először is tudni kell, hogy a *Közösség és részvétel* felsőoktatási tankönyvet minden, a közösségi munka iránt érdeklődőnek írtam, közülük is leginkább a felsőoktatásban tanulóknak és a gyakorlatban dolgozó közösségi munkásoknak. A könyv a felsőoktatási tanulmányok mellett a felnőttképzésben folyó szakmai képzésekhez is fontos szakmai támpontokat kínál.

A 2011-es első, csak papíralapon elérhető megjelenéskor leírt alapelvek és szakmai jellemzők jórészt kiállták az idő próbáját, hiszen azok már a '70-es évek közepe óta érelődtek. Az értelmes élet lehetőségét keresők között ott találni a közösségfejlesztés kialakítóit is. Ma is megállja a helyét a *Közösség és részvétel* első kiadásának számos gyakorlati példája. E példák közlésének funkciója itt elsősorban az, hogy az Olvasóban kialakuljon egy átfogó kép azokról a helyzetekről, amelyekkel a közösségi beavatkozóknak dolguk lehet.¹

A közösségfejlesztés legfontosabb mozgásterei, fókuszai, azaz értékeink megvalósításának fő terei lényegükben nem változtak, de finomodtak, árnyaltabbá és megalapozottabbá váltak. A szerepek/szerepkörök fejezet is időtálló lényegében még ma is.

Az első megjelenés óta eltelt közel 10 év a felgyorsult és gyakran drasztikus, indokolhatatlan változások időszakáé. A mindent átértelmező-átalakító politikai, gazdasági és társadalmi változások szinte kikerülhetetlen, kötelező érvényű hatást igyekeznek gyakorolni a hiedelmekre, az értékekre, a szabályokra, a szerepekre, a szokásokra, a szemléletmódra, az intézményekre – így a közösségre és részvételre, a civil társadalomra, a közösségfejlesztésre is. Az ellenhatás nem maradt el – az elmúlt 10 év közösségi és civil szférájában új gyakorlati megvalósulások születtek, melyek új értelmezési lehetőségeket vetettek fel, a változások új helyi és társadalmi-politikai mozgalmak sokaságának megvalósulását ösztönözték és egy új közösségi beavatkozó szakma megjelenését is sürgették, a közösségszervezését, s a kortárs kontextus szinte naponta állítja a közösségi beavatkozó szakmákat és mozgalmakat új kihívások elé.

Mindezek a könyv újra- és továbbírását, valamint frissítését tették szükségessé. A második kiadás legfőbb újdonsága szemléleti jellegű:

- Kiterjeszti, beilleszti a gyakorlati szakmai tevékenységet (közösségi munka, s azon belül a közösségfejlesztés és közösségszervezés) a szakmákon kívül zajló közösségi munkába (más szakmák közösségi irányultságú gyakorlata, helyi és társadalmi mozgalmak, spontán módon létrejövő közösségi kezdeményezések).
- Felismeri a *community engagement* (itt: közösségi elköteleződés) fontosságát mint a közösségi cselekvés kiindulópontját, 0. szintjét.²

¹ A röviden ismertetett példák itt éppen csak felvillantani hivatottak egy-egy közösségi munkával létrehozott eredményt, melynek részletesebb megismeréséhez (nem mindig, de legtöbbször) az Irodalom adja meg a példák mögött álló esettanulmányok, publikációk elérési útját. A “Mi történt azóta ezen a településen?” mindig felmerülő kérdésre a Harmadik rész A fejlesztő szakmai feladatai (105. o.) a *Visszavonul, kiszáll* részében (112. o.) adom meg választomat.

² Kifejtését lásd a Második rész Fókuszban a közösségi munka fejezet *Hogyan hat ...* részében (92. o.)

- Új szakmai/mozgalmi területet mutat be, a közösségszervezést.
- Kitágítja a helyi és társadalmi/politikai mozgalmak korábbi értelmezését.
- Mindezeket az utóbbi évtized gyakorlatából vett példákkal támasztja alá.
- Változtat a szakmai nyelven.
 - o Igyekszik a más szakmákból az utóbbi időben átvett szakkifejezések helyett következetesen az új értelmezésű közösségi munka jellemzőit tükröző kifejezéseket használni:
 - Segítés *helyett* közösségi beavatkozás. A segítés szó patronáló jellegű – patronál *lat.* pártfogol, támogat, védnökséget vállal vki, vmi felett
 - Szolgáltat *helyett* fejleszt, katalizál
 „Számos példáját láthattuk már annak, hogy egy projekt keretein belül hogyan szűkülhet még a közösségfejlesztés, a közösségi munka is szolgáltató jellegű munkává, ahelyett, hogy endogén fejlődést és változásokat eredményezne.”
 „A rugalmasság és a függetlenség előtérbe helyezése nem szolgáltató típusú, hanem *katalizáló* munkára alkalmas és kész szakemberek kiválasztódását és szerepvállalását eredményezné.”³
 - Képesség tétel *helyett* társadalmi, közösségi tanulás
 A képesség tételt kifejezést használják angolszász országok közösségfejlesztési területein, ám számunkra fordítása körülményes (hatalommal való felruházás, felhatalmazás, képesség tétel) és műveltető jellegű (valakivel csináltat valamit). A társadalmi/közösségi tanulás demokratikusabb, az egymástól tanulást fejezi ki és az egyéni mellett a közösségi munka eredményére is rámutat. Mindemellett használhatjuk továbbra is az *empowerment* kifejezést, s ez esetben én leginkább a *képesség válás* jelentés alkalmazását tartom a közösségi munkához illőnek.
- **A közösségi munka** ebben a kiadásban már nem csak a szociális terület szakkifejezése, hanem minden olyan szakmáé is, amelyik közösségi beavatkozással is él, továbbá valamennyi, helyi és társadalmi mozgalomé, s a civil társadalom összes közösségi tevékenységéé.

A nemzetközi, elsősorban az európai és magyar perspektívákat figyelembe véve, a 2. kiadás a következőket tartalmazza:

Az **első rész** az alapvetésé, a közösségi munkával mint az emberiség önmegvalósító, sajátos tevékenységével; a közösségi beavatkozás három kiindulásával; a mozgalmi és a szakmai felvetéssel foglalkozik, majd tisztázni igyekszik a közösségi beavatkozó jellegű szaktevékenységek fogalmait, legitimációs támpontjait, alapelveit és jellemzőit (történeti áttekintéssel), s bemutatja a közösségi beavatkozás fontosabb szervezeteit itthon és külföldön.

A **második rész** arról szól, hogy a szaktevékenység hogyan mozog és alakul az állandóan változó társadalommal, s arról is, hogy a magyar közösségfejlesztés, közösségi munka eddig milyen beavatkozási területeken bontakozott ki. A helyi közösségi folyamatokat átható, leggyakrabban alkalmazott célokat és eljárásokat *fókuszba* helyezve a civil társadalom fejlesztését, a szocializáció és felnőttképzés közösségi lehetőségeit, a helyi/közösségi gazdaságfejlesztést és a legátfogóbb értelemben használt közösségi munkát helyezük most figyelmünk középpontjába. E rész végén, integrációs megfontolásból, bemutatjuk a közösségfejlesztés iránti általános szükségleteket; a közvetítés és a megújulási képesség szükségességét, azt, hogy mit jelent a kulturális változás immár folyamatosan jelenlévő kihívása, a demokratizálódás és a nemzetek feletti civil társadalom szükségessége a közösségi beavatkozással foglalkozók kontextusában.

³ Szerzői kiemelések e könyvből

A harmadik rész a szakemberrel, a munkát végző közösségfejlesztővel, közösségi munkással, közösségi szervezővel foglalkozik, elsősorban a szerepekkel, a szakmai feladatokkal és a szakértelemmel, és sorra veszi az eredmények és hatások mérésével és a gyakorlati alkalmazással kapcsolatos fő kérdéseket is.

A könyvet néhány jövőre vonatkozó, kívánatos fejlődési irány felvázolásával igyekszem teljesebbé tenni, továbbá Fogalomtárral és a felhasznált Irodalom jegyzékével.

Az első megjelenés közel 10 évét követően szükségessé vált nem csak a könyv megújítása, hanem az is, hogy e-változatban legyen hozzáférhető.

Másodszor a *Bevezetés* ad jó teret kötetem alcímének kifejtésére: A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. A „gyakorlati elmélet” (vagy „a gyakorlat elmélete”) kifejezést a francia szociológus, Pierre Bourdieu vezette be (Bourdieu, 1972) s bár itthon kevésbé, Európában széles körben vált használatossá. A „gyakorlat elmélete” (*une théorie de la pratique*, vagy *theory of practice*) kifejezéssel arra utalunk, hogy az itt bemutatandó elméletek fő forrásául közösségfejlesztők-szervezők, közösségi munkások gyakorlati tapasztalatai szolgálnak. A közösségi beavatkozás hatásainak megfigyelése és elemzése révén e tapasztalatokból vontunk ki lényegi, s ekként több helyzetre érvényes magyarázatokat és alkalmazható eljárásokat, annak érdekében, hogy megragadhassuk a közösségi szakmai beavatkozás természetét, jellegét, meghatározottságát és működési módját hétköznapi mozgásában, igazolva létjogosultságát és immár történelmi jelenvalóságát is.

To profile the profession of community work – e címen állította össze Hágában, 1987-ben egy munkaterületi bizottság a közösségi munka meghatározóit. A kérdések és a lehetséges válaszok, noha egyre változó tartalommal, azóta is nyitottak, hiszen korunkban az állandósuló változások determinálják a közösségfejlesztés és más közösségi beavatkozások mozgásterét. A sztenderdek ugyan időről időre összegezik egy professzió aktuális profilját, de mivel az, társadalmával együtt, szüntelenül változik, folytonos reflexióra és módosításokra, kiegészítésekre van szükség – erre szolgálnak például az Egyesült Királyságban a közösségfejlesztés állandó értekezletei (*standing conferences*). Egy szakma fejlesztésének fontos eleme a gyakorlati elmélet, amely a kellő számú gyakorlati munka általános érvényű elemeinek megragadásából, kiemeléséből és további használatra alkalmassá tételéből tevődik össze, s válik a szakmai kánonnak részévé, megbízható, a gyakorlat által igazolt szabálygyűjteményévé.

A gyakorlat kínál megfontolásokat és felismeréseket, belőle vonódnak ki és általa nyernek igazolást a közösségi beavatkozás modelljei és velük együtt cselekvési területei, s azok elméleti háttere és módszerei is. Ha ezek változnak, a szabálygyűjtemény is változik.

A beavatkozási modellekkel a különböző mozgás- és kommunikációs formák is átalakulnak az állandóan változó társadalmakban, helyi közösségekben. Hátterbe szorulhatnak például, majd újra előtérbe kerülhetnek, akár az összes cselekvés *fókuszába* is. E fókuszok – a hagyományos szerepkörökön túl – új szerepeket és szerepköröket alakítanak ki a változást elősegítő személyek szakmaiságában. Ilyenek a változás közvetítője, a katalizátor, az animátor, a pártfogó, a tanító-képző, a támogató, a fejlesztő és szervező szerepek, amelyek mellé felsorakozik az agitátor, a mozgalmatszervező, a közösségi döntéshozatal facilitátora és további új szerepek. A közösségi média hozzájárulása a civil kezdeményezésekhez egyre jelentősebb, s már nem csak online, de gyakran offline tevékenységeket is generál, melyek közösségi szervezőmunkát igényelnek. Tüntetések, vonulások, élőlánc, flashmobok, fórumok, szociális közösségi médiakampányok, népszerűsítő filmek, PR és oktatófilmek, mémek és egyéb közösségi létrehozásának szakértelme is kialakul, s a hozzáértés megszerzése mellett mindezek rendszerezése, alkalmazhatóságának tanítása is kidolgozódik.

E munkában egy sor, általam ismert és fontosnak tartott, s közösségfejlesztő lévén jobbra a közösségfejlesztésből merített gyakorlati elméleti tapasztalatot osztok meg az érdeklődőkkel. Előre bocsátom, hogy nem tudom a közösségi beavatkozást kizárólag szakmának tekinteni. A közösségfejlesztés szakmaépítésében eltöltött évtizedeim során mindinkább érlelődik bennem a felismerés, hogy az helyi közösségi mozgalmakat is gerjeszt, melynek hatására megvalósul a legfőbb cél: a közösség általi fejlesztés.

Mindez számos, a szorosan vett szakmán belüli és kívüli tényező együttállásából jön létre. A közösség jellege, kezdeményező és cselekvőképessége, mikro és makrokörnyezete és kultúrája csakúgy, mint az érintett csoportoké, cselekvő személyeké és a beavatkozó szakemberé, meghatározó jelentőségű. A dolgok egymáshoz viszonyuló, pillanatnyi helyzete, a *konstelláció*, az egyidejű megjelenés nem áll fenn örökké. *Panta rhei* – „minden folyik” (gör.): a világon minden állandó és örökös mozgásban van. Így a közösség általi fejlesztés is folytonosan változtatja mozgástereit, keresve beavatkozásának az adott időszakban legoptimálisabb területét. Együtt mozog a változó társadalommal, s kér/foglal el mind több teret közösségi hatások eléréséhez.

Az optimális mozgástér megtalálásához sok függ attól, hogy a mindenkori társadalomirányítás – a társadalomjobbító civilekkel és szakmákkal együttműködve – mennyire rugalmasan és milyen gyorsan tud reflektálni az új kihívásokra, él-e a megújulást felgyorsító eszközökkel, az intézmények meta-szerkezetének fejlesztésével – ilyenek a közösségi beavatkozás módjai, s a közgondolkodás változásai is –, érvényesíti-e befolyását erkölcsi, fejlesztéspolitikai, jogi és anyagi támogatás formájában. S még ha mindezt tenné is, remélhetőleg nem rögtönzéssel forgácsolná szét figyelmünket és erőforrásainkat, hanem átfogó kulturális és társadalmi válaszokban jelenítené meg a társadalom és közösségfejlesztés kihívásaira adható válaszokat. (Gergely, 2005: 7 [1991])

Az Idő, a Sokaság, a terebélyesedő Gyakorlat és a tapasztalati úton folyton gyarapodó Hozzáértés rögzít változásokat, hoz létre variánsokat, vesz észre új igényeket és szüli az azokra adható válaszokat.

A közösségfejlesztésre, közösségi innovációra vállalkozó első csoport már a kezdeti gyakorlati munkák után illetve közben, a '70-es-'80-as évekből szinte azonnal figyelni kezdett a szakmaépítési szempontokra, egyszerűen azért, hogy mind több szakembert, helyi közösségi munkást legyen képes e munkába bevonni. Folyamatosan fejlesztette beavatkozási módjait, miközben elemezte és publikálta azok módszertani és elméleti vonatkozásait, majd ezek segítségével képzéseket szervezett az érdeklődőknek. Felnőttképzés és felsőoktatási kurzusok, szakirányok, továbbképzések, végül 2010-től az ELTE TáTK Közösségi és civil tanulmányok szakán beindult MA képzés jelzi e folyamat fő állomásait.

Újabb közege a szakmaépítésnek a szakmai és mozgalmi találkozók szervezése: kistérségi, megyei, országos és nemzetközi konferenciák, szemináriumok, műhelymunkák, melyek hatására az érdeklődő helyiek motiváltakká váltak a közösségfejlesztésre, és fokozatosan a helyi fejlesztések sokasága kezdődött meg. E gazdag és tágas *kommunikációs folyamat* rendre felszínre hozta az igényeket: ismerni egymást az országban és Európában; együttműködni, közös programokat kialakítani; meghívni a szakmai szervezetek egy-egy specialistáját a saját helyszínre; szomszédolások, tanulmányutak, nyári egyetemek és így tovább. A jó kommunikáció „magától” végzi dolgát: ismerkedések, megismerések, ráismerések, gondolatcsereik, párbeszéd, megértés, egyetértés, együttműködés jön létre, leggyakrabban önszervező módon, szervezetek, települések, kistérségek és megyék között, többször külföldi partnerek bevonásával.

Akadtt kéz és ihlet is mindezek hozzáértő leírására, Parola és Parola-füzetek ⁴, tanulmányok, cikkek, jegyzetek, tankönyvek és szakkönyvek kiadása kíséri a magyar közösségfejlesztők és közösségi munkások útját.

⁴ A Parola a Közösségfejlesztők Egyesülete negyedévenként megjelenő szakmai folyóirata, a hosszabb terjedelmű műveket a Parola füzetek sorozata jelenteti meg, <https://kofe.hu/parola/>. További kiadványok az egyesület honlapján találhatóak, <https://kofe.hu/kiadvanyaink-tanulmanyaink/>
A Parola 30 éves évfordulójára Huszerl József, az egyesület tagja, a Közösségi Kapcsolat Alapítvány (Adattár) alapítója és ügyvezetője írt visszaemlékezést (Huszerl, 2019)

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok mindazoknak, akiktől inspirációt kapunk; akik új horizontot vagy szakmán belüli terület kimunkálásának lehetőségét nyitják meg előttünk; s azoknak, akikkel évtizedek óta együtt dolgozunk – meglehet (sokkal) kevesebb ideje, de mintha mindig is együtt lettünk volna. Azoknak, akikkel e munka stratégiáit kifejlesztjük és napi gyakorlattá szervezzük tevékenységeinkben a *Közösségfejlesztők Egyesülete*, a *Civil Kollégium Alapítvány* és számos *országos, térségi és megyei, továbbá helyi közösségi szervezet*, több ezer *helyi közösségi munkás* részvételével, beleértve kortársaimat is, akikkel együtt kezdtük ezt az építkezést és ma is kitartunk a közösségfejlesztés ügye mellett. Köszönöm a felnőttképzésben és a felsőoktatásban velünk dolgozó munkatársaknak az együttműködést és a folyamatos tudáscserét, különösen az ELTE Szociális Munka Tanszékének az MA szak alapításában, indításában és oktatásában létrejött csoportos alkotó munkát. Ugyanez a tanszék fogott össze a Hilscher Rezső Egyesülettel, hogy felsőoktatási tankönyvként kiadja e könyv első, papíralapú kiadását – köszönet érte. Fontos szerepet játszanak a gyakorlati elmélet kimunkálásában külföldi kollégáink is a *CEBSD/EuCDN* és a *CEECN* nemzetközi csapataiban.

Köszönöm támogató magatartását azoknak, akik mélyen meg vannak róla győződve, hogy e munkát, minden nehézsége ellenére is érdemes végezni, mert az abban munkálkodókat *értelmes élethez* juttatja, ami nem csak nekik, de másoknak is fontos. Ezt a jó érzést táplálják bennünk munkatársaink és tanítványaink, akik a tevékenységeikből kibontakozó, a közösségi munkát megújító példákat kínálják kortársaiknak és az idősebb generációknak. Gondolok a közösségi beavatkozással dolgozók nyitott, közösségi utakat kereső szereplőire; a társadalmi-közösségi akciókat, mozgalmakat szervezőkre, s mindazokra, akik a kirekesztés ellen és a befogadásért emelik fel hangjukat és cselekednek közösségben: a helyi közösségfejlesztő folyamatokat katalizálókra; a közösségi munkahely-teremtőkre; a közösségi/társadalmi elkötelezettségű, részvételen alapuló művészet fejlesztőire; a közösségi érdekérvényesítés és érdekképviselet közösségsszervezőire; a szakma- és intézményköziségért tevékenykedő szakemberekre; a saját szakmájukat közösségivé tenni igyekvő tervezőkre, építészekre, tájtervezőkre, urbanistákra, a kulturális területeken dolgozókra; a döntési folyamatokhoz az érintettekkel érdemi párbeszédet szorgalmazó és szervező állampolgárookra és politikusokra, önkormányzati szakemberekre; gondolunk továbbá az online közösségi rádiókra, köztük immár a Civil Rádióra is; a közösséghez tartozásért, a közösségi lét élményszerű megéléséért összefogó helyi lakosokra szomszédünnepeken, házpiknikeken, közösségi kertekben, s mindazokra, akik tapasztalataikat megosztva másokkal – képzéseken vagy szemináriumokon, műhelytalálkozókon, a közösségi médiában – járulnak hozzá a mind emberibb, közösségibb és cselekvőbb, demokratikusabb és tudatosabb társadalom kialakulásához.

Budapest, 2020. szeptember 10.

Vercseg Ilona

Első rész

A közösségi munka meghatározottsága

A legfőbb meghatározottság kétségtelenül az, hogy a közösség az ember elemi létfeltétele.

Ember és közösség – kérdésünk a humánétológiához

Vajon a közösségiség velünk született tulajdonságunk vagy tanult viselkedés?

Ennek az alapvető felvetésnek a végiggondolásához a legbiztonságosabban a humánétológus Csányi Vilmoshoz fordulhatunk, aki az emberi természet biológiai gyökereit vizsgálja.

„A modern biológia sokszorosán igazolta azt a tényt, hogy az ember is az állatvilághoz tartozik: egy különleges emlős faj. Különlegessége éppen viselkedésformáiban rejlik. Például az ember az egyetlen olyan állatfaj, amely képes kultúrát és társadalmat létrehozni, pedig génjeink csak körülbelül egy százalékban különböznek a csimpánzokétól.

Az ember viselkedése sok mindenben különbözik a csimpánzokétól, és az egyes új tulajdonságok egymást is befolyásolva, összetetten nyilvánulnak meg, ezért *emberi viselkedési együttesről*... beszélünk. (...) Az emberi viselkedési együttes összetevői egymással szorosan összefüggenek. A bonyolult emberi viselkedési együttes arra is képes, hogy a csoport⁵ saját magát konstruálja, konstrukciós képessége maga felé irányuljon; hogy létrehozzon közös akciókat, közös hiedelmeket, közös konstrukciókat, életmódot, életstílust, melyek által a csoportok egymástól különbözőek lesznek. Az állatcsoportok teljesen egyformák, de az embercsoportok – a *kultúra* jelenléte miatt! – nagyon különbözőek egymástól. (...) A *csoporttársadalom* a történelem során rendkívül sikeres volt, a kis kultúrák megszerveződtek és minden kultúra a hiedelmek, különféle közös akciók egyfajta funkcionális együttesét alkotta meg. Ez arra szolgált egyrészt, hogy eltartsa az embereket, másrészt arra, hogy válaszoljon arra az örök kérdésre, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk és hová megyünk?

Annyira sikeres volt ez a konstrukció, hogy az utolsó néhány ezer évben az emberiség nem csak életben maradt, hanem fantasztikus módon el is szaporodott.” (Csányi (2003), kiemelte Vercseg 2018b: 11-12)

„Az embernek mint fajnak nagy evolúciós újítása a közösség kifejlődése. Nem az egyének versenye a döntő az emberi evolúcióban, hanem a közösségeké. A közösség sokfejú, százkézű, tevékeny, mindenre figyelő *biológiai és kulturális konstrukció*... Milliós éves fejlődése alatt megbízható, kiegyensúlyozott környezetet biztosított az emberi életnek... Az emberi természet számára a közösség az optimális működési tér... olyan helyi közösségeket kell kialakítani, amelyekben mindenki megtanulja, hogy az ember csak közösségekben életképes, és a központosítás előnyeinek megőrzése mellett a helyi kultúra a legfőbb jó és legfontosabb emberi érték.” (Csányi 2005, idézi Vercseg 2018b: 13)

⁵ Csányi Vilmos „csoport”-ként beszél a közösségről, míg másutt közösséget említ. Fontos leszögezni, hogy csoportként való jelölés is takarhat közösséget, lásd Merton meghatározását: „*Természetesen minden csoport egyúttal közösség is, de azok a közösségek, amelyeknek tagjai nincsenek egymással interakcióban, nem tekinthetők csoportoknak.*” (Merton, Robert K. (1980 [2002,1968,1949], Vercseg kiemelése 1980: 606))

A közösségi beavatkozás három kiindulása

A közösségi munka keletkezésének forrásvidékét, kiindulási pontjait keresve először is elengedhetetlennek tartottam utalni a közösség és az emberiség „millió éves (együtt) fejlődésére,” organikus összetartozására. Reményeim szerint e munka egészét áthatja a meggyőződés, hogy a közösségi beavatkozó szakmák *részei*, s még csak nem is meghatározó nagyságrendű részei az emberiség által kifejtett közösségi munka összességének, mert a közösségi munka nem csak, és nem elsősorban szakmai tevékenység, hanem az emberi létezés velejárója. A közösség, amely évezredekken át létfeltételévé vált az emberi életnek, s amelyet korunkban egyesek mégis és már jó ideje végveszélyben látnak, ma is erős és szívós, alakul-változik és sokkal erősebben vesz részt életünk alakulásában, mint azt mi tudatosítani vagyunk képesek. (Vercseg 2018b: 3) Ugyanitt, a Közösségelmélet címet viselő munkámban mutatom be nagy vonalakban, hogy miért vált a robbanásszerű városodás korában az „elveszített közösség” a munkamegosztást építő társadalmak kritikájának eszközévé; vagy mások miért gondolták úgy, hogy a „közösség elvesztése” az emberiség számára szükségszerű volt a szabadság elnyerése érdekében.

A téma bonyolult, s nem vagy-vagy, hanem is-is történet. A 19. század végétől máig számos közösségelméleti munka született világszerte, értelmezési lehetőséget kínálva mindannyiunk számára. Elemzőik szerint⁶ a közösségnek három fő, leggyakoribb előfordulása létezik: *a hely szerinti közösség (place)*; *a kialakult személyiség (selfhood) által létrejövő érdeklődési/választott (interest, or elective) közösség*; *és a lelki közösség (communion)*. (Vercseg 2018b: 50). Elmondható, hogy ezek mindmáig kiindulási pontjai a közösségi munkának, igazolva a közösség jelenvalóságát. A főként „közvetítő” szerepet betöltő, a közösségi fejlődést katalizáló szakterületek, a mintegy 120 éve feltűnt, hamar specializálódni és sokasodni kezdő közösségi beavatkozó szakmák a közösség fejlesztésének szükségességét és lehetőségességét igazolják.

A közösségi munka széles körű megvalósulásában a változást szolgáló spontán és szervezett törekvések – kultúrákként és koronként változó intenzitással és tartalommal – mindenütt megjelennek az emberi együttélésben és együttműködésben, a közösségek és a társadalmak, valamint a nemzetközi élet színterein.

Bárhogyan osztályozzuk is a közösségi munkát, nagy valószínűséggel elmondható, hogy a közösségi beavatkozás leggyakoribb kiindulási területei az *Eszmék és értékek világa*; a *Társadalmi mozgalmak és akcióké*, s végül a *Szakmáké*.

Első kiindulás: az eszmék és értékek világa

Felebaráti szeretet

Köztudott, hogy a középkorban a helyi közösségekhez tartozás az összetartozás érzését jelentette a közösség tagjai számára – figyeltek a közösségre és az is rájuk –, támogatták egymást, s a bajbajutottak megsegítését íratlan törvény, norma biztosította.

Az *egyház* szerepe az iparosodásig, a városodásig rendkívül jelentős volt abban, hogy a ma szolidaritásnak nevezett *felebaráti szeretet* cselekvésben is megmutatkozzon. Ez igaz volt az egyházra magára is, hisz az általa közvetített értékek és normák érvényesítése, a szegények felebaráti szeretettől indított támogatása szinte elvárhatóvá vált tőle, s ez irányú cselekvése a jótékonyágban, annak szervezésében fejeződött ki. (Kerekasztal 2010: 3: 7) Az egyház szerepet kezdett vállalni a szegénygondozásban, és az ehhez szükséges pénz nagy részét

⁶ Willmott 1986; Lee és Newby 1983; Crow és Allen 1994 alapján, <https://infed.org/mobi/community/>

jómódú polgárok adták, ugyanis 1100-ban a katolikus egyház dekrétuma kimondta, hogy a szegények támogatása a gazdagok kötelessége.

Testvériség

A tradicionálisból a modernizálódó társadalmakba történő átmenetet a XVI. század Európájában megkezdődött társadalmi és gazdasági változásai jelentették egyfelől (Vercseg 2018b: 77-85),⁷ másfelől a korszakváltást és modernizációt kiváltó angol (1640-1689) és francia (1789-1799) forradalom.⁸ A társadalmi és forradalmi változások eszmetörténeti hátterét a 17-18. században jelentkező-erősödő eszmearamlat, a Felvilágosodás adta.

A francia forradalom jelszavává a felvilágosodás eszméiből táplálkozó jelmondat vált: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség (*Liberté, Égalité, Fraternité*). A „testvériség” a „felebaráti szeretet” modernizálásából, a korra történő átértelmezéséből született, méghozzá kibővült jelentéstartalommal: egyenlők és szabadok vagyunk.

„A felvilágosodás az ember kilábalása maga okozta kiskorúságából. Kiskorúság az arra való képtelenség, hogy valaki mások vezetése nélkül gondolkodjék. Magunk okozta ez a kiskorúság, ha oka nem értelmünk fogyatékoságában, hanem az abbeli elhatározás és bátorság hiányában van, hogy mások vezetése nélkül éljünk vele. Sapere aude! Merj a magad értelmére támaszkodni! - ez tehát a felvilágosodás jelmondata.” (Kant, Immanuel 1784)

A francia forradalom hármas jelszava számos francia középületen máig olvasható. Ezek az elvek a gyakorlatban azonban már a forradalom ideje alatt sem valósultak meg – a hatalom megszerzésének, illetve megtartásának igénye vezetett például a Robespierre által irányított jakobinusok terrorjához. A forradalom hatása mégis óriási volt: a 19. század nagy részét az ekkorra visszavezethető eszmék, a nacionalizmus, a liberalizmus, valamint az alkotmányosság iránti törekvés határozta meg Európa jelentős részén.⁹

Filantropia¹⁰

Első kiindulásunk fontos szereplői a filantrópok, az emberbarát támogatók, az eszmével áthatott jótékonykodók is, akik bár nem tudják megszüntetni a társadalmi nyomort, de belátható léptékben, saját köreikben és néha azon túl is, támogatnak egyéneket, csoportokat, alapítványokat, egyesületeket, ügyeket és mozgalmakat.

A filantrópok cselekedeteinek fogadtatása kultúrákként és az aktuális társadalmi kontextus szerint változik: hol tiszteletet és megbecsülést váltanak ki, hol kétségbe vonják jócselekedeteik „tisztaságát”, érdek nélküliségét. A filantrópok jobbára gazdagok, s a szegények úgy érezték, hogy az ő kizsákmányolásukért „cserébe”, lelkiismeretük megnyugtatóra adományoznak.¹¹

Köreikben is megjelenik az egyházi jótékonykodás a szeretetszolgálatok, a karitás-szervezetek, humanitárius segélyszervezetek képében, s ez utóbbiak az egyháztól független szervezetekként is működnek.

A 19. századtól alakultak ki a jótékonykodással foglalkozó egyletek, s utódaik ma is jelentős arányban vesznek részt a civil társadalom tevékenységében. A kialakuló

⁷ Megerősödött nemzetállamok – szilárd központi kormányzás; A lakosság gyors növekedése; Nagy földrajzi felfedezések; Kontinentális munkamegosztás. E folyamat vázlatát bővebben lásd a Közösségelmélet végén megjelölt történelmi Háttéranyagban! (Vercseg, 2018b)

⁸ Uott

⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Francia_forradalom

¹⁰ filantropia – ‘emberbaráti érzés, jótékonykodás’. – filantróp: ‘emberbarát, jótékonykodó ember’. Nemzetközi szó a görög *philosz* (‘barát, kedvelő’) és *anthroposz* (‘ember’) elemekből.

¹¹ E témát a saját viszonyainkra aktualizálom e könyvben, a közösségfejlesztés magyarországi történetét ismertetve (46-49. o.)

szegénységkutatás is fontos talaját képezte a célzott segítségnek. Mindezek a közösségi munka szakmatörténetének is jelentős állomásait képezik, mert fontos szerepük van az állami szolgáltatások kialakulásában és működtetésében.

Második kiindulás: civil társadalom – társadalmi mozgalmak, akciók

Az előzőekben jelzett társadalmi, gazdasági, polgárháborús és forradalmi változások, a Felvilágosodás új világnézeti mozgalmi, „amelyek a liberalizmus, a szocializmus, a demokrácia és a kapitalizmus megszületéséhez és megszilárdulásához vezettek”¹², együttesen a 19.-20. századra tették lehetővé a társadalmi szerveződés mind szélesebb körű gyakorlását.

A mai értelmű társadalmi mozgalmak, akciók és az alakuló civil társadalom a 20. századi ellenkultúra-mozgalomtól (*counterculture movement*) válik meghatározó jelentőségűvé, mely a '60-as évek amerikai kontextusában jó talajra talált a már létező rendszerellenességben (*anti-establishment*). A növekvő társadalmi feszültségek (vietnami háború; szegénység növekedése) egyre erőteljesebben terjeszkedő mozgalmakat és kulturális-életmódbeli változássorozatot fejlesztettek ki. A legfontosabbak: a polgárjogi mozgalom (*Civil Rights Movement*); a szólásszabadság mozgalma (*Free Speech*); a háborúellenes és antinukleáris mozgalmak (*Anti-war, Anti-nuclear*); az újbaloldali mozgalmak (*New Left*); a nők jogaiért harcolók mozgalma (*Women's Rights*); a feminista mozgalma (*Feminism*); alternatív iskolák – független közösségi iskolák mozgalma (*Free school movement*); a melegek felszabadulása (*Gay liberation*), és sorolhatnánk.

Megkérdőjeleződött a hagyományos tekintélyelvűség. Megfogalmazódtak a generációs különbségek. Új kulturális és szubkulturális formák alakultak ki (hippi mozgalom, marihuana, LSD). Alternatív művészeti formák és média keletkezett. Környezettudatos gondolkodás kezdett kialakulni. Új technológiák jelentkeztek (Theodor Roszak, az ellenkultúra fogalmának megalkotója, amerikai író és szociológus hangsúlyozza, hogy az Apple Computer a nyugati-parti ellenkultúrából emelkedett ki). Eddig nem ismert vallási, spirituális és okkult eszmék terjedtek el (*Buddhizmus, Taoizmus, Hinduizmus és mások*). Teret nyert a szexuális forradalom. Ezek és más, további mozgalmak, életmódbeli viselkedésformák is az ellenkultúrából fejlődtek ki.^{13 14}

„Az ellenkultúra esetében ismét olyan jelenségkörrel állunk szemben, amelynek sokrétű történeti előzménye van. A „gyökereket” kutatva vissza lehetne menni az antik cinikus filozófusokig vagy a középkori kereszténység olyan meghatározó alakjaihoz, mint Assisi Szent Ferenc. E mozgalmaknál tulajdonképpen arról van szó, hogy a civilizációval szemben egy valamilyen ellencivilizációt, egy azzal majdhogynem diametrálisan szemben álló kulturális értékrendet javasol akár egy vallási, akár egy politikai vagy kulturális irányzat. Minthogy ezek a törekvések kritikusak a „magaskultúrán” alapuló civilizáció értékeivel, intézményeivel, tudásával szemben, nagy szerepet kap bennük mindaz, amit a népi kultúra vagy a szubkulturák spontaneitása, kreativitása, közösségi szelleme kínál. A hatvanas-hetvenes évekbeli ellenkultúra a rockzene és a kommunamozgalom, a hippideológia mellett támaszkodott a feketék és más színes bőrűek emancipációs mozgalmára, de az ökológia jegyében a népi-paraszti kézműveskultúrára is. Minden idesorolódott, ami a hatvanas–hetvenes években átfogó alternatívákat próbált a modern ipari társadalommal szemben felvonultatni.

Volt az ellenkultúrának egy sajátos kelet-európai s ezen belül egy magyar változata is. Fontos megemlíteni, hogy ebben az ellenkultúra-környezetben született a hagyományos népi kultúrát újra „divatosá” tevő táncmozgalom, amely egy kozmopolita ifjúsági közösségi kultúra fontos színterévé tette ezt az archaikus szórakozási formát. (És nem csupán a magyar

¹² <https://hu.wikipedia.org/wiki/Felvil%C3%A1gosod%C3%A1s>

¹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Counterculture_of_the_1960s (a mozgalmakat részletesebben kifejtve lásd uitt)

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Counterculture_of_the_1960s#Technology

táncokat kultiváltak, hanem Közép-Európa és a Balkán etnikai sokszínűségét, a néphagyományok kozmopolitizmusát.)” (Klaniczay é.n.)¹⁵

Az ellenkultúra nálunk is számos ellenáramlatot éltetett. A hatalom által „izgatónak” tartott műveket, melyeket veszélyesnek tartott önmagára nézve, hosszú vonakodás után végül betiltotta és szankcionálta, de a „kulturális ellenállás” (Klaniczay G. kifejezése) szerteágazó formáival nem tudott mit kezdeni – ad-hoc dorgált, büntetett, de a folyamatokat megállítani nem tudta. Néhány példát felhozok most a jelenségek sokaságából, megjegyezve, hogy a rendszerváltás óta komoly munka folyt a dokumentumok felgyűjtésére, melyekből hozzáférhető levéltári anyagok lettek – például a Betekintő, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára internetes negyedévenként megjelenő tudományos folyóirata –, s az egykori szereplőkkel filmek, interjúk készültek.

Az itt közölt linkeken lévő anyagok hivatkozásai elvezetik az érdeklődőket további egykori alternatív jelenségek megismeréséhez.

Budapest, 1970. R-kiállítás

A magyar avantgárd művészet egyik legkorábbi és legszélesebb körű seregszemléjét Csáji Attila szervezte meg, a katalógus előszavát Beke László írta. A kiállításon az Iparterv és a Szürenon kiállítói is részt vettek a Budapesti Műszaki Egyetem R-épületében. A Képzőművészeti Lektorátus engedélyének hiánya ellenére a komoly viharokat kavarázó összeállítás három napig együtt maradt. A később neoavantgárdnak titulált generáció szinte minden jelentős alkotója képviseltette itt magát. A hiperrealizmustól a pop-arton és a monokrom festészetten át a konceptualizmusig a Magyarországon akkor ismert irányzatok mindegyikének elemeit fel lehetett fedezni a bemutatott műveken. A kiállítás doyenjének, Korniss Dezsőnek a személye az idősebb avantgárd generáció hagyományainak őrzését is szimbolizálta. Korniss mellett Attalai Gábor, Bak Imre, Baranyay András, Csáji Attila, Csiky Tibor, Csutoros Sándor, Donáth Péter, Erdély Miklós, Galántai György, Haraszty István, Haris László, Hencze Tamás, Illyés István, Jovánovics György, Lakner László, Lantos Ferenc, Major János, Méhes László, Molnár Sándor, Molnár V. József, Nádler István, Pauer Gyula, Papp Oszkár, Szentjóbó Tamás, Temesi Nóra, Tóth Endre és Türk Péter művei tették teljessé az összképet.

<https://artportal.hu/lexikon-szocikk/r-kiallitas/>

Halász Péter

Az író-rendező-színész 1969-ben alapított Budapesten társulatot, a Kassák Ház Stúdiót. 1976-ban a politikai nyomás, a betiltások hatására a társulattal együtt emigrált. Párizs és Amszterdam után New Yorkban telepedtek le, ahol Squat Theatre néven színházat és alternatív kulturális centrumot működtettek a 23. utcában, a híres Chelsea Hotel szomszédságában. A Squat-ot a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján az amerikai metropolisz legfontosabb kulturális helyszínei között tartották számon, a színház a világ nagy alternatív fesztiváljainak rendszeres vendége volt.

A társulat 1985-ben kettészakadt, a Squat-ot Bálint István vitte tovább, Halász Love Theatre néven alapított új csoportot. Halász Péter 1991-ben tért vissza Magyarországra. Alkotásai láthatók voltak a Merlinben, a Katona József Színházban, az Operában, a Nemzeti Színházban is; tanított a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. Herminamező - Szellemjárás című filmjét a 37. Magyar Filmszemlén mutatták be; az alkotás kísérleti film kategóriában nyert díjat. Ezen

¹⁵ Klaniczay Gábor történész, a Közép-Európai Egyetem CEU tanára, az ellenkultúra megjelenését kutatja Nyugaton és Keleten, s azt, hogy hogyan alakította át a politika tárgyát, színtereit és eszközeit Amerikában, majd az egész világon, és hogyan jutott el a vasfüggönyön túlra, Közép Európában is.” (1968 és az ellenkultúra: 2018, absztrakt). A további tájékozódás érdekében ajánlom még következő írását: Szubkultúra, ellenkultúra, underground. RUBICONLINE, 2013/09-10.

http://www.rubicon.hu/megrendelhető/termek_cikkek/klaniczay_gabor_szubkultura_ellenkultura_underground/21/5/1

utolsó előadásának teljes dokumentációját a barátai által létrehozott *Halász Péter Virtuális Emlékmű* online archívum tartalmazza.

<https://hvg.hu/kultura/20060310halaszpeter>

Az Orfeo

A Fodor Tamás vezette csoport „művészkomunaként határozta meg magát, melyet mindenekelőtt a közös alkotói munka hozott össze és tartott egyben évekig. A ház (ti. a Pilisborosjenőn általuk épített kommuna) egy munkaközösségnek, egy színészműhelynek adott otthont... ahogyan az Orfeo az alkotás folyamatában az újra és a formabontóra törekedett, a társadalom széles körében elfogadott és megszokott életformákkal szemben is egy alternatív, saját közösségi létformát kívánt kialakítani...Politikai színházat csináltak, azaz társadalmi, közéleti problémákat feszegettek, jóval szabadabb mozgástérrel, mint a kőszínházak” – írja Huhák.

Betekintő 2018/2. Huhák Heléna: Közös élet, közös tér. Az Orfeo csoport kommunája Pilisborosjenőn. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2018/2_huhak.pdf

„Alternatív”, underground, punk zenekarok

Az Európa Kiadó, a Kontroll Csoport, a Bizottság, a Mosoly, a CPg, az Auróra Cirkáló; a Közellenség punk és skeanhead együttese.

Unger Gabriella: Ellenkultúra és állambiztonság. Tezor 3. 165.-188.

https://www.abtl.hu/iratok/cikkek/unger_ellenkultura

Miniszoknya, Infecundin, próbaházasság.

Az 1968-as szexuális forradalom hatása Magyarországon. Írta Tóth Eszter Zsófia. Betekintő 2018/2.

https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2018_2_toth_e_zs.pdf

Magáról a lapról: <https://betekinto.hu/taxonomy/term/191>

Ellenkultúra plakátok

http://budapestgaleria.hu/_kiallitasok-2013-budapest-galeria/ellenkultura-a-80-as-evekben-valogat-as-bp-szabo-gyorgy-plakatgyujtemenyebol/

Az ellenkultúrától Klaniczay Gábor *1968 és az ellenkultúra* című esszéjét ajánlva búcsúzó (Klaniczay, 2018), amely máig tartó hatásában és mozgásában vázolja fel „A vasfüggöny mögött”-i világban kialakuló „ellenkultúra-milió”-t.

S e részt lezárva (abbahagyva inkább, mert ez még ma is egy lezárhatatlan történet), s visszatérve a közösségi munka mai és holnapi realitásához, arra kell még kitérnem, hogy a mozgalmi területet a „kezdetektől” máig a munkásmozgalmakkal létrejött szakszervezetek, a civil társadalom története és jelene mutatja be. A mozgalmak gyakran harcot is jelentenek az emberi, polgári, politikai és szociális jogokért és vívmányokért; a hatalom túlkapásai; a kirekesztés; a fajgyűlölet, a megkülönböztetés ellen; a lakhatásért; az emberhez méltó munkáért és bérezésért; környezetünk védelméért. A számos más ügyben szervezett megmozdulás és cselekvés az egyre erősödő közösségi-civil jelenlét további megnyilvánulásai.

E mozgalmak sokasága magával hozza a hozzáértést, mely közösségi beavatkozó szakmákat fejleszt ki, s ezek körében, a közösségi munka terén, az elsők a közösségszervezést (*community organizing*) és a közösségfejlesztést (*community development*). A világtörténelmi változások mellett kiemelkedő szakmatörténelmi jelentőségű a *settlement-mozgalom*, mely a XIX. század végén kezdett kibontakozni Angliában, majd pár évvel később Amerikában, s aztán több európai országban, így nálunk is, mindenütt az adott társadalmi kontextusnak

megfelelő tartalommal, s vált a helyi társadalmi és közösségi mozgalmak, s a közösségi beavatkozó szakmák kialakulásának első fontos szakmai terepévé is.¹⁶

Harmadik kiindulás: szakmai, szakmatörténeti megközelítés

A közösségi beavatkozó szakmák kialakulása és fejlődése szoros összefüggésbe hozható a demokráciával, a civil társadalommal és a közösséggel. Főbb jellemzői a közösségiség erősítése, az egyéni, közösségi, társadalmi és politikai részvétel fokozása, a szervezetségi szint növelése és az együttműködés kialakítása, a hálózatépítés, s mindezekkel a modern közösségiség legfőbb hordozójának, a civil társadalomnak a fejlesztése.¹⁷

Mivel e könyv Első részében a közösségi beavatkozó szakmák kialakulásával, történetiségével és jellemzőivel, majd szervezeteivel foglalkozom, itt elég, ha éppen csak jelzem a következőkben kibontásra kerülő szakmai megközelítéseket.

Közösségfejlesztés: a senki földje?

Ha a közösségfejlesztői szakmai beavatkozás alig több mint 100 éves történetét vizsgáljuk, a különbözőségek változatos skáláját fedezhetjük fel mind a beavatkozást életre keltő okok és a beavatkozást igazoló elméletek, mind a beavatkozás eszközeinek vonatkozásában. Időnként és helyenként rendre fellángol a vita: vajon a közösségfejlesztés szakma, szakterület-e, avagy inkább az „anyaszakmák” egyik módszere? Megfigyelhető az is, hogy a beavatkozás történetében rendre jelentős módosulások, változások következnek be a beavatkozás irányultságát, a munka hangsúlyait illetően. Társadalmi-kulturális fejlesztés (*socio-culturelle développement*), közösségi művelődés (*community education*), a szegénység/kirekesztettség elleni küzdelem (*combat poverty/exclusion*), társadalmi/közösségi tervezés (*social/community planning*), társadalmi akció (*social action*), közösségi gazdaságfejlesztés (*community-based economic development*), multikulturális mediáció (*multi-cultural mediation*), civil társadalom fejlesztése (*civil society development*) – széles a skála. A közösségi beavatkozás szakterületének még a megnevezése is más és más országoként. Közösségfejlesztés (*community development*), közösség-szervezés (*community organizing*), közösségi szociális munka (*community social work*), közösségi munka (*community work*), társadalmi-kulturális animáció (*animation socio-culturelle, socio-cultural animation*). „A közösségfejlesztés bizonyos országokban és szervezetekben magas szintű elismertséggel bír és jelentős szerepet játszik. Másrésről viszont a közösségfejlesztést mint terminust nem használják, helyette inkább a közösségi bevonás („*community involvement*” illetve „*community engagement*”) elnevezést részesítik előnyben.” (Henderson, 2006) Sőt, vannak országok, ahol nem is, vagy nem szívesen használják a “közösségi” jelzőt, akár mert anyanyelvükben egyszerűen nincs erre szavuk (svédek, akik az angol *community* szót használják), akár mert a szó jelentéstartalma történelmi okok miatt negatív színezetűvé vált (németek, *Gemeinde, Gemeinschaft*).

Mit jelent vajon e beavatkozás elaszticitása? Megfoghatatlan diffúziót és a szakmásodást ellehetetlenítő tényezőt-e, vagy épp ellenkezőleg, kimeríthetetlen gazdagságot és erősséget?

¹⁶ A settlement mozgalommal e könyvben részletesen is foglalkozom az Eredet és növekedés – történeti kitekintés c. fejezetben! (38,-42. o.)

¹⁷ Ennek az értelmezésnek a kibontását lásd a Közösségelmélet 9. A modern közösségiség-civil társadalom fejezetében! (Vercseg, 2018/b)

Közösségfejlesztés – mozgalom és szakma

Tovább bonyolítja és árnyalja a képet az, hogy a közösségfejlesztés egyszerre mozgalom és szakma.

Mozgalom – a közösség általi fejlesztés

Lényegileg csak akkor beszélhetünk közösségfejlesztésről, ha maguk a közösség tagjai, szervezetei és intézményei fejlesztik a saját közösségüket. Nem a közösségfejlesztő fejleszt a közösséget, hanem a közösség fejleszti önmagát. A közösségfejlesztő „csak” katalizálja és szakmailag támogatja e folyamatot. Azért kezdeményez, hogy a közösség átvegye tőle a kezdeményezést és elinduljon a problémák közösségi kezelésének, megoldásának útján, melyhez a közösségfejlesztő és az általa beindított folyamat maga a közösségi tanulás változatos eszközeivel járul hozzá.

A mozgalom kifejezést a közösségfejlesztésben nem a társadalmi-politikai mozgalmak értelmében használjuk, hanem *helyi közösségi mozgalmakról* beszélünk.

„A társadalmi-politikai mozgalmak a politikai rendszer mobil tényezői, amelyek gyorsan abszorbeálják az új problémákat és igényeket, és intenzív és direkt mobilizáció révén politikai nyomást gyakorolnak a rendszer szervezettebb, ám kevésbé mobil és flexibilis aktoraira, a pártokra, az érdekképviseleti szervekre, és a különböző szintű képviseleti és igazgatási szervekre. Kevésbé szervezett jellegük következtében a mozgalmak nem olyan hatékonyak a politikai problémák megoldásában, mint a pártok, de laza szerveződésük és gyorsabb reagálásuk következtében annál gyorsabban tudnak "rámozdulni" az új társadalmi problémákra és igényekre. Általában nem közvetlenül maguk adnak megoldást az általuk felvetett problémákra, hanem politikai nyomásukra az adott témát vállaló politikai szervezetek kényszerülnek kialakítani azt. A társadalmi politikai mozgalmak így fontos "jelző" funkciót látnak el a modern demokráciákban a társadalom és a politikai szervezetek közötti közvetítésben.” (Szabó Máté 1994: 45-63)

A *helyi közösségi mozgalmaknak* is van politikai tartalmuk, mégpedig azért, hogy a *változásra* irányulnak.

A közösségi munka, s így a közösségi mozgalmak a tekintetben politikai tartalmúak (*is*), hogy résztvevőik nem hiszik és nem is törődnek bele abba, hogy ez a világ a létező világok legjobbika. Keresik a jobbat, a saját utat, a nekik valót. Világukat a maguk képére akarják formálni. Van elképzelésük, ami nem mindig egyezik a hatalmon lévőkével, ha pedig egyezik, akkor a politikai tartalom abban jelenik meg, hogy a közösségi aktivisták a kezdeményezők – s előfordul, hogy ők a megvalósítók is. S ekkor a siker is az övék. *Változást* akarnak tehát, és ezt az aktuális hatalmi rendszer képviselői gyakran veszélyként élik meg.

A helyi közösségi mozgalmak szakmai beavatkozás nélkül, *spontán módon* is létrejöhetnek, amikor a közösség felismer egy új lépéslehetőséget és elkezd megszervezni önmagát.¹⁸ A mozgalom – Szabó Máté egyik előadásában elhangzott egyszerű és nagyszerű kifejezésével élve – “az, ami mozog”, tehát él, változik, cseréli hangsúlyait és a megvalósítók köre is rendre változik. Elmondható, hogy az önszervező helyi közösségi munka egyes fázisai, különösen a kezdeti időszakban, szintén jellemezhetők ekként.

¹⁸ Példákat erre a Parola folyóirat esettanulmányaiban találni: <https://kofe.hu/parola/>

A helyi mozgalom, mozgalmak létrejöttét *szakemberek* által kezdeményezett folyamat is elősegítheti, mert a *kommunikáció* változatos formáival – a központi maggal¹⁹ együtt –, létrehozzák a helyi cselekvés kialakulásának kedvező légkörét. Amikor ugyanis a közösségfejlesztők, közösségi munkások elkezdik bevonni az érintetteket a közös gondolkodásba településükről, városrészükről és a hozzá fűződő viszonyukról, akkor módszereikkel *helyi mozgásokat* hívnak életre. Varga A. Tamás szerint a *fejlődés* egy mozgásokkal teli közegben valósul meg. A fejlesztői munka első fázisában tehát először is *új mozgásokat kell létrehozunk*. Ez elsősorban a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, a kommunikáció kereteinek kialakítását (Varga A.T. 1988, kiemelte Vercseg 2004: 19)²⁰

A helyi közösségben mindazok, akiknek korábban is voltak jó gondolataik, de nem voltak helyzetben és egyedül érezték magukat felismeréseikkel, most, a többiekkel együtt, a helyi mozgásokból inspirációt nyernek a közös gondolkodásra, majd cselekvésre. A rendszeres kommunikáció révén, fokozatosan, mind többen a sokakat érintő ügyek mellé állnak, s ha közössé válik a cél, elkezdődik a "megkomponálás," a "keretbe foglalás" folyamata. Az összetartók ezután nyilvánosságra hozzák kitisztult és megfogalmazott üzeneteiket, amelyek újabb csatlakozókat vonzanak a cselekedni szándékozók körébe. Mindeközben is beindulhatnak spontán szervezkedések, s nem feltétlenül a nyilvános közösségi beszélgetésre vitt ügyekben (Vercseg, 2004: 37-39)²¹, bár azokban is, ám (néha egészen váratlanul), új témákban is. A kezdeményezők nem kérdezik, hogy szabad-e (kitől is kérdeznék?) – csinálják. Ebből persze támadhatnak feszültségek, néha konfliktusok is. Ha a szakemberek jól teszik a dolgukat, akkor nem feltétlenül ők lesznek a mediátorok. Csodálatos, hogy egy tenni akaró közösségben szinte mindig előtérbe lép valaki, aki a helyzetet kezelni tudja (csak a szakembereknek ezt tudniuk kell kivárni.)

Az elképzelések megvalósításának egy érettebb szakaszában azután elkezdődik az *intézményesülés* folyamata, s az állandóan fejlődő, terjeszkedő és új helyzeteket létrehozó helyi közösségi folyamatban új intézmények születnek. Milyen jelentést tulajdonít a közösségfejlesztés az intézménynek? (Gergely (2005[1991])). *Új közösségi szokások alakulnak*, például a szerdai találkozások intézménye, vagy az évente megrendezésre kerülő közösségi nap intézménye; a nyilvánosság helyi fórumainak intézményei; a munkacsoportok, körök, szervezetek intézményei; a döntéshozókkal való párbeszéd, a tanulmányutak és képzések intézményei – és továbbiak. S ha a kezdeti spontán szerveződés (egésze vagy része) fokozatosan intézményesülni kezd, akkor már nem is mozgalomként folytatódik a „mozgás és szövetség” (Varga A. T. 1988 kifejezése: 104-109), hanem a mozgalomban résztvevők és újabb csatlakozók által létrehozott intézményeken keresztül fejti ki hatását a közösség egészére. Szervezettség, viszonylagos stabilitás és átláthatóság jön létre.

A jó közösségfejlesztési folyamat tehát helyi mozgalom, amelyben a folyamatosan aktivizálódó lakosság keresi a maga hozzájárulási lehetőségeit a közösség életminőségének javítására, létrehozza saját intézményeit és együttműködési struktúrákat alakít ki. A közösségi fejlesztésben folytonosan újabb és újabb egyének és csoportok aktivizálódnak a folyamat *kritikájaként* vagy *alternatívájaként*, s e közösségi szereplők állandóan új helyzeteket teremtenek, módosítva vagy megváltoztatva a helyi tervezési, döntési és kontroll-mechanizmusokat.

¹⁹ Biddle-ék kifejezése, (Biddle, W. és Biddle, L. (1988 [1965]), 126, 143)) központi mag, vagy "nukleusz", a kifejezés a helyi kezdeményezők első körére vonatkozik. Ők kérik fel a szakembert is a helyi közösségi munka ösztönzésére, szakmai támogatására.

²⁰ A közösségfejlesztési folyamat további fázisainak leírását lásd ugyanott a 19-20. oldalon, a III.

Lépésvajaslátok c. fejezetben

²¹ A közösségi beszélgetés módszerének ismertetése

A mozgalmi jelleg nagy erőt jelent, ugyanakkor sajátos természete miatt nehezkessé teszi a képviselést, valamint a közös arculat és külső kommunikáció kialakítását. Nehezkessé, de nem lehetetlenné. Igaz, hogy a mozgalmi munkát a leggyakrabban nem az igazán mély és hosszú távú elköteleződések jellemzik, az állampolgári magatartás olykor leszűkülhet az „igen” és „nem” igazságára. Igaz, hogy a reakcióidők előre kiszámíthatatlanok, gondoljunk csak a hirtelen, azonnali megnyilvánulásokra és szervezkedésekre, majd a lépésről lépésre történő építkezésekre, s a lelassuló, már-már megállni látszó folyamatokra, amelyek valamitől hirtelen mégis meglódnak. Igaz, hogy a mozgalmi munka számos eleme alacsony hatékonysággal, partikularitással, amatőrizmussal vádolható – de hát a civil társadalomról van szó! Arról a civil társadalomról, amelyiknek egy demokráciában megvan a lehetősége arra, hogy ellensúlyozza a túlzott hatalomkoncentrációt; amelyik kezdeményez a hiányok megszüntetéséért-mérsékléséért; s amelyik alternatívákat mutat fel.

Az állandó mozgásban lévő közösség egy kívülálló számára persze nehezen követhetővé és értelmezhetővé teszi az aktuálisan zajló folyamatokat, mégis, minden közösségfejlesztésnek, közösségi munkának ez a folytonos mozgás és változás a lényege. Gondoljunk bár helyi fejlesztésben (*locality development*), társadalmi tervezésben (*social planning*) vagy társadalmi akcióban (*social action*) (Rothman modelljei), (Rothman, 2002 [1968, 1995]), e mozgalmi jelleg mindegyik modellben érvényesül, az állampolgárok részvétele révén.

A helyi mozgalmak kialakulásához és éltetéséhez is szükség van szakmai háttérmunkára: konzultációk szervezése specialistákkal, tapasztalatcserék nem helyi civil szervezetekkel, tanulmányutak, képzések, műhelymunkák, továbbá bekapcsolódás az országos, olykor nemzetközi kommunikációba, hálózati munkába. Ezek elősegítik a mozgalomban résztvevők képessé válását az együttes cselekvésre.

Lényeges, hogy a közösségfejlesztő ne magához kösse a résztvevőket, hanem egymáshoz és a környező világ szereplőihöz.

A közösségfejlesztés mint szakma

Szakmaként a közösségfejlesztés *átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozást* jelent a közösségek életébe, annak érdekében, hogy „a közösség képes legyen a megújulásra, vagyis saját problémáinak kezelésére, mérséklésére és megoldására.” (Gergely, 2006) A beavatkozás addig tarthat, ameddig a közösség tagjai maguk nem válnak a változás meghatározó tényezőivé.

A közösségfejlesztői gyakorlatra irányuló törekvések az esetek számának növekedésével és térbeli terjedésével, egyre inkább professzionalizálódó *gyakorlatot* hoznak létre.

Bármennyire használja is a gyakorlati munka a mások által is alkalmazott közösségfejlesztői módszereket, az „egységes” módszertant, az *mindig egyedi* lesz beavatkozási módjaiban, hatásában és eredményeiben egyaránt. A közösség maga és a beavatkozó szakember személye, erkölcsé és tudása tesz minden egyes beavatkozást egyedivé, s ekként alkalmassá új megfigyelések, reflexiók és következtetések levonására. (Gergely uott)

Nagy foglalkozási csoporttal működő országokban önálló kutatási terület a gyakorlati munka megfigyelése, elemzése és feldolgozása, s az ebből kibocsátott anyagokra épülnek a tananyagok, képzések. A magyar közösségfejlesztésben (nyilvánvalóan korlátozott lehetőségei miatt) az effajta kutatómunkát maguk a gyakorlati munkát végző közösségfejlesztők végzik, s ez természetesen hatással is van az eredmények tárgyilagosságára. Kutatási lehetőségek híján a gyakorlat által felvetett módszertani és elméleti kérdéseket műhelymunkákban, konferenciákon, szemináriumokon, nemzetközi és hazai projektekben, publikációkon keresztül, általános és szakmai képzéseken, hazai és nemzetközi hálózatokban érlelik és cserélik,

kommunikálják a közösségfejlesztők, s ezek alapján születik egyfajta egyetértés, közmegállapodás: továbbá javaslatok és elhatározások a jövőbeli szakmai munka irányaira.

A kutatás a közösségi beavatkozás szakterületein a közösségi részvétel fokozásának eszköze is lehet, olyan, amely a részvétel mellett a kutatási készségeket is fejleszti a közösségben, a közösség történelmét, viszonyait, nagy történéseit, jelenkori viszonyulási pontjait és esélyeit illetően. Az *Ismerd meg településedet* Warren-könyv fordításától (Warren, Roland L. (1997, 1998[1955] a társadalmi tőke több településen történő, 2003-ban kezdődő vizsgálatán át²², a részvételi hajlandóságot és a közbizalom állását mérő szűrőpróba-szerű vizsgálatok az éves Állampolgári Részvétel Hetén (Állampolgári Részvétel Hete ÁRH)²³ – mind *közösségi munkamódban* megvalósuló kutatások, a tervezéstől az értékelésig. S ha így fogjuk fel a kutatást, talán a módszertani munkában „kísérletként” aposztrofált módszerfejlesztési munkák egy részét is felfoghatjuk akként (kipróbáljuk, hogy milyen kezdeményezéseket fogad be a magyar társadalom?). Különösen igaz lehet ez az aktivizáló módszercsoport legkomplexebb módszerére, a közösségi felmérésre²⁴, amely a *részvételi akciókutatás* válfajaként is felfogható. Helyi lakosok végzik egy önmaguk által összeállított helyi kérdőívvel, mellyel ők maguk keresik meg szomszédjaikat, majd az eredményeket egy táguló körben ők dolgozzák fel s értékelik, hogy a végén megkapják a közösség véleményét, javaslatait és feladatvállalásait a legfontosabb helyi kérdésekben, miközben gyakran már e folyamat közben is születnek új kezdeményezések és intézmények a helyi közösségben.²⁵

De nagyon előre szaladtunk, maradjunk még az alapkérdéseknél!

Szakmafejlesztés

A szakmafejlesztő munka elemi szintje az alapfogalmak meghatározása, ám e szint eléréséhez már komoly gyakorlati tapasztalatokkal és elméleti tájékozottsággal kell rendelkezni. Melyek az alapfogalmak? Mi a közösségfejlesztés, mire való, milyen értékek és elméleti megfontolások határozzák meg működését, milyen munkamódban és módszerekkel dolgozik, hogyan szervezi meg magát egy országban, mi a szerepe a bekapcsolódók szakmai felkészítésében, milyen együttműködést és hálózatokat éltet. Ezekre és további kérdésekre keresték a választ a CEBSD²⁶ országaiban (ez idő tájt Belgium, Franciaország, Hollandia, Ír Köztársaság, Katalónia-Spanyolország, Nagy-Britannia, Magyarország, Németország, Svédország) működő szervezetek is a '80-as évek végétől, a '90-es évek elejétől, köztük a Bevezetésben példának hozott holland is. (A közösségi munka holland profilja, 1987)²⁷ S e kérdések és szempontok azóta is rendre felülvizsgálatra és módosításokra szorulnak az állandóan változó társadalmakban, melyek minden közösségi beavatkozás mozgásterét determinálják.

²²Társadalmi tőke, tematikus szám. *Parola*, 2004:3. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

²³ Állampolgári Részvétel Hete és Közbizalom jelentések 2005-től évente, napjainkig. A jelentések nem csak a Civil Kollégium Alapítvány honlapján található meg. A Közösségfejlesztők Egyesülete honlapján jelenleg honlap-korszerűsítés zajlik, de hamarosan ott is elérhetőek lesznek, <https://kofe.hu/>

²⁴ A módszer ismertetését lásd Vercseg, 2004: 39-42

²⁵ lásd a Mozgalom – a közösség általi fejlesztés című, előző részt is (19-21. o.)!

²⁶ CEBSD Combined European Bureau for Social Development, ma EuCDN European Community Development Network (Európai Közösségfejlesztő Hálózat), <http://eucdn.net/>

²⁷ Ez egyfajta leírása a közösségi munkás foglalkozásnak, a következők szerint: “Pozíciós jellegzetességek; A közösségi munka helyszíne; A tevékenység területe; Tendenciák, A közösségi munka alapvető feladatai, Általános minőségi szempontok.” A szempontok tartalmát az ún. Közösségi munka nemzeti platformja dolgozta ki, melynek tagjai a Holland közösségi munkások MDW szekciója, a közösségi munka dél-hollandiai munkaközpontja (négy munkahely nevében) és a Népjóléti, Egészségügyi és Kulturális Minisztérium képviselői voltak. 1982-2007 között az LCO Landelijk Centrum Opbouwwerk – Országos Közösségfejlesztő Központ volt a szakmafejlesztés kutatóintézete, mely 2007 után integrálódott egy több szakmáért is dolgozó intézetbe, a MOVISIE-be. Lásd még Fenny Gerrits írását a Hollandia fejezetben! (Vercseg, 2018a)

A Közösségfejlesztők Egyesülete is többször szervezett a fenti kérdésekre választ kereső és adó műhelymunkákat, nem egyszer nemzetközi részvétellel, s ezek eredményei beépültek szakmai közfelfogásba, publikációkkal, képzésekkel is erősítette a szakmai identitást. A CEBSD ilyen jellegű találkozóit, mondjuk Saarbrücken-ben (1998), vagy Hágában (2002) mindig előre vitték a szakmáról való gondolkodást. Itthon *Alapelvek, értékek, etika a közösségfejlesztésben* címen rendezett a Közösségfejlesztők Egyesülete szakmafejlesztő szemináriumot 2006-ban,²⁸ de alapkérdésekre keresett választ a *Közösségfejlesztés Európában* CEBSD-szeminárium is 1997-ben, melynek anyaga a *Közösségfejlesztés* című könyvben megtalálható. (Varga A.T. és Vercseg, 1998: 211-243, XII. fejezet)

A közösségfejlesztés, közösségi munka magyar *sztenderdjeinek*, vagyis a szakma alapvető előírásainak, irányelveinek és a protokolljainak meghatározásához a korábbiaknál szilárdabb keretet biztosított a 2004-től 2009-ig működött Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat (KÖZTÁMHÁLÓ), mely időnként újra és újra foglalkozott ezzel a témával.²⁹ 2006-ban a Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet kezdeményezte a szociális szolgáltatások és a közösségi munka sztenderdjeinek munkacsoportokban történő kidolgozását. (Hallgató és Vercseg, 2008). 2010-ben, egy TÁMOP-program keretében folytatódott ez a munka, a 25 éves családsegítést, a komplex szociális munka rendszerszemléletű megújításának szükségességét, a társszakmákkal való együttműködést, a szociális téren is kibontakozó közösségi gyakorlat szükségességét emelve a feladatok középpontjába. (Dunainé és társai, 2010) Mégsem állíthatjuk, hogy e munka végére jártunk, részben a szakterületek állandóan változó természete miatt, részben azért, mert azokon hiányoznak még az olyan nagyságrendű foglalkozási csoportok, amelyek szakmai műhelyeken, egyeztető fórumokon és állandó értekezleten, nemzeti platformon folyamatosan napirenden tudnák tartani e kérdéseket, s időről időre összefoglalnák és közzé tennék kutatásaik eredményeit.

Képzés: tananyag, tantárgy, szakirány és szak fejlesztése.

Témánkban a gyakorlatban zajló kísérleti-kutató jellegű munka mellett a legkiterjedtebb és legátfogóbb szakmafejlesztő tevékenység a képzés, melynek során tanítva tanulás jön létre, s rendre új kérdések és összefüggések kerülnek a gondolkodás homlokterébe. A képzési programok és anyagok elkészítéséhez konzultációk, képzők képzője programok és tanári kutatások is járulnak.

Meghatározó jelentőségű a Közösségfejlesztők Egyesülete és a Civil Kollégium Alapítvány képzési tevékenysége, mely az ún. általános képzésektől a szakmai jellegű, tanúsítványt nyújtó képzésen (120 órás közösségfejlesztő képzés, közösségszervező alap és vezetőképzés) és a szakképzésen át (OKJ-képzés és FSz-képzés), a szakmai továbbképzéseken keresztül a felsőoktatási képzésekben való partneri részvételig terjed.

A közösségfejlesztés, közösségi munka oktatása a felsőoktatásban az 1980-as évek óta van jelen, eleinte gyakorlati tantárgyként, az ELTE népművelés, majd közművelődés, később művelődésszervező szakán, és a művelődési intézményhálózat által szervezett népművelő képzéseken. A gyakorlati képzés mellett 1987-től egy féléves tantárgyban lehetett közösségfejlesztést tanulni, majd később választható specializációként, három féléves tantárgyi blokkban is nyílt erre lehetőség. Az ELTE mellett más felsőoktatási intézmények is bevezettek közösségfejlesztő, közösségi munkát tanító tantárgyakat: a pécsi, a debreceni egyetemek, a szombathelyi, a kaposvári, a bajai, a jászberényi és további főiskolák művelődésszervező képzései, s tananyagukat a Közösségfejlesztők Egyesülete által közzétett képzési programokra,

²⁸ *Alapelvek, értékek, etika a közösségfejlesztésben* – szakmafejlesztő szeminárium Kunbáonyban, 2006. április 27-29. *Parola*, 2006:4. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

²⁹ lásd például a *Parola* 2005:1. számában az *Alapelvek, kompetenciák, indikátorok* c. összefoglalót, vagy az ezt követő lapszámokat (2005:3-4., 2006:4.) http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

tematikákra és nem utolsósorban a kibocsátott szakmai publikációra építették, gyakran óraadókként kérve fel az egyesület munkatársait.

A felsőoktatásban az ilyen és hasonló tantárgyakat tanító tanárok 2004-2010 között rendszeresen együttműködtek a Közösségfejlesztők Egyesülete által szervezett, országos *Nonprofit Képzési Műhely*ben, s ennek meghatározó hatása volt a szakmai és felsőoktatási képzésre. A műhely előzménye az volt, hogy a Miniszterelnöki Hivatal MeH 1998-ban felkérte a Közösségfejlesztők Egyesületét egy, a felsőoktatási intézményekben bevezetendő új tantárgyi blokk, a három féléves *Civil társadalom–nonprofit szervezetek* kidolgozására. 2000-tól a MeH ösztönzésére 20 felsőoktatási intézmény indította el a tantárgyi blokk oktatását, köztük az ELTE-PPK Művelődésszervező Tanszéke is. A képzés indításának évében a Közösségfejlesztők Egyesülete vállalta az oktatói közreműködést is, s ezzel párhuzamosan egy tanítva tanuló, közösségi tanulási folyamatot indított be a képző szakemberekkel a *Nonprofit Képzési Műhely* keretében (képzők képzője). Ez a tudás és oktatási gyakorlat alapozta meg a 2006/7-ben kidolgozott, majd akkreditált *Közösségi-civil szervező* felsőfokú szakképzést (egyben OKJ-képzést), s a 2009-ben akkreditált, 2011 januárjától kerestfélévvel bevezetett *Közösségi és civil tanulmányok* MA képzést az ELTE TáTK Szociális munka és Szociálpolitika Tanszéke keretében. Mindeközben a művelődésszervező képzésnek teret adó képzési forma a bolognai átalakulással a 2007/8-as tanévvel kifutott, s így az annak részét képező közösségfejlesztői képzés is, de az ott kidolgozott tartalmakat számos más képző intézmény építette be saját oktatási programjába.

A közösségfejlesztés oktatása a '80-as évek elején megalakult szociális munkaszociálpolitikai felsőoktatási képzéseknek is részévé vált, *közösségi munka* vagy *közösségfejlesztés* elnevezéssel. Először a debreceni KLTE Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke szervezett egyéves oktatást, majd a '90-es években a Pécsen megalakult Szociálpolitika Tanszék.³⁰ Itt egy 1994-től 1997-ig tartó tantárgyfejlesztő munkát végeztek a Közösségfejlesztők Egyesülete ott is oktató szakemberei, Balipap Ferenc és Vercseg Ilona. A közösségfejlesztést szakirányként választó nappali tagozatos szociálpolitikus hallgatók 2,5 tanéves képzés keretében tanulták a közösségfejlesztést, mindvégig terepmunkával, s a terepmunkát vezető tanárokat is a Közösségfejlesztők Egyesülete adta.

Az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszéke, együttműködve a Közösségfejlesztők Egyesületével, 1998 óta minden első évfolyamon indítja a szociális munkás BA hallgatóknak a korábbi, „közösségi szociális munka” féléves tantárgyat felváltó, „közösségi munka” nevű tárgyat. A névváltoztatás tartalmi lépés volt, hiszen a tanszéki munkacsoport a közösségi munka fogalmában egy átfogóbb, szakmák és intézmények közötti együttműködést és integrációs munkát a korábbinál jobban szolgáló elnevezést keresett és talált. A művelődésszervező képzésekhez hasonlóan, számos szociális munkát, szociálpolitikát oktató egyetemi és főiskola képzés vette fel tanrendjébe a „közösségfejlesztés”, „közösségi munka”, „interprofesszionális közösségi munka” tantárgyakat – például a szegedi, a nyíregyházi főiskolák, az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem Közösségszervező szaka³¹, a Széchenyi István Egyetem Szociális Munka Tanszéke és a Wesley János Lelkészképző Főiskola.

A képzési terület legfontosabb eredménye kétségtelenül a *Közösségi és civil tanulmányok mesterszak* bevezetése az ELTE Társadalomtudományi Karán. A Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék oktatóinak nyitottsága a közösségi munka-civil társadalom iránt, valamint a Közösségfejlesztők Egyesülete terepmunkákon alapuló tananyagfejlesztése és képzési jártassága eredményezte a szak 2009-es akkreditációját és 2011-es indulását, s attól tartó sikeres működését.

³⁰ A tanszék ma a PTE BTK TKI Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszéke nevet viseli

³¹ https://or-zse.hu/felvtaj2018.htm#ZSID%C3%93_K%C3%96Z%C3%96SS%C3%89GSZERVEZ%C5%90_SZAK

A Közösségi és civil tanulmányok MA képzést 2013-ban a győri Széchenyi István Egyetem Szociális tanulmányok tanszéke is bevezette.

A képzési munka fontos kiegészítője az EU képzési programjai-nyújtotta lehetőségek kihasználása, a felnőttképzés területén a Civil Kollégium Alapítvány által szervezett *Grundtvig programok* keretében.

A képzések tartalma a szakma fejlődésével párhuzamosan fejlődött, fejlődik. Az újonnan megnyíló tevékenységi területek új összefüggéseket tárnak fel, a széleskörű hazai és nemzetközi szakmai kommunikáció és hálózati munka új igényeket és lehetőségeket közvetít. Változnak a törvényi/rendeleti, akkreditációs követelmények és feltételek, s a közösségek és egyének képzési igénye és lehetőségei is, szaporodik a képzés alapjául szolgáló szakirodalom, s mindezeknek megfelelően változnak a beavatkozási módok, a képzési programok és a tananyagok is, s az oktatók köre is rendre bővül. Tulajdonképpen az egész képzési területet – más területekhez hasonlóan – egyetlen nagy fejlődési folyamatként értelmezhetjük, melynek vannak kimagasló teljesítményei, s ezek létrejöttéhez a hétköznapi, sziszifuszi aprómunka teremti meg a feltételeket.

A szakterület irányultsága és társadalmi funkciói

A közösségfejlesztés – nevezék bárhogy is – az állampolgárokkal, csoportjaikkal és szervezeteikkel, a területi közösségekkel folytatott munkán át a nemzeti és nemzetközi szinteken is jelen van. A legfontosabb kérdés az, hogy e szerteágazó tevékenységet mitől nevezhetjük szakmának? Az önálló diszciplinává fejlesztés törekvései mellett a szakterület irányultsága és társadalmi funkciói mutatnak megnyugtató azonosságot.

Az *irányultság* tekintetében e szaktevékenység fókuszában mindenütt a változást életrehívni akaró érintettek közösséghez tartozásának elősegítése és részvételének fokozása áll. *Társadalmi funkcióit* tekintve pedig mindenütt megjelenik az érintettek együttműködése, az aktuális viszonyok megváltoztatását célzó közösségi tevékenysége, bármelyik, később taglalandó közösségi funkció esetében (szocializáció, gazdasági boldogulás, társadalmi részvétel, társadalmi kontroll és szolidaritás). (Warren, 1963)

A közösségi tevékenység egyfelől a szükségét szenvedő emberekre, másfelől – az érdekeiket megfogalmazó és azokat a társadalmi nyilvánosságban artikuláló közösségek erejével – a reformokra irányul, a döntések és a jogalkotás befolyásolására, s az alkalmazkodás mellett vagy helyett a *változásra* fekteti a hangsúlyt.

Nem elhanyagolható szempont a közösségi munka *preventív* jellegű irányultsága sem, az ugyanis, hogy képes fokozni a közösségek megtartó erejét, erősíteni és gyakorlattá szervezni az emberek közötti kommunikációt és szolidaritást.

Alkalmas továbbá a közösségi munka arra is, hogy a helyi közösségek azonosítsák saját társadalmi szükségleteiket és megszervezzék *intézményeiket* – közösségi szokásaikat és csoportjaikat, érdeklődés szerinti vagy önszervező, érdek- és nyomásgyakorló szervezeteiket, a civil társadalom új intézményeit.

A közösségi munka hozzásegíti a kirekesztett, marginalizált, alacsony érdekérvényesítő képességű társadalmi csoportokat ahhoz, hogy érdekeiket felismerjék, megfogalmazzák és egyeztessék/konfrontálják az érdekeik érvényesülését gátló társadalmi intézményekkel, csoportokkal.

A közösségi munka *cselekvés* *motivációkat épít* a művelődésre, a tanulásra, feltöri a zárt világokat és kitágítja a mozgástereket, új intézményeket épít és intézmények közötti kapcsolatokat szervez, s a közös cselekvés során létrejövő közösségi tanulás pedig lehetővé teszi, hogy az állampolgárok és közösségeik használni is tudják az érték létrejött intézményeket. Mindezzel a közösségfejlesztés nagyban hozzájárul változó társadalmaink kultúrateremtő képességének felgyorsulásához.

A közösségi beavatkozás fogalmai

Megfontolások

A közösségfejlesztés, közösségszervezés, közösségi munka gyakran használatosak szinonim fogalmakként, jóllehet valamennyi rendelkezik saját jelentéstartalommal. E kérdésnek kiterjedt irodalma van, számos fogalmi meghatározás ismeretes, mert az adott körülményeknek és helyi gyakorlatnak megfelelően a társadalmak minden működési periódusban máshová helyezik a hangsúlyt. Bármelyik fogalmat is értelmezzük azonban, közös jellemzőjük, hogy magukba foglalják mind a szakemberek, mind a közösségek munkáját, akár szakemberek nélkül is, hiszen közösségi munka vagy közösség általi fejlesztés/szervezés szakemberek beavatkozása nélkül is megvalósulhat.

A magyarországi szakmai építkezés még nem jutott el arra a szintre, hogy e fontos kérdésekben szakmai *közmegállapodás* szülessen. Egyszerűen még nem beszélhetünk akkora foglalkozási csoportokról, amelyekben az effajta egyeztetések hitelesen mehetnének végbe, s nem csak a fogalom, hanem a többi alapvető meghatározottság terén is: alapelvek, értékek, etika, a foglalkozáshoz szükséges szakértelem, az eredmények és a hatás mérhetősége. S nem csak a gyakoriság és a hozzáértők száma a döntő, hanem e munka feldolgozottságának szintje és minősége is. A módszerkísérletek, elméleti és gyakorlati összefoglalók és esettanulmányok mind a tudatos és reflektált szaktevékenység igényét és megvalósulását hordozzák. Más szakterületek – szociális munka és szociálpolitika, kulturális és közművelődési területek, felnőttképzés, természet és környezetvédelem, vidék és városfejlesztés, ha fontosnak tartják az érintettek bevonását és a velük való munkát, akkor a közösségfejlesztést természetesen alárendelik saját szakterületük logikájának, s annak módszereit használják. Céljuk nem közvetlenül a településközösség, szomszédság általános megújulása, erős és funkcionális közösségek létrehozása, hanem saját szakmájuk közösségibb gyakorlása, amivel természetesen jelentősen hozzájárulhatnak az egész közösség fejlődéséhez is.

Szakmafejlesztő igény a közösségfejlesztési területen alakult ki országunkban a '80-as évektől. Napjainkra már állandósult a mozgás és útkeresés, és számos innováció jellemzi a közösséghez vonzó, közösségi megvalósulásokat kereső állampolgárokat és csoportokat, s hogy hol alakulnak ki további sűrűsödési pontok, a jövő mutatja meg. Hangsúlyozom azonban, hogy e tevékenységeknek nem a szakmává válás a célja, hanem **a közösségi együttműködés erejének felismerése**; s hogy a közösségi megnyilvánulási formák szaporodjanak és terjedjenek, az egyénitől a közösségi perspektívák felé tágítva a közgondolkodást.

A *közösségfejlesztést (community development)* lehet önálló szakmaként értelmezni, olyanként, amely nyitott az *interdiszciplinaritásra*. E szakterület az élet bármely területét érintő változást, megújulást kereső kérdésben *a*, bevonja a közösségi cselekvésbe az érintetteket; *b*, s a közösségi cselekvés a bevontakat elindítja a közösségben és társadalomban cselekvő állampolgárrá válás útján. A cél elérése érdekében elsősorban közösségi részvételt fokozó munkamódokat, módszereket és technikákat alkalmaz (és csoporttechnikákat is, sőt, az egyéni esetkezelés is megvalósul keretei között, a leggyakrabban a közösségi háló természetes működése folytán, de szakember részvételével is), s a kialakult helyzetek többsége szükségessé teheti a közösségi munka és más szakmák, specializált intézmények együttműködését is.

A *közösségszervezés (community organizing)* alkalmazási lehetőségeinek átgondolására a Közép és Kelet Európai Állampolgári Hálózathoz (Central and Eastern European Citizens Network, CEECN) való 2002. évi csatlakozás inspirálta a Közösségfejlesztők Egyesületét. 2005-ben ennek testvérszervezete, a Civil Kollégium Alapítvány is csatlakozott e hálózathoz, s vált annak meghatározó szervezetévé. A CEECN az állampolgári részvétel fokozására, s a

közösségi munka civil érdekérvényesítő-nyomásgyakorló válfajára, a közösségszervezésre helyezi a hangsúlyt. A közösségszervezés hazai kiépítését a Civil Kollégium Alapítvány (CKA) vállalta fel, Varga Máté vezetésével.

„A CKA szervezete nagyjából 25 éves múlttal rendelkezik a hazai és nemzetközi közösségi munka fejlesztésében, helyi, vagy tematikus közösségi kezdeményezések hosszabbtávú támogatásában. A szervezet alapvetően az Európában jobban elterjedt, és hazánkban is már komoly háttérrel és szakmai kidolgozottsággal rendelkező közösségfejlesztő megközelítés mentén szervezte tevékenységeit.

A különböző társadalomfejlesztő megközelítések hasznosságának és eredményeinek elismerése mellett, az elmúlt évek társadalmi és politikai trendjei hangsúlyváltást szorgalmaztak a közösségi munkában is. A demokratizálódás negatív folyamatai, a részvétel tartósan alacsony szintje és színvonala, a szegénység és kiszolgáltatottság, a kirekesztés növekvő tendenciái a fenti problémákra jobban reagáló közösségi munkamódszereket tesznek szükségessé.

Számos további előzmény hatására a CKA 2010-ben kezdett a közösségszervezéssel³² komolyan foglalkozni, tanulóköroket³³ és nemzetközi programokat szervezett, később hazai szakembereket küldött 6 hetes amerikai felkészítésre,³⁴ s nagyjából 50 főnek tette lehetővé a külföldi képzést. Itthon máig közel 50 képzést, több száz műhelyt, előadást, beszélgetést szervezett. 2012-óta segíti az első hazai gyakorlatok kialakulását, létrehozta a magyar viszonyokhoz és tapasztalatokhoz alkalmazkodó közösségszervezés képzési és konzultációs rendszerét.³⁵ 2014-től 2016-ig 3 pilot programot valósított meg és összesen 20 szervezetnek biztosított több éves felkészítést.³⁶ 2015-től az OSIFE³⁷ együttműködésével országos közösségszervező programot kezdeményezett 12, majd 15 szervezet és főállású közösségszervező komplex szakmai támogatásával. Mindeközben folyamatosan fejlesztette tananyagait és módszereit, esettanulmányokból, segédletekből, irodalmakból, módszertani útmutatókból online erőforrás-központot hozott létre, publikációkat és esettanulmányokat készített, online közösségi platformot hozott létre. 2016-tól a CKA az Ökotárs Alapítvánnyal is országos közösségfejlesztő programot kezdeményezett³⁸, amelynek segítségével további 10-15 közösségszervező pozíciót tudtak támogatni, elsősorban vidéki településeken.

E programokban az *érdeksérelemmel küzdők* széles körét sikerült mozgósítani, roma érdekérvényesítéssel foglalkozó csoportokat, LMBTQI, hajléktalanok, fogyatékossgal élő emberek szervezeteit, hátrányos helyzetű fiatalokat és lakossági csoportokat.

E kezdeményezések széles körű, esetenként több száz állampolgár megkérdezésével megvalósuló *listening* (az érintettek meghallgatása) folyamatokat indítottak, felmérték a szélesebb közösséget érintő problémákat, kapacitásokat és érdekeket, demokratikus elveken működő csoportokat alakítottak, a problémákat megnyerhető ügyekké igyekeztek alakítani, melyek mentén a döntéshozatalra irányuló kampányokat kezdeményeztek, amelyek saját szervezeteiket is erősítették.

Munkájuk nyomán első *ügyekkel* számos helyen sikerült *győzelmeket* elérniük, példák: (Sebály szerk. 2016; Sebály szerk. 2017; Peták szerk. 2017; Kertész szerk. 2018).

Az országos közösségszervező építkezés számos elemében már bizonyította, hogy egy újfajta megközelítéssel, szemlélettel és alulról induló szisztematikus építkezéssel a leghátrányosabb helyzetű csoportok is képesek

- érdekeik mentén szélesebb kört megszólítani;
- lépéseket (ügyeket) azonosítani;
- ezekhez stratégiákat, taktikákat kialakítani;
- kampányokat, nyomásgyakorló folyamatokat indítani;

³² Fogalmának meghatározását lásd a Fogalommeghatározások részben (29. o.)!

³³ <https://kozossegszervezes.wordpress.com/>

³⁴ <https://glc-teachdemocracy2.org/>

³⁵ <https://www.cka.hu/kepzesek/>

³⁶ <https://www.cka.hu/blog/kategoria/projektek/helyi-ero-helyi-forras/>

³⁷ Open Society Initiative for Europe (OSIFE) <https://www.opensocietyfoundations.org/>

³⁸ <https://www.cka.hu/blog/kategoria/projektek/osife-cka-kozossegszervezes-projektek/>

- ügyeket megnyerni, vagyis konkrét, látható, egyértelmű és számszerűsíthető eredményeket elérni;
- mindezt felhasználni közösségi szervezetek hosszabbtávú építésére.

Az elmúlt években a közösség-szervező erőfeszítések országos dimenzióban is láthatóvá váltak, fővárosi (például a Római part mobilgát építésének megakadályozása)³⁹, regionális, vagy akár országos szakpolitikai változásokat is elértek (például az ápolási díj megemlése).” (Varga Máté ismertetője)

Megjegyezzük, hogy magyar felsőoktatásban 2017 szeptemberétől indult egy közösség-szervezés (*Community Coordination*) alapképzési szak, amely *tartalmilag nem találkozik* a fentiekben bemutatott közösség-szervezéssel, amely a világszerte hasonlóképpen értelmezett és alkalmazott közösség-szervezéssel (*community organizing*) létezik kölcsönösségi viszonyban.⁴⁰

„Az alapszakon belül választható szakirányok: kulturális közösség-szervezés, ifjúsági közösség-szervezés, humánfejlesztés. A szakképzettség oklevélben szereplő megjelölése lehet kulturális közösség-szervező; ifjúsági közösség-szervező; humánfejlesztő, a szakképzettség angol nyelvű megjelölése Cultural Community Coordinator; Youth Community Coordinator, Human Developer.

A közösség-szervező szakember a közösségi művelődés, az ifjúságsegítés és a humánfejlesztés területén, településeken, intézményekben, szervezetekben, közösségekben és a közösségi művelődés, az ifjúsági szolgáltatás, valamint a felnőttképzés különböző szinterein közvetlen tervező, szervező, értékelő, irányító, illetve animátori, koordinátori munkaköröket, feladatokat lát el. Ebben a feladatkörében együttműködik a feladatát érintő intézményekkel, szervezetekkel, különösen a kultúra, a köznevelés, szociális ellátás, felnőttképzés, helyi gazdaságfejlesztés ágazataiban.”⁴¹

A dolgok jelenlegi állása szerint mi szakmának és mozgalomnak tekintjük a közösség-szervezést (*community organizing*), olyannak, amely az érintettekkel együttműködve az élet bármely területén létrejövő társadalmi és közösségi problémák kezeléséért, megoldásáért küzd, s amely az utóbbi tíz évben Magyarországon is komoly eredményeket ért el.

A *közösségi munka (community work)* konkrét szakterületekre nem specifikált jelentéstartalma, *átfogó* jellege által alkalmasnak látszik arra, hogy valamennyi közösségi cselekvési és beavatkozási területet magába foglaljon, s ezáltal a közösségi munka egészét, szakmákat és mozgalmakat tágabb perspektívába helyezze. Újabban, s szerintem megalapozottan, a *közösségi munka* kifejezést egyre gyakrabban használják, mégpedig azért, mert szakmafüggetlenül és széles körben a közösség és a részvétel erősítésén munkálkodik.

Könyvünkben a közösségi munka kifejezést az érintettek, a nem-szakemberek (közösségi aktivisták, önkéntesek) és a szakemberek együttes tevékenységére értjük, miközben ismét hangsúlyozzuk, hogy a közösségi munka szakember közreműködése nélkül is megvalósulhat.

Fogalom meghatározások

„A közösségfejlesztés (*community development*) oly módon erősíti meg a civil társadalmat, hogy a közösségi cselekvést és a közösségi perspektívákat helyezi előtérbe a társadalmi-, gazdasági- és környezetvédelmi irányelvek kialakítása során. A közösségfejlesztés a helyi közösségek képessé tételére törekszik, beleértve a földrajzilag

³⁹ <https://www.cka.hu/blog/2020/02/26/ha-csak-otthon-puffogsz-nelkuled-dontenek/>

⁴⁰ lásd Varga Máté iménti ismertetőjében különösen az érdeksérelemmel küzdők széles körének mozgósításától leirtakat (27. o.), valamint Giczey Péter ÉS-ben megjelent cikkét (Giczey 2018).

⁴¹ https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/Szakleirasok/index.php/szak/18814/szakleiras

meghatározott, a közös érdekek vagy azonos identitás, illetve a konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő közösségeket is. A közösségfejlesztés a közösségi csoportokon, szervezeteken és hálózatokon keresztül fejleszti az emberek képességét arra, hogy aktív tagjai legyenek a társadalomnak, valamint felkészíti az intézményeket és az állami, magán és nem kormányzati szervezeteket arra, hogy párbeszédet alakítsanak ki a lakossággal az őket érintő változások közös meghatározásában és végrehajtásában. A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat, 2004)

„A (...) közösségfejlesztés (*community development*) felfogásunkban elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségszervezőknek és fejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.” (Varga A. és Vercseg, 1998)

„A közösségszervezés (*community organizing*) az a folyamat, amely során az egymás közelében élő vagy azonos önérdekekkel rendelkező emberek csoportot alapítanak, hogy változást érjenek el a közösség számára fontos ügyekben. (Sebály és Vojtonovszki szerk., 2016) A csoport a politikai, gazdasági területen dolgozó döntéshozóknak, a demokratikus részvétel és a társadalmi igazságosság jegyében megoldást javasol, és véleményt nyilvánít a döntéshozatali folyamat során. Egyezsége törekszik, de szükség esetén felvállalja a konfliktust. (uott) A csoport itt (...) emberek olyan érdekközösségét jelenti, akik a (helyi) közélet szereplőivé válnak és közös céljaik elérése érdekében formális vagy informális szervezeteket hoznak létre. A közösségszervező pedig az a szakember, aki ilyen szervezetek megalakulását segíti, létezésüket támogatja. A közösségszervezők kampányok vezetésében, koalíciók építésében és az aktív tagok, ún. közösségi vezetők képzésében nyújtanak támogatást.”⁴² (Peták és társai 2014)

„A közösségi munka (*community work*) története során fokozatosan olyan, a társadalmi integrációt elősegítő tevékenységgé vált, amely hatékonyan képes fokozni a társadalom kezdeményező- és cselekvőképességét, segíteni a társadalmi intézményrendszer átalakulási és újraalakulási folyamatait, összehozni a társadalom különböző szereplőit, és kapcsolatokat, együttműködéseket kiépíteni térségi és társadalmi szinten, s mindezzel képes fokozni a társadalom demokratikus önszerveződését.” (Csongor, Darvas és Vercseg, 2003)

⁴² Közösségszervezés a Wikipédiából, a szabad enciklopédiából. A szócikket a CKA munkatársai írták.
<https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gszervez%C3%A9s>

Legitimációs támpontok

Egy szakmának három fő területen kell igazolnia önmagát: az identitás, a filozófia és a stratégia területén.

- A szakma *identitása* azt tartalmazza, hogy maguk a szakma művelői mire valónak tartják szakmájukat, mivel igazolják létezését? A közösségfejlesztők olyan megoldásokat vehetnek fel, hogy ez a szakma alkalmas a társadalmi változások közösségi módon történő elérésére, a részvételi demokrácia fejlesztésére, a kisléptékű (helyi)-, önerős- és önszervező közösségi fejlesztésre, a fenntartható rendszerek közösségi intézményeinek kifejlesztésére, és továbbiakat. Az önmeghatározáshoz tartozik az is, hogy milyen a szakma viszonya más szakmákkal.
- A szakma *filozófiája* az identitást tágabb – eszmei, filozófiai – összefüggésrendszerbe helyező fogalmi kerete. Vannak-e a szakmának céltételezései, eszmei céljai? A jó társadalom? A modern közösségiség: a civil társadalom? A fenntartható fejlődés? A befogadó, a szolidáris társadalom? S mely pontokon érintkezik határterületi szakmákkal és tudományterületekkel, például a szociológiával, a filozófiával, a szociálpszichológiával: kommunikáció, kultúra és szubkultúra elmélet, szolidaritás, osztályalattiság, társadalmi mobilitás, konfliktus? Ezek az elméletek keretet kínálnak a közösségfejlesztés önreflexiójához (Varsányi, 1999). S nem csak arról van szó, hogy minek akar (vagy nem akar) a szakmai megfelelni, hanem arról is, hogy miért (nem)? Természetes, hogy e szakma aktuális elméleti keretei folyamatosan változnak, hiszen lényege szerint együtt mozog az állandósuló társadalmi változásokkal. A „miért”-ek adnak választ a szakma értékeire, alapelveire, amelyek a szaktevékenység legfontosabb iránytűi.
- Egy szakmának saját *legitimációjához* végül egy kialakult és folyamatosan bővülő szakmai stratégiával is kell rendelkeznie, vagyis a szakmai működés trendjeit és annak hogyanját, továbbá az alkalmazható eljárásokat is számba kell vennie és azokat állandóan tovább kell fejlesztenie.

E könyv és néhány más, korábbi munka is tett már lépéseket a szakma identitása és stratégiája meghatározásában, de egy szakma legitimációja folyamatos kutatómunkát igénylő feladat.

A szakma filozófiai keretrendszerének meghatározásához – a *közösség* és *részvétel* eszköz- és célértékeinek kifejtése mellett – további két munka megismerése lehet hasznos számunkra, megjegyezve, hogy ugyanilyen érvennyel mutathatnánk be a civil társadalom, a jó társadalom, a fejlesztés elméleteit, vagy a kultúra és művelődés alkalmazott koncepcióit. Azért nem tehetjük ezt meg, mert átfogó értelmezésük a közösségfejlesztéssel összefüggésben még várat magára, ám az elsőként bemutatandó Campfens-tanulmány – a közösségfejlesztést meghatározó szellemi tradíciókat áttekintve – megfelel ennek a kritériumnak, és már befogadásra talált a magyar közösségfejlesztésben is. (Campfens, 2002[1997]).

A segítségül hívott első munka a már világszerte ismert *Közösségfejlesztés a világban: gyakorlat, elmélet, kutatás, képzés (Community Development Around the World: Practice, Theory, Research, Training, 1997)* bevezető tanulmánya (Campfens, 1997) jó értelmezési keretet nyújt a közösségfejlesztés legitimációjához. A hat ország-esettanulmányt bemutató mű bevezető tanulmányában (Társadalmi tanulás: tudás és közösségi cselekvés) az egyik részt Campfens a közösségfejlesztés háttérében álló szellemi tradíciók bemutatásának szánta. (uott)

„Ahhoz, hogy megértsük a közösségfejlesztés összetett, gyakran ellentmondásos mivoltát, fel kell ismernünk, hogy annak gyakorlata egy sor egymással versengő XVIII. és XIX. századi tradícióban és ideológiában gyökerezik, amikor is Európát és Észak Amerikát teljesen átalakította az iparosodás. Ezek a tradíciók, ideológiák a társadalmi

útmutatástól, a tudományos tudáson és a technikai hozzáértés alkalmazásán át (ezek alapvetően egy konzervatív ideológiát képviselnek), egészen az utópizmus, anarchizmus és történelmi materializmus radikálisabb szellemi hagyományaiig terjednek.” (Campfens, 2002[1997]:14)

Campfens leírja, hogy az államok és a civil társadalom viszonya világszerte megváltozott az utóbbi évtizedek függetlenségi, dekolonizációs és globalizációs folyamatainak következtében; csakúgy, mint a kölcsönös segítségnyújtás és a közösségiség is. Bemutatja a társadalmi tanulás (Friedmann), majd a cselekvés általi tanulás (Dewey), a csoportdinamika (Lewin) szellemi tradícióit, a népoktatás és a tudatossá tétel tanát (Freire) – hogy csak a fontosabbakat emeljem ki a széles körű legitimációs keretből.

A második munka Varsányi Erika rendszerező válogatása (1999), amelyben néhány szociológiai elmélet közösségi munkára gyakorolt hatását ismerteti. Bevezető tanulmánya után amerikai, angol, német szerzők munkáit mutatja be, valamint a svájci Silvia-Staub Bernasconi önálló elméletteremtő kísérletét. (Varsányi, 1999) A kommunikáció és a kommunikatív cselekvés, az életvilág, a szubkultúra, a szolidaritás, az osztályalattiság és a konfliktus szociológiai elméletei rámutatnak a közösségi beavatkozás szükségességére is, és ezzel legitimálják a közösségfejlesztést. (Szociológiai elmélet a közösség és a civil társadalom elmélete is. A közösség közösségfejlesztési keretben való értelmezésére már tettünk lépéseket.) (Vercseg, 1993 és 2018)

Témánk szempontjából a következőkben taglalt két elmélet kiemelése tűnik a legfontosabbnak Varsányi munkájából. (uott)

Kommunikatív cselekvés. Habermas elmélete (1985[1981]) a közösségi beavatkozás valamennyi alkalmazási terepéhez segítséget nyújt és legitimálja is a beavatkozást. A kirekesztett, „osztályalatti”, szubkulturális csoportok megerősítésének és társadalmi integrációjának elsődleges eszköze a kommunikáció: a saját helyzet fogalmakba öntése, az önbemutató, a probléma definiálása a dialógus kialakulásához vezethet, melynek során létrejöhöz a megértés, s a szimmetrikus helyzetben kifejtett nézetek összehangolásával pedig az egyetértés is (uott), s mindez közös cselekvésbe torkollik.

A beszéd révén a dialógusban megvalósuló cselekvés elmélete számos tudományterületet foglalkoztat, ezek egyike a hermeneutika.

„(...) a dolgról való megértés, melynek a beszélgetésben létre kell jönnie, szükségképpen azt jelenti, hogy csak a beszélgetésben dolgozunk ki közös nyelvet.(...) a sikeres beszélgetésben (a partnerek) alávétődnek a dolgok igazságának, mely új közösséggé kapcsolja össze őket.” (Gadamer, 1984:264, Varsányi kiemelése, uott: 9)

A közösségfejlesztés segít áttörni a kommunikációs gátakat, alapvetően a részvételre törekszik, mely nem valósulhat meg sikeres kommunikáció nélkül, s ezzel hozzájárul ahhoz, hogy „a dolgok igazsága új közösséggé kapcsolja össze” a helyi közösségek tagjait, csoportjait és intézményeit. A szolidaritáshoz is a kommunikatív cselekvésen, az együttműködésen keresztül vezet az út.

Életvilág elmélet. Az életvilág és a mindennapi élet elmélete számos elméleti szociológust foglalkoztatott, és a 1970-80-as évek vitái után erőteljes hatást gyakorolt a reformtörekvésekre és a szociális, közösségi foglalkozásokra is.

„Életvilág-irányultság alatt az érintettek adott életviszonyaira – melyek keretei között az életproblémák leküzdéséhez segítséget kapnak –, az egyéni, szociális és politikai erőforrásokra, valamint a szociális hálóra és a helyi/regiónális struktúrákra való vonatkoztatás értendő.” (Thiersch, 1999[1992]: 88, Varsányi kiemelése uott: 88)

Thiersch kifejti (uott: 88-108), hogy az életvilág elmélet keretfogalomként használja a mindennapi életet és sajátos cselekvési mintaként értelmezi, megállapítva, hogy a mindennapi élet egyre inkább az irányvesztettség és tanácstalanság színterévé vált. Világossá teszi, hogy a mai életviszonyokat milyen erőteljesen formálja a szociálpolitika és az intézmények, a média csakúgy, mint az új technológiák, s ezek meghatározzák a mindennapi tapasztalatokat. Az elmélet rávilágít arra, hogy a mindennapok során begyakorolt és megbízható hagyományok törékennyé váltak. A munka és a lakóhely terén tapasztalható mobilitás szétfeszíti a kialakult életviszonyokat; a fogyasztás és a munka területén történt fejlemények, az új életformák, valamint a szabadidő, a család és a politika új értelmezési mintái rugalmas nyitottságra való képességet követelnek meg. Az áthagyományozott mindennapi életminták törékenységével és nyitottá válásával a szerepminták és az életstruktúrák az idő és a tér vonatkozásában elvesztik legitimációjukat. Az élethelyzetek pluralizálódásával és az életvezetés individualizálódásával jellemezhető helyzetben az egyes emberek és csoportok számára újfajta módon válik szükségessé az orientálódás, viszonyaik alakítása, a választási lehetőségek közötti tájékozódás és döntés. Az ember saját maga válik élete rendezőjévé.

A mindennapi cselekvés ma *a közvetítés szükségességét* és az erre irányuló erőfeszítést, a mindennapiság megrendezését és a reflektált mindennapi cselekvést is jelenti. E közvetítés egyik terepe a közösségfejlesztés, amely a részvétel fokozása révén, az alapelveknél leírandó egyéni, közösségi és politikai szinteken segít abban, hogy az egyének és közösségek mindinkább részt vállalhassanak saját életük rendezéséből.⁴³

Az itt következő alapelvek is hozzájárulnak a közösségi beavatkozó szakmák legitimációjához.

Alapelvek – közösség és részvétel

Az alapelvek rendszere minden szakma kiindulópontja, viszonyítási alapja – minden, ami a szakmában zajlik, ezekhez az alapértékekhez képest jó vagy rossz, követendő vagy elvetendő. Nagyon körültekintőnek kell tehát lennünk, amikor megválasztjuk a legfontosabb értékeinket tükröző alapelveket, két alapelv viszont vitathatatlan a beavatkozó közösségi szakmák vonatkozásában és időtálló: a *közösség* és a *részvétel* alapelve.

A közösség a külföldi szakirodalomban nem szerepel e szakmák alapelveként, holott minden bizonnyal ez a legszakmaspecifikusabb alapelv. Gyaníthatóan azért van ez így, mert egy gyakorlati szakma alapelveit általában a gyakorlatból vonják el és nem az olyan „nagy elméletekből”, mint amilyen a „közösség” is. Am észre kell vennünk, hogy a másutt már elfogadott alapelvek, például az igazságosság, az egyenlőség, a tolerancia és a sokszínűség is hordoznak történeti és elméleti vonatkozásokat, filozófiai, erkölcsi és jogi irányokat, amelyek felé a közösségi munka gyakorlata haladni szeretne. Hasonlóképp van ez a közösséggel is. Ha ezt az érvelést elfogadjuk, észrevesszük, hogy a közösség éppoly pragmatikus, mint az előbb felsorolt alapelvek.

A közösség alapelve

A közösségfejlesztés célja a helyi közösséghez és a társadalomhoz tartozás elősegítése. A végső cél, hogy mindenki tartozzon valahová és valakikhez, közösségi és társadalmi beágyazottságban éljen, legyen esélye-lehetősége saját életfeltételeinek javítására és képes legyen a pozitív változásokra irányuló közös cselekvésben való részvételre.

⁴³ A közvetítés szükségességéről lásd még a Második részben A közösségfejlesztés iránti általános szükségletekben (98. o.)!

A közösség, mint láttuk "A közösségi munka meghatározottsága" fejezet bevezetésében, alapvető emberi létfeltétel. (Csányi, 2005)

Warren (1963) amerikai szociológus szerint a közösségnek öt funkciója van az életünkben:

- A *szocializáció*, melyen keresztül a közösség bizonyos értékek olt tagjaiba, olyanokat, amelyek az adott kultúrában érvényesek.
- A *gazdasági boldogulás*: a közösség biztosítja tagjainak a megélhetést.
- A *társadalmi részvétel*. A közösségben biztosítja tagjai számára a társasági, társadalmi élet lehetőségét, a jogok és kötelességek gyakorlását.
- A *társadalmi kontroll* is a közösség funkciója. A kontroll alapját a közösség értékei és normái jelentik, valamint a köz ügyei iránti elkötelezettség és felelősség.
- A *kölcsönös támogatás*, s az ahhoz vezető *együttműködés*, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja. E funkciót a szolidaritás funkciójának is szokták nevezni.

„Bár mindegyikük fontos a lokalitás szempontjából, ezek nem feltétlenül olyan funkciók, amelyek felett a közösség kizárólagos felelősséggel vagy hatalommal bír. Épp ellenkezőleg: ahhoz, hogy a közösség e funkciókat közösségi szinten ellássa, a társadalmi szerveződésben szoros kötéseknek kell jelen lenniük a helyi alapú egységek, például vállalkozások, iskolai vezető testületek, önkéntes szervezetek és szociális rendszerek között, amelyek jócskán túlmutatnak az adott közösség határain... Azt sem mondjuk ..., hogy ezeket a funkciókat nem láthatják el másfajta társadalmi rendszerek, például informális csoportok, formális szervezetek, vagy egész társadalmak. A közösségnek azonban az egyik fő jellemzője éppen az, hogy e funkciókat a lokalitás szintjén szervezi meg.” (Warren, 1963:10)

Közösség és funkcionalitás? A német közösségelmélet nagy teoretikusai, Herder, Schiller, Hegel és Tönnies szerint a közösség organikus képződmény, amelybe „mindenestül” beletartozik az egyén, míg a szervetlen, funkcionális *társadalomhoz* az egyén – főként a munkamegosztás következtében – csak „töredezett formában.” (Vercseg, 1993) Tisztában vagyunk azzal, hogy a közösség és a funkcionalitás egymás mellé helyezése felvet közösségelméleti problémákat.

„A közösség (elvileg) az emberi élet teljességét befogadhatja és továbbadhatja, míg a társadalom erre (elvileg) nem (lehet) képes, egyszerűen nem erre hozták létre...” (Gergely, 2007: 39).

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a hagyományos közösségnek ne lettek volna funkciói és hogy a modern társadalomnak ne lehetnének szerves vonatkozásai.

„Nem kétséges (azonban), hogy ha a közösség perspektívájában gondolkodunk, mely magában hordozza a magatartásszabályokat, normákat, értékeket, a kultúrát magát, akkor sokkal tágabb horizonthoz jutunk, mint ha eleve funkcionális szempontból vizsgálódunk, a való élet gyakorlati megvalósulási szintjein. Ám a funkcionalitás horizontján is megjelenhetnek, sőt, a közösségi beavatkozás esetében meg is kell jelenjenek normatív tartalmak, mert a beavatkozás nem kezelhető pusztán funkcionális és instrumentális⁴⁴ megközelítésben.” (Gergely, 2006: 11)

A közösség funkciók szerinti megközelítése közvetlen módon nem tartalmazza a közösség normatív jellegét, ám nem is zárja ki azt. Meglátásunk szerint a Warren által modellált valamennyi funkcióban fellelhető a *normativitás*. Az első, szocializációs funkció már eleve a közösség normativitásából indul ki, s a társadalmi kontroll főként épp a közösségi szocializáció

⁴⁴ eszközjellegű, célirányos

középpontjában álló értékeknek a betartására irányul, de a hatalom kontrolljában is tetten érhető a társadalom igazságérzete. A közösségi részvétel demokratikus értéke és a szolidaritás erkölcsi értéke hasonlóan benne rejlik a közösségi funkciókban. Az gazdasági boldogulás megfogalmazásában a helyi részvételre (*local participation*) helyezi a hangsúlyt Warren, és a szolidaritás erkölcsi követelményét is felveti, amennyiben a közösség kötelességének és némiképp saját feladatának is érzi tagjai megélhetését, boldogulását. (Warren, 1963: 167)

Bár a *lokalitás* a folyamatosan mobilizálódó világ egyre sebezhetőbb koncepciójának tűnik, mégsem válik használhatatlanná a közösség-fogalom szempontjából, hiszen az emberek mégiscsak ott cselekszenek, ahol aktuálisan éppen élnek, s bár cselekvésük hatása messze túlnyúlhat a lokalitás határain, azok hatnak a lokális életre is. „Számos más társadalmi funkció mellett az emberek lokális keretek között gyakorolják politika részvételüket” (uott). A magát megszervezni kezdő magyar közösségfejlesztésnek a '70-es évek közepén éppen az volt az egyik fő újdonsága, hogy felvetette a helyi, közösségi identitás kérdését és a centrális hatalom időszakában legalizálni próbálta a helyi (döntési) szintet, összekapcsolva azt a helyi cselekvéssel (részvétellel) és kontrollal. Komoly szakirodalma van a szomszédságok növekvő szerepének is a globalizáció korában (lásd például: Henderson and Thomas, 2001[1980]: 4).

Az is igaz persze, hogy a helyi közeg, amire cselekvésük vagy cselekvésük hiánya hatással van, nem húzható meg a lokális határon, mint ahogyan a helyi problémák mindegyike sem helyben keletkezik, hanem kívül a lokális világon – nemzetközi és országos trendek érvényesülése következtében. A mai ember éppen azzal a kihívással kerül szembe, hogy ismerje és értse az egészet meghatározó tendenciákat, hatásokat, folyamatokat önmaga vonatkozásában és képes is legyen cselekvően hatni az őt érintő folyamatokra. És éppen ehhez az eligazodáshoz és a nyomukban következő választáshoz szükségesek a közösség normatívan érvényesülő hatásai.

„A szabad választás ... értékszemlélet hiányában értelmét veszíti... A választhatóság elvét a társadalmi normák, szabályok, keretek megléte tölti meg értelemmel. Éppen ez a normák iránti társadalmi szükséglet teszi hangsúlyossá a közösségek szerepét és szükségességét a modern társadalomban.” (Harkai, 2006: 28-29)

A közösség „egységes fogalomként” (ti. falusi vagy városi szomszédságként) való értelmezését sokan idealizálnak tartják.

„Létezik olyan feltételezés, miszerint a demokratikus konszenzus segítségével le lehet győzni a különbségeket, és össze lehet hozni a közösség különböző szegmenseit, hogy egységes frontot alkossanak a közösségi cselekvéshez... Egy újabb keletű, közösségről szóló kiadványban ... helyesen teszik fel a kérdést, „Ki az a mi?” ... Mások is elkezdtek megkérdőjelezni a közösségek természetéről és kívánalmairól általánosan elfogadott elképzeléseket – olyan elképzeléseket, melyek helyességét túlságosan is régen vesszük biztosra. Pontosabban, arra mutatnak rá, hogy a közösséget „lokalitásnak” tekintő egységesítő elképzelések különösen a közösségen belüli konfliktusokat és hátrányos helyzetet becsülik alá. ... A korábbi elméletek sokszor figyelmen kívül hagyják a fennálló hatalmi struktúrákat – amelyekben bizonyos csoportok húznak hasznot a status quo-ból – és a közösségek társadalmi osztály, etnikai, nemi és szexuális hovatartozás, életkor, vallás és kulturális hagyomány szerinti rétegződését.” (Campfens, 2002[1997])

A lokalitás problematikájának fő szempontjait éppen csak felvetni tudjuk, s visszatérünk a funkcionális közösségértelmezésre, mely rámutat a közösség gyakorlati használhatóságának fő területeire, s a kellően nyitott elvi háttérrel rendelkező közösségfejlesztő pedig (aki nem pusztán *technical assistance*-nek – technikai segítségnyújtásnak – értelmezi a közösségfejlesztői szakmai beavatkozást), hozzásegítheti a cselekvőket a közösség normatív vonatkozásait is érvényesíteni.

„Ha beavatkozásra kerül sor, egy nagyobb, „magasabb egység” jön létre, amelyben a beavatkozó is benne van... (az ő) önkorlátozása eredményeképpen viszonylagos egyensúly alakul ki” hangzott el egy előadásban a „beavatkozó normatív fedezetéről” (Gergely, 2006: 10-11)

E viszony kialakulásának középpontjában a közösségi fejlesztés áll, amelyben a „gondolkodj folyamatosan önmagadról és közösségedről, válassz (alternatívákból) és cselekedj, de tudd, hogy miért” fejlesztői attitűdnek kell érvényesülnie.

Gergely szerint

„... a beavatkozás egyik kritikus mércéje az, hogy mennyiben sikerül hozzájárulnia (ti. a fejlesztőnek) a megújulási képesség helyreállításához (...) Ez viszont igen magasra teszi a mércét, mert ez a beavatkozó erkölcsi minőségére, a beavatkozás normatív hitelére is utal” (uott.).

Még egy fontos adalék, ugyancsak tőle: cselekvés közben a cselekvővel, a cselekvőkkel is „történik valami”, tehát a közösségfejlesztő is változik, folytonosan meg kell újulnia. (uott)

Kötetünk középpontjában egy nagyon gyakorlatias tevékenység áll, a közösségfejlesztés mint a közösségnek önmaga általi fejlesztése és mint szakmai beavatkozás. Ennek megvalósulásához folytonosan keresnünk kell azokat a gyakorlati kapcsolódási pontokat, amelyek megragadásával az emberek saját maguk is tehetnek sorsuk és környezetük jobbításáért, de keresnünk kell a szakmai beavatkozást legitimáló elméleti kereteket is, amelyek egyben keretét kínálják az önreflexiónak is. Warren már hivatkozott elmélete a funkcionális közösségről minden bizonnyal egyike a közösségfejlesztés számára használható elméleteknek.

A modern közösségiség lényegét a *civil társadalom* fogalma is kifejezi, mert szintetizálja a modern ember látszólag egymásnak ellentmondó két alapvető szükségletét: a valahová tartozás és a szabadság igényének egymásmellettiségét.

„Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék... Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf, 1997, idézi Miszlivetz 1999a:178)

A közjóért folytatott, lokális társadalmi csoportokban zajló közösségi cselekvés – a közösség tagjainak rendszeres kommunikációján, részvételén és az ezek nyomán kialakuló szolidaritáson keresztül – a részvételi demokrácia fő megnyilvánulási formája. A közösségek mellőzésének társadalmi kockázata, hogy még több elnyomott és perifériára szorult ember idegenedik el a társadalomtól.

Ha a közösséget a közösségfejlesztés fő alapelveként, célértékének tekintjük, akkor olyan termékeny talajon állunk, amely kellően sokrétű ahhoz, hogy megadja a közösségépítő tevékenységünkhöz szükséges komplexitást. E nélkül a komplexitás nélkül beavatkozásunk csak szimpla és rutinírozható technika maradna.⁴⁵

A részvétel alapelve

A valahová tartozás a részvételt magát is jelenti: részt veszek annak a közösségnek az életében, ahová tartozom. A részvétel az élet teljességére kiterjedő megnyilvánulás és létforma.

Az egyén szintjén a részvétel arról szól, hogy az egyén maga is részt vesz saját életének irányításában, azaz felelősséget vállal önmagáért, sodródás helyett az önirányításra vállalkozik.

⁴⁵ A közösségelmélet összefoglaló tanulmányát lásd az azonos című kiadványban (Vercseg (2018b))

A közösség szintjén a részvétel az egyént körülvevő közösség(ek) ismeretét és azon belüli kapcsolatait jelenti. Ha megvalósul a közösség(ek)hez tartozás, akkor az az egymás iránti bizalmat, a kölcsönös támogatást és szolidaritást, a közös normákat és a viszonyosságot jelenti. A részvétel magas aránya jó indikátora az egészséges, jól működő közösségeknek, alacsony aránya viszont felvetheti a közösségi beavatkozás szükségességét (bevonás, kezdeményezés és cselekvés), mint ahogyan ezt a továbbiakban részletezzük.

Beszélhetünk a részvételtől a *társadalom* szintjén is, amikor a részvétel a társadalom interakciós és intézményes folyamataiban valósul meg. Ezen a szinten a részvétel a „közöny helyett közügy” magatartásban, a kapcsolati és kommunikációs rendszerekben, az intézmények létrehozásában és a meglévő intézmények használatában nyilvánul meg (a lehetőségek ismerete és kiaknázása, a törvények betartása vagy megkerülése).

Politikai megközelítésben a döntési folyamatok különböző szintjein való részvételtől van szó. Ebben a megközelítésben beszélhetünk a leginkább a részvételi demokrácia érvényesüléséről. A részvétel itt ugyanis azt jelenti, hogy az állampolgári akarat közvetlenül – s nem képviselők útján – érvényesül. Az állampolgárok és szervezeteik részt vesznek a közösségi-társadalmi tervezési és döntési folyamatokban – beleszólnak, tárgyalnak és egyeztetnek, képviselik egyéni és közösségi érdekeiket. S ha nem ülhetnek tárgyalóasztalhoz, ha javaslataikat figyelemre sem méltatják, akkor a nyilvánosságban fejezik ki véleményüket, akaratukat (tiltakozó kampányok, hálózatok szervezése; megjelentetés a közösségi médiában; petíciók benyújtása; a döntéshozók közvetlen megszólítása levélben; demonstrációk, sztrájkok és továbbiak). Így vagy úgy, de egy demokráciában az állampolgárok és szervezeteik részt vesznek a közösségi-társadalmi tervezési és döntési folyamatokban.

A részvételi demokrácia a görög demokrácia eredeti formája, s azért mondjuk még ma is az egyetlen valóban működő demokráciának, mert nem voltak benne hierarchikus kapcsolatrendszerek – a közösséget érintő döntéseket maguk az érintettek hozták meg. Noha ez a részvételi demokrácia sem volt tökéletes és az egyre bonyolultabbá váló modern társadalmakban az effajta hatalomgyakorlás számos korlátba ütközik, mégis elmondhatjuk: mi a véleménynyilvánításnak, a döntésben való részvételnek és a kontrollnak messze az optimumán innen vagyunk.

A részvétel – csakúgy, mint a közösséghez tartozás – megvalósulhat önmagától, szakemberi beavatkozás nélkül is. Hogy mikor és milyen mértékben van szakmai beavatkozásra, „rásegítésre” szükség, azt a közösség érettsége – tanultsága, szervezettsége és állampolgári kultúrája, fegyelme – határozza meg.

A bevonás szükségességéről a leggyakrabban akkor beszélünk, amikor az adott közösség és tagjai alacsony részvételi aktivitást mutatnak a közösség/társadalom interakciós és intézményi folyamataiban; amikor az egymás iránti bizalom és szolidaritás gyenge; a kölcsönös egymás támogatása, a cselekvő viszonyok, az önkéntesség és a civil intézmények, hálózatok száma csekély; a lakosok nem ismerik jogaikat, kötelességeiket, lehetőségeiket és a meglévő (állami) intézmények elvben értük, gyakorlatilag azonban nélkülük működnek; s a döntési/ellenőrzési folyamatokban résztvevők száma alacsony.

A bevonás/részvétel nem pusztán morális cél, szorgalmazását és terjedését egyre inkább gazdasági megfontolások is mozgatják. A jóléti rendszer válsága, a kormányzatról (*government*) a kormányzásra (*governance*) való áttérés szükségességének felismerése, az állampolgárok és szervezeteik bevonása a legszélesebb értelmű szociális szolgáltatásokba mind azt célozzák, hogy az állampolgárok és közösségeik ellátottság iránti igénye csökkenjen – oldják meg saját maguk az életüket, minél kevesebb támogatással! –, vagyis valósuljon meg az önsegítés (*self-help*) és a passzivitás helyett aktivitás jöjjön létre. Mindez persze kedvez a közösségfejlesztés intézményesülésének, ám a közösségfejlesztőknek mindig felül kell bírálniuk a megbízók törekvéseit és csak olyan folyamatokat szabad elősegíteniük, amelyek megfelelnek a közösségfejlesztés más alapelveinek is. Olyan folyamatokat szerencsés csak

támogatnunk, amelyek nem szabnak gátat a civil/közösségi cselekvés lényegének, a szabadságnak és függetlenségnek, a kritikai attitűd érvényesülésének, hanem ellenkezőleg, éppen hogy erősítik azokat.

"Az életképes helyi közösség az, amelyikben a lakosok együttműködnek annak érdekében, hogy a legkülönbözőbb szempontú hatással legyenek a helyi társadalom szabályaira; amelyikben a lakosok a közösségi életre vonatkozó célokat tűznek ki maguk elé és amelyikben az emberek képesek is e célok megvalósítására." (Schönberg, 1979: 6, saját fordítás))

S ha a közösség *célérték*, akkor a részvétel - ez a másik leginkább szakmaspecifikus alapelv - *eszközérték* a közösségiség eléréséhez.

A közösségi beavatkozás jellemzői

Nagyon lehetséges, hogy az állandósuló változások korában – korunkban – a szakmák sem vizsgálhatók hagyományos módokon. Végérvényesen szembe kellene néznünk a közösségi szakmák elméleti és módszertani *pluralizmusával*, azzal, hogy mindez a természetükből fakad.

A szakma „túl tág” határait tehát gazdagító erőforrásként érdemes értelmezni, olyannak, amely nem csak lehetővé teszi, de a komplex társadalmi problémák kezelése érdekében egyenesen igényli is a *szakmaköziséget*, a határterületi együttműködéseket, vonatkozzék az a közigazgatással, szakpolitikákkal, szociálpolitikával, szociális munkával, ifjúságsegítő munkával, művelődésszervezéssel, felnőttképzéssel, természet és környezetvédelemmel, település és vidékfejlesztéssel vagy építészettel való együttműködésre.

A közösségfejlesztés önállóságáról, illetve annak valamely szakmához tartozásáról megjelenésétől jó ideig szenvedélyes viták folytak nálunk. Erős érvek szólnak az önállóság mellett, de kisajátítása, bekebelezése mellett is. Számos példáját láthattuk már annak, hogy egy projekt keretein belül hogyan szűkülhet még a közösségfejlesztés, a közösségi munka is szolgáltató jellegű munkává, ahelyett, hogy endogén fejlődést és változásokat eredményezne.

Amennyiben a közösségfejlesztés alárendelődik bármelyik szakmának, féltő, hogy elveszíti interdiszciplináris jellegét és megnő kiszolgáltatottsága, annak a veszélye, hogy az érdekcsoportok eszközként használják fel saját céljaik elérése érdekében.

A közösségfejlesztés *hozzájáruló-jellegű* foglalkozás: egyedül nem képes megoldani társadalmi problémákat, de sajátos eszközeivel, más szakmákét kiegészítve, hozzá tud járulni a problémák hatékony kezeléséhez. Köztudott az is, hogy az alacsony társadalmi presztizsű szakmák küzdenek legitimitásukért, azért, hogy önálló diszciplinaként, fontos és támogatott szakmaként ismerjék el őket. Ha azonban a közösségfejlesztés lényegi jellemzői az interdiszciplinaritás és az, hogy hozzájáruló-jellegű foglalkozás, akkor ahhoz a két fő okhoz érkeztünk, amiért elismertetése – legitimációja – specializálódó világunkban különlegesen nehéz. De épp effajta természete adja azt a szabadságot is, amely miatt e szakmához vonzódunk, s amiért minden nehézség ellenére is kitartunk mellette.

Eredet és növekedés – történeti áttekintés

A közösségfejlesztés kialakulásának és fejlődésének története azt mutatja, hogy e foglalkozás a legszorosabb összefüggésbe hozható a demokráciával, civil társadalommal. A szakma kialakulása összefügg a modern társadaloméval, melynek fokozódó bonyolultsága egyre szükségesebbé teszi a közvetítést.

Az egyik fő közösségfejlesztési alapelv, a részvétel érvényesülésének az a feltétele, hogy a közösségi tevékenység az érintettek szükségleteiből induljon ki és alulról építkezzen. Ez a demokratikus gondolat nem, vagy csak korlátozva működhet autoriter vagy ál-

demokratikus rendszerekben. S ugyanez áll a szakma többi alapelvére is. Egyedül a demokrácia ad lehetőséget az emberi, politikai és szociális jogok szabad gyakorlására, melyek nélkül egyáltalán nem is beszélhetnénk részvételről, egyenlőségről, sokszínűségről, toleranciáról, partnerségről, szolidaritásról, együttműködésről. (Henderson, 2007)

Nemzetközi jelleg

A közösségfejlesztés nemzetközi jellege a múltjában gyökerezik. (Henderson and Vercseg, 2010: 34-36, 40-43)

„Nemzetközi perspektívából nézve világos, hogy a közösségfejlesztés az egyik legjelentősebb társadalmi erő, amely a megtervezett változás mögött áll.” (Campfens, 2002[1997]): 20)

Az elmúlt száz évben számos közösségfejlesztő kezdeményezés, program és irányelv látott napvilágot a világ országaiban, illetve nemzetközi szervezeteiben. A '30-as években a brit kormányzat gyarmati politikájában használta fel a közösségfejlesztés eszméjét. Ugyanabban az időszakban Saul *Alinsky*, a radikális amerikai közösségfejlesztő Chicagóban több száz embert mozgósított életkörülményeik javítására. E két példa segítségével annak a közösségnek lehetünk szemtanúi, amely oly nyilvánvaló a közösségfejlesztésben: egyfelől kormányzati és hivatalos szerveket használ fel a közösségek eléréséhez, míg ugyanakkor más társadalmi mozgalmak is vezérlőelvként alkalmazzák a közösségfejlesztést. A következő rövid történeti áttekintésben csak néhányra utalunk a rengeteg példa közül, amelyek ebbe a két kategóriába esnek, vagy áthidalják azokat.

Nyugat-Európa

A közösségfejlesztés *nyugat-európai* történetét alapjaiban határozták meg a *nagy-britanniai* kezdeményezések, illetve az ott folytatott gyakorlat.

Gilchrist (2003) három forrást jelöl meg az angol közösségi munka eredetének. Az első az önszervezés és a szolidaritás, a mikroszintű társadalmi együttműködés világáé, amely elsősorban a rokonok és a szomszédok körében zajlik. A második szál a kölcsönös segítség, az ipartestületek és egyesületek segítségnyújtásának immár formalizált társadalmi cselekvési tere. A harmadik a filantrópok tevékenységéé, azoké, akik beavatkoztak a „kevésbé szerencsések” életébe, együtt dolgozva velük egy „szerencsésebb” jövőn. A 19. századi jótékony szervezetek és az 1884-ben induló *settlement* mozgalom – amely szinte „azonnal”, 1889-től meghonosodott Észak-Amerikában is – adták a jótékony tevékenységek első formalizált kereteit.

A settlement

A *settlement* házat magyarul népháznak, telepnek, társadalmi központnak is nevezik, amelyek szegények-lakta városrészekben jöttek létre, s amelyek a központ körzetében élőkkel és a szomszédságba „betelepedett” önkéntesekkel együtt szervezték meg a környék oktatási, kulturális, szabadidős, sport, egészségügyi és szociális tevékenységeit, a falakon belül és kívül, magában a szomszédságban is.

A *settlement* intézménye olyan korban született, amikor a mai értelemben szakosodott intézményrendszer még nem, vagy csak elemeiben létezett. Az első *settlement* megalakulása után 10-15 évvel is már komoly hozzáértés halmozódott fel a szegényekkel folytatott közösségi munkában, s ez különböző szakszerűségű foglalkozásokká kezdett szakosodni, míg az érintett szomszédságban a *settlement*-munka továbbítve önkéntes, önszervező jellegét is.

Az első népházak gyakran nyújtottak ételt és fedelmet, de elsősorban is oktatást, elemi és haladóbb szinten is. Tevékenységüket vagyonos emberek, városlakók és főként diákok, fiatal értelmiségiek támogatták, akik önkéntesként tanították a szegényeket,

gyakran közöttük élve és dolgozva. Életre hívói eleinte egyházi emberek voltak, ezért oktatási tevékenységüket a radikális társadalmi mozgalmak kezdetben erősen kritizálták: moralistáknak vagy – vallásos elkötelezettségük miatt – normativistáknak nevezték őket.

A *Toynbee Hall*⁴⁶ 1884-ben kezdett működni Londonban. Az East-End-i Whitechapel kerületben létrehozott társadalmi reform központot Samuel és Henrietta Barnett lelkész házaspár hozta létre és barátjukról, az akkoriban elhunyt Arnold Toynbee történésről és reformerről nevezték el. A központ a St. Jude's (Szent Júdás Tádé) templomban működött, egy akkorra már kriminalizálódott szomszédságban.

A házaspár 15 éven keresztül fáradozott a problémák orvoslásán, mire felismerték, hogy változást ott csakis radikális beavatkozás hozhat.

Elképzelésük valóban radikális volt, mert Oxford és Cambridge utolsó éves diákjainak és friss diplomásainak szegénynegyedbe telepítését és oktatási tevékenységének megszervezését tartalmazta. Az önkéntesek „letelepedését” a parókiájukon kialakított szálláshelyen oldották meg. Olyan helyet akartak létrehozni, ahol a diákok saját szabadidejükben és a nyári szünetben a szegények között dolgoznak és tanítják őket, s ahol a Londonban elhelyezkedett pályakezdők esténként-hétvégeken a legkülönbébb szakmákban és témákban tarthatnak előadásokat, vezethetnek vitákat, indíthatnak szakképzéseket az egyetemek kihelyezett tagozataiként, ugyanakkor megszervezhetik az iskolából kimaradtak iskolapótló oktatását.

„Ha aggódtok a szegények miatt, ha részvétet érezték a munkások iránt az étellel való nagy birkózásaikban, miért nem jöttök közéjük és éltek velük együtt? De nem mint az előkelők, akik leereszkednek az alacsonyabbakhoz, nem mint a tiszták, akik az elbukottakon segíteni akarnak, nem mint a tudók, akik a tudatlanokat tanítani akarják, nem mint az élet kifinomultjai, akik izlésüket szélesíteni, terjeszteni akarják, hanem egyszerűen mint szomszédok, barátok, embertársak.” (Barnett, idézi Novágh, 1937: 8)

A központ működése 1884-ben meg is kezdődött, s az oktatáson túlmenően ingyenes jogi tanácsadást is folytattak, klubokat vezettek.

A központ ma is működik, hasonlóan több más settlementhez, elsősorban Londonban, New Yorkban, Chicago-ban, Clevelandban, de Ausztráliában és Izlandon is. A Toynbee Hall továbbra is oktatással foglalkozik, számos önkéntessel és bentlakóval. A bentlakók, alapító elődeikhez hasonlóan, nappal dolgoznak vagy tanulnak – például szociális gondozónak –, esténként és hétvégeken pedig idősekkel, hátrányos helyzetű gyerekekkel és kamaszokkal dolgoznak, jogi tanácsokat adnak és számos más módon segítenek a hozzájuk fordulóknak.

A másik kiemelkedő settlement a Jane Addams és Ellen Gates Starr által 1889-ben alapított chicagói *Hull House* – vagy ahogyan ők hívták, *The Hull House Neighborhood*. Ez a népház az európai bevándorlókkal dolgozott, eleinte főként a Near West Side-i szomszédságban élő 10 000 olasszal, de később további épületeket vont be munkájába, s rövidesen már 13 épületben működött, Bowen Country Club-bal, nyári táborral⁴⁷ kiegészülve. E házak használói németek, zsidók, görögök, lengyelek, írek, kanadai franciák voltak. A honvágy csökkentésére eleinte etnikai estéket szerveztek a házban, nemzeti ételeket főztek, otthoni zenét hallgattak és táncoltak, rövid előadásokat is tartottak. Elsősorban a női lakosok váltak szervezőivé a settlement életének, közülük később számos fontos reformer és szakember került ki. Rövidesen már játszóteret, közfürdőt, nyilvános

⁴⁶ Bővebben lásd Hilscher Rezső tanulmányában http://esely.org/kiadvanyok/1989_1/asettlement.pdf ; www.toynbeehall.org.uk

⁴⁷ http://collections.carli.illinois.edu/cdm/landingpage/collection/uic_bcc

tornatermet, óvodát, könyvtárat létesítettek, önkéntes orvosi szolgálatot tartottak, jogi képviselőket biztosítottak, bántalmazott anyáknak és gyerekeknek nyújtottak oltalmat.

„A szociális telep akkor működött hatékonyan, ha nem specializálódott egyes feladatok ellátására, hanem a szociális munka központja maradt. Ránevelte a környezetét arra, hogy együttes összefogással, önmaguk erejének segítségével szolgálják saját maguk (fel)emelkedését.” (Schiffer, 1995: 6)

A napi munkán túlmutattak kutatásaik, szegénységvizsgálataik, melyek alapján javaslatokat tettek az önkormányzati, szövetségi állami törvényhozásnak új törvények megalkotására. Ilyenek voltak például az ipari munka reformjáért, a munkavédelem javításáért, a nők és gyermekek esetében a munkaidő korlátozásáért, a női választójog megadásáért, az ipari szakszervezetek tevékenységéért, az egészségügyi reformért és az új bevándorlási politikáért (amely a bevándorlók jogait törvénybe foglalja), az iskolakötelezettségért benyújtott, és további javaslataik. Mindez fontos előzményül szolgált a szociális, emberi és politikai jogok kivívásához, a jóléti állam kiépüléséhez.⁴⁸

A Hull House szolgált modellként az 1920-tól megalakult majdnem 500 amerikai settlement ház működéséhez.

A ház folyamatosan alkalmazkodott a korszakok változásaihoz, egészen 2012-ig, amikor is január 19.-én, pénzügyi okok miatt, bezárták. Illinois állam az intézményt azóta a Jane Addams Hull-House múzeumként működteti.⁴⁹

Jane Addamst (1860-1935) az amerikai közösségfejlesztés és szociális munka alapítójaként tisztelik és világháború-ellenes, békemozgalmi tevékenységéért Nobel-békedíjat is kapott. Ő volt az első Nobel-díjas nő. Módszerére az volt jellemző, hogy a settlementen belül eseti- és csoportmunkát alkalmaztak, a szomszédságban pedig közösségi munkát, mely a változásra irányult, s amelyből valóban társadalmi változások keletkeztek és a szakmává válás is kifejlődött.

Nagy-Britanniában 1914-ben 20, 1922-ben 60 settlement működött, Észak-Amerikában 1886-ban kezdte el működését New Yorkban a Neighborhood Guild (Szomszédsági Céh), 1900-re 100, 1910-re pedig már 400 settlement működött (Giczey, 2010), s számuk folyamatosan nőtt.

A settlement Magyarországon

Célja „a munkásosztály „felemelése”, „nevelése”, egyetemi hallgatók terepmunkája, a társadalmi osztályok „kibékítése”, Keresztény Magyarország; eszköze pedig az volt, hogy a szociális intézmények odatelepültek, ahol a szegények éltek és munkájukban részt vettek egyetemisták, önkéntesek is. Az önkéntességnek nagy szerepe volt ebben az intézményben, mert kevés alkalmazottat tudott csak megfizetni, ezért pedagógusokat, gyakorlati szakembereket (például a háztartási ismeretek oktatására), szociális érzékenységgel rendelkező, tenni akaró fiatalokat is bevontak a munkába. (Schiffer, 1995: 4)

„A settlement a társadalmi felelősség érzésével és az adni tudás többletével rendelkező egyéneknek önkéntes letelepedése a szociális elhagyatottságban élő emberek közé azért, hogy azoknak erkölcsi, szellemi és gazdasági érdekeit a jószomszédság elve alapján a népgondozás és népművelés eszközeivel és eljárásaival tervszerűen és intézményesen szolgálják, és így ezeknek a társadalmi rétegeknek a nemzeti közösségbe való teljes beilleszkedését megteremtsék.” (Schuler, 1937: 516).

⁴⁸ <http://www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/615.html>

⁴⁹ <https://www.hullhousemuseum.org/about-jane-addams>

„A szervezők összehívták a „szociális érzékű”, tehetséges környékbeli embereket (orvost, jogászt, tanítót, hatósági előljárókat, a helyben működő szociális intézmények vezetőit), s ismertették velük (az általuk feltárt, helyi) szociográfiai eredményeket. Közölték a szándékukat, hogy a hiányzó szociális munka ellátására az adott területen szeretnének (intézményükkel) letelepedni. Tervükhöz véleményeket kértek. Ha szívesen fogadták a szándékukat... akkor a jelenlévőkből bizottságot alakítottak, annak időről időre beszámoltak s munkájuk eredményéről. Tanácsot, segítséget kértek a feladatok megoldásához.” (Schiffer, 1995: 4)

Az első settlement 1905-ben alakult Kolozsvárott, majd az 1910-es rövid életű budapesti Vág-utcai népházát említhetjük. A legfontosabb az 1912-ben megalakult újpesti Főiskolai Szociális Telep volt.

A telepet *ifj. Erődi-Harrach Béla* akadémikus-tanár alapította és igazgatta, a kezdetekkor társadalmi szervezetként – egyesületként –, majd állami alapítású és támogatású intézetként, melynek működtetéséhez az alapítók is hozzájárultak munkájukkal.

A kiinduló célkitűzések megvalósítását az I. világháború szinte lehetetlenné tette. Az újonnan felépült épület jórészt kórházként működött a háború alatt, s a Telep csak a '20-as évektől tudta kialakítani ki azt a szervezeti felépítését és működését, amely 1949. januári megszüntetéséig jellemezte. Ezek:

Általános Népvédelmi Osztály (egységei: néphivatal, családi patronázs, fiatakorúak patronázsa, tanonc és munkaközvetítő);

Közművelődési Osztály (egységei: népkönyvtár, munkásolvasó, általános ismeretterjesztő előadások, tanfolyamok és szemináriumok, gyermeknapközi otthon, tanonc legény-leány és munkáskör, cserkészlet); és

Szociális Egészségügyi Ügyosztály (egységei: tüdőbeteg és venereás beteg gondozó és rendelő, bakteriológia és Röntgen laboratórium). (Schiffer, 1995)

A gondozói, népnevelői és egészségügyi tevékenységekben a szakemberekhez egyetemisták és főiskolások, gyakorlati terepmunkások és önkéntesek is csatlakoztak.

A telep tevékenysége termékeny kutatási terepe volt a szociálpolitika erőteljesen kibontakozó elméletének és gyakorlatának. (Hilscher, 1929)

A telep működését a később megalakult settlementek követendő modellként tekintették. Ilyen volt az 1926-ban Szegeden alakult Agrár-settlement Budai György vezetésével, vagy a Farkas Edit és Slachta Margit nevével fémjelzett Szociális Missziótársulat, melynek ifjúsági tagozata alapítja meg az 1935-től tíz évig működő budapesti Kozma utcai ”női” settlement Népgondozó és Népművelő otthont, Földy Ilona alapításával és vezetésével. Ez a settlement egészségügyi, gyermekgondozási, háztartási munka és a társadalmi élet szabályainak tanításával foglalkozott, családlátogatásokat végzett, egészségügyi központot, bölcsődét, óvodát, napközi otthont, ifjúsági csoportokat működtetett, ünnepeket, táncesteket rendezett, zene és énektanítással foglalkozott.

Az 1930-as években már 8 settlement működött Budapesten, a katolikus egyház és a városháza 1938-tól működő szociálpolitikai ügyosztálya szoros együttműködésében (Juhász, Szikra, Varsa 2010)

A settlement intézménye más európai országokban, így például Ausztriában, Franciaországban, Hollandiában és Németországban, Norvégiában és Svédországban is megjelent, s tevékenységüket mindenütt az adott társadalmi szükségletek határozták meg, lásd Varsányi, 1912.; Hilscher, 1929; Novágh, 1937; Balipap, 2007; Giczey, 2007)

1908-tól beszélhetünk „európai robbanásról”, köztük a magyar settlementek kialakulásáról is.

A settlement nemzetközi mozgalmát 1926-tól az *International Federation of Settlements*⁵⁰ fogja össze, jelenleg 15 szövetséget és mintegy 800 szervezetet képvisel. (Giczey, 2010; 2015) (Nemzetközi Settlement Konferencia, 2015)⁵¹

Egyesült Királyság

E valóban nemzetközi, és az Egyesült Királyságot is érintő kitérő után lássuk a közösségfejlesztés más vonatkozásait is az Egyesült Királyságban!

Az államilag támogatott közösségfejlesztés már az 1900-as évektől kialakult Nagy-Britanniában, mivel a kormányzat felismerte a filantrópok tevékenységének társadalmi hasznát és támogatni kezdte azt (Gilchrist, 2003). A settlement melletti, további nagy-britanniai kezdeményezések sorába tartoznak később az első világháború bérlősztrájkjai, majd néhány évvel később, a korábbi időszak radikalizmusával ellentétben, már sok helyen alkalmazzák a közösségfejlesztést a brit gyarmatokon is.

A második világháborút és a dekolonizációt követően, a közösségfejlesztés egyik ága közösségi házakat kezd létrehozni és támogatni az újonnan épülő önkormányzati lakótelepeken, illetve városokban. A közösségfejlesztők feladata az volt, hogy ösztönözzék az új negyedekben a *közösségi szellem* kialakulását és az emberek önsegítését.

A másik vonalon olyan kulcsfontosságú személyek tettek hitet a közösségfejlesztés angliai alkalmazása iránt, akik korábban a gyarmati közigazgatási munkájuk során találkoztak a közösségfejlesztéssel, és meggyőződtek annak társadalomfejlesztési hasznáról. Ebben az időszakban alakul ki a közösségfejlesztés irodalma is.

Az 1960-as évek önkéntes szektorának számos kezdeményezése után a közösségfejlesztés 1968-tól vált széles körben alkalmazott foglalkozássá az Egyesült Királyságban (Henderson, 2008: 7-15). Ebben az évben jelent meg több nagyhatású jelentés és ekkor lépett életbe a közösségfejlesztés nagyobb arányú kormányzati támogatása, köztük a kormányzat által támogatott ún. 12 Közösségfejlesztő Projekt (1968-76). Ennek következtében a közösségfejlesztés, összefüggésben a szociális munkával, egyre kiemeltebb szerephez jutott. Attól kezdve, hogy a szociális munka elkezdte megkülönböztetni magát a közösségfejlesztéstől, a közösségfejlesztés növekvő szerepet vállalt gazdasági ügyekben. A '80-as évek során, a konzervatív kormány által bevezetett piacorientált reformok eredményeként, a közösségfejlesztés meglehetősen zűrzavaros helyzetben találja magát, amelyet tovább súlyosbít az évtized vége felé bekövetkező gazdasági recesszió (Pitchford, 2008). Mégis, a közösségfejlesztés túlélte a brit politika ezen időszakát és újraépítette önmagát.

A '90-es évek legelejétől a közösségfejlesztés Skóciában, Észak-Írországon, Angliában és Walesben egyre inkább különbözni kezdett egymástól, Skócia és Wales növekvő autonómiájának is köszönhetően. 1997 és 2007 között a Blair-kormány a partnerség dimenziójával egészíti ki a közösségfejlesztés alapjaként szolgáló gazdasági kontextust, s ugyanez folytatódott Gordon Brown kormányzása alatt. A közösségfejlesztés ezen interpretációjának uralkodó jellegét tükrözi a közösségfejlesztés tőke-alapú megközelítése (*asset-based community development*), amely Észak-Amerikában és Nagy-Britanniában is igen népszerűvé vált (O'Leary, 2006). A közösségfejlesztés történelmének ismeretében ezeket az új típusú keretrendszereket számos szakember aggályosnak találja, mert veszélyeztetve látják a

⁵⁰ www.ifsnetwork.org

⁵¹ Tematikus szám a Nemzetközi Settlement Konferencia Budapesten 2015. április 22-23. között elhangzott előadásából. A settlement-felfogás mai értelmezése.

közösségfejlesztés értékek menti szerveződését, például a társadalmi igazságosság iránti alapvető elkötelezettségét.

Európa más országai

Európa más országaiban a közösségfejlesztés később bontakozott ki, mint az Egyesült Királyságban. Hollandiában és Belgium flamand részén a kora '70-es évektől vetette meg a lábát, elsősorban a városrehabilitációs (*urban regeneration*) programokon belül, s hamarosan mindkét országban államilag elismert foglalkozássá vált (De Wit, 2007). A holland és brit közösségfejlesztők és képzők szoros kapcsolatban voltak egymással, hasonlóan a brit és ír szakemberekhez, akik szinten hosszú időkre visszanyúló közösségfejlesztési hagyományokkal bírtak, elsősorban vidéki térségekben.

Észak-Amerika, Egyesült Államok és Kanada

Az Egyesült Államokban a kiindulópont a 19. század második felétől robbanásszerűen lezajlott városnövekedés. (Gergely, 2005 [1991]) Ennek egyik, súlyos társadalmi problémákat kiváltó következménye az volt, hogy a gyökereiktől elszakított, falusiból hirtelen városivá váló tömegek körében addig sosem látott méretű elszegényedés és nyomor ütötte fel a fejét.

"... Pénzsegélyek, szociális szolgáltatások, törvények születtek a hátrányos helyzetűek védelmére, az egyéni jogok biztosítására és a méltányosabb elosztásra. A szegények felemeléséért folytatott munka hamar szakosodik és szakmásokra bontakozik. Harc indul a gazdasági alapok megteremtéséért és a szolgáltatások összehangolásáért: közösségi pénztárak, népjóléti hivatalok alakulnak. Ezek szakmai vezetői a '20-as évek közepétől egyre többször **közösségi** szervezésnek (*community organization*) nevezték tevékenységüket, hogy megkülönböztessék tevékenységüket az egyéni eset- vagy csoportmunkától. Munkájuk a lakóterületi közösségek társadalmi problémáinak kezelése volt." (Perlman és Gurin, 1993[1972]: 7-8)

A szakma fejlődésének új és új lendületet adott:

- az 1. világháború utáni gazdasági válságot követően Roosevelt New Deal programja: állami támogatások, társadalombiztosítás, állami lakásprogram és szövetségi törvények például a szakszervezeti jogok védelmére;
- a 2. világháborút közvetlenül követő, a feketék, latin-amerikaiak és puerto-ricóiak társadalmi akciói: Harc a szegénység ellen (*War on Poverty*), melyeket a szövetségi és helyi kormányok is támogattak.
- Új terület jelentkezik a '60-'70-es évek társadalmi válsága által kikényszerített szociális, segélyezési, városfelújítási programok hatására, a társadalmi tervezés (*social planning*), amit új szociálpolitikának is neveznek. (uott)

Alinsky úttörő munkájának köszönhetően (amelynek ma is jelentős globális hatásai vannak) a közösségfejlesztés az 1960-as és 1970-es években jut kiemelt szerephez, mégpedig a kormány szegénységellenes háborújának részeként. A szegénységellenes munka által kutatások, képzések és néhány nagyhatású szakirodalom támogatta a közösségfejlesztés megerősödését a '70-es évektől, mely egyre növekvően a társadalmi tervezést (*social planning*) és a közösségszervezést (*community organizing*) emelte fókuszába. (Kramer and Specht 1983[1969]) Nagy vita bontakozott ki a szomszédsági szervezőmunka és a közintézmények közötti kapcsolatáról, amelyet bizonyos mértékig az ösztönzött, hogy törvény írja elő a civilek részvételét a tervezésben és döntéshozatalban.

Alinsky a legelismertebb közösségszervező, munkásságára képzések épülnek, közösségszervezési iskolapéldái szemléletesek és máig hatnak.

„Olyan egyetemen tartottam előadást, ahol nagyon konzervatív volt a vezetés. Utána néhány diák meglátogatott a szállodában, hogy beszéljenek velem. A problémájuk az volt, hogy semmiféle szórakozást sem engedélyeztek számukra az egyetem területén. Nem táncolhattak, nem cigarettázhattak, nem ihattak sört. Miután a társadalom megváltoztatásának hatékony módszereiről tartottam előadást, megkérdezték, milyen taktikát javaslok nekik, hogy helyzetükön javítsanak. Emlékeztettem őket arra, hogy a taktika nem más, mint hogy azt csináljuk, amit tudunk, azzal, amink van. – Nos, mi az, ami önöknek van?– kérdeztem. – Mi az, amit engednek önöknek? – Gyakorlatilag semmit – volt a válasz. – Kivéve talán azt, hogy rágógumit rághatunk. Akkor azt mondtam: – Rendben, a rágógumi lesz a fegyverünk. Szükség van két-háromszáz diákra, mindegyik két-három csomag rágóval. Ez már komoly mennyiségű ragacs. Nos, amikor már jó nyúlós, dobják le a gömböcskét az egyetem bejáratánál! Az eredmény abszolút káosz lesz. Ötszáz ragaccsal akár Chicago forgalmát is megbénítom, ha elszórom a végállomáson. Úgy néztek rám, mintha hülye lennék. Két hét múlva azonban egy győzelemtől mámoros levélben megírták, hogy bármit megengednek nekik, csak ne szórják el a ragacsokat. A példa természetesen szélsőséges. Így is kell kezelnünk. Ami a taktikával kapcsolatban fontos – a szabályok. Azt kívántam bemutatni, hogy amikor számba vesszük, hogy mink van, mindent számba kell vennünk. Még a képtelenségnek tűnő dolgokat is. A taktika lényege ugyanis – és ezt ne feledjük –, hogy mit tudunk kezdeni azzal, amink van. A helyes taktika megválasztása igazi alkotómunka. (Alinsky, Saul D. (1999[1971]))

A közösségi akció (*community action*) egyre szorosabb kapcsolatba került a közösségi vállalkozással (*community enterprise*) és a közösségi pénzügyi tevékenységgel (*community banking*), s e folyamatokat főként a kormányzat, a helyi önkormányzatok és a vállalkozási szféra ösztönözte.

Kraushaar és társai 5 amerikai esettanulmányt kommentálva megjegyzik, hogy váltás történt a kormányzati szervezetektől a helyi, „grassroot” megközelítések felé. Ugyanők állapítják meg, hogy a szövetségi programok készítői növekvő mértékben építenek a helyi szükségletekre, célokra és stratégiákra. (Kraushaar, Hibbard és Wells, 1999)

Nagyobb hangsúly helyeződött a közösségi kapacitásfejlesztésre (*community capacity building*) és a helyi vagyont, tőkét kiindulásként kezelő közösségfejlesztésre (*asset-based community development*) (Kretzmann és McKnight, 1993). Ezzel egyidejűleg kutatták a közösségfejlesztés keretrendszerében a szociális gazdasági és környezeti stratégiák elegyítésének módjait is.

Kanadában is hasonló folyamatok érvényesültek, ahol a közösségi gazdaságfejlesztésnek jól megalapozott hagyománya van, különösen Új-Skócia (Nova Scotia, Kanada) keleti részén, Antigonish városában, ahol a szakemberek az Antigonish-mozgalomhoz vezethetik vissza örökségüket. Az *Antigonish Movement* a felnőttképzés, a szövetkezetek, a mikro-finanszírozás és a vidéki közösségfejlesztés egyfajta elegyét hozta létre, annak érdekében, hogy segítsen a helyi közösségi erőforrások kiaknázásában és fejlesztésében. A mozgalom egész Kanadában elterjedt, lelkesek és nevelési szakemberek vezették, s Antigonish városának egyeteme vitte az irányító szerepet. E mozgalom az 1930-as évektől kezdett működni. (MacAuly 2001).

A déli félteke

Végül felhívjuk a figyelmet a **déli félteke** országai közösségfejlesztő gondolkodásának, tapasztalatainak szakmatörténeti jelentőségére. Egy sor ország közösségfejlesztése is méltán érdemelne figyelmet, például Dél-Afrikáé, Ausztráliáé és Új-Zélandé, de nem vállalkozhatunk e foglalkozás számtalan variánsának világméretű bemutatására, csak kiterjedtségének és mélységének érzékeltetésére. Figyelemreméltó, hogy az alapelvek egymástól teljesen eltérő társadalmi, gazdasági és politikai környezetben, gyakran minimális források mellett is képesek érvényesülni.

A brazil felnőttoktatási szakember, Paulo Freire munkája kiemelkedő és meghatározó jellegű teljesítmény. 1972-es könyve, *Az elnyomottak pedagógiája (Pedagogy of the oppressed)* világszerte nagy hatással volt a közösségi aktivistákra, gyakorló közösségfejlesztőkre, képzési és elméleti szakemberekre, hiszen az ő gondolataival, ügyeikkel foglalkozott: a reflexió nélküli akció veszélyeire vonatkozó figyelmeztetése ma is ugyanúgy érvényes. A *Community Development Journal*-ban⁵² megjelent tanulmányok gazdagsága és az IACD (*International Association for Community Development*) (Közösségfejlesztők Nemzetközi Egyesülete)⁵³ által szervezett konferenciák is igazolják, hogy a közösségfejlesztés milyen óriási mértékben gyökerezett meg a déli országok egy részében. Mint ahogyan a világ más részein is, a folyamat itt is kettős célt szolgál: a helyi, regionális és országos mozgalmak elképesztően széles körének nyújt alapot, miközben részét képezi a kormányzatok és más adminisztratív szervezetek szociális, gazdasági és környezetvédelmi programjainak is. Az Oxfordban 1942-ben megalakult, 19 független jótékonyági szervezet összefogásával létrejött OXFAM⁵⁴ és a hozzá hasonló nem-kormányzati szervezetek jó példái a globális szegénység leküzdéséért történő összefogásnak. Konföderációban működnek ma már az egész világon, biztosítva, hogy az erőforrásokat garantáltan a déli országok falvaiban, szomszédságaiban működő önkéntes és közösségi szervezetek közvetítésével folyósítsák a rászoruló országoknak. Ahhoz, hogy így legyen, hosszú évek küzdelmeire, próbálkozásaira és vitáira volt szükség a közösségfejlesztésben.

Kelet-Közép Európa, Magyarország

A kelet-közép európai térségben az államszocialista rendszerek összeomlása a '90-es évek elején megnyitja az utat a közösségfejlesztés térségbeli terjedése előtt. S bár a kezdeményezések közül eleinte több is igencsak kisléptékűnek és határozatlannak bizonyult, mégis, ebben a régióban a legegységesebbek a kapcsolódási pontok a civil társadalom és a közösségfejlesztés között.

E régió történeteiből sokáig tipikusan hiányzott az a széleskörű alulról építkezés, civil aktivitás, amely sűrűsödési pontjain társadalmi mozgalmakat, és ezzel egyidejűleg társadalomjobbító szakmákat is hoz létre, s amelyet a demokratikusan választott döntéshozatali szervezetek a maguk eszközeivel erősítenek, támogatnak.

A térségben általunk jelenleg ismert közösségi szakmai szervezetek egy része belső, organikus törekvések eredményeként jelent meg a társadalmi szintéren. A Közösségfejlesztők Egyesülete, leginkább a térségbeli értelmiségi hagyományokat ösztönösen folytatva, kereste a társadalom modernizálódásának és demokratizálódásának mai, közösségi útjait, már a '70-es évek közepétől. Hasonló megfontolások alapján indult két évtizeddel később a SzEKE Székelyföldi Közösségfejlesztők Egyesülete is Romániában, s az a benyomásunk, hogy az RACD Romanian Association for Community Development (Román Közösségfejlesztők Egyesülete) megszerveződésében a 2000-es évek elején is szerepet játszhatott az értelmiségi küldetésstudat. Efféle indíttatások fellelhetők a többi, a rendszerváltás után alakult szervezetnél is, így a lengyel CAL Association Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej – Local Activity Support Centre (A helyi cselekvést támogató CAL Egyesület), és a szlovák VOKA Helyi Fejlesztési Központ esetében is.

Úgy tűnik, hogy más szervezetek létrejöttét a külső, külföldi inspiráció és támogatás nagyobb mértékben segítette elő, mint az organikus törekvések. A támogató szervezetek maguk is intézményépítő és felgyorsító szervezetekként jelentek meg térségünkben. Ezeknek az

⁵²Oxfordban megjelenő, a világban zajló közösségfejlesztő gondolkodás alakulását és gyakorlati példáit bemutató hivatalos közösségfejlesztő folyóirat, <https://www.comm-dev.org/professional-development/cds-journal>

⁵³ IACD: <https://www.iacdglobal.org/>

⁵⁴ <https://www.oxfam.org/en>

éveknek az egyik aktuális kérdése az volt, hogy mennyire tudják az érintett társadalmak befogadni e szervezetek társadalomjobbító törekvéseit? Az organikusan kifejlődött szervezetek természetesen nagyobb elfogadottsággal bírtak, mint az újonnan és kívülről megalakítottak, de a széleskörű intézményesülés még az előbbieket esetében is nehézkesen alakul.

Sajátossága a térségi közösségfejlesztő szervezetek jó részének a művelődési otthonokhoz fűződő viszonyuk. A magyar, a romániai magyar és a lengyel szervezetek közvetlen kapcsolatban állnak ezzel az intézménytípussal, még akkor is, ha kapcsolatuk történetében mindegyik máshol tart. A lengyel szervezet a „CAL” közösségfejlesztő módszer elsajátítására és használatára buzdítja – többek között – a művelődési intézmények munkatársait, míg a magyarországi és a romániai magyar szervezet tagjai a művelődési otthonban folyó munka reformjával dolgozta ki magát fokozatosan egy tágabb társadalmi térbe, egy interdiszciplináris szakmába.

A közösségfejlesztés *Magyarországon*⁵⁵ közvetlenül a népművelésből fejlődött ki a '70-es évektől fokozatosan, de komoly előzményei vannak. Nagy-Britanniához hasonlatosan nálunk is vannak hagyományai az önsegítésnek és az egymáson segítésnek, az egyesületi életnek, a filantrópok tevékenysége is nagy múltra tekinthet vissza. A szociális gondoskodás önszervező intézményei is megjelentek a XIX. század második felétől, csakúgy, mint az egyletek, olvasóköri, úri kaszinók, ipartestületek, s az 1867-es kiegyezés után erőteljesen megindult a polgárosodás, az iparosodás, megszerveződött a baloldali munkásmozgalom, s a századforduló után megszülettek a magyar settlement-házak is. A két világháború között kialakult a társadalomkritikus népi írók mozgalma, a szociográfia, továbbá a szabadművelődés, a népművelés és felnőttoktatás, s reformerekben sem volt hiány e tájon. Az iparosodás okozta városodás nálunk is hasonló helyzeteket hozott létre, mint másutt (városnövekedés, új negyedek és új városok, rohamos iparosítás), s az államszocialista években is számos alternatív mozgalom, tüntetés, akció és lényegében civil (akkor még nem formalizálható) szerveződés bontakozott ki. A rendszerváltás okozta gyökeres átalakulás nálunk is kitermelte a bajbajutottak – munkanélküliek, elnyomorodók – tömegeit. Péterfi Ferenc *Kezdetek* c. tanulmányában összefoglalja a magyar közösségfejlesztés kialakulásának első, a '70-es évek közepétől számított húsz évét, melynek folyamán a közösségfejlesztés megvetette a lábát a mi talajunkon is. (Péterfi, 2014: 11-19) Ugyanő árnyalja-gazdagítja tovább e képet, itt: (Péterfi, 2019)

A magyar történet *is-is* történet, hisz hazai példákat lehet sorolni szinte mindenre, ám ezek egy, az egész társadalmat átfogó, *demokratikus társadalmi berendezkedés hiányában* és mérsékeltebb kiterjedtségük miatt kevésbé tudtak befolyást gyakorolni a hatalomra, a társadalompolitikára, a törvényhozásra, a szponzorálási gyakorlatra, mint a régi demokráciákban. A korszerű megoldások inkább kivételként, illetve kísérletként jelentek meg, mintsem az állam által fontosnak elismert, támogatásra és fejlesztésre érdemesnek tartott, széleskörű gyakorlatként. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy a magyar történet inkább szakmai reformerek – újkori filantrópok? – kezdeményezése nyomán önállósult, mintsem társadalmi mozgalmak szakmai intézményesülése révén alakult ki.

A népművelés lényegében egy korábban már nyomokban létező, de betiltott lakossági önszerveződést volt hivatott pótolni a szovjet típusú diktatúra első évtizedének kultúrházaiban, az '56-os forradalom utáni időktől pedig művelődési házaiban, egyre csökkenő politikai-ideológiai és egyre növekvő kulturális, szabadidős, amatőr művészeti és ismeretterjesztő-felnőttképző tartalommal.

Talán meglepő, ha azt mondjuk, hogy a közösségfejlesztés tulajdonképpen Magyarországon is a settlement típusú gondolatból és tevékenységből fejlődött ki a '70-es évek közepétől. Az 1975-ben induló, 1980-ig tartó úgynevezett *Nyitott ház* szakmafejlesztési kísérlet

⁵⁵ Ez a rész a *Fejezetek az európai közösségfejlesztés történetéből* munkám Magyarország fejezetének fejlesztett változata (Vercseg, 2018a)

a művelődési házak minden településen megszervezett, ám a lakosság által jobbra mellőzött hálózatát akarta vonzóvá és fontossá tenni. Ez a 20 településen elkezdett és 11-ben sikeresen lefolytatott⁵⁶ több éves (ma úgy mondatjuk, s joggal) közösségi akciókutatás feltárta a lakosság szükségleteit és azokra szervezett közösségi-kulturális válaszokat. (Varga A., 1975) Bár a kísérlet eredményei biztatók voltak, a többség továbbra is távol tartotta magát a közösségi élettől, ezért a kezdeményezőknek ki kellett lépniük a kultúrházakból azokhoz, akik valamilyen okból nem akartak vagy tudtak oda bemenni.

A lakosokkal saját otthonaikban folytatott párbeszédekkel kezdődött az első közösségfejlesztési kezdeményezés a '80-as évek Magyarországon. Azért ott, hogy hangsúlyozza a közintézményektől való függetlenséget. A kommunikáció lehetőséget adott a felkeresetteknek az önbemutatóra, arra, hogy megfogalmazzák saját, a településsel-kistérséggel kapcsolatos gondolataikat, változtatási elképzeléseiket és felbátorította őket arra, hogy másokkal is összejöjjenek. A settlement működésében és a közösségfejlesztésben rokon vonás, hogy az embert tekinti a kiinduló pontnak, nem az intézményi szempontokat. A korai settlementek és a közösségfejlesztés egyaránt értékorientált mozgalmak voltak.

A szakma nem-magyarországi történelmi előzményeit tanulmányozva azt látjuk, hogy az első közösségfejlesztők a settlement házakban fejlesztették ki a közösségi beavatkozás szakszerű módjait, és, ami a legfontosabb, a közösségfejlesztés irányultságát is, amennyiben azt nem csak az alkalmazkodás növelésére, hanem a *változások* generálására is vonatkoztatták. Nem a körülmények pusztá elviselésére tanítottak tehát a settlementekben, hanem képessé tették az érintetteket a változások létrehozására. Nem kizárólag szolgáltató-jellegű munkát folytattak, hanem fejlesztői munkát is.

Hasonló folyamatok indultak be a magyar művelődési házakból kiinduló helyi közösségi fejlesztő folyamatban is, 1983-ban, egy bakonyi kistérségben. „*Mit jelent az Ön számára itt élni? Min kellene változtatni és hogyan? Ön mivel járulna hozzá a változásokhoz?*” (Vercseg, 2004: 36-37.)⁵⁷ Varga A. Tamás interjúkérdései beindították a változás folyamatait.

A szakma kialakulásának logikája tehát erősen rokonítható egymással Nyugat és Kelet-Közép Európában, így Magyarországon is, és a háttérben is hasonló motivációkat és szakmai felfogásokat figyelhetünk meg a kezdeti időkben.

A magyar, és a kelet-közép európai közösségfejlesztés eszmetörténeti gyökere is a felvilágosodás filantróp nevelési mozgalmának *értelmiségi felfogás*áig nyúlik vissza, amelyet a nép felemelésének küldetéstudata mozgatott. Kelet-Közép Európában ennek az értelmiségi szerepnek jelentős történelmi hagyománya van, akár a lengyel, cseh vagy orosz értelmiségre gondolunk. Huszár Tibor szerint:

„Mennél megkésettőbb a polgári fejlődés, annál inkább az eszmények, a vágyak, a remények vagy illúziók világába tolódik át a szellem embereinek mozgástere. S az ipar hiánya, a városok kis lélekszáma, a művelődési intézmények fejletlensége nemcsak szükségszerűen ideologikusabbá tette ezen országban a művelt rétegeket, de magányossá és lázadóvá is. ... Lengyelországban, Csehországban, Magyarországon – ahol a Kelet-Európát jellemző strukturális sajátosságok: az iparosodás és a városiasodás megkésettisége, a nagybirtok pozícióinak érintetlensége a nemzeti önállóság részleges vagy teljes hiányával társult – az értelmiség küldetéstudatát a nemzet létéért való felelősség is jellemezte”. (Huszár, 1975)

Ez az értelmiség sokáig úgy érezte, hogy „fel kell emelnie” a népet, valamiféle híd szerepet kell betölteni a fejlettebb világ és az elmaradottabb világ, a demokratikus, szabad világ

⁵⁶ A kísérlet szakmai vezetői Beke Pál és Varga A. Tamás voltak, s a következő települések művelődési házaiban került megvalósításra: Budapest – Csepel és Újpalota; Debrecen – Csapókerk; Dombóvár, Hajós, Jászsalszentgyörgy, Jászkisér, Jászszentlászló, Kazincbarcika, Magyaránador, Százhalombatta, Zalaszentgrót. Lásd a megvalósítókkal készített interjúkötetet is! (Közelítések, 1982)

⁵⁷ Az interjú módszerének ismertetése

és a félféudális világ között. Tömeges polgárság és öntudatos munkásosztály nélkül nem is lehetett másról szó. Ebben az értelmiségi szerepfelfogásban a társadalmi tevékenység legfontosabb háttérét nem a vagyon, hanem a műveltség, a rálátás az országos és még távolabbi világokra és a felzárkózás vágya adta. Egy *filantróp* lehetett egyszerű falusi pap, nagy vagyonnal rendelkező földbirtokos vagy mérnök gyártulajdonos, s ma őket tekinthetjük korai fejlesztő őseinknek, mert társadalmi szerepfelfogásukra – az eltérő társadalmi kontextus miatt – a kelet-közép európai régióban nem rakódott negatív tartalom. John Grayson szerint ugyanis Angliában a filantróp középosztálybeliek mozgalmakat pénzeltek a munkásosztály ellen, s bár „kedvesek voltak a szegényekhez”, alapvetően kapitalizmus-párti konzervatívok voltak, akik saját értékrendjüket igyekeztek bevinni a munkások életébe és ki akarták sajátítani a munkás és civil szerveződéseket. (Grayson, 2004).

A kelet-közép európai filantróp értelmiség ezzel szemben szabad és művelt nemzetet, modernizálódott gazdaságot és társadalmat akart, s előfordult, hogy modern állam hiányában vagyona nagy részét és saját élettevékenységét a nemzet felemelésére áldozta. Az ő tevékenységük tehát nem a status quo fenntartására, hanem a nemzet széles értelemben vett modernizációjára, a *változásra* irányult.

Grófi Széchenyi István (1791-1860), a „legnagyobb magyar”, a „modern Magyarország megteremtője” kezdeményezésére kezdődött meg 1833-tól Magyarországon az első civil hálózat, a kaszinók, társalkodóegyletek és olvasótársaságok szervezése. Ezek az egyletek a nemzeti függetlenségért és polgárosodásért folyó reformkori küzdelem fontos szervezetei voltak. (Kovalcsik, 1986). Külföldi és hazai utazásai során Széchenyi felismerte a hazai állapotok fejletlenségét, s életét a felzárkóztatásnak szentelte. Megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát, az Állattenyésztési Társaságot, a Magyar Országos Gazdasági Egyesületet. Elindította a Duna és a Tisza szabályozását, s a gőzhajózást. Megépíttette a legszebb budapesti hidat, a Lánchidat. Az erős és modern állam létrehozásáért fáradozva többek között pártolta az általános adófizetést (támadva a nemesi kiváltságokat); harcolt a nyilvánosságért, a magyar nyelv elsőbbségéért és a szabadságért, s reformterveiről számos könyvet adott ki – mindezekkel kivívva a Habsburg uralkodóház rosszállását. Országgyűlési beszédjeiben és műveiben hasonló cselekedetekre buzdította a követeket – nemeseket, főnemeseket. Magányos, tépelődő életet élt, küzdelmei felőrölték idegeit és 69 éves korában öngyilkos lett.

A felvilágosodás-kori értelmiségi szerepfelfogás folyamatosan módosult e régióban is, az értelmiség szakmai funkcióit tekintve is szakosodott, társadalmi szerepeiben pedig „szabadon lebegő értelmiségivé” (Mannheim Károly (1994, 100-102 [1927]), szemléltetővé, kívülállóvá, felügyelővé, beavatottá, vagy független véleménynyilvánítóra, társadalomkritikussá, informátorra, közvetítővé vált.

Módosult ez az értelmiségi szerep az államszocialista időkben is, legfőképp az olasz marxista Gramsci értelmiség-elméletének talaján. A szocialista értelmiségi ideáltípusát jellemezve Gramsci ezt írta:

„Az új értelmiségi életmódját nem alkothatja többé az ékesszólás, az érzelmek és szenvedélyek külső és pillanatnyi mozgatója, csak az aktív bekapcsolódás a gyakorlati életbe, amelyben az értelmiségi mint építő, szervező vesz részta technikától, mint munkától eljut a technikáig és a humanista történelemszemléletig, amelynek hiányában „szakemberek” maradunk, és nem leszünk „vezetők” (ami szakember + politikus).” (idézi Huszár, 1975: 48)

E felfogás hatott a legközvetlenebbül a magyar népművelésben és a közösségfejlesztés kialakulásában is. A magyar közösségfejlesztés közvetlen előzményének számít például a Budapesti Műszaki Egyetem értelmiségi képzése, amelynek lényege a jövő értelmiségének bekapcsolódása a gyakorlati életbe.

Két mozgalom bontakozott ki ebből az értelmiségi elképzelésből 1970-73 között: az „Egyetemisták a közművelődésért” mozgalom és a „Téli népművelési gyakorlat”. Az előzőben egyetemi hallgatók vállaltak önkéntes munkát 200 magyarországi művelődési ház tervrajzainak és felújítási terveinek elkészítésében. A „Téli népművelési gyakorlaton” pedig az ország nagy felsőoktatási intézményeinek hallgatóiból szerveztek különféle értelmiségi szakmákra készülő hallgatókból tanulmányi csoportokat (mérnök, orvos, tanár, jogász, közgazdász és más hallgatókból), akik egy-egy befogadó településen, a második szemeszter elején két hétig tanulmányozták a helyi társadalmat és tapasztalataikról közös összefoglaló tanulmányt írtak, melyet a befogadó települések és a felsőoktatási intézmények is megkaptak. (Varga A., 1971).

Ez az attitűd a rendszerváltás utáni 30 évben sokat változott a közösségfejlesztés erőteljes szakmásokodási folyamatában, de bizony minket, úttörőket és követőinket is mozgat még egyfajta „küldetéstudat”. Ez a felfogás addig fogja még tartani magát, ameddig a polgárság meg nem erősödik, s nem demokratizálódik. A lassú kiépülés az oka ugyanis annak, hogy a filantróp és értelmiségi elképzelések még mindig terephez tudnak jutni. Nem általános a felelős állampolgári attitűd, a cselekvő állampolgáriság, kevés a képzett, demokráciára felkészített állampolgár, ezért a hagyományos értelmiségi szerepköröknek még mindig van valamiféle talaja (bár általános az a vélekedés is, hogy a rendszerváltás után az értelmiség „magára hagyta” a népet).

2001-2003-ig a Közösségfejlesztők Egyesülete egy Kelet-Kelet együttműködést fejlesztett ki a térség bolgár, cseh, lengyel, magyar, román és romániai magyar, orosz, szlovák és ukrán közösségfejlesztő szervezetei között. A program során kétféle közösségfejlesztői felfogást fedeztünk fel egymás mellett:

- az egyik tágan, társadalmi reform-koncepcióként és módszerként együttesen értelmezi a közösségfejlesztést, ezek a már említett, organikus fejlődés során a közösségfejlesztésig eljutott szervezetek;
- a másik kör, fiatal kollégáink köre a régióban, akiknek szervezeteit külföldi támogatók hozták létre, inkább az ún. „technikai segítségnyújtás” korszerűbb, sokban demokratikusabb szerepeit követve.

A program során kiderült, hogy e szerepkör tartós befogadása, szervesülése ebben a térségben még jelentős külső szakmai támogatással együtt sem lenne könnyű. Ennek okai természetesen összefüggnek térségünkben a sokat emlegetett demokratikus deficittel, de azzal is, hogy a beavatkozó szakemberi szerep még nem igazán része a kultúránknak, még akkor sem, ha a hiányok, amelyekre reflektál, egyértelműen kimutathatók. Az újonnan alakult, kívülről létrehozott, térségbeli szervezetek sok kudarcot éltek át, míg nem kezdték felismerni, hogy ehhez a munkához a helyi kultúra és társadalom ismeretére is szükség van, hogy elérjék a társadalmi közeg befogadását és együttműködését.

Főbb tevékenységeink

A közösségfejlesztés hazai történetének összefoglaló és részletes megírása nem feladata most e könyvnek, hiszen kötetünkben főként a gyakorlat elméletté vált következtetéseivel foglalkozom. Ennek jobb megértését, és a további tájékozódást azonban szolgálhatja, ha felsorolom a közösségfejlesztés legfontosabb specializálódó területeit és folyamatait, információs lehetőségként jelezve az alaptevékenységeket.⁵⁸

⁵⁸ Az itt felsorolandó munkákról, valamint az évtizedek során kialakult, több száz követő helyi fejlesztésről jó tájékozódási lehetőséget nyújt a Közösségfejlesztők Egyesülete 25. évfordulójára készített ünnepi kötet, tanulmányaival, elméleti és gyakorlati bibliográfiáival és eseménynaptárával. (A közösség dicsérete (2014))

Helyi fejlesztések – szakmafejlesztési kísérletek 1980-tól napjainkig. Az első, meghatározó jelentőségű kísérleti munkák: Balatonszabadi és társközsegi építészeti fejlesztése (1980); Közösségfejlesztés a Bakonyban (1983-86); Közösségfejlesztés Csenger és kistérségében (1987-1989); a közösségi felmérés módszertanának kidolgozása, Kecskéd (1993-1996), s ezeket, az adaptálható módszertannal, követő helyi fejlesztések sokasága követte az évek során.

Specializálódó területek és folyamatok

Társadalmi tervezés a '80-as évektől napjainkig: faluház, közösségi ház-építő mozgalom, lakossági cselekvési tervek készítése országsszerte;

Helyi nyilvánosság, közösségi média szervezése az összes helyszínen, 1984-től. Közösségi kalendáriumok, falukönyvek, helyi lapok, majd kábeltévék, közösségi és kisközösségi rádiók;

Mikro- és kistérségfejlesztés;

Közösségi alapú, helyi gazdaságfejlesztés;

Közösségi munka a mélyszegénységben élőkkel;

Közösségi tanulás és tanítás, felnőttképzés;

Szenior szomszédsági önkéntes programok;

Városrehabilitáció –szociális városrehabilitációs programok;

Közösségszervezés

Szakképzés és felsőoktatási képzések

Közösségfejlesztő intézmények építése a '90-es évektől:

Közösségfejlesztők Egyesülete; Közösségi Kapcsolat Alapítvány és Közösségi Adattár; Parola és Parola füzetek szaklap, önálló kiadványok; Civil Rádió; Civil Kollégium Alapítvány; megyei és helyi közösségfejlesztő szervezetek; Közösségszolgálat Alapítvány és tíz megyei-térségi alapítványa; Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat; Szövetség a közösségi részvétel fejlesztéséért Egyesület.

Főbb szakmai fórumok:

Szakmaközi Nyári Egyetem 2004-től évente napjainkig, a CKA kunbábonyi képzési központjában, a Közösségfejlesztők Egyesülete és a Civil Kollégium Alapítvány, valamint partnerszervezeteik összefogásával;

Állampolgári Részvétel Hete 2005-től évente napjainkig: CEECN, CKA és KÖFE;

Közösség konferencia évente, az Alapítók tiszteletére, 2003-tól napjainkig;

Meghatározó jelentőségű nemzetközi konferenciák Budapesten és vidéki tereplátogatással:

1992. június 21-25. Nemzetközi Közösségi Művelődési Egyesület (*ICEA International Community Education Association*) és a Közösségfejlesztők Egyesülete összefogásával: Az európai régió 2. konferenciája; Az európai közösségek előtti kihívás: Gazdaság, Környezet, Művelődés (*A Challenge for Communities in Europe: Economy, Environment, Education*). Konferencia és négy egynapos tereplátogatás az ország négy tájegységében, 60 nyugat- és 60 kelet-közép európai résztvevővel.

2004. március 25-28. A Közösségfejlesztés Nemzetközi Egyesülete (*International Association for Community Development IACD*), a CEBSD és a Közösségfejlesztők Egyesülete. Civil társadalom építése Európában – közösségfejlesztéssel (*Building Civil Society through Community Development-International Conference*). Nemzetközi közösségfejlesztési konferencia, a *Budapesti Nyilatkozat* kibocsátása.

2011-től évente napjainkig: *Nemzetközi Nyári Egyetem (Citizen Participation University CPU)*. A CEE Citizens Network és magyar tagjai, a CKA és a KÖFE évente megrendezett eseménye Kunbáonyban.

Nemzetközi részvétel:

Tagság és aktív részvétel a CEBSD (ma EuCDN) és a CEECN hálózataiban.

Ideje, hogy megismerkedjünk a hazai közösségfejlesztés két szakmavezető szervezetével, hiszen mindaz, amire most e munka reflektál, nagyrészt az ő kezdeményezéseikre és munkájuk nyomán sokasodott és terjeszkedett országszerte, a közösségfejlesztésnek és közösségszervezésnek, a közösségi munka mozgalmainak további helyi intézményeit hozva létre.⁵⁹ A Közösségfejlesztők Egyesületét és testvérszervezetét, a Civil Kollégium Alapítványt mutatjuk be.

Közösségfejlesztők Egyesülete KÖFE – Hungarian Association for Community Development HACD

Az egyesület országos hatókörű civil szervezet, egyesület, 1989. április 8.-án alakult, tagsága ma közel hetven egyénből és szervezetből áll, olyanokból, akik elkötelezettek érzik magukat a demokrácia és az állampolgárok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztésében.

Az egyesület általános stratégiája kétirányú tevékenységre terjed, a mozgalmi és szakmai munkára. Mozgalomként terjeszti a közösségfejlesztés szemléletét, módszereit; helyi közösségi folyamatokban mozgásokat kezdeményez, amelyek spontán szerveződések, helyi mozgalmak létrejöttét is eredményezhetik⁶⁰, érdeklődő közösségi munkásokból kistérségi-, megyei és térségi csapatokat szervez. Szakmai szervezatként szakmafejlesztő tevékenységet végez kísérleti munkával, kutatásokkal, elemzésekkel és publikációkkal; tanítja a közösségfejlesztést alapfokon tanuló közösségi-civil aktivistákat; szakmai képzéseket szervez közösségi munkásoknak,⁶¹ oktat a felsőoktatásban,⁶² s megnyerni igyekszik a döntéshozókat és a támogatókat a közösségfejlesztés szélesebb körű alkalmazása érdekében.⁶³

Tevékenységeit kissé részletezve elsőként a települési/szomszédsági (városrészi) gyakorlati munkát emeljük ki, mert ez a szakmafejlesztés alfája és omegája. Csak azt nevezhetjük érvényes közösségi munkának, amit a helyi közösség befogad és továbbfejleszt. Azért is lényegesek az egyesülettől kiinduló kezdeményezések, mert ezek szinte kivétel nélkül kísérleti jellegű munkák, ami azt jelenti, hogy valamely új tevékenységi terület közösségi kimunkálását és módszertana kidolgozását célozza. Az e munkák során szerzett tapasztalatokból születnek meg aztán a befogadó közeg társadalmának elemzései, az aktuális trendek hipotetikus megfogalmazásai és a módszerleírások, melyek a továbbiakban a képzési programokhoz nyújtanak nélkülözhetetlen kiindulási alapot. S ezek a munkák tartják össze a tagság és az érdeklődők hálózatát is. A hálózat mindig keresi a megújulás lehetőségeit és példáit, s természetesen maga is szolgáltat ilyeneket.

A tanulási alkalmak, szakmai fórumok sokrétűek: országos és regionális hálózati találkozók; egymáshoz látogatás (tanulmányutak); programokhoz és projektekhez kapcsolódó

⁵⁹ Fontos megjegyeznünk, hogy e szaktevékenység kialakulásához a kezdetekben, 1975-től, amikor még nem jöhettek létre a civil társadalom formalizált intézményei, e kezdeményező munka a népművelési-közművelődési intézményrendszer kereteiben bontakozott ki, az élen a módszertani és kutató központ Népművelési Intézettel (s később annak jogutódaival), valamint a megyei közművelődési intézetek hálózatával.

⁶⁰ Kifejtését lásd az Első rész Mozgalom – a közösség általi fejlesztés c. részben (19-21. o.)!

⁶¹ 120 órás közösségfejlesztő képzés; „B” kategóriás, 120 órás közösségfejlesztő szakmai képzés, közösségfejlesztéssel kapcsolatos 24, 40 és 60 órás képzések

⁶² ELTE TáTK Közösségi és civil tanulmányok MA Szak; valamint más szakterületek féléves közösségi munka, közösségfejlesztés kurzusain

⁶³ Bővebb kifejtését lásd az Első rész Szakmafejlesztés fejezetében (22-25. o.)!

műhelymunkák; szemináriumok, regionális és országos konferenciák, s mások. A legátfogóbb szakmai fórum kétségkívül az egyesület három nagy közösségi munkaformája, a Szakmaközi Nyári Egyetem; az Állampolgári Részvétel Hete és a Közösség Konferencia az Alapítók emlékére. Ezeket, mint már fentebb is jeleztük, minden évben megrendezzük, együttműködésben testvér- és partnerszervezeteinkkel.

Az egyesület részt vesz a közösségfejlesztés európai munkájában, a CEBSD/EuCDN hálózatának 1992 óta tagja, a CEECN kelet-közép európai hálózatának pedig 1995-től, s e minőségében nemzetközi összejöveteleken és projektlátogatásokon vesz részt, s hasonlókat szervez a nemzetközi hálózat tagjainak itthon is; konferenciákat, szemináriumokat, képzők képzője kurzusokat és nyári egyetemeket.

Közösségi Adattára a közösségfejlesztés legteljesebb gyűjteménye Magyarországon.⁶⁴

Civil Kollégium Alapítvány CKA – Civil College Foundation CCF

A közösségfejlesztés- és szervezés, a közösségi munka és a civil tanulmányok felnőttképzési civil szervezete, amelyet 1994-ben alapított a Közösségfejlesztők Egyesülete és annak akkori elnöke, Varga A. Tamás.

A CKA a civil társadalom fejlesztésének régi szereplője, megalakulása óta folyamatosan fejleszti a helyi közösségek és civil társadalmukkal kapcsolatos tananyagait és juttatja el ezt a tudást ingyen vagy kedvezményesen a leginkább a hátrányos helyzetű helyi közösségek fejlesztésében dolgozó állampolgároknak és szakembereknek.⁶⁵

A CKA tanárai gyakorló közösségi szakemberek, akik folyamatosan tanulják és tanítják a közösségi munkát, a helyi színterektől egészen a felsőoktatásig.

A CKA legfontosabb tevékenységei:

- Képzések, tréningek, előadások, ismeretterjesztés;
- Helyi gyakorlati munka a közösségfejlesztés- és szervezés eszközeivel;
- Szakmai és „mozgalmi” események⁶⁶; nyári egyetemek, konferenciák, szemináriumok, műhelyek, Állampolgári Részvétel Hete, Nemzetközi Nyári Egyetem (Citizen Participation University) – minden évben 15-25 ország résztvevői tanulnak egymás társadalomfejlesztő gyakorlatáról és terveznek közös programokat.
- Hálózati munka, hazai és nemzetközi hálózatfejlesztés.

Specifikus programok, hazai és nemzetközi csereprogramok:

- 2010 óta a CKA a közösségszervezés (*community organizing*) szakmai megközelítésének hazai elterjesztésén is munkálkodik.
- Szakmafejlesztés a közösségszervezés terén, hálózatépítés, publikációk, szakmák és intézmények közötti partnerség fejlesztése.
- Tagság három nemzetközi, európai szakmai hálózatban:
 - Central and Eastern European Citizens Network CEECN⁶⁷
 - European Community Organizing Network ECON⁶⁸
 - Pan-European eParticipation Network⁶⁹
- partnerség: European Community Development Network EuCDN⁷⁰

⁶⁴ Bemutatását lásd a következő, A közösségi beavatkozás további főbb szervezetei részben (53-56. o.)!

⁶⁵ Anyagait a *Közösségi Adattár*

<http://kka.hu/weblapok.nsf/dd5cab6801f1723585256474005327c8/a3d3cda1484986d8c12567ed0045fa16?OpenDocument>, és a *CKA Erőforrás Központja* gyűjti és teszi hozzáférhetővé <https://www.cka.hu/ek/>

⁶⁶ lásd a Közösségfejlesztők Egyesületénél is!

⁶⁷ <https://www.facebook.com/ceecn>

⁶⁸ <https://www.facebook.com/econnet.eu>

⁶⁹ <https://www.facebook.com/pepnet>

⁷⁰ eucdn.net

- Helyi kapacitás-fejlesztő, szakmafejlesztő, mozgalmi és hálózati programokat valósít meg, s az eredményeket beépíti képzési tevékenységébe
- Weboldalt és közösségi oldalt működtet.⁷¹ Külön felhívjuk a figyelmet a közösségszervezés Erőforrás Központjára⁷², amely feldolgozva gyűjti a CKA és partnerei közösségszervezésre vonatkozó beszámolóit, esettanulmányait, eseményeit és az azokon elhangzott előadásokat, filmjeit/videóit, interjúit és képzési anyagait.

Képzéseit, eseményeit a CKA egy általa felújított egykori tanyasi iskola épületében létrehozott 20 fős bentlakásos képzési központban valósítja meg, Kunszentmiklós-Kunbábonyban.

A közösségi beavatkozás további főbb szervezetei

Magyarországon

Közösségi Kapcsolat Alapítvány KKA (Közösségi Adattár)

Az 1991-ben alakult KKA a közösségfejlesztéssel, közösségi munkával kapcsolatos információkat gyűjti s teszi hozzáférhetővé adattárában, honlapján.⁷³

Elsősorban a hazai munkákról gyűjt kiadványokat, elméleti munkákat, esettanulmányokat, folyóirat-cikkeket, kutatási jelentéseket. Első megjelenése, 1990 óta gyűjti és dolgozza fel a KÖFE *Parola* szakmai folyóiratának megjelent cikkeit és tanulmányait. Partnerei, a Közösségfejlesztők Egyesülete és a Civil Kollégium Alapítvány révén, számos alapvetően fontos nemzetközi szakirodalomhoz, könyvhöz, szerkesztett kiadványhoz, projekt-ismertetőhöz és értékelésekhez is hozzájut.

Az Adattár az országban folyó gyakorlati munkákhoz és képzésekhez nélkülözhetetlen szakmai háttérül szolgál. Anyagai a KÖFE honlapjáról ingyenesen letölthetők.

<https://kofe.hu/> és www.kka.hu

Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat (KÖZTÁMHÁLÓ)

A hálózat 2004-2009-ig működött formálisan, azóta – támogatás hiányában – informálisan, az ország több megyéjében szerveződik megyei műhelyeken keresztül. Célja közösségi mozgások életre segítése a megyék közösségihiányos településein a cselekedni akaró aktivisták és szakemberek, szervezetek és képző intézmények részvételével. A műhelyek képzéseket, találkozókat, tanulmányutakat szerveznek. Munkáikat a *Parola* folyóiratban is közzéteszik. (Péterfi, 2005: 5-7); (Vercseg, 2005d: 3-7); (Péterfi, 2008: 1-10); (Pósfay, 2010: 2: 3).

<https://kofe.hu/>

SZÖVETSÉG a Közösségi Részvétel Fejlesztéséért Egyesület

A SZÖVETSÉG-et 11 civil szervezet alapította 2004. november 4.-én, a közösségfejlesztés, közösségszervezés, közösségi munka és közösségi tervezés társadalmi súlyának növelésére. A SZÖVETSÉG szakmai és helyi társadalomfejlesztő szervezetek szövetsége. (Giczey szerk. 2008b)⁷⁴

www.polgarz.hu

⁷¹ www.cka.hu

⁷² <https://www.cka.hu/ek/>

⁷³ <http://kka.hu/weblapok.nsf/dd5cab6801f1723585256474005327c8/a3d3cda1484986d8c12567ed0045fa16?OpenDocument>

⁷⁴ Csongor Anna, Gosztonyi Géza, Mészáros Zsuzsa, Móra Veronika, Péterfi Ferenc, Szilágyiné A.M. Luz Ilia, Varga Endre, Vercseg Ilona és Wagner Jenő János tanulmányai

Kelet-magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány

Az országos Közösségszolgálat Alapítványt a Postabank és Takarékpénztár Rt., a Kós Károly Egyesülés és a Közösségfejlesztők Egyesülete alapította 1993-ban. (Beke 1993, *Parola*, 5: 1-3.)⁷⁵ Ebben az évben tíz megyében alakult megyei Közösségszolgálat, melyek az életre hívók támogatásával 1995 végéig tudtak biztonságosan működni. „A Közösségszolgálat Alapítványnak volt néhány tartalmas éve, de nem tudott megerősödni. Megálmodtuk, elindítottunk, kipróbáltunk valamit, ami akkor látszólag nem sikerült, de hatása máig élő.” (Groskáné, 2019: 57) Mindegyik közösségszolgálatnak megvan a maga története, hosszabb-rövidebb ideig működtek is még, és komoly eredményeket értek el. A legtovább élő és munkáját a legátfogóbban értelmező megyei alapítvány kétségkívül a Hajdú-Bihar megyei, amely ma is működik. S nem csak az időtartam hossza tiszteletre méltó, hanem az is, hogy a megyei munkák közül – tudomásom szerint – ez a legjobban feldolgozott és dokumentált az országban. (Groskáné, 2019: 46-58; 59-70)⁷⁶

Groskáné Piránszki Irén: adattar@t-online.hu

A kuratórium elnöke: Csujka Zsuzsanna

Elérhetőség: 4030 Debrecen, Alma utca 12.

E-mail: kmk.alapitvany@gmail.com

honlap: <http://www.eck.hu/adattar/>

Gyökerek és Szárnyak Alapítvány

Közös ALAPON Program. A közösségi alapítványokért!

A közösségi alapítványok hatásai közül kiemelkedik, hogy általuk a közösséghez tartozás élménye erősebbé válik. A közösségi alapítványnak köszönhetően ugyanis „együtt vagyunk és segítjük egymást”, a személyes kapcsolatok erősödése révén az elmagányosodás és az egyén kiszolgáltatottsága visszaszorul. Ugyanakkor a helyben észlelt – tehát nem kívülről vagy éppen felülről meghatározott – problémákra egy közösségi alapítvány helyben tud reagálni. A helyi szintű szerveződésnek köszönhetően az átláthatóság erősödik, a korrupció valamint a lobbierdekek nem érvényesülnek. Végül a közösségi alapítványok működőképes intézményi alternatíváját jelenthetik mind a bürokratikus és rugalmatlan pályáztatási rendszernek, mind a politikai/hatalmai szempontok vezérelte támogatásoknak.

A közösségi alapítványok népszerűsítésében és hazai elterjesztésében elkötelezett szakemberek 2013-ban indították el a Közös ALAPON programot. Első lépésként leírták⁷⁷, hogy milyennek képzelnek el egy ideális közösségi alapítványt a mai Magyarországon; majd szakmai együttműködésre léptek az akkor már sikeresen működő Ferencvárosi Közösségi Alapítvánnyal. Azóta folyamatosan testesztelték szakmai támogatással és egyedi finanszírozási lehetőségekkel bátorítják azokat a helyi csoportokat, amelyek közösségi alapítványt álmodtak maguknak. A Közös ALAPON programnak otthont adó *Gyökerek és Szárnyak Alapítvány* munkájának célja, hogy mély társadalmi változást indítson el alulról jövő kezdeményezések támogatásával, amelyek növelik az egyéni kezdeményező kedvet és felelősségvállalást, erősítik

⁷⁵ A *Parola*, 1993: 5. száma tematikus szám: Balázs Károly, Balipap Ferenc, Bihariné Asbóth Emőke, Groskáné Piránszki Irén, Keresztesi József, Kecskeméthy Gyuláné, Magyar Istvánné, Pálincás Sándorné, Pósfay Péter és Vattay Dénes mutatják be induló megyei-térségi alapítványukat. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

⁷⁶ Az országos Alapítvány a hivatkozott könyv 46-58., a Kelet-magyarországi az 59-70. oldalán kerül részletes bemutatásra. Lásd még az Alapítvány honlapján!

⁷⁷ [www. http://gy-sz.hu/wp-content/uploads/2020/07/tajolo_2020.pdf](http://gy-sz.hu/wp-content/uploads/2020/07/tajolo_2020.pdf)

Megjegyzés: a most hivatkozott változat a 2020-ban közzétett, legfrissebb változat. A dokumentum először 2014-ben, majd 2015-ben jelent meg.

a társadalomban a bizalmat és a szolidaritást. Ezért 2017-ben elindították az Együthatható, és 2019-ben a Kisváros nevű programot is.

Honlap: www.gy-sz.hu

E-mail: gysza@gy-sz.hu

A kuratórium elnöke: Scsaurszki Tamás

Európában

European Community Development Network (EuCDN), korábban: Combined European Bureau for Social Development (CEBSD) - az első európai közösségfejlesztő szervezet, majd hálózat

1990. július 3.-án a walesi Swansea-ben a holland Wim van Rees, az angol Paul Henderson és David Thomas európai közösségfejlesztő szervezet életre hívását határozták el tapasztalataik megosztására, elképzeléseik cseréjére, közös kutatások és programok fejlesztésére és együttes forrásteremtésre, valamint az európai közösségfejlesztési stratégia/irányelvek befolyásolására. A szervezetet *CEBSD Combined European Bureau for Social Development* (Egyesített Európai Társadalomfejlesztési Iroda) néven regisztrálták Hágában non-profit szervezetként, alapítványként. A szervezet fokozatosan bővítette tagságát – a magyar Közösségfejlesztők Egyesülete 1992-ben csatlakozott. Az első 20 év után a CEBSD 2012-ben megszüntette alapítványi státuszát és hivatalosan is hálózatként kezdett dolgozni *EuCDN (European Community Development Network)* néven. A CEBSD számos komoly eredményt ért el működése alatt, a fontosabbakat lásd megújult honlapjukon a „Some Important Milestones” (mérőkövek) alatt. Az EuCDN működése közben együttműködő kapcsolatokat épített ki számos európai hálózattal és szervezettel is az európai társadalomfejlődés érdekében.

Az információk és elképzelések tagok közti cseréjén túl a hálózat irányelvi dokumentumokat, szakmai publikációkat, jó gyakorlati példákat és kutatási jelentéseket ad ki.

<http://eucdn.net/who-we-are/> és *“Milestones”* (Mérőkövek): <http://eucdn.net/who-we-are/>

Central and Eastern European Citizens Network (CEEEN)⁷⁸

Az 1999-ben megalakult Közép-Kelet Európai Állampolgári Hálózat a poszt-szocialista országokban szerveződött, 2002 óta a Közösségfejlesztők Egyesülete, 2005-től pedig a Civil Kollégium Alapítvány is tagja. Eredetileg *advocacy*-hálózatnak indult, majd egyre markánsabb képviselőjévé vált a közösség-szervezésnek és a közösségfejlesztésnek.

A hálózat tagjai albán, azeri, belorusz, boszniai, bolgár, cseh, észt, grúz, horvát, lengyel, magyar, moldovai, orosz, örmény, román, szerb, szlovák, szlovén, török és ukrán szervezetek. Az állampolgári részvétel fejlesztéséért a hálózat egyfajta tudatosító munkát végez – konferenciákat, képzéseket szervez; honlapot működtet; kiadványokat bocsát ki; terjeszti a jó gyakorlati példákat; nemzetközi kampányhittel, az Állampolgári Részvétel Hetével hívja fel a figyelmet a részvétel fontosságára. Munkáját kiterjeszti az önkormányzatokra, a választott képviselőkre is. A hálózat igyekszik befolyásolni az Európa Tanács munkáját, elsősorban a Conference of INGOs nemzetközi nem-kormányzati szervezetek állandó értekezletén keresztül. A CEEEN 2004-ben vált Szlovákiában bejegyzett civil szervezetté, addig hálózatként működött. A tagszervezetek tandíjat fizetnek, projektjeiket és rendezvényeiket pedig támogatásokból fedezik.

www.ceecn.net; <https://www.facebook.com/ceecn>

⁷⁸ A CEEEN-ről és a Civil Kollégium Alapítvány CKA nemzetközi tevékenységéről bővebben lásd: Varga Máté (2014: 140-147)

The European Community Organizing Network (ECON)

Az ECON Európai Közösségszervező Hálózat 9 európai ország közösségszervezési módszerekkel dolgozó szervezeteinek informális hálózata. Az ECON képzéseket és konzultációkat biztosít tagszervezetei, és mások számára is, akik országukban be akarják vezetni a közösségszervezési módszereket. Az ECON továbbá cseréket bonyolít le Európában és az Egyesült Államokban a szervezők és önkéntesek részvételével, éves találkozót szervez a képzés, a tapasztalatok és a sikeres gyakorlatok megosztásáért. A közösségszervezéssel kapcsolatos tantervek és képzési anyagok a hálózat honlapján érhetők el: <http://www.econnet.eu/>

Második rész

Változó szakmai fókuszok a változó társadalmakban

Egy szakma sohasem elégedhet meg a már elért eredményeivel, folytonosan új utakat kell keresnie, különben az állandóan változó társadalmi környezet számára érdektelenné válik, elavul. Különösen így van ez egy olyan szakma esetében, amelyik maga is társadalmi/közösségi változásokat hivatott generálni.

Már e könyv történeti áttekintéseiben is megfigyelhettük, hogy a közösségfejlesztés időnként megváltoztatja mozgásterét, keresve sajátos beavatkozásának lehetőségeit és területeit. Settlementek és művelődési házak, közösségi művelődés, szegénységellenes programok, közösségi gazdaságfejlesztés, társadalmi tervezés és napjainkban a civil társadalom kérnek mind nagyobb teret közösségi hatások kiváltásához.

Mielőtt a közösségfejlesztés és a közösségi munka fókuszainak jelenlegi mozgásterét bejáránk, érdemes végiggondolnunk, hogy milyen erők hatnak a közösségi beavatkozó foglalkozási csoportok/szakterületek megerősödésére, gyengülésére vagy kimúlására, s e ráhatásokban felismerhetők-e valamiféle tendenciák?

- Változás következhet be valamiféle társadalmi méretű fenyegetettség esetén – nyomortelepek kialakulása és sokasodása, etnikai konfliktusok, nagyszámú bevándorlás, gazdasági válság, háború. Ha a közösségfejlesztés történetét e szempontból elemezzük, láthatjuk, hogy az efféle fenyegetettségekre érkezett politikai válasz akár a szakma erőteljesebb kiépítését vagy terjeszkedését is jelenthette.
- Az a felismerés például, hogy a civil társadalmat fejleszteni szükséges, két fő fenyegetettségéből táplálkozik: egyfelől a jóléti rendszerek fenntarthatatlanságából, másfelől abból a társadalmi tapasztalatból, hogy erős civil társadalom nélkül a demokrácia kiüresedik, az állampolgárok közönyössé válnak iránta, s az alacsony részvétel egyre kevésbé legitimálja a hatalmat.
- Szelídebb fenyegetettséget jelent a társadalmi tőke drámai méretű elhasználódása és rohamos csökkenése is. E folyamat esetleg hosszú időn keresztül sem teszi nyilvánvalóvá azt az óriási veszélyt, amelyet magában hordoz, de az egymás és a közintézmények iránti bizalom általános megrendülése, az együttműködésre képtelenség, a társadalmi/közösségi normák és szolidaritás társadalmi méretű hiánya már jelentkezhetnek egyidejű felismerésekként, s jó esetben kezelési módok bevetését válthatják ki a társadalomirányításból és társadalmi szereplőkből.
- A valamely hatalmi/ideológia cél, befolyás érdekében, vagy politikai szándék demonstrálására „egy tollvonással” létrehozott foglalkozási csoportok életében is változás következik be előbb-utóbb. Kelet-Közép Európában ilyenek voltak a szocialista ideológiát, az „új kultúrát” terjeszteni hivatott, mára már eltűnt-átalakult foglalkozások. Ilyen sorsra jutott napjainkban már több újonnan alakult és hosszabb-rövidebb idejű működés után megszüntetett intézmény is.
- Változás következhet be akkor is, ha a társadalmi munkamegosztásban marginális helyzetű szakmák nem tudják meggyőzően bizonyítani életképességüket. Ennek oka lehet az, hogy a szakma nincs a helyén, vagyis olyan problémák megoldását vagy kezelését vállalja (jobbára kényszerűen), amelyekhez nincsenek meg a megfelelő eszközei, szellemi és infrastrukturális erőforrásai. A kudarcok új célok kitűzéséhez és új mozgásteret kialakításához vezethetnek.

- S végül változás következhet be egy szakmai közgondolkodásban a folyamatos helykeresésben lévő pályák esetében. Elviekben valamennyi humán szervező-fejlesztő szakma ilyen, így a közösségfejlesztés- és szervezés, a közösségi munka is.

Fókuszban a civil társadalom

A civil társadalom aktualitása

A civil társadalom koncepciója új jelentőséget nyert a századvég Európájában. Egész Európában felerősödtek az emberek saját ügyeikben történő részvételének fokozására tett erőfeszítések. Ezt Nyugaton a jóléti államok és a demokrácia válsága jelenségköreivel is szokás indokolni, Kelet-Közép Európában pedig az új demokráciák kiépítésének történelmi lehetőségével.

A magyar közösségfejlesztés 30 éves történelme során a civil társadalom erősítését, az önszerveződést és önirányítást, önszerveződést jelölte ki a maga számára fő beavatkozási területként – vajon miért? Ez a kérdés a kezdetektől az önszerveződéssel, sőt a szervezetlenség és szervezettség kérdésével van összefüggésben, a passzív, szenvedő magatartás helyett kívánatos cselekvő magatartás kiépítésének szükségességével.

Csepeli György és Prazsák Gergő *Európai társadalmak című összehasonlító vizsgálatában* a „cselekvők”, a „lázadók” és a „szenvedők” megoszlását vizsgálta az egyes európai országokban. E sorban Magyarország – Görögország előtt – az utolsó előtti helyen áll, 65,9 százalék „szenvedővel”; 23,5 százalék „lázadóval” és 10,6 százalék „cselekvővel”; szemben a 25 ország közül első helyen álló Svédország 6,9 százaléknyi „szenvedőjével”, 18,2% százaléknyi „lázadóval” és 74,9 százaléknyi „cselekvőjével.” (Csepeli, 2010)

A rendszerváltás előtt is jól érzékelhető volt a közügyek iránti passzivitás, s nem véletlenül, hiszen az államhatalom támogatta ugyan az ún. *társadalmi részvételt*, vagyis a kulturális, szabadidő és sport területén létrejövő aktivitásokat, de korlátozta a közéleti, politikai, a *civil részvételt* (Citizenship Survey, 2001).⁷⁹ A rendszerváltás után megnyílt szabad közéleti mozgástér a civil társadalomé. A kezdeti szerveződési hullám után stagnálni kezdett a bejegyzett szervezetek száma, s bár a tiltakozás (aláírásgyűjtés) és nyomásgyakorlás (tüntetés, sztrájk) szinte a mindennapjaink részévé vált, a civil társadalom cselekvő részvétele és felelősségvállalása a mindennapi életben a kívánatosnál lassabban töri át a szenvedők és lázadók falait, mint azt a fenti, 2010-es vizsgálat oly ékesen bizonyítja. Azóta a civil részvétel erősödni látszik, főként mozgalmi területen.

Az 1989-es kelet-közép európai változásokat követően Miszlivetz a civil társadalom fő jellemzőjeként „közsféráról” beszél, és a reflexivitást jelöli meg a civil társadalom lényegéül:

“A civil társadalom ... egy közsféra, a szolidaritás szférája, ahol különböző érdekek artikulálódnak, feszülnek egymásnak, ahol konfliktusok zajlanak egyének, csoportok, szervezetek között.... A civil társadalom ezeknek a viszonya, tehát egy reflexivitás, s nem pedig a szervezeteknek az összessége. Az egymásra való kölcsönös reagálás a fontos, ez generál egy erőteret, amiben tulajdonképpen létrejön a civil társadalom.” (Miszlivetz, 1999b: 427)

A közsférában kialakult spontán reflexivitástól a civil társadalom nagy utat jár be a szervezett reflexivitásig. A hallgatás, a belenyugvás, a közömbösség, a magánéletbe való

⁷⁹ A „társadalmi részvétel” és a „civil részvétel” megkülönböztetését az Egyesült Királyság Belügyminisztériumának, a Home Office-nek 2001-ben szervezett Citizenship Survey, állampolgári felméréséből vettük át.

visszahúzódnak kultúráját kell a kelet-közép európai országokban, így Magyarországon is felváltani a részvétel, a cselekvő állampolgáriság, a párbeszéd és együttműködés kultúrájával. Nehéz út ez, hisz nem pusztán cselekvési know-how-król, hanem attitűdváltásról van szó. Új intézményeket, még struktúrákat is viszonylag könnyű létrehozni, ám azokat demokratikus módon működtetni – ehhez a közgondolkodás változására van szükség, amelyhez nem csak időre, hanem erőteljes társadalmi befektetésre is szükség lenne a demokratikus szocializáció és felnőttképzés terén.

A közösség általi fejlesztés modernizációs, közösségi és demokratikus szocializációs folyamatként is értelmezendő. Közösségfejlesztői szempontból nem feltétlenül az a fontos, hogy miben tárgyalnak a közös cselekvés, hanem az, hogy közben a résztvevők gondolkodása miben és milyen mértékben változott? Mint általában minden szocializációs folyamatban, a közösség általi fejlesztés során is lényegesen kevesebbet tudnak az érintettek a tanultakból megvalósítani, cselekvésbe átfordítani, mint amennyit megértettek. De ha ehhez kívülről, a közösségből, a társadalomból, a médiából megerősítő hatások érkeznek, akkor a folyamatban való részvétel egy közösségi és állampolgári út kezdetének vagy jelentős állomásának értékelődik.

„Az 1994-96-ig 20 magyarországi településen folytatott közösségi felmérés módszerfejlesztő kísérletének eredményeit két csoportra osztottuk: mérhető és nem mérhető eredményekre.

Mérhető eredmények:

- Helyi fejlesztési tervek készültek a lakosok széleskörű részvételével.
- Új intézmények alakultak a helyi közösségekben:
 - egyeztető fórumok jöttek létre a kormányzati, a nem-kormányzati (civil) és az üzleti szektor képviselői között; lakossági terveket vitattak meg az önkormányzati bizottságokban és a képviselőtestületekkel; gyermekönkormányzatok alakultak;
 - megindult az önszerveződés és új helyi szervezetek jöttek létre;
 - bizottságok alakultak valamely probléma megoldásának előkészítésére;
 - egyesületek jöttek létre;
 - korosztályi csoportok alakultak;
 - önszervező csoportok szerveződtek (például a szenvedélybetegekkel, mozgássérültekkel);
 - szociális szolgáltatások szerveződtek (például házi gondozói hálózat);
 - gazdálkodással kapcsolatos önszervező csoportok jöttek létre (gazdakör, hegyközség a borászoknak; gyógynövényekkel, turizmussal foglalkozó csoportok stb.);
 - természet- és környezetvédelmi csoportok,
 - faluszépítő egyesületek alakultak.
- Fejlődött a helyi nyilvánosság:
 - helyi lapok alakultak;
 - kábeltévén helyi adások szerveződtek;
 - hirdetőablakot, szórólapokat, plakátokat alkalmaztak.
- Rendezvények, események, találkozók, tapasztalatcserék, jótékonyági akciók szerveződtek;
- Faluszépítő akciók és stabil helyi intézmények születtek;
- Képzések szerveződtek a környezetvédelem, a falusi turizmus, a számítógép-használat, az újságkészítés terén, ezekből továbbtanulás fejlődött ki: az iskolarendszerű oktatás befejezése, szaktanfolyamok elvégzése;
- A helyi csoportok támogatásokat szerveztek;

- A helyi lakosok önkéntes munkával megoldottak néhány „nagy helyi ügyet”: tó felélesztése; műemléki templom, kastély felújítása; kisvasút megmentése, a helyi iskola megtartása; közösségi ház létrehozása, üzemeltetése egyesületi keretek között; imaház építése és mások;
- Fejlődött a helyi identitás: helytörténeti munka, emléktáblák, néprajzi gyűjtések.

Nem mérhető eredmények

- Változásra, fejlődésre, cselekvésre inspiráló légkör jön létre a helyi közösségekben;
- Változások következnek be a helyi cselekvés szereplőinek állampolgári attitűdjében;
- Tanulási folyamat indul be az önkormányzati és a civil szerepekről;
- Látens konfliktusok, feszültségek alakulnak ki, demokrácia-ellenes reflexek indulnak be, gyakran éppen a helyi cselekvés sikerének következményeként – hatalomféltés, rivalizálás, bizalmatlanság, Születőfélben vannak a demokratikus ellensúlyok.”

(Varga A. és Vercseg, 1998: 156-163)

A magyar közösségfejlesztés a kezdetekkor *társadalmi-kulturális fejlesztésről* beszélt ('70-es, '80-as évek), az *önszerveződéssel* a középpontjában. A rendszerváltást megelőző néhány évben már kimondottan *a civil társadalom, a demokrácia fejlesztése* lett felvállalt célja. 1989 után, az átstrukturálódó magyar társadalomban, a civil társadalom fejlesztése mellé sorakoztak további fókuszok: szocializáció, helyi/közösségi gazdaságfejlesztés, közösségi munka.

A közösségi beavatkozási fókuszok tehát sokat nem változtak a rendszerváltás óta eltelt évtizedek alatt sem, ám értelmezési köreik jelentősen bővültek. A szegénység leküzdését, a kirekesztettek bevonását más európai szakmai trendek mellett (egyenlőség, sokszínűség, tolerancia; partnerség, szolidaritás és együttműködés; részvétel; kreatív és innovatív szervezés (Henderson, 2007 [2005]) ugyan átvette a magyar szakmai retorika is, ám gyakorlattá szervezni kevésbé volt képes, ez csak a különösen elkötelezettek – s főként civil társadalmon belüli! – munkáiban sikerült. Az EU társadalomfejlesztési operatív programjai kapcsán elmondható, hogy a korszerű célokat nem mélyen gyökerezett, demokratikus gondolkodással próbáljuk itthon megvalósítani.⁸⁰ Súlyos gond, hogy a hazai politikai erők elvi, erkölcsi és pénzügyi támogatása hiányában nem születtek hosszútávú és fenntartható hazai társadalom- és közösségfejlesztő-szervező programok. Tudvalevő, hogy az EU támogatási-fejlesztési programok nem a meglévő intézmények működtetésére jöttek létre, hanem az innováció serkentésére. S ha itthon születtek is innovatív megoldások egy-egy EU-program megvalósításakor (s nem a meglévő rendszerek életben tartására ment el a támogatás), az innovációt – kormányzati és önkormányzati támogatás híján – a hazai intézményrendszer nem tudta hosszú távra és fenntarthatóan beépíteni saját munkájába.

A civil társadalom fejlesztése mindazonáltal ma is optimális mozgástér. Képes magába foglalni mindazokat a „hagyományos” szakmai beavatkozási módokat, amelyeket a közösségfejlesztés a hátrányos helyzet leküzdése, a kirekesztettek bevonása, a multikulturális együttélés, a kisebbségek integrációja terén külföldön – és kisebb mértékben itthon is – már kidolgozott, ugyanakkor képes mozgásteret nyitni a közösség általi, mozgalmi jellegű fejlesztésnek is.

Éppen e felismerések vezették az európai közösségfejlesztőket arra, hogy a civil társadalom kontextusában kezdjenek gondolkodni. 2004-ben került sor e gondolatok szintetizálására és egy szélesebb körben a közösségfejlesztés beavatkozási területeinek meghatározására a civil társadalommal összefüggésben. Erre az Egyesített Európai Iroda a

⁸⁰ Lásd e könyv Harmadik része, *A fejlesztő szakmai feladatai – Visszavonul, kiszáll* alfejezetben (113. o.)! Gergely Attilának (2005 [1991]) az intézmények meta-szerkezetéről írott gondolatait!

Társadalomfejlesztésért (*Combined European Bureau for Social Development, CEBS*), a Közösségfejlesztők Egyesülete (*Hungarian Association for Community Development HACD*) és a Közösségfejlesztők Nemzetközi Egyesülete (*International Association for Community Development, IACD*) közös szervezésében Budapesten, 2004. március 25-28-a között megrendezett nemzetközi konferencián került sor.

„Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel” (*Building Civil Society in Europe through Community Development*)⁸¹ konferencián 33 uniós és unión kívüli ország 130 küldötte, közösségi munkások, kutatók, támogatók, döntéshozók, kormányzatok, társadalmi szervezetek és közösségek képviselői találkoztak és készültek fel egy nemzetközi konferencia keretében a 10 tagjelölt ország csatlakozására. A konferencia által kibocsátott közös dokumentum (*Budapesti Nyilatkozat, 2004*) a közösségfejlesztés meghatározásán túl (*Preambulum*) 9 fő tevékenységi területet jelölt ki a közösségfejlesztés számára:

- Közösségfejlesztési politika és törvényhozás európai, nemzeti és helyi önkormányzati szinten
- Közösségfejlesztés, képzés, tréning
- Közösségfejlesztés, elmélet és kutatás
- Közösségfejlesztés és vidék
- Közösségfejlesztés és városi újjáélesztés
- Közösségfejlesztés, fenntartható fejlődés és környezet
- Közösségfejlesztés, egész életen át történő tanulás és kulturális fejlesztés
- Közösségfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés és szociális gazdaság
- Közösségfejlesztés, kisebbségek, bevándorlás, rasszizmus és diszkrimináció

A konferencia hatására a résztvevők országaiban számos egyeztetés, tervező és irányelvi munka indult be nemzeti és európai szinten, a CEBS és a CEECN⁸² helyet kapott európai szakmai érdekeket képviselő szervezetekben is. Számos nemzetközi programot és projektet alapítottak és valósítottak meg együtt az európai közösségfejlesztők. A kiemelkedők:

- A „Közösségfejlesztői tanulás és képzés” (*Training and Learning for Community Development*) Grundtvig program 2006-tól 2009-ig.
- A CEBS és a CEECN hálózati dialógusának megkezdésére hivatott Európai Dialógus program, amelyet a program szereplői ugyancsak Magyarországon bonyolítottak le 2008-ban.
- Több kisebb Grundtvig-program is valóra vált szomszédságok közösségi aktivistái, vagy szövetkezetfejlesztők együttműködése által.

2019 novemberében 5 szervezet 3 országból Erasmus program megvalósításába kezdett, a közösségi alapú vidékfejlesztés gyakorlatának új lehetősége, a szociális hackathon témában. A program 2021 novemberéig tart.⁸³

A *Budapesti Nyilatkozattal* sikerült először a közösségfejlesztést a politika napirendjére vinni Magyarországon. 2004 őszétől közösségfejlesztő szakemberek is részt kezdtek venni az Új Magyarország Fejlesztési Terv tervezési folyamatában és az Ifjúsági, Családvédelmi és Szociális Minisztérium, majd jogutódja, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 6 éven keresztül támogatta egy közösségfejlesztési hálózat munkáját.⁸⁴

⁸¹ A civil társadalom tematikáját a Közösségfejlesztők Egyesülete vitte napirendre. (Vercseg, 2005a)

⁸² A CEBS (ma EuCDN) és a CEECN európai hálózatok rövid ismertetését lásd az Első részben: *A közösségi beavatkozás fontosabb szervezetei* fejezetben! (55. o.)

⁸³ <https://kofe.hu/szakmai-programjaink/szocialis-hackathon/>

⁸⁴ A hálózat mai helyzetének rövid ismertetését lásd az Első rész szervezetei között! (84. o.)

„A Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat 2004-ben, a Budapesti Nyilatkozat hatására jött létre, 19 megyében és Budapest négy városrészében. A támogatás a helyi fejlesztések gyakorlati megvalósítását és megyénként egy-egy fejlesztő részfoglalkoztatását tartalmazta.

A helyi fejlesztők felkutattak cselekvő személyeket, esetleg már megalakult közösségi csoportokat, civil szervezeteket. Konzultációkat biztosítottak, helyi szakmai műhelybe szervezték a legaktívabbakat, képzéseket és tapasztalateseréket szerveztek számukra, folyamatos tanácsadást biztosítottak és közben bekapcsolták őket az országos szakmai fejlesztési műhely nevet viselő hálózati fórum munkájába, amely évente háromszor szervezett országos képzéseket. Az évek során kialakult az is, hogy a közösségfejlesztők tovább foglalkoztak a korábbi időszakban aktivizált közösségekkel, ügyekkel, olykor hosszabb távon megvalósuló közösségi fejlesztői folyamatot vezettek. Ez utóbbi főleg a nagyvárosi, lakótelepi területeken dolgozók esetében volt jellemző.

Megyéenként legalább 10-15 új helyi kezdeményezés történt évente.” (Péterfi, 2008)

E sikeres, bár hosszú távon sajnos fenn nem tarthatónak bizonyult program is hozzájárult további felismerésekhez.

A civil társadalom kontextusában elvileg könnyebb a közösségfejlesztés dolga, mint a nemzetközi szakmatörténet korábban meghatározó jellegű társadalmi összefüggéseiben, hiszen nem kell alkalmazkodnia más területek szakszerűségéhez és eljárási rendjéhez (oktatás-nevelés, gazdaságfejlesztés, szociális munka, tervezés, szövetkezetfejlesztés, vidékfejlesztés stb.), ami gyakran okoz nehézséget a közösségfejlesztésnek. A nemzeti és nemzetek feletti civil társadalom fejlesztéséhez a közösségfejlesztés a legadekvátabb módon használhatja saját eszmerendszerét és eszközkészletét. Mégis, számottevő nehézségek is mutatkoznak a közösségfejlesztés érvényesülésében a civil társadalom kontextusában, különösen az újonnan csatlakozott EU-országok esetében. Ezekben az országokban a civil társadalom fejlesztése nem tűnik társadalomfejlesztési prioritásnak. A mindenkori társadalomirányítás nem fordít kellő figyelmet a közösségi és demokratikus szocializáció hiányosságainak felszámolására, az oktatási-nevelési intézmények megújulására, az emberi erőforrás folyamatos fejlesztésére a kulturális változás szempontjából (felnőttképzés, LLL⁸⁵). A civil társadalom fejlesztésével és az önkéntességgel, ifjúsággal foglalkozó szakmai csoportok jobbra maguk is civil szervezetek, amelyek ügyük megvalósíthatóságáért, s megalakulásuk óta gyakorlatilag a saját együttmaradásukért is küzdenek. Mégis, e szervezetek –s ezt e könyv is igazolja – mindezek ellenére komoly gyakorlati és elméleti eredményeket értek el a civil társadalom fejlesztésében.

A közösségfejlesztés sajátos hozzájárulása a civil társadalom fejlődéséhez

A közösségfejlesztés sajátos hozzájárulása a civil társadalom fejlődéséhez leginkább abban rejlik, hogy a közösségi beavatkozás *felgyorsíthatja* azokat a folyamatokat, amelyek a helyi közösségben potenciálisan benne rejlenek, de bátorításra és a beinduló folyamatok katalizálására, valamint fejlesztő munkára van szükség ahhoz, hogy azok meg is nyilvánuljanak és eredményeket érjenek el a helyi közösség fejlődésében.

A meghallgatás iránti igény akkor fejlődhet szervezett civil tevékenységgé, ha az állampolgárok egyeztetik nézeteiket és kialakítanak egy közösen is vállalható civil álláspontot, amelyet aztán a helyi döntési szinteken megfelelően képviselnek is.

Csak szervezett keretek adnak lehetőséget a közösségi csoport önmeghatározására, a közösségi célok kitűzésére, tervek készítésére, azok megvalósítására. A szervezettség nem feltétlenül jelent formális (egyesületi, alapítványi, szövetkezeti stb.) kereteket – a cél nem ezek megalakulása (bár természetesen létrejöhetnek), hanem az elképzelések egyeztetése, a célok

⁸⁵ Lifelong Learning: egy életen át tartó tanulás

meghatározása és a közös cselekvés, amely sokáig tartható informális keretek között is, s amelyben szintén megvalósulhat egyfajta szervezethez. A munkacsoportok, bizottságok civil kötelességeire gondolok, melyek lehetnek lazák és erősek is – a céltól és a csoportban dolgozók elkötelezettségétől függően. Az élet (pályázati elvárások!) azonban gyakran kényszeríti a tenni akarókat formális kereteik létrehozására, és ha az ilyen döntés még korai a közösségi csoport életében, az a kezdeményezés kialakításához is vezethet. A szervezethez kérdése tehát nem egyszerű dolog, de akár informális, akár formális szervezethezről van szó, nélküle nem lehet értelmes közösségi célokat megvalósítani.

A civil társadalom szervezethezének fejlesztése a részvételi demokrácia fejlesztését is jelenti, vagyis a mind erőteljesebb és szervezettebb állampolgári részvételt a közügyekben, a döntések előkészítésétől a döntések meghozatalán át a döntések végrehajtásáig és társadalmi kontrolljáig.

A közösségfejlesztő beavatkozás hazai tapasztalati anyaga nagyon gazdag és feldolgozott a tudatosulást és szervezkedést fokozó példákban, s ezekről több elemzésre hivatkozunk is e könyvben. Ebben a részben, pár oldallal feljebb, számos helyi példáját sorakoztattuk fel az önszervező módon létrejött civil intézményeknek és szervezeteknek a *közösségi felmérés* másfél-kétéves, több aktivizáló és közösségi tervezési módszert is alkalmazó folyamatában. Leírtuk a helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálására szolgáló önszervező, tanuló és párbeszéd körök, tankatalógusok, szívesség-szolgálatok, önkéntes segítő szolgálatok, a helyi tudást bemutató kiállítások példáit, s ezek helyi változatait is. (Varga A. és Vercseg, 1998: 97-168)

A közösségi felmérés módszere a civil társadalom fejlesztése vonatkozásában különösen értékes, hiszen ösztönzésére már az aktivizálás kezdetétől szülehetnek helyi civil intézmények és szervezetek, úgy is fogalmazhatjuk, hogy kialakul egy helyi mozgalom, a közösség általi fejlesztés. De értékes ez a gyűjtőmódszer azért is, mert a közösségi tervezés folyamán a helyi fejlesztésről kialakított civil álláspont mindenütt civil képviselőt nyert a helyi döntéshozatali fórumokon – bizottságok és testületi ülések, lakossági fórumok. A civil állásfoglalás a megvalósítás feladatait azonosítja mindhárom szektor, az önkormányzati, a civil és a vállalkozó szektor képviselői számára.

A közéleti mozgásteren régóta jelen vannak már a szervezett civilek, de az állam és szervezetei hatalmi túlsúlyának ellensúlyozásáig még hosszú út vezet. S ha a civil társadalmat a reflexivitás mozgásterének is tartjuk, akkor nyilvánvaló, hogy a tevékenység-hiány, a szervezetlenség, a közömbösség, az elidegenedtség is egyfajta reflexió. Épp ezek megváltoztatását sorolja fő feladatai közé a magyar közösségfejlesztés, hisz akár bevonódnak az állampolgárok a társadalom intézményi és interakciós folyamataiba, akár nem, attól még ők alkotják a civil társadalmat.

A közösségfejlesztés szakmaspecifikus hozzájárulását a civil társadalom fejlesztéséhez számos vonatkozásban feltártuk már – részvétel-bevonás, kezdeményezés-cselekvés, új intézmények építése a helyi közösségben –, talán csak a szocializációs vonatkozást nem hangsúlyoztuk még eléggé: a közösségfejlesztés bátorítja a *közösségi szintű* cselekvés folyamatát, s az abban résztvevők egyidejűleg egy *közösségi/társadalmi tanulási folyamatban* is részt vesznek. Olyanban, amely tudatosítja az állampolgári lét értelmét és mozgásterét. A helyi cselekvés előmozdítja az állampolgári és civil szerepek tisztázását és viszonyulását a másik két szektorhoz, s közvetíti e szerepek érvényesítésének, az érdekképviselő és az emberi jogok védelmének fontosságát. A közösségfejlesztés felkészít az adekvát civil cselekvési technikák elsajátítására is, s megláttatja a cselekvés tágabb összefüggéseit is: közösség, részvétel, demokrácia, kulturális változás.

A közösségfejlesztés azonban önmagában nem képes egyedi hozzájárulását érvényesíteni, ha a közösségi-civil részvételnek a kormányzat és az önkormányzatok részéről nincs morális és gyakorlati támogatottsága. A Budapesti Nyilatkozat 9 kulcsfontosságú

területen megfogalmazott ajánlásainak érvényt is kell szerezni, s ennek eléréséhez a közösségfejlesztésnek még sokat kell tennie egész Európában.

A támogató európai és társadalmi környezet mellett szükséges a közösségi fejlesztő szakmának is lépéseket kell tennie a civil társadalom kontextusában: fokozni érdemes saját rugalmasságát, függetlenségét és a civil társadalommal történő együttműködése során további elméleti kereteket és módszereket lesz hasznos kifejlesztenie.

A társadalmi közeg meghatározó jellege

Hogy mennyire tud előre menni a közösségfejlesztés a civil társadalom fejlesztésében, az egyfelől magának a civil társadalomnak a fejlettségétől függ, másfelől pedig az adott országban elérhető erkölcsi és pénzügyi támogatástól. A magyar társadalomban az előmenetel nem problémamentes.

A közösségfejlesztők állampolgáriságra, civil részvételre irányuló demokratikus kezdeményezése és a lassan demokratizálódó társadalom befogadóképessége között sokszor szakadék van, amely egyes vonatkozásokban még mélyül is. A demokratikus kezdeményezések ugyanis reflektorfénybe helyezik, mintegy bemutatják az óvatos, egzisztenciális bizonytalanságban élő, bizalmatlan állampolgár számára a közösségi cselekvés számos kockázati tényezőjét, s ez félelmet, néha passzív ellenállást is gerjeszthet.

A gyakorlatban ez nem csak a civil szerepvállalástól való félelmet, a passzivitás állandósulását jelenti, hanem azt is, hogy a magyar közösségfejlesztés jelenleg csak kisléptékű módszertani fejlesztéseket képes elérni. A gyakorlatból elvont elmélet oly módon épül, hogy a gyakorlat folytonosan kitermel új megoldási, működési módokat, melyeket a közösségfejlesztési kutatás összegez, elemez és rendszerezve bevisz tananyagokba, publikációkba. Ahol ez a folyamat megakad, ott az egyhelyben topogás válik jellemzővé.

„Alapélményünk, hogy egy ellenálló társadalmat akarunk kikezdeni és megváltoztatni, egy hatalom-központú kultúrát akarunk egy megosztott felelősségen, részvételen és együttműködésen alapuló kultúrává alakítani. A helyi társadalmak nem mindig fogadják könnyen ezt a törekvést, s ez a mi szakmai megrekedésünket is jelenti. Ahol nem tudunk tovább lépni, ott általában olyan társadalmi problémák feszülnek, amelyek a mi eszközeinkkel megoldhatatlanok, kezelhetetlenek. A „nem tudunk továbblépni, mert egy fal áll előttünk” élményének okát leginkább abban látjuk, hogy a rendszerváltás óta érvényesülő társadalomirányítási politikák egyike sem volt hajlandó kellő áldozatot hozni a közösségiség és a civil társadalom sérült szövetének regenerálására, vagy eddig ki sem fejlődött képességek és funkciók kimunkálására, a társadalmi és civil részvétel erősítésére, más szóval: az ország, a régió társadalmi tőkéjének megújítására, egy korszerűbb szerkezetben való bővített újatermelésére.” (Stratégiai terv...2005)

Pedig a civil társadalom fejlesztéséhez, a demokrácia kiépítéséhez és megújításához olyan módszerek helyi alkalmazására és továbbfejlesztésére lenne szükség, amelyeket a közösségfejlesztés már több helyütt alkalmaz a világban. Ilyenek a részvételi költségvetés készítése Brazíliában, Porto Alegre-ben; az állampolgári tanács intézménye az Egyesült Államokban; a kísérleti jelleggel kifejlesztett állampolgári tanácsadó testületek Romániában; a dánok által felépített konszenzus-konferencia; az amerikai XXI. századi városgyűlések, a vitázó közvéleménykutatás és további módszerek. 2005 óta folyik ezeknek és további hasonló módszereknek az alkalmazása nálunk is, sőt, érdekes módon szinte rögtön társadalmiasult is: nem csak a beavatkozó közösségi szakmák, hanem más fejlesztési és tervezési területek is elkezdtek alkalmazni, sőt, 2019 ősze óta néhány önkormányzat is élni kezdett velük.⁸⁶

⁸⁶ lásd a Fókuszban a közösségi munka fejezet Tágul a kör részét is (93-97. o.)!

A deliberatív (tanácskozó, vitázó) demokrácia szerint a politika lényege nem a politikai érdekcsoportok versenye, hanem a közjóról alkotott eltérő elképzelések köré szerveződő nyilvános, társadalmi vita. Ebben a demokráciában a vita szabályait és módszereit úgy igyekeznek kialakítani, hogy az ne hozza előnyös vagy hátrányos helyzetbe egyik társadalmi vagy állampolgári csoportot sem. Ez a vita az érvek és értékek föltárására, s lehetőleg konszenzusra törekszik, de adott esetben a szükségyszerű konfliktusokkal való szembenézést sem akarja megtagadni vagy elnyomni. A társadalmi részvétel fenti és egyéb technikái, amelyek a deliberatív demokrácia ideálját testesítik meg, kiegészítik a képviseleti demokráciát. (Pataki, 2007)

Míg ezeken a területeken az előrehaladást lassúnak érzékeljük, az *új kommunikációs eszközök* egyre nagyobb szerephez juttatják a helyi, regionális, nemzeti és európai civil intézmények közötti kommunikációt és a *hálózatossodást*, s a *közösségi média* fokozódó befolyása miatt az akciók és kampányok is mind erőteljesebben vannak jelen a közvélemény alakulásában.

Az interneten keresztül megvalósítható közösségi munkamódok adekvát formái a hálózati együttműködésnek. Ilyen hálózati együttműködés például a kelet-közép európai állampolgári hálózaté. A CEECN ugyanis valamennyi tagországában évente megrendezi az Állampolgári Részvétel Hetét (ÁRH). A nemzetközi hálózati munkát koordináló szervezet a Civil Kollégium Alapítvány (CKA) és partnerei.

„... (az elmúlt években Magyarországon) több ezer akció és esemény valósult meg a Részvétel Hetén. Az ország számos pontján állampolgári csoportok és civil szervezetek csatlakoznak a kampányhéhoz, hogy bemutassák az általuk képviselt ügyeket és bevonják az embereket munkájukba, az aktív állampolgárság fontosságát hirdetve. A Részvétel Hetéhez bárki csatlakozhat, aki fontosnak érzi a kezdeményezés, a cselekvés és a részvétel fejlesztését, a civil társadalom erősítését.” (Állampolgári Részvétel Hete, ÁRH)

Az Internet és a média eszközei felhasználásával gerjesztett mozgalmi munka a korábbinál sokkal nagyobb számú érdeklődőt tud bevonni a közös cselekvésbe. A közösségfejlesztési cél itt az lehet, hogy az internetes, elsősorban közösségi funkciókat az internettől független közösségfejlesztő tevékenységek szolgálatába állítsuk. Ez merőben új megközelítés, mert egyelőre még nem vált gyakorlattá, hogy valós közösségépítő, mozgalmi tevékenységeket online, web2-es eszközökkel bátorítsunk (közösségi oldalak), menedzseljünk. És ennél többről is szó van itt, hiszen a „menedzselés” mellett *az online formák motorizálhatják is az „offline” tevékenységeket*, a mozgalmak kiépülését, illetve közelebb juttatják a tagokat egy önjáró és fejlődő mechanizmus kiépítéséhez.

Hálózati, mozgalmi, mozgósítási és kampány-kérdésekkel a továbbiakban még foglalkozunk.

A civil társadalmi közeg mint szakmai kihívás

Az a mozgástér, amelyet a civil társadalom jelent, meglehetősen speciális, és számos vonatkozásban új szempontú megközelítést kíván a közösségfejlesztéstől.

Itt és most a közösségi általi fejlesztésnek arra a vonására szeretném irányítani a figyelmet, hogy az állampolgárok és szervezeteik aktivitása az élet minden területére kiterjedhet, nem szakmákban és a szakmai önértékelésében gondolkodnak, hanem a helyi életből, a helyi viszonyokból, kapcsolatokból, értékekből és problémákból indulnak ki és azok jobbítására keresnek közösségi megoldásokat, bekapcsolva e folyamatokba a különböző szakmák tudását is. A lényeg a kritikai szellem mindenkori érvényesülése, a közösségi kezdeményezés, az alternatívák felmutatása és az együttműködésen alapuló jobbító tevékenység.

Rugalmasság és függetlenség

A civil társadalom speciális, mozgalmi jellegű mozgástere nagyfokú rugalmasságot követel meg a közösségi fejlesztőtől, s megkívánja a szakember iránta való lojalitását is. Azt is mondhatni, hogy a civil társadalmi közeg szinte civil szakemberi hozzáállást követel.

E könyv első részében és korábban is (Vercseg, 2004) leírtuk, hogy a közösségi munka nem kizárólag szakemberek által gerjesztett folyamat, hiszen a mikro-, közép- és makroszintű önszerveződést és egymáson segítést, s a társadalmi haladásért folytatott évszázados küzdelmet joggal foghatjuk fel közösségi munkának.

A közösség által vezetett fejlesztésben a meghatározó szerep az állampolgároké, s nem a szakembereké. Nem félünk attól, hogy ez marginális helyzetbe sodorná a szakembereket, mert úgy tapasztaljuk, hogy közreműködésük iránt rendre új és új szükségletek fogalmazódnak meg, s éppen ezek teszik e szakmát izgalmassá, változatosná.

A szakemberek *rugalmissága* ebben a kontextusban minden korábbinál nagyobb szerepet kap. Miből is áll ez? Gyors alkalmazkodás a helyi közösség valamennyi szegmenséhez; a nyitva hagyott helyzetek, befejezetlen, megtorpanó cselekvések elviselése, tűrése, az érlelődési idők kivárása (nincs sürgetés, eredményességre készítés!), de van ezzel egyidejűleg állandó készítés, inspiráció a további önszerveződésre. Mindez értékrendbeli, elméleti megalapozottságot, a közösségfejlesztésbe vetett mély meggyőződést, önismeretet, a módszerek sokaságának ismeretét és kísérletező hajlamot, nyitott és közösségi szakmai tudást kíván meg a közösségfejlesztőtől.

A szakemberek *függetlenségének* mértéke is kulcskérdés, és ez erőteljesen összefügg a közösségfejlesztést megrendelő és fizető szervezetek céljával és prioritásaival. A fő kérdés számunkra ugyanis az, hogy kivel legyen lojális a közösségfejlesztő? Az állami alkalmazottak esetében ez egyértelműnek látszik. Igaz ugyan, hogy ők a fizetésükön kívül alig rendelkeznek költségvetési keretekkel, s egyre inkább rá vannak szorítva arra, hogy az állami költségvetést pályázati forrásokkal egészítsék ki, tehát a helyzetük egyáltalán nem rózsás – mégis, a “biztos állásnak” két, szinte kivédhetetlen káros következménye is van mind a civil társadalom, mind a szakmai fejlesztés számára:

- ellenérdekeltség az innovációban (minek, ki várja el?), és
- lojalitás az alkalmazó-fenntartó intézménnyel.

Az ő esetükben a legproblematikusabb a civil társadalommal folytatott munka, legalábbis Magyarországon. A civil társadalom változást akar, az állami szektor megértést, elfogadást és kritika nélküli együttműködést. A civil társadalom konfliktusokat gerjeszt – hiszen változást akar –, az állami szektor konfliktus nélküli fejlesztésben gondolkodik. A civil társadalom beleszólni akar, az állami szektor nem tud mit kezdeni a beleszólással, mert egyedül akar dönteni.

A közösségfejlesztők sokáig küzdöttek azért, hogy nálunk is kialakuljon egy erős foglalkozási csoport. Csak az utóbbi néhány évben kezdtek úgy gondolkodni, hogy talán nem is baj az, hogy nem tud kialakulni. Tájékozódásuk során ugyanis azt tapasztalják, hogy a hazai és külföldi szervezetek – leegyszerűsítve – három módon tudnak gondoskodni saját fennmaradásukról:

A „*lobbisták*” arra törekednek, hogy minél ismertebbek legyenek és minél több állami támogatást, minél nagyobb megrendeléseket kapjanak. Törekvésük, hogy a politikusok ismerjék, szeressék és használják őket. Legfőbb megrendelőik a nemzeti és a helyi önkormányzatok, s függőségük az innen érkező forrásoktól meghatározó. E szervezetek meglátásunk szerint egyenletesen teljesítenek és magas színvonalú szakmafejlesztő tevékenységet is végeznek, ám úgy tűnik számunkra, hogy a megrendelőikkel szembeni lojalitás esetükben szükségszerűen meghatározóbb a közösség tagjai iránt érzett lojalitásnál.

A *projektorientáltak*. A rendszeres állami támogatásban nem részesülők nagy tábora egyaránt áll nonprofit és forprofit szervezetekből. Céljuk minél nagyobb projektek kidolgozása,

pályázati versenyeztetése és menedzselése, ezáltal szervezeti működésük folyamatos biztosítása és növekedésének fenntartása. A megrendelők iránti kötelező lojalitás itt a „lobbistakénál” kevésbé nyers vagy direkt formában érvényesül, de egy másik nagy veszély leselkedik rájuk: saját céljaikat alá kell rendelniük a pályázatokat kiíró szervezetek prioritásainak. Egyszerűen úgy szoktuk ezt mondani, hogy „eladják magukat”.

A harmadik csoport a „*egyensúlyozóké*”. A kis alkalmazotti gárdával dolgozó, rugalmas szervezetek tartoznak ebbe a csoportba, amelyek nem tudnak vagy nem is akarnak nagy és befolyásos szervezetté válni, ám szakmaiságukra mindenek felett ügyelnek. Megválogatják, hogy kitől fogadnak el pénzt és fennmaradásuk legfőbb értékének a közösség tagjai iránti lojalitást és a függetlenséget tartják.

Magyarországon kevés szakember él közösségfejlesztésből, közösségi munkából, néhány száznál többre aligha tehető azok száma, akik állami alkalmazásban, civil szervezeteknél, vagy egyéni vállalkozóként, esetleg szövetkezeti tagként folyamatosan dolgoznak. Több százra, talán több ezerre is tehető viszont a 1-3 évig futó projektekben dolgozók száma, akik közösségi szakmai civil szervezetekben, vagy jogvédő, érdekvédő, természet és környezetvédő civil szervezetekben, fejlesztési és foglalkoztatási projektekben tevékenykednek. Fontos megemlítenünk, s nem csak nagy számuk, hanem évtizedes érdemeik miatt is a különböző szakmákhoz tartozó szakembereket, akik művelődési-, ifjúsági-, szabadidő és közösségi házakban, információs központokban, teleházakban, iskolákban, családsegítő központokban és más intézmények munkatársaiként a közösségi megoldásokat keresik. Ők azok, akik fontosnak tartják a közösségiséget, a civil társadalmat, a részvételt, a demokráciát és szakmai szerepalakításaikban a rendelkezésükre álló szabad mozgásteret ezzel töltik ki.

A függetlenség szempontjából azok a megoldások tűnnek a legegészségesebbnek, amelyekben a szponzoráló szervezetek a helyi közösségi fejlesztésre min. 2, de inkább több évre szóló konzorciális működést biztosítanak. A partnerek közül senki nincs meghatározó fölényben, több fejlesztő szakma képviselőit is alkalmazzzák a programban, s a döntések közös bölcsesség eredményei. Ezek az együttműködések, közép és hosszú távra alapított helyi programok másik fontos előnye az, hogy kizárják a gyors és nyersen eredményérdekelt, projekt-szemléletű munkákat is és helyette folyamat-jellegű, hosszútávon kibontakozó, de meggyökeresedő és fenntartható eredményeket érnek el.

Fontos lenne, ha a támogató programok arra is lehetőséget adnának, hogy maguk a helyi civil csoportosulások legyenek képesek közösségfejlesztő szakértőket alkalmazni, hiszen ez tudná a számukra teljes mértékben biztosítani a szakemberek lojalitását.

A rugalmasság és a függetlenség előtérbe helyezése nem szolgáltató típusú, hanem *katalizáló* munkára alkalmas és kész szakemberek kiválasztódását és szerepvállalását eredményezné.

Fókuszban a szocializáció

A közösség általi fejlesztési folyamatokban – a közös cselekvés által – a bennük résztvevők folyamatosan gyakorolják az egyéni, közösségi, társadalmi és politikai részvételt. Az együttes cselekvés készségeket, jártasságokat fejleszt, elősegíti az állampolgári szerepek tudatosulását, elköteleződést eredményez helyi és társadalmi ügyek és a társadalmi tényezővé válás mellett, megvalósíthatóvá teszi az érdekképviselést és a teljes élethosszban épít motivációt az informális és formális tanulásra. Ez a folyamat lényegében egy demokratikus és közösségi szocializáció.

„A *szocializáció* funkciója azt a folyamatot jelöli, mely során a társadalom vagy annak valamely alapvető társadalmi egysége átadja az uralkodó tudást, társadalmi értékeket és viselkedési mintákat a társadalom tagjainak. A folyamat során az egyén elsajátítja azt a fajta életmódot, amely az ő társadalmára, nem pedig valamely más társadalomra jellemző. A folyamat különösen az életciklus elején észlelhető, illetve bír meghatározó fontossággal, de az egyén életének egészére kiterjed.” (Warren, 1963: 174)

Közösségi tanulás és fejlesztés

A rendszerváltás óta eltelt időszak nagy várakozásai és súlyosbodó kudarcai egyre inkább rávilágítanak arra, hogy demokráciára, piacgazdaságra, európai létre történő szocializáció nélkül közösségeink nem, vagy csak nagy nehézségek árán és lassan, akadozva képesek megújulni, újjászervezni önmagukat, azaz azonosítani új feladataikat és azokat felvállalni, megvalósítani. Az azóta eltelt 30 év küzdelmei egyértelművé tették számunkra, hogy demokráciát nem kapni készen, azért mindnyájunknak és minden nap dolgoznunk kell. Felgyorsító eszközökkel a XXI. században persze már lehetne élniük az új demokráciáknak, tanulva a nagy demokráciák történelmi előzményeiből, elhúzódó, súlyos harcaiból és konfliktusaiból. Igen, a tanulás felgyorsító eszköz, mint ahogyan a közösségfejlesztés is az. A strukturális változások, ha nem is súlyos áldozatok híján, de gyorsabban létrehozhatók, mint a normatív változások. A demokratikus értékek kialakulásához, a viselkedésnormák és a közgondolkodás megváltozásához a jó közoktatás tehetne a legtöbbet. Ide tartoznak egyrészt az iskolák, másrészt az ingyenes, rendszeres és szervezett ismeretszerzés, például az e fejezetben bemutatandó népfőiskolák és tanulókörök. Ezek olyan értékeket, tudást és viselkedési mintákat működtetnek és adnak át, amelyek a cselekvő állampolgáriságot fejlesztik ki a felnövekvő nemzedékekben. Ennek köszönhetően a skandináv országok lakossága demokratikus környezetben képes fogadni a belépő generációkat.

Warrennel egyetértve valljuk: a szocializáció egy életen át tartó folyamat, s a felnőttek folyamatos – informális és formális – tanulása egy egészséges társadalmi működéshez elengedhetetlen. Fejezetünkben a közösségi/társadalmi tanulás és fejlesztés közösségfejlesztési aspektusának fontosságára, lehetőségességére és eredményességére hívjuk fel a figyelmet.

Az új generációk szocializációja a közösségi és demokratikus létre

A szocializációt és a közösségfejlesztést összekapcsoló programok fókuszában a cselekvésen keresztüli, *informális* elemekből épülő tapasztalati tanulás áll, melyet kiegészít a kompetenciákat fejlesztő *formális tanulás*.

A közösségi létet már a legkisebb kortól is gyakorolni kell. Nem egyszeri akciókra (például a Föld Napja) gondolunk csupán, hanem rendszeres, mindennapi munkálkodásra. A jó közösségfejlesztési gyakorlat azt mutatja, hogy hozzáértő segítséggel a gyermekek és fiatalok képesek maguk elé közösségi célokat és feladatokat kitűzni, s ezek köré kortárs-csoportokat szervezni. Az intézményközi kapcsolatok és együttműködés pedig új tartalmakkal és formákkal gazdagítja a helyi közösségi nevelést.

Helyi tantervek

A közösségi szocializáció folyamatát a nemzeti alaptantervet kiegészítő helyi, közösségi módon kidolgozott, közösségi legitimációval rendelkező *helyi tantervek* tehetik eredményesebbé. A helyi tanterv fő elemei lehetnek

- közösségismeret, a helyi fejlesztési terv szocializációs vonzatai, a közösségi alapú gazdasági kultúra fejlesztése a korai szocializációban;
- demokráciatanulás az életben és az iskolában,

s mindezek gyakorlatba ültetése az iskolarendszeren belül és magában a közösségben is.

A helyi tantervek kivitelezése nem pusztán az iskola feladata, hanem az egész közösségé. A megvalósítás katalizátora lehet maga az iskola, vagy az általa bevont közösségfejlesztők, de a szülők, a helyi intézmények és a lakosság együttműködése, vagyis a szocializáció tudatos és társadalmivá tétele nélkül e folyamat nem lehet eredményes. Hiába szocializál az iskola közösségi és demokratikus létre, ha a való élet mindezeknek rendre ellentmond. Az új EU-tagállamokban EU-kompatibilis tantervek alapján tanulnak a diákok, a jogszabályi szint tehát adott ahhoz, hogy helyben demokratikus iskolát szervezzenek az érintettek, ám ebből vajmi kevés valósul meg a többségükben elidegenedett, nem közösségi és nem demokratikus gondolkodású helyi társadalmakban. Ma még a legtöbb lokalitásban szükség lenne a helyi önkormányzat és az iskolák által felhatalmazott közösségfejlesztőkre, akiknek közreműködésével az intézményen belüli és kívüli szocializációs folyamat összeépíthető és harmonizálható.

A helyi közösség ismerete olyan élet-tantárgy, amelynek megismerését befejezni nem, csak folytonosan gazdagítani, mélyíteni lehet. Tartalmazza a helyi történelem, hagyományok, tudás és tapasztalás legfontosabb vonatkozásait, de a helyi táj és a természet, az épített környezet, a termelési és értékesítési, szolgáltatási rendszerek, a közélet ismeretét és az e rendszerekkel való cselekvő viszony kialakulását is. A közösségismeret lényege az lenne, hogy az érintettek megismerjék azt a kontinuitást, ami az adott lokalitásban érvényesül – megismerjék és továbbgondolják, mintegy jövőbe vetítsék azt, saját cselekvő szerepükkel együtt. S ne csak a múlttal és a természeti környezettel foglalkozzon az iskola és a közösség, hanem a ma élő emberrel is. A felnövekvő generációknak meg kellene ismerni és érteni a rájuk vonatkozó, alapvető determinációkat és életlehetőségeket – a jórészt a külvilág által meghatározott életszervezéstől a belső erők által irányított helyi fejlesztésig; a munkanélküliségtől a karrierlehetőségekig; a helyi kisebbségi és emberi jogi problémáktól az állampolgári kötelezettségekig.

Az 5000 fős Szegvár minden korosztálya, a fiatalok is, példátlanul erős közösségi identitást és elkötelezettséget mutattak a közösségfejlesztési folyamat során 2003-2004-ben. A fejlesztő évek múltán fejtette meg e nem mindennapi aktivitás titkát: az általános iskolában már a '80-as évek közepétől tanulnak a diákok a 'szegváriság'-ról, de 1993-ban az iskola nevelőtestülete határozatot is hozott arról, hogy a 4. osztálytól minden gyermek tanuljon Szegvár helytörténetéről. A „honismeret” nevet viselő tantárgyat egy helyi tanár, Kovács Lajos dolgozta ki és írta meg a tankönyvét „Mesél a szegvári határ” címen, mely tartalmazza a község történelmét, néprajzát és helyismereti tudnivalóit. A helyi tematika beépült a földrajz és biológia tárgyakba és a gyerekek szabadidős programjaiba is: agyagedényeket készítettek például, régi tárgyakat gyűjtöttek a falumúzeum számára, oral history interjúkat készítettek idős emberekkel. A helyi tanterv mellett elkötelezett tanárok azt vallják, hogy nem elég az elhivatott tanár, a jó tankönyv, sőt, még az élményszerű gyakorlati munka sem – az eredményes oktatás nélkülözhetetlen feltétele a közösség igenlő, támogató magatartása is. Az iskolának sikerült maga mellé állítani a szülőket és a Szegvári Napló nevű helyi lap rendszeresen tudósít e munkáról. Így vált a „szegváriság” az egész közösség ügyévé. (Kovács, 2007)

Sajnos, ma nem dicsekedhetünk ilyen példákkal, egyrészt mert az oktatásügyet körülvevő társadalmi klíma nem ösztönöz közösségi módon kidolgozott és a közösség által legitimált helyi tanterv kidolgozására. Másrészt azért nem, mert a NAT kerettantervei⁸⁷ nem tartalmaznak ilyen lehetőséget, hacsak a Hon- és népismeret felső tagozatos tantárgyába nem illeszthető be a nemzeti kultúra ismerete mellett a helyi közösség ismerete is. Egyre távolodunk az EU-kompatibilis tantervektől, s ha mégis akad most ilyen példa, az csak tanterven és oktatási időn kívüli, szabadidős munkát jelenthet. Ha ez mégis létrejön, az kizárólag az elkötelezett tanárnak

⁸⁷ Lásd még a Kisebbségi tanterveknél (72-73. o.)!

és az érdeklődő diákoknak köszönhető – ami persze nem baj, csak sok ilyen tanár és diák legyen!

A helyi fejlesztési terv mint szocializációs kihívás

A fejlesztési tervek megvalósítása kényes kérdésnek is bizonyulhat. A „kitörési pontok” gyakran a helyi állampolgároknak olyan képességeit és jártasságait tételezik, amelyek hiányoznak az adott lokalitásban. A helyi turizmus kiépülésének feltétele lenne például a közösségismeret; a helyi lakosok, vendéglátók, programvezetők és mások kommunikációs képessége és jártassága, hely- és nyelvismerete. Ha ezek a kompetenciák nem épülnek be a helyi tantervbe, a pályázók egy évtized múlva sem tudják a fejlesztési terveket megvalósítani. Ugyanez áll a biotermesztésre, ökológia- és ökológia-tervezésre is. Itt a természeti-környezeti tudatosság mellett, mely nagyrészt a helyi természeti értékek ismeretéből és védelméből, valamint a korszerű technológiák elsajátításából áll, még speciális gazdálkodási ismeretek elsajátítására is szükség van. De építenek a helyi fejlesztési tervek a lakosság vállalkozási készségére és ismereteire is, ám azok meglehetősen hiányosak.

Számos erőfeszítés és próbálkozás zajlik Európa-szerte a gazdasági kultúra fejlesztésére. A közösségfejlesztés elsősorban a *helyi, közösségi gazdaságfejlesztés*hez tud hozzájárulni a maga eszközeivel.⁸⁸

A dán termelő iskola

Közösségfejlesztői szempontból is figyelmet érdemel a dán termelő iskola (*Production schools*), amely közösségi alapú, opcionális, s mégis széles körben alkalmazott, közösségi vállalkozásokra felkészítő, egyéves program a 16-19 éves fiatalok számára. A termelő iskola 1985-ben kezdett kiépülni Dániában, ám gyökerei a 19. századba nyúlnak vissza, amikor napvilágot láttak az első népfőiskolák. A termelő iskolát a helyi közösségek hozhatják létre a helyi ifjúsági munkanélküliség enyhítésére. Egy termelő iskola piaci körülmények között gyárt és hoz forgalomba árukat, szolgáltatásokat, így a fiatalokat valódi gyártási és szolgáltatási tevékenységen keresztül képezik ki. A termelő iskola kínálata annak a közösségnek az igényeit tükrözi, ahol az iskola van. A legtöbb dán termelő iskola a kertépítés, fa és fémmegmunkálás, háztartás és textil, valamint a kézművesség területén foglalkoztatja a fiatalokat, de vannak turizmus-ökológia, az elektronikus adatfeldolgozási és számítógépes képzési-foglalkoztatási programok is. A turizmus területén például a honismeret, a turisták ellátása és az idegen nyelvek területén elméleti képzést nyújtanak a fiataloknak, a gyakorlati oktatás pedig a közösség saját területén folyik (strand, kikötő, csónakkölesző, kemping). (Hjælland, Jørn, 1994)

A dán termelő iskolák független intézmények, amelynek működését a helyi önkormányzat hagyja jóvá, rendelkezésre bocsátva az iskola alapszintű támogatását. Jelenleg 78 termelő iskola működik Dániában, jellemzően kis- és közepes méretű városokban. Az iskola vezető testületének mindenhol tagja a helyi munkaerőpiaci szervezet képviselője, s a testület kérhet képviselőt tagjai sorába a támogatást nyújtó önkormányzattól is. (Ministry of Children and Education, 5. august 2020)⁸⁹

Közösségi művelődési programok

A fiatalok gyakorlatban való felkészítésére és pályaválasztására számos *közösségi művelődési program* született. Az ICEA (*International Community Education Association*)⁹⁰ 1990-ben, Berlinben megrendezett „Eredményes cselekvésen keresztül tanulás” konferenciáján alakult meg az IPLE (*Institut für Produktives Lernen in Europa*) nemzetközi szervezete, amely

⁸⁸ Lásd a következő, Fókuszban a helyi/közösségi gazdaságfejlesztés című fejezetet (81-91. o.)!

⁸⁹ Production schools. <https://eng.uvm.dk/upper-secondary-education/production-schools>

⁹⁰ <https://uia.org/s/or/en/1100005715>

programokat indított az EU Szociális Alapja támogatásával, többek között az Ifjúsági vállalkozások és vállalkozni tanulás – iskolai cégek és ifjúsági vállalkozások témában. (Productive Learning..., 1999; Böhm és Schneider, 1999)⁹¹

Egyedül Berlinben 16 „Eredményes tanulás” projektet alapítottak a kezdeményezők, iskolán belüli és kívüli programokkal. E programok a fiatalok saját részvételének fontosságát hangsúlyozták és valósították meg saját nevelési folyamatukban; a korábban társadalmilag veszélyesnek tartott fiatalok bemutatták találmányukat, kreativitásukat az idősebb generációknak, s elérték a helyi közösségi hálózatok együttműködését, beleértve az üzleti szereplőket is.

Az ICEA 1995-ös, Edinburgh-ban megrendezett európai konferenciája műhelymunkáiban egy „Idd a kávéd – építsd a jövőd!” program került megtervezésre, amelyet azután 1996-tól több országban, például Görögországban is megvalósítottak, szövetkezeti vagy egyesületi keretekben működtetett ifjúsági kávéházakat hozva létre, a programba bevont helyi partnerek támogatásával és segítségével. 1996-99 között 14 iskolai cég és három ifjúsági kávéház született Berlinben, majd megalapítottak egy „Ifjú vállalkozás” elnevezésű programot, amelyben munkanélküli, szakképzetlen fiatalok vettek részt. (Böhm and Schneider, 1999)

A diákok felkészítésére a magyar közösségfejlesztők is kidolgoztak egy kísérleti tananyagot és azt a 8000 fős Kunszentmiklós városának szakmunkásképző középiskolájában vezették be az 1998/99-es tanévben. A tananyag a helyi erőforrásokra épülő, tehát közösségi alapú gazdasági fejlődést, az azt megalapozó gazdasági kultúrát kívánta elősegíteni a tanulók megismerő, elemző, tervező és a megvalósításhoz szükséges képességeinek fejlesztésén keresztül. A Soros Alapítvány által támogatott program számos kisebb sikerrel járt ugyan, de igazi áttörést nem eredményezett, mert az iskola nem látta érdekének a képzés folytatását, beépítését tanrendjébe. (Mészáros, 1999)

Fontosak azok a programok, amelyek magukat *a tanárokat készítik fel* a pályaválasztásra és vállalkozásra nevelésre. E képzések közösségfejlesztési tartalma nyilvánvaló: a közösség ismerete, a hagyományos mesterségek, helyi termékek és speciális helyi szolgáltatások végiggondolása, az önbizalomépítés, a közösség jövőképe megalkotása és az együttműködésre történő felkészítés.

Élményalapú pályaeorientációra épül az Autonómia Alapítvány jelenleg is futó, 2018-2022-ig tartó új programja, a Startvonal.

„A fiatalok jelentős része Európa-szerte kiesik a középfokú oktatásból, nem piacképes szakmákat sajátít el, illetve szakképesítéssel vagy érettséggel a kezében sem tud végzettségének megfelelő állásban elhelyezkedni. Sokszor az oktatási intézmények, illetve a lehetséges munkáltatók sem rendelkeznek megfelelő eszközökkel ahhoz, hogy hatékonyan hozzájáruljanak ezeknek a fiataloknak a tanulási, illetve munkaerő-piaci sikereihez. Erre a sokrétű kihívásra keres választ a négyéves program, amely négy országban: Magyarországon, Spanyolországban, Romániában és Bulgáriában valósul meg az EEA Norvég Alap támogatásával.

A magyarországi tevékenységek 2019 év végétől a Velux Alapítvány társfinanszírozásában valósulnak meg Miskolcon, Hatvanban, Gyöngyösön és Budapesten.

- Az Autonómia Alapítvány még intenzívebb szolgáltatást tud biztosítani a már bevont középiskolás vagy már végzett fiatalok, szakképző iskolák számára;

- az általános iskolák hátrányos helyzetű 7-8. osztályos tanulóinak szervez pályaeorientációs foglalkozásokat, kapcsolódó mentorálást, személyes, illetve csoportos formában motivációs, illetve készségfejlesztő képzéseket, élményalapú közösségi programokat;

⁹¹ Lásd még a www.iple.de honlapot!

- az élményalapú pályorientációs foglalkozássorozat módszertanát átadja a partner általános iskolák munkatársainak.⁹²

Kisebbségi tantervek

A helyi tantervek között érdemelnek még említést az ún. *kisebbségi tantervek* is.

A kisebbségi népismeret oktatásának szükségessége a rendszerváltás után vetődött fel, mégpedig eleinte a két nagy kérdés összefüggésében: újratanulható-e az anyanyelv és újjáéleszthetők-e a hagyományok? Az önálló oktatás opciója lehetővé teszi helyben, hogy a kisebbségi népismeret tantárgyban összegződjenek az olyan témakörök, mint például a kisebbség nyelve, tárgyi és szellemi kultúrája; a kisebbség történelemalakító és kultúraformáló szerepe, és a kisebbségi és állampolgári jogok. Magyarországon az 1995-ös Nemzeti alaptanterv szerint a kisebbségi oktatás sajátos célja a kisebbségi önazonosság megőrzése és erősítése. A magyarországi horvát, német, román, szlovák, szlovén népismereti oktatás már jelen van a közoktatásban, ha nem is kötelező jelleggel. (Vámos és mások, 2004) Lengyelországban 1991/92 óta folyik a kisebbségi óvodákban és általános iskolákban anyanyelvű oktatás és a tanárképzésben is megjelent a kisebbségi pedagógusok felkészítése. (Győri Szabó, 2000). Mindez elvben összhangban áll az EBESZ Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet „A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlásokkal” is (1996 október), de a kisebbségi ombudsmanokhoz beérkező panaszok, jogsértéseket vélelmező beadványok a jogszabályok és a gyakorlat hiányosságaira utalnak, s elsősorban a cigány (roma) kisebbségre vonatkozóan. Kevés iskola oktat még cigány népismeretet, nincsenek központilag biztosított oktatási segédeszközök (tankönyvek, audio-vizuális oktató csomagok, bibliográfiák). Mindenki abból tanít, amit talál, felfedez, megszerez. Több iskola és elhivatott pedagógus fénymásolatokban gyűjti azokat a segédanyagokat, amelyeket jónak talál. (OKÉV jelentés, 2003)

Magyar Bálint oktatási minisztersége idején a kisebbségi oktatás reformjára még értő figyelmet fordítottak, mint azt a Reformok az oktatásban 2002-2006 anyag is bizonyítja.

„Egyenlő esélyekért

A hátrányos helyzetű gyerekek között különösen sok a roma gyerek. Az Oktatási Minisztérium számára ennek a helyzetnek az oldása nem bizonyult könnyű feladatnak. Gyenge társadalmi támogatottsággal, szakmai kifogások közepette, esetenként erős kirekesztő szándékkal találkozva, lépésről lépésre kellett előrehaladni. A problémával a korábbi kormányok is szembesültek. A roma gyerekek iskolai integrációja, előítéletes kizorítottságuk csökkentése, életesélyeik javítása érdekében átütő kampányokra és megfontolt intézkedésekre egyaránt szükség van. Akár egy csekély mértékű javulás elérése is rendkívül felkészült, kitartó aprómunkát és konzekvens, elkötelezett emberjogi szemléletet igényel. Nem állíthatjuk, hogy a 2002-2006 között eltelt időben sikerült a roma kisebbséget sújtó tényezőket felszámolni, a roma gyerekek esélyegyenlőségét megteremteni. Az viszont említést érdemel, hogy ebben az időszakban konzekvens emberjogi szemlélet által vezérelt, elkötelezett, felkészült, kitartó munka folyt ezen a területen, és az elért eredmények száma sem csekély.”

E bevezető után az anyag egy 1990-2005 decemberéig tartó Kronológiát közöl a rendszerváltástól 2005-ig eltelt időszak ide vonatkozó fő eseményeiről. A továbbiakban törvénymódosítás, próbaper Miskolcon, kisebbségi helyzetkép, a kerecsendi iskolapélda, komplex integrációs program, szegregáció az iskolában és más címenek ismertetnek kutatási

⁹² További részletek: <http://autonomia.hu/hu/programok/kompetenciafejlesztes-es-munkaeropiaci-integracioszakkepzo-intezmenyek-munkaadok-es-fiatalok-egyuttmukodeseben/>

jelentéseket, s végül Összefoglaló táblában közlik a szegregációs jelenségeket (problémákat) és az akkori minisztérium rájuk vonatkozó intézkedéseit.⁹³

A most szeptemberben életbe lépő, módosított alaptanternak⁹⁴ ”lényegében nincs mondanivalója az esélyegyenlőtlenségek csökkentésére, illetve amiben van (nem mindenki NAT-ja), ott inkább visszahúzó”⁹⁵. Ma nincsen szó reformról, a cigány kisebbség helyzete tovább romlott. Nem tűnik úgy, hogy lenne állami szintű gondolkodás afelől, hogy hogyan lehetne jobbítani a hátrányos helyzetű emberek életkörülményein, beleértve gyermekeik iskoláztatását is. A cigány szülők érdekérvényesítése gyenge, az elit magántanulónak menti ki a gyerekeit az egyre romló színvonalú közoktatásból. Majd a hasonló helyzetű, magántanulóvá vált gyerekekből csoportot szervezve, tanulókörben, lényegében magániskolát létesítve taníttatják tovább gyermekeiket. Ezt a hátrányos helyzetű szülők nem engedhetik meg maguknak, de úgy tűnik, hogy már a jómódúak sem sokáig, bár nem anyagi okból: egy legújabb törvényjavaslat 2020 szeptemberétől megszüntetni kívánja a magántanuló intézményét.⁹⁶

Nem kerülhettem ki ezt a problémát emberileg és közösségfejlesztőként sem. S a történetnek van tanulsága a közösségi munka számára is. Messze kerültünk a kisebbségi tantervek problémájától... inentől már nem is látszik problémának. Az a kérdés is felsejlik, hogy vajon miért nem építenek a döntéshozók a cigányság aktivitására, részvételére? Azt tapasztaljuk, hogy a részvételükkel jó eredményeket érnek el.⁹⁷ Azon is érdemes elgondolkodni, hogy milyen mértékben hozzájáruló jellegű tevékenység a közösségi munka: jelentősen enyhíteni nem tudja az egyre romló életkörülményeket, ellenszélben alig tudja mérsékelni a társadalom egy részének erősen kirekesztő attitűdjét (mely a társadalmi csoportok együttműködésének feltétele lenne), s ráadásul még a hozzájárulásnak is megvannak a maguk előfeltételei. Mert ha nincsenek további hozzájárulók, mihez járuljon hozzá...?

Demokráciatanulás az életben és az iskolában

A demokratizálódás felgyorsításához fontos lenne, hogy a nevelési-oktatási intézmények tanárai és diákjai, a demokráciára felkészítő tantermi program mellett, szükség esetén közösségfejlesztői segítséggel demokráciára, cselekvő állampolgáriságra nevelő és az aktív részvétel biztosító közösségfejlesztő programokat alkossanak meg helyben és vezessenek be az iskolaköteles kor teljes időszakában, de már az iskola-előkészítésben is.

Ilyen közösségfejlesztő program például az önálló döntési és felelősségi körrel rendelkező *települési gyermekönkormányzatoké*. A '90-es évek elején e téren a *francia gyakorlat* vált széles körben ismertté Európában.⁹⁸

A követendőnek talált francia példa a magyar változat kidolgozására indította az itthoni közösségfejlesztőket, s az általuk elindított program hatására az évtized közepére mintegy 50 ilyen ifjúsági testület alakult az országban. E gyakorlatból nőtt ki a képzett és állami alkalmazásban dolgozó ifjúsági referensek országos hálózata és a 2001-ben megalakult az

⁹³ Egyenlő esélyekért, Oktatási Minisztérium, 2007

http://www.nefmi.gov.hu/letolt/reformok_az_oktatasban_2002_2006_07_fejezet_egyenlo_eselyekert.pdf

⁹⁴ Az 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptantern kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról

⁹⁵ A NAT tervezetének kritikája Nahalka István oktatáskutatótól- 2018. szeptember.

https://eduline.hu/kozoktatasi/Nahalka_Istvan_uj_NAT_ZTYGVN

⁹⁶ <https://444.hu/2019/06/13/a-magantanosag-megszuntetesevel-nyirna-ki-a-tanulokoroket-a-kormany>

⁹⁷ lásd a Fókuszban a helyi/közösségi gazdaságfejlesztés fejezetet! (81-91. o.)

⁹⁸ ANCME Association nationale des Conseils Municipaux d'Enfants;
ANACEJ L'Association nationale des conseils d'enfants et de jeunes

ifjúsági referensek egyesülete, valamint a CONTACT 2103⁹⁹ európai kapcsolatfejlesztő egyesület (Beke, 2003)

A települések közötti ifjúsági cserék, az ifjúsági építőtáborok, a nyelvtanulással egybekötött nemzetközi programok már széles kör számára váltak hozzáférhetőkké Európában, meg kell jegyeznünk viszont, hogy előzetes felkészítés és bátorítás, a közösségi fejlesztés folyamata nélkül a legtöbb helyi közösség nem tud élni ezekkel a lehetőségekkel.

Add tovább! Fiatalokkal a települési közösségekért

Ez egy, a fiatalokra építő demokrácia- és közösségfejlesztő országos önkéntes mozgalomnak indult elképzelés, amelyet 2010 áprilisában indított útjára a Közösségfejlesztők Egyesülete, a Civil Kollégium Alapítvány, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a Közösségi Kapcsolat Alapítvány, az Életfa Segítő Szolgálat Egyesület, a Napklub Alapítvány és az Istenkút Közösségéért Egyesület, a kezdeményezők konzorciuma. (Vercseg, 2010)

A mozgalomban az idősebb, felsőoktatásban tanuló fiatalok együtt dolgoznak településükön a fiatalabbakkal, s tanító és facilitátor szerepet vállalnak a közreműködésükre igényt tartó településeken. A mozgalom konkrét cselekvési terepet biztosít a fiatalok és oktató-nevelő intézményeik, szervezeteik társadalmi szerepvállalásához, ugyanakkor elősegíti a települési közösségek megújulását és mindezzel hozzájárul a magyar demokrácia megerősödéséhez.

Az elképzelés szerint a mozgalom hólabdaszerűen terjed, és országos kiépítése éveket vesz igénybe. Területileg és intézményi részvétel szempontjából is egyenetlenül fejlődik, hiszen önkéntességre épül. A részvétel legfőbb alapelvei az informális és az önkéntesség. A kezdeményezők országos találkozókat, munkacsoport-összejöveteleket szerveznek, képzéseket tartanak, és mozgalmatszervező közösségi oldalt működtetnek.

A program két évig élt, s bár születtek jó eredmények és néhány helyen fenntarthatónak is bizonyultak a kezdeményezések, például a Csongrád megyei Mindszenten és Szegváron, s néhány más településen is, ott, ahol a fiatalokat közösségfejlesztők bátorították és támogatták szakmailag, de az országos találkozási alkalmakhoz szükséges utazási és szállásköltségek támogatásának megszűnte után a program központi szervezése megszűnt.

Közösségi iskolák, közösségi oktatás

A közösségi iskola a lakóhelyi közösség szükségleteit elégíti ki, feladata a lakossági kezdeményezések ösztönzése és koordinálása. A közösségi iskolák a közösségi oktatás filozófiájára építenek. Eszerint hasznosnak tartják a közösség részvételét a gyermekek nevelésének gazdagításában, a család és a társadalom fejlesztése érdekében. A *közösségi oktatás* egy folyamat, mely szerint a közösség minden tagjának joga és feladata, hogy részt vegyen a közösség szükségleteinek megfogalmazásában és együttműködésre készítse az intézményeket annak érdekében, hogy fejlesszék a közösség életkörülményeit, életminőségét.¹⁰⁰ (Göllesz és mások, 1998)

Közösségi iskolák hálózata a világ számos országában működik, legkiterjedtebb módon az *Amerikai Egyesült Államokban*, ahol a Charles Stewart Mott Alapítvány kezdeményezésére a '30-as évektől kezdett kifejlődni ez az intézménytípus. Az USA egyes államaiban (Michigan) az iskolák több mint 90 százaléka közösségi iskola (uott). Minden országban létrehozzák a maguk hálózatát, szövetségét és jelentős erőt képviselnek nemzetközi szervezetekben is, mint például az ICEA szervezetében is.

Izraelben 1978-ban alakították ki a közösségi iskolák hálózatát az általános iskolai hálózaton belül és mintegy 400 közösségi iskola működött, és később középiskolák és

⁹⁹ <http://4youth.gr/index.php/2017/09/07/contact-2103-org/>

¹⁰⁰ Idaho Community Education Center (Idaho Közösségi Oktatási Központ) meghatározása

felsőoktatási intézmények is bekapcsolódtak a mozgalomba. Az iskolák közösségi alapú helyi tanterv szerint működnek, közös képzéseket szerveznek a szülők és a tanárok számára. Az iskolák a helyi közösség általi fejlesztés kezdeményezői és fejlesztői, és számos más közösségi funkciót látnak el. (Yardena Harpaz, 1999)

Magyarországon 1993-tól jött létre az első 12 közösségi iskola, a Mott és a Soros Alapítvány támogatásával.¹⁰¹ A képzési programok bevezetése mellett az iskolák a program időtartama alatt családi és környezetvédelmi programokkal gazdagodtak, együttműködtek a helyi szociális és művelődési intézményekkel és a civil szervezetekkel. Az 5 éves működés tapasztalatai a Soros Alapítvány kiadványában olvashatók. (szerk. Göllész Zoltán és társai, 1998)

Romániában „Aktív közösségi iskola” néven működik ez a program, amelyet dán modell alapján igazítottak a román valósághoz. A legszívesebben „demokrácia-iskolának” nevezik, amely tananyagként használja saját közösségét, a helyi közösségi élet központjaként szolgál, részt vesz a közügyekben és az aktív tanulás módszereivel tanítja a gyerekeket és a felnőtteket, s nem utolsó sorban folytonossá teszi a közösségi munkát és a közösségfejlesztést az iskolában és a helyi közösségben is. 2004 októberében a Soros East-East programja keretében látta vendégül kelet-közép európai kollégáit a RACD (*Romanian Association for Community Development*, a Román Közösségfejlesztő Egyesület), és szervezésükben közösen meglátogattunk egy közösségi iskolát egy Buzau (Bodza) megyei faluban, ahol éppen a gyerekek tanították a számítógép használatára szüleiket, nagyszüleiket.

Ökoiskolák

Az ökoiskolák egyaránt járulnak hozzá a helyi közösség ismeretén alapuló helyi identitás erősödéséhez, a környezettudatos gondolkodás és a helyi természet- és környezetvédő mozgalmak kialakulásához. Az ökoiskolák célja közül néhányat emelünk ki annak bizonyítására, hogy ez lényegét tekintve közösségfejlesztési program is:

- az iskola és a helyi társadalom új szövetsége a térségfejlesztés terén,
- a pedagógiai tervezés hangsúlyának áthelyezése a tanításról a tanulásra,
- az élethosszig tartó tanulás megalapozása,
- az iskola szerves beilleszkedése a tanuló társadalomba,
- a tanulási motívumok és stratégiák formálása, erősítése,
- az iskola tanuló szervezetté válása,
- a digitális kommunikáció, az Internet és a helyi tudásmenedzsment eszközként szerepeltetése a fejlesztési folyamatban.

Az Európában a '90-es években megjelenő ökoiskolák nem csak a környezeti nevelésre vállalkoztak, de hajtómotorjaivá váltak az iskola- és tanulásfejlesztésnek is. Magyarország 2000-ben csatlakozott a hálózathoz, eleinte 50, jelenleg mintegy 200 iskola részvételével,¹⁰² amelyek az országon belül is hálózatban működnek, és tevékenységük kiterjed a helyi óvodákra is. A minta átvétele és széles körű terjesztése azonban – legalábbis Magyarországon – nem jelenti azt, hogy a fenti szellemiséget sikerül is élő gyakorlattá szervezni. Az ökoiskoláknál is igaz az, ami a gyermekönkormányzatoknál vagy az Add tovább! mozgalomnál, a közösségi iskoláknál: annyiban képesek az eredeti célokhoz közelíteni, amennyiben az azt megvalósító helyi szereplők (iskola, szülők és a helyi közösség) kultúrája közösségi és demokratikus.

Az OECD-CERI (*Centre for Education, Research and Innovation*) által létrehozott ENSI (*Environment and School Initiatives*) program, majd ennek SEED (*School Development through Environmental Education*) Iskolafejlesztés a környezeti nevelés révén hálózatépítő

¹⁰¹ www.soros.hu; www.mott.org

¹⁰² <https://ofi.hu/okoiskola>

programja az iskolák, tanárképző intézmények és oktatási hatóságok együttműködését támogatja annak érdekében, hogy tanuljanak egymás tapasztalataiból. Az ENSz tagországok a 2005-2015 közötti időszakot a „Tanulás a fenntarthatóságért” évtizedének tekintették, s ez adta az inspirációt az ENSI-nek ahhoz, hogy felvegye a kapcsolatot az UNESCO-val, az ENSZ évtized koordináló szervezetével és a „Tanulás a fenntarthatóságért” évtizedéhez kapcsoló programok sokaságát dolgozza ki. (Havas és Varga, 2006)

A Stiftelsen Idébanken a fenntartható fejlődésért

Az európai közösségfejlesztő szervezetek közül az 1991-ben alakult norvég *Stiftelsen Idébanken*, (The Ideas Bank) vállalta fel elsőként a közösségfejlesztés, a környezet és a fenntartható fejlődés összekapcsolását. Egyszerre fordít gondot a helyi közösségek jövőjének közösségi tervezésére az általa kidolgozott párbeszéd műhely (*Dialogue-Workshop*) módszerével, valamint a közélet nyilvánosságában zajló viták, kampányok folytatására, a nemzeti politika befolyásolására. „*Future Centre*”, Jövő Központot működtet Oslóban nyilvános könyvtárral és a Local Agenda 21¹⁰³ keretében szervezett helyi közösségi innovációkat bemutató kiállításokkal, audio-vizuális bemutatókkal és közösségi csoportok összejöveteleire alkalmas teremmel. A szervezet különféle facilitációs¹⁰⁴ segítséget ajánl közösségi csoportoknak, önkormányzatoknak együttműködésük kialakítására, elmélyítésére. A szervezet, folytatva a korábbi évek hagyományait, most az ENSz „Tanulás a fenntarthatóság” évtizedének norvégiai programjait támogatja a közösségfejlesztés eszközeivel, a skandináv országok hasonló szervezeteivel együttműködésben.¹⁰⁵

Felnőttkori szocializáció a közösségi és demokratikus létre

Népoktatás – tanulókörök, népfőiskolák

A közösségfejlesztés számára kedvező talajt teremt a skandináv országok felnőttképzési vonatkozású népoktatása, melynek jelentőségét nem lehet túlbecsülni.

„A népoktatás célja ... nem csupán a tudás átadása (az oktatás szintjét javítandó), de a társadalmi tapasztalat kommunikációja és a tudatosság fejlesztése is, amely a szélesebb körű és mélyebb demokráciához vezet.” (CESAM, 1994).

A skandináv népoktatás a skandináv országokra kiterjedő felnőttképzési rendszereken keresztül tartja magas szintű működésben a demokráciát és a működéséhez szükséges társadalmi kommunikációt, nyilvánosságot, önnevelést, a közösségi részvételt. A rendszer teljes földrajzi lefedettséget és szervezettséget biztosít ezekben az országokban. A tanulóköri mozgalmak, az oktatási egyesületek, a népi egyetem, a nyilvános könyvtárak, a népfőiskolák és a mindezt összefogó nemzeti felnőttképzési tanácsok, az e szervezetek érdekeit képviselő egyesületek és szövetségek és nem utolsósorban a mindenki számára elérhető állami támogatás, tehát e képzési formák ingyenessége és szabad hozzáférhetősége olyan országokat hoznak példának elé, ahol nem csak papolják, de lehetővé is teszik az élethosszig tartó tanulást. Ezek az országok, a dán Grundtvig 1830-as évi kampányától számítva, közel 180 éve hoznak komoly áldozatokat a népoktatásért, nem is csak a legalacsonyabb szintű iskolai végzettségük, hanem mindenki folyamatos tanulása érdekében. A „*Nordic Welfare Modell*” (*Északi Jóléti Modell*) titkainak egyike minden bizonnyal az ingyenes népoktatás.

¹⁰³ A program a „Helyi feladatok a XXI. századra” (vagy Local Agenda 21) néven ismert nemzetközi, a fenntartható fejlődésre vonatkozó környezetvédelmi kezdeményezés.

¹⁰⁴ A facilitáció a szervezeti konfliktusok kezelésében használt eljárás, melynek lényege, hogy a konszenzus kialakításának folyamatába pártatlan kívülállót, külső segítőt vonnak be.

¹⁰⁵ <https://www.idebanken.org/>

A CESAM, Stiftelsen Centrum För Samhällsarbete och Mobilisering

Ez a svéd alapítvány magas szinten segíti a svéd és az európai demokráciát a közösségfejlesztés eszközeivel. Munkájuk fő irányultsága már megalakulásuk évétől, 1984-től a demokrácia fejlesztése. Maga a szervezet is egy örebroi önkormányzati reformban való együttműködésből született, s Svédország-szerte elterjedt. E kezdeti munka lényege az volt, hogy a döntéshozatal és a szolgáltatások közelebb kerüljenek az állampolgárokhoz és jobb együttműködés alakuljon ki az önkormányzat és a helyi civil szervezetek között. Közösségfejlesztő tanfolyamokat indítottak a köztisztviselők részére és ezzel párhuzamosan kisebb műhelymunkákat, közösségi tanulóköröket tartottak a szomszédsági aktivistákkal. Kidolgozták a szomszédsági szövetkezetek elképzelését, létrehoztak egy regionális szövetkezeteket támogató központot, amely mostanra már minden régióban létrejött és állami támogatással működik tovább. Újabbban azon dolgoznak, hogy minél több intézményben, iskolában, gondozóközpontban segítsék a társadalmi irányító testületek létrehozását. E testületeket az intézmény által érintett lakosságból szerveződnék és az intézmény teljes működtetésért és költségvetéséért is felelnek. Az örebroi egyetemmel kezdeményezték az országos demokrácia-napok (*Democracy Day*) elindítását. Erre az évente évben megrendezésre kerülő háromnapos rendezvényre az ország minden részéből érkeznek döntéshozók, kutatók, projektek helyi aktivistái, hogy megvizsgálják a demokrácia aktuális állapotát. A szervezet fő feladatának ma azt tartja, hogy befolyásolja a nemzeti és európai politikát a civil társadalommal való együttműködésre és a közösségi tanulás folyamatainak erősítésére. (Anderson, 2007)

A népoktatás más rendszerei - népművelés az államszocialista időkben

A népoktatásnak más rendszereit is fontos megemlítenünk, hiszen az európai felvilágosodás a 18. század végétől Európa-szerte elkezdte kiépíteni a maga népművelési intézményrendszerét: a már említett népfőiskolákat, népművelési egyesületeket és népházakat (settlement házakat), tudományos ismeretterjesztő társulatokat, falusi olvasóköroket, s a modernizálódó társadalmak munkásmozgalmi pedig a szakszervezeti oktatást, a munkásegyleteket. A felnőttképzés története feltárja, hogyan változtak e szerveződések történelmük során. Az mindenestre valószínű, hogy egyik rendszer sem változott akkorát, mint a kelet-közép európai térség népoktatása és népművelése az államszocialista idők alatt. A kor jellegzetes terméke, a kultúrházak rendszere, centralizálni igyekezett a korábban modernizálódni és polgárosulni kezdődő társadalmakban már kialakult ismeretterjesztő, felnőttképző, szabadművelődési formákat és civil társadalmi megnyilvánulásokat. E kétségkívül rendszerszerűen létrejött, minden településen működő kultúrházrendszer eleinte a sztálini diktatúra kultúrpolitikájának direkt megvalósítója volt: ideológiaterjesztő szerepet töltött be, s pozitív életérzést demonstráló énekes-táncos rendezvények színtere volt. Nem csoda hát, hogy a kultúrházak még a diktatúra enyhülésével is kevés érdeklődést és együttműködést voltak képesek kiváltani a felnőtt lakosságból. A '60-as évektől (legalábbis Magyarországon, az '56-os forradalomnak köszönhetően) a kultúrházi rendszer ezeket az erőszakos funkciókat mindinkább maga mögött hagyta, de még az a tudás, amit később kínált, sem adott választ a többség mindennapjai által felvetett kérdésekre, nem segített a hétköznapi problémák megoldásában, ezért később sem jutottak közösségépítő, társadalomfejlesztő szerephez. A magyar közösségfejlesztés éppen ebbe a folyamatba lépett be a '70-es évek közepén, amikor is a való élet kulturális és képzési szükségletei iránt kezdett el érdeklődni, s kereste a lakossági párbeszédre alapuló programok kialakításának lehetőségeit. Ekkor kezdődött meg Magyarországon, eleinte nem is feltétlenül tudatosan, a felnőttek motiválása a közösségi tanulásra, vagyis a közösségfejlesztés és a felnőttképzés közötti szerves kapcsolat kialakulására.

E közművelődési és felnőttképzési rendszerek az átalakulás időszakában vannak a rendszerváltás óta. Sajnálatos, de az újonnan szerveződő politikai elit és a kormányok egyike sem ismerte még fel, hogy micsoda hatalmas erőt képesek képviselni a demokráciában a

tudatos, tanult és közösségeik által felhatalmazott polgárok. Vagy éppen hogy felismerte? Sajnos e rendszerek gyors erodálódása figyelhető meg.

A lengyelországi Helyi cselekvés Központja

A helyi cselekvést támogató *Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej (CAL)*¹⁰⁶ munkája e szempontból is figyelmet érdemel. A CAL Egyesület nem közösségfejlesztő szervezetekben gondolkodik, hanem a közösségfejlesztés működési módjának terjesztésén fáradozik. Célja, hogy minden településen közösségfejlesztő központokká fejlessze a meglévő közösségi intézményeket: a kultúrházakat, társadalmi segítő központot, iskolát, klubokat stb. Az intézményeket képzéssel közelíti meg a CAL, és a Társadalmi animátorok iskolája (*Szkola Animacji Społecznej*) nevet viselő képzési szervezetükben szakképzést is folytatnak. (Skrzypczak, 2007).

Egy közösségi oktatási stratégia

Az EU által finanszírozott regionális operatív program keretében létrejött kistérségi megállapodást mutatjuk be röviden¹⁰⁷, amelyet a kistérség önkormányzatainak, vállalkozóinak, civil szervezeteinek képviselői dolgoztak ki és írtak alá a 2007-2013-ig terjedő időszakra. A program lényege az, hogy a kistérség vállaljon felelősséget saját fejlesztéséért, csökkentse a külső és növelje a belső kezdeményezések számát. A programot két éves közösségfejlesztő munkával hozta tető alá a Felső-kiskunsági Községi Munkások Egyesülete, melynek keretében facilitátor és partnerségi képzéseket szervezett, és igyekezett minden kulcsszereplőt bevonni és elkötelezni a fejlesztői folyamatban. A bevont résztvevők végül arra a következtetésre jutottak, hogy a fő cél a kistérség emberi erőforrásának fejlesztése és erre ki is dolgoztak egy képzési stratégiát. (Mészáros és Vercseg, 2006; 2007)

E stratégia legfontosabb része az önbizalom és a tanulási motivációk erősítése; a tanulási képességek és készségek fejlesztése; a helyi és kistérségi közösségi identitás elmélyítése; a bizalom, a társadalmi részvétel, az együttműködés, a tolerancia, a szolidaritás fejlesztése a szektorokon belül és között; a kistérségi társadalmi nyilvánosság kialakítása. A képzési stratégia fókuszába a kistérségi helyzetelemzés és fejlesztési tervek trendjei alapján az került, hogy új, korszerű tartalmakkal kell kiegészíteni és fejleszteni a meglévő iskolarendszeren belüli és iskolarendszeren kívüli (felnőtt)képzést és oktatást, növelni kell az általános és szakmai tudást és keresni kell az ingyenesen elérhető felnőttképzés lehetőségeit az ún. általános célú felnőttképzések és a szakmai jellegű képzések terén is. A továbbiakban minden attól függött, hogy a közösségfejlesztői folyamatban résztvevők mennyire erősen váltak képessé mindezek megvalósítására.

Egy civil közösségfejlesztő- szervező képzési intézmény: a Civil Kollégium Alapítvány¹⁰⁸

A demokráciahiánnyal kapcsolatos élmények vezették a Községfejlesztők Egyesületét ahhoz a felismeréshez, hogy a közösségfejlesztési folyamatokban zajló informális tanulást ki kell egészíteni formális tanulással is. Tapasztalataik azt is felismertették, hogy a képzéseket nem csak az érintett helyszínen érdemes megtartani, mert ha azokat az ország más-más részéből érkező, hasonló munkát végző csoportok együttes munkájára építjük, annak erőteljesebb és távlatosabb hatása lehet. Az együttes tanulás az új kapcsolatoktól a saját munka bemutatásának lehetőségéig és a továbblépés közös tervezéséig számos motorizáló tényezőt kapcsol be a

¹⁰⁶ cal@cal.org.pl

¹⁰⁷ ROP 3.2.1. Foglalkoztatási megállapodás létrehozása a kunszentmiklósi kistérségben

¹⁰⁸ www.cka.hu

tanulási folyamatba. Az életükben másutt tartó, különböző témájú és szinten lévő ismeretekkel rendelkező résztvevők tudáscseréje katalizáló jellegű folyamatokat hozhat létre.

Az egyesület elkezdett egy országos tanulási központban gondolkodni. Kialakította a felnőttképzéssel kapcsolatos stratégiáját és képzési tevékenységgé szervezte azt, fókuszába a közösség, a demokrácia, a civil társadalom, a helyi nyilvánosság és a közösségi alapú gazdaságfejlesztés témáit helyezve. E rendszer kiépítésében az angliai Barnsley-ben működő *Northern College*¹⁰⁹ nyújtott segítséget.

Az 1994-ben létrehozott civil közösségfejlesztési képzési szervezet adományokat kezdett gyűjteni, amelyek lehetővé tették, hogy 1997-ben megnyissa bentlakásos képzési központját egy hajdani tanyabokor elhagyott iskolájában, Kunbábonyban¹¹⁰, 76 km-re Budapesttől. Ide az ország több pontján zajló közösségi folyamatokból érkeznek időről időre helyi közösségi aktivisták, hogy átgondolják és megtanulják a helyi cselekvés tágabb összefüggéseit.

A CKA a képzési központjának otthont adó kistérség közösségi fejlesztőmunkájában is jelentős szerepet vállal, s helyi népfőiskolaként szolgálja ezt a folyamatot.

A CKA fennállásának első tíz évében elsősorban a helyi fejlesztésbe kezdett közösségek, illetve a közösségi szakemberek országos képzésével foglalkozott. 2007-2008-tól a szervezet egyre nagyobb hangsúlyt kezdett fektetni a közösségfejlesztéshez kapcsolódó hazai és nemzetközi hálózati, mozgalmi és szakmaközi együttműködések fejlesztésére, melyen keresztül tevékenysége kiszélesedett, szerteágazóbbá vált.

Országos és nemzetközi programokon, illetve a hálózati munkán keresztül számos új célcsoport és képzési igény jelentett kihívást a szervezet számára (Varga Máté, 2008), s ezek új távlatokat nyitottak a szervezet elé. A korábbi, fentebb felsorolt, ún. általános célú képzések, továbbá a közösségfejlesztés szakmai képzése, és a közösség, a részvétel és a szakmaköziség ügyének változatos formákban történő előmozdítása mellé, 2011-től egyre nagyobb teret nyert a CKA helyi működésében és szakmaközi programjaiban a fenntartható fejlődés, képző munkájában pedig a közösség-szervezés, és a köré szerveződő szakmai események.^{111, 112}

Közösségfejlesztő tanulás és képzés, TLCD (Training and Learning for Community Development)

A közösségfejlesztés európai hálózatának felnőttképzési programja, A „Közösségfejlesztő tanulás és képzés” témakörében szervezendő Grundtvig 4 tematikus szeminárium gondolata a 2004. márciusi Budapesti Konferencián merült fel: A civil társadalom építése Európában a közösségfejlesztés eszközeivel.”¹¹³

„A „Közösségfejlesztő tanulás és képzés” program megvalósítása Európa-szerte felkeltette a közösségfejlesztő szervezetek érdeklődését. A projektről készült zárójelentés részletes információval szolgál az EU-ban működő, képzéssel is foglalkozó közösségfejlesztő szervezetekről. A projekt zárójelentése bemutatja azokat a szervezeteket, amelyek gyakran kapcsolódnak közösségfejlesztési folyamatokhoz, vagy hoznak létre közös projekteket közösségfejlesztő szervezetekkel. A szeminárium zárótanulmányának megállapítása szerint a két szakterület közötti átfedés mértékét növelni szükséges.”¹¹⁴ (Gorman, 2006)

¹⁰⁹ <https://www.northern.ac.uk/>

¹¹⁰ Kunszentmiklóshoz tartozó településrész

¹¹¹ tevékenységét lásd <https://www.cka.hu/tevekenysegek/>

¹¹² A közösség-szervezésről bővebb tájékoztatást a szervezet honlapja: www.cka.hu ad, valamint az e könyv Első részének vonatkozó részei (17., 26-29. 43., 50. – 51. o.)

¹¹³ E szakmatörténeti jelentőségű konferenciával már foglalkoztunk a Fókuszban a civil társadalom fejezet A *civil társadalom aktualitása* részében, bővebben lásd ott is! (61.o.)

¹¹⁴ <https://tl4cd.wordpress.com/blog-tlcd/>

Erre irányultak a következő évek európai együttműködései, követő projektjei 2007 és 2009 között. (Gorman, 2009) Számunkra, az e munkában mindvégig résztvevő Közösségfejlesztők Egyesülete és a Civil Kollégium Alapítvány munkatársai számára, a kelet és nyugat-európai hálózatokat (*CEECN és EuCDN/CEBSD*) összekötő 2008-as, Budapesten és Kunbábonyban rendezett *European Dialogue* projekt volt a legemlékezetesebb, amely a jelentős gyakorlati munkák megismeréséről szólt (*Grundtvig 4 project*). Fontos szakmai esemény volt számunkra a 2009-es Szófia szeminárium is, amely egy, az alapelvek, a gyakorlat és az irányelvek, a szakmapolitika kérdéseiről szóló nemzetközi eszmecsere volt (*Education and Culture DG Lifelong Learning programme*), immár a két hálózat képviselői között.¹¹⁵

E rövid ismertetőt a Skót Közösségfejlesztő Központ (*Scottish Community Development Centre*¹¹⁶) meghatározásával zárjuk.

„A közösségi tanulás, fejlesztés (*Community Learning and Development - CLD*) tanulással és társadalomfejlesztő tevékenységgel járó munka, amelyet az emberekkel, csoportokkal saját közösségeikben végzünk, különböző formális és informális módszerek alkalmazásával. A legfontosabb meghatározó elem, hogy a programokat, tevékenységeket a közösségekkel és résztvevőikkel folytatott párbeszéd során alakítjuk ki. A közösségi tanulás, fejlesztés fő célja az egyének és közösségek segítése életük valódi problémáinak megoldásában a közösségi cselekvés és a közösségi alapú tanulás segítségével”. (Skót központi útmutatás, 2004)

Építő közösségek – közös tudás

A Molnár Aranka közösségfejlesztő vezette, tíz éven át egymásra épülő, különböző közösségfejlesztő programokon keresztül hosszú távú folyamattá szervezett, s e tekintetben egyedülálló fejlesztői munka fontos tanulságokat hordoz a közösség- és társadalomfejlesztés, s a velük együttműködő kutatás és felnőttképzés vonatkozásában. (Molnár és társai, 2011, és Molnár, 2015). Az Irodalomban hivatkozott esettanulmány bemutatja, hogyan sikerült a közösségfejlesztés és a felnőttképzés ötvözésével egy Magyarország északi periferiáján elhelyezkedő, az egyik leghátrányosabb helyzetű, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 5 kistérségében fokozni a közösségi/civil részvételt, a helyi cselekvéssel kapcsolatos civil/közösségi tudatosságot, növelni a civil szervezethez való viszonyt és kiépíteni a helyi cselekvés civil intézményeit.

„A szakmai segítség többretű munka volt, egyfelől a helyi mozgástér és látókör kiterjesztését célzó tanulmányutak, kistérségi és programfórumok szervezését, magát a hálózatépítést jelentette, másfelől a közösségi tanulásra irányult, az informális tanulás mellett a következő formális képzéseken keresztül: helyi közösségfejlesztő képzők képzője, Közösségi munkás, Közösségi mentor, Közösségi vállalkozásra felkészítő képzések, Helyi túra és idegenvezetés, Falusi vendéglátó képzések és az önképzőkörök.

Az oktatási-képzési tevékenység a téma szakértői/tanárai és a közösségfejlesztők közös munkája volt, igazi részvételi munka:

– a tananyagokat a képzők az érintettek szükségleteinek és tudásszintjének megfelelően fejlesztették ki,

– a képzések módszerei a felnőttképzésre jellemző módszerek voltak: építettek a felnőtt emberek munka és élettapasztalataira és minden témát a lehető legszélesebb körű részvétel biztosításával dolgoztak ki.

Ez a megközelítés még új volt ebben a megyében és azt bizonyította, hogy a felnőttképzés nem ördögösség. A térségben élők – csakúgy, mint másutt az alacsony iskolai végzettségű emberek – félték ugyanis a felnőttképzéstől, azt gondolták, hogy az nem nekik való és ők nem lennének képesek tanulni, főként nem tanítani, ahhoz nagy tudással rendelkező embereknek kéne lenniük! Nem bíztak magukban és társaikban annyira, hogy az önképzőkörökben ők is adhatnak

¹¹⁵ <https://tl4cd.wordpress.com/activities/>

¹¹⁶ <http://eucdn.net/members/>

egymásnak ismereteket. Az önképzőkori munka módosította eddigi tapasztalataikat, s ha ezután az élethosszig tartó tanulásról hallanak, talán elmosolyodnak, mert azokra a jó hangulatú önképzőkori összejövetelekre gondolnak, amelyeknek ők is részesei voltak.” (Molnár, 2011)

A közösségi cselekvésben és képzésekben gazdag programból most, fejezetünk irányultságának megfelelően, az önképzőkörök munkáját emeljük ki.

„Az önképzőkörök megalakulását egy helyi mozgalom keretében végzett kutatás előzte meg, mely miskolci egyetemisták önkéntes bekapcsolódásával történt, az ún. tankatalógusba gyűjtött a név, tudás és érdeklődési körű listán keresztül, amely alapul szolgál az önképzőkörök kialakulására. A „Közös tanulás” programban négy tankatalógus készült 2010 decembere és 2011 márciusa között. Kistérségenként 5–5 kör alakult, összesen tehát 25. Fontos szempont volt az önképzőkörök szervezésénél az, hogy az adott kistérségen belül lehetőleg minél több települést vonjanak be, ezért az egyes foglalkozásokat más-más településen bonyolították le. A program lehetővé tette, hogy a résztvevők egyik településről a másikra eljuthassanak, így előfordult, hogy az egyes foglalkozásokon nemcsak az adott településről, de más kistérségi településekről is érkeztek résztvevők.” (Molnár és társai, 2011 és Molnár, 2015)

Fejezetünkben azt igyekeztünk bemutatni, hogy a helyi közösségeknek és közösségi csoportoknak nagy szerepük van a teljes emberi életet magába foglaló közösségi lét kialakításában: a helyi kultúra elsajátításában, megőrzésében és további fejlesztésében, az e folyamatot szabályozó értékek és normák kialakításában, és mindezek gyakorlattá szervezésében. Ezek híján a társadalmi funkcionalitás (és a fogyasztói kultúra!) válik uralkodóvá, s a társadalom által működtetett intézmények (például jog) és mindennapi használatuk (szabálykövető magatartás) közötti óriási lesz a távolság. Amikor Kelet-Közép Európában értékválságról, morális válságról, bizalmi válságról, a kultúra válságáról, környezeti válságról, menekültválságról és ki tudja még miféle válságokról beszélünk, fel kell ismernünk, hogy közösségi és demokratikus szocializáció nélkül e válságok nem kezelhetők megfelelően.

A szétesett és atomizált helyi közösségek megújítása igényli a külső beavatkozást, mert a közösség önerőből nem tudja megoldani ezt a feladatot. A fejezetben felsorakoztatott példák remélhetőleg meggyőző erővel igazolják a közösségfejlesztő beavatkozás létjogosultságát és azt, hogy országunkban a közösségfejlesztésnek a jelenleginél nagyságrendekkel nagyobb hozzájárulását kellene lehetővé tenni a szocializációs folyamatokhoz.

Fókuszban a helyi/közösségi gazdaságfejlesztés¹¹⁷

Helyi közösségfejlesztő munkáinkban szinte mindenütt felmerül a megélhetést biztosító munka hiánya, valamint az elégtelen szolgáltatások.

A megélhetés a munkanélküliség tömegessé válásával, a rendszerváltást követően vált rendszerszintű problémává. Érzelmileg megrendítő eleme ennek az átrendeződésnek az, hogy iparágak és szakmák tűntek el, vagy kerültek modernizálásra, külföldi tulajdonosok kezébe – gondoljunk csak a bányászat, a járműgyártás, az élelmiszerfeldolgozás hirtelen átalakulására, vagy arra, hogy a nagyvállalkozók kezében a mezőgazdasági termelés is egyre erősebb tőkeigényű, ipari méretű, gépesített és magas hozzáértések sorát követelő termeléssé és szolgáltatássá válik. Nem siratjuk a veszélyes és egészségtelen bányászatot, vagy a konzervgyári segédmunkát, de értenünk kell, hogy eltűnt a biztonságérzetet nyújtó megszokás, foglalkozások kultúrája és közösségei estek szét, s velük együtt az érintettek társadalmi tőkéje. S a munkán kívülre kerülők felzárkóztatására, szakmaváltására, új kapcsolatok építésére és

¹¹⁷ E fejezet megírásában nagy segítségemre volt Mészáros Zsuzsa, a téma közösségfejlesztő szakértője, akinek ezúton is megköszönöm értékes hozzájárulását.

tanulásra bár történtek lépések, nagyságrendileg és hatékonyan máig sem került sor. Nagyban hozzájárulnak ehhez iskolarendszerünk ijesztő iramban gyarapodó betegségi tünetei, a felnőttképzés piacosítása, s az értő támogatás nélkül magukra maradó fiatalok kallódása, vagy külföldre költözése.

A közösségfejlesztés nem azokkal foglalkozik elsősorban, akik maguktól is képesek kialakítani életpályájukat és van is lehetőségük a tanulásra, hanem azokkal, akiket a váltás beszorított a maguk zárt világába, ahonnan nem tudnak kitörni. Igaz, hogy a távolibb környezetben lévő új munkahelyeken, főként multinacionális cégeknél megnövekedett a munkaerő-szükséglet, de ezzel együtt mindinkább előtérbe került az utazást csökkentő helyi munkalehetőségek igénye. Emellett továbbra is igaz, hogy helyben hiányoznak szolgáltatások. A fogyasztói szemléletmód előre törésével a hagyományos, már megszokott szolgáltatások (igénye) mellett olyan új szolgáltatási igények is megjelentek, amelyek akár további, potenciális közösségi vállalkozásoknak is tekinthetők, s amik eddig hiányoztak a főként falusi környezetben élőknek (ilyenek a személyi szolgáltatások). Ezzel párhuzamosan egyre intenzívebb és permanensen növekvő a városokban élők igénye a közvetlen termelői élelmiszerre (bevásárló közösségek); a globális környezeti szennyezés csökkentésére, s ezek különböző mozgalmakhoz való csatlakozásban, vagy életvitelszerű változásban jelennek meg (újrahasznosítás, eszközmegosztás, csomagolásmentesség).

Mindezek a tendenciák a közösségfejlesztés számára folyamatosan új kihívásokat jelentenek. A közösségfejlesztés, továbbra is lokalitásban gondolkodva, olyan közösségi gazdasági megoldások kimunkálását is szorgalmazza a helyi közösségekben, amelyek a helyi gazdaság (termelés és szolgáltatások) fejlesztésével a közösségi munkahelyteremtést mozdítja elő.

A közösségfejlesztés számára a helyi/közösségi gazdaságfejlesztés azt jelenti, hogy

- nézzünk körül önmagunk környezetében, lássuk meg benne a helyi tudást, tapasztalatot és erre építve teremtsünk helyben munkahelyeket, kereseti lehetőséget;
- az új munkahelyekkel csökkentjük a tartós és/ vagy közmunkába szorult munkanélküliek számát, visszaadva nekik az önbizalmat és hitet abban, hogy az ő munkájuk és tudásuk is ér valamit, s nem csak mert el lehet adni, hanem mert hasznos is lehet a közösség számára; továbbá
- a helyben lévő hiányok mérséklésére születessenek válaszok, éspedig lehetőleg helyiek, más szóval: a közösség új munkahelyet létrehozott tagjai ne csak önmaguk, hanem közösségük érdekeit is szolgálják; s végül, de nem utolsósorban,
- a helyi/közösségi alapú gazdaságfejlesztés a közösségfejlesztés számára azt is jelenti, hogy ahol csak lehet és szükséges, elsősorban ne egyéni, hanem közösségi megoldásokat találjanak a helyi polgárok saját és közösségük boldogulására.

E megfontolások vezettek arra, hogy a gazdaságfejlesztés terén a közösségfejlesztés középpontjában a *közösségi vállalkozás* valamilyen formája áll.

Közösségi vállalkozások

Közösségi vállalkozásokra azoknak az embereknek van a leginkább szükségük, akiknek nincsenek kész és azonnali válaszaik az új kihívásokra és nincsenek önérvényesítő, önszervező tapasztalataik sem. A dolog minden nehézsége ellenére arra kell törekednünk, hogy ők is képesek legyenek segíteni magukon. A közösségfejlesztés gazdasági szempontból elsősorban azokkal az emberekkel dolgozik, akik nem tudják megteremteni saját megélhetésüket, akik hátrányokkal küzdenek és azokat egyedül nem képesek leküzdeni. E hátrányok sokfélék lehetnek és – sajnos gyakran – össze is adódhatnak. A helyi gazdaságfejlesztés kapcsán eddig

folytatott munkáink ennek ellenére azt igazolják, hogy e szinteken is lehet eredményeket elérni. Nem feltétlenül azonnali vállalkozásra gondolunk – hihetetlen, hogy milyen apró előre lépések vezethetnek később nagyobb feladat vállalásához.

Ahhoz, hogy a hátrányos helyzetben élők sikerre vihessék elképzeléseiket, fejlesztői közreműködésre, folyamatos tanácsadásra és képzésre van szükségük. Ennek egyik lényeges eleme a közösségfejlesztés is, melynek hatására a helyi lakosok és intézményeik között kapcsolatok épülhetnek ki, a kommunikáció rendszeressé válhat, s a helyi erőforrások feltárása és a közösségi szükségletek azonosítása megkezdődik. Mindezek együtt önbizalmat építenek és önálló cselekvésre buzdítanak, s a helyi közösség információs-, képzési- és kapcsolati szükségletei redukálódnak, illetve motiválttá válnak e szükségletek folyamatos kielégítésére. E folyamat azonban csak akkor folytatódhat sikeresen, ha a vállalkozás jogi- és pénzügyi támogatási rendszere, valamint a szakmai hozzájárulás és a folyamatos követés kérdése megoldott, mégpedig helyben is elérhető módon.

A közösségi vállalkozások formális keretei

A közösségi vállalkozás nem jogi kategória. Ha a közösség tagjai egyenrangú feltételeken alapuló vállalkozást akarnak létrehozni, amelyben saját erőforrásuk elsősorban a bevitt tőke, és a profit nem csupán pénzben mérhető, akkor olyan jogi formát kell választaniuk, amelynek keretén belül ezek a feltételek teljesülhetnek. Ez sokszor nem egyszerű, hiszen a törvények változnak. Formális megoldások esetében bizonyos mértékig akár civil szervezeti keretek között is megengedhető a közösségi vállalkozás, s emellett a szövetkezeti forma ad leginkább lehetőséget a demokratikus, esélyegyenlőségen alapuló közösségi vállalkozásra. Informálisan pedig a kölcsönösségen alapuló szívesség-szolgálat, az eszközmegosztás (*sharing economy*), a termelői közösségek adnak lehetőséget a jövedelem megtartásra, illetve erőforrásbővítésre. Ezeket is nevezhetjük közösségi vállalkozásnak.

Nézzük meg ezeket a lehetőségeket részletesebben!

1. A közösségi vállalkozások egyik területe az *egyesületek, alapítványok* vállalkozási és foglalkoztatási tevékenysége. A civil szervezetek tevékenysége a helyi hiányok mérséklésére szerveződik és integrálni képes olyan szellemi és időnként pénzügyi támogatásokat, amelyekben a forprofit terület szereplői – éppen a nyereségérdekeltség miatt – nem részesülhetnek. Mindezek következtében a nonprofit szervezetek egyszerre szolgálhatják településük és tagságuk érdekeit. A civil szervezeten belüli közösségi vállalkozás általában akkor jön létre, amikor

- egy egyesület a cél szerinti tevékenységére fordítható anyagi bázisát növelni akarja, s ennek elérésére vállalkozásba kezd, vagy akkor, amikor
- az egyesület munkanélküli tagjainak, vagy a környezetében élő munkanélkülieknek munkát szeretne biztosítani; vagy amikor
- az egyesület tagjai elhatározzák, hogy vállalkozási tevékenységbe kezdenek, s ezzel megteremtik saját munkahelyüket, de ugyanakkor vállalják, hogy a vállalkozás hasznát a szervezet céljaira fordítják.

A civil szervezeten belüli közösségi vállalkozásnak vannak előnyei, például az, hogy szervezeti keretek között kipróbálható: működőképes-e a vállalkozási ötlet, sikerül-e megfelelően együttműködni, s sikerül-e gazdasági, és elsősorban a benne tevékenykedőknek (sokszor nem pénzben mérhető) hasznot húzni belőle. Hátránya azonban, hogy nem egyértelmű a vállalkozás tulajdoni viszonya és a vállalkozáshoz tulajdonosként való viszonyulás sem. Bizonyos gazdasági, jogi korlátok is vannak, hiszen civil szervezet elsődlegesen vállalkozási célra nem alapítható.

2. A közösségi vállalkozások preferáltabb és egyértelműbb területe a *szövetkezeteké*. Ebben a vállalkozási formában ugyanis kiegészülhet az egyéni szakértelem, mérséklődik az

egyéni tőkehiány jelentősége és a kockázat egyénre gyakorolt nyomása, nő a hitelképesség, megoszlik a felelősség. A szövetkezet előnyeivel azonban élni is kell tudni. Minden azon múlik, hogy a gazdálkodó közösség tagjai mennyire képesek egymással jól együttműködni. Az egymással való szövetkezéshez bizalomra van szükség, éppen ezért egy szövetkezet fejlesztése szinte soha nem a konkrét vállalkozás megszervezésével kezdődik, hanem egy közösségfejlesztési folyamattal, amely érzékeny és befogadóvá teszi az embereket saját problémáik megoldása iránt, s amelyben megszerezhetik a közös érvényesüléshez szükséges jártasságokat és az egymás iránti bizalmat.

Többfajta szövetkezet létezik a 2006.X. tv. és annak módosításai szerint. A szociális szövetkezeti forma látszott eredetileg a leginkább közösségi megoldásnak, hiszen csak magánszemély tagjai lehettek, és kimondottan a munkanélküli tagok munkafelvételeinek megteremtésére, a tagok életminőségének változására jöhetett létre, nonprofit módon. Egy újabb módosítással azonban a törvényben újra szabályozták a szociális szövetkezetek tagságát és 2018-ban már kötelezővé tették önkormányzati, nemzetiségi önkormányzati vagy karitatív szervezeti tagságot. Ezzel az egyensúly felborult. Általában a szövetkezet nem nonprofit szervezet, de működési elve lehet az. A lényeges szempont a tagok jólétének növelése, a demokratikus, egyenrangú tagi/tulajdonosi viszonyok kialakítása.

„Minden vállalkozási formában választható nonprofit gazdálkodási mód is, ami nem azt jelenti, hogy nem törekszik profit elérésére, hanem azt, hogy ezt a profitot nem osztják szét a tagok között, hanem visszafordítják a céljaik megvalósítására.. Ma már a cégtörvény is lehetővé teszi, hogy akár bt, kft vagy rt is választhatja a nonprofit gazdálkodási módot. Bevezetődött a társadalmi vállalkozás fogalma is. Széles tehát a paletta, lehet formát választani a közös ügyek megvalósítása érdekében, de minden esetben az a legmeghatározóbb, hogy a tagok rendelkezzenek egymás iránt bizalommal, meg tudjanak állapodni a célokban és a tevékenységben, együttműködésre készek legyenek és vállalják az egyéni felelősséget is.” (Mészáros, 2010)

Említettük már, hogy sem a közösségfejlesztés, sem a helyi öntevékeny cselekvés nem elegendő önmagában a sikeres helyi gazdasági fejlesztéshez. Ehhez szükséges a nemzeti-, regionális-, helyi kormányzati- és az üzleti szektor összehangolt támogatása a vállalkozások jogi-, pénzügyi (hitel és támogatás), szaktanácsadói és képzési hátterének, kereteinek biztosításával.

Példák a közösségi vállalkozásra

A rendszerváltás utáni Kelet-Közép Európa egyik új felismerése, s egyben kihívása, hogy a helyi közösségek is hozzá tudnak járulni közösségük életszínvonalának fenntartásához és fejlesztéséhez. A szocialista gazdaság ezt a hozzájárulást nem igényelte, bár Magyarországon az állampárt a '70-es évek közepétől és a '80-as években lehetővé tette, hogy a *második gazdaságban* az emberek legalisan kiegészíthessék jövedelmüket, másodállásokat vállalhassanak és ún. gazdasági munkaközösségeket, vagy vállalati gazdasági munkaközösségeket hozhassanak létre.¹¹⁸ E második gazdaságnak a mezőgazdasági kistermelés adta a legszélesebb keretét, jórészt korábbi közösségi-gazdálkodói hagyományokra építve, azonban jelentős teret nyert a kisiparban és a kiskereskedelemben, valamint a szellemi munkában is. A második gazdaság ráépült az első gazdaságra, nélküle nem is lett volna életképes. S mivel a szocialista gazdaság hiánytermelő gazdaság volt, e szerény, tőkehiányos „kiszállalkozások” képesek voltak kiegészíteni az egyének és családok jövedelmét. Az egyéni

¹¹⁸ A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény rendelkezései folytán 2000 júniusától a gmk mint önálló társasági forma megszűnt, ezt követően a gmk-k társasági szerződésük megfelelő módosítását követően közkereseti társaságként működhetnek tovább, vagy más gazdasági társasággá kellett átalakulniuk.

boldogulásért folytatott harcban azonban a közösségek háttérbe szorultak, pedig a közösségek megújulásának két legfőbb feltétele a közösséghez tartozás ereje és részvétel magas szintje.

„A [közösség] „*termelés-elosztás-fogyasztás*” funkciója a helyi részvétellel van összefüggésben azoknak a javaknak a megtermelésében, elosztásában és elfogyasztásában, amelyek a mindennapi élet részét képezik, és hozzáférhetőségük a közvetlen lokalitásban is kívánatos.” (Warren, 1963)

Warren is rámutat tehát arra, hogy a részvétel a gazdasági folyamatokban is fontos. A közösségfejlesztésnek annyiban van dolga a helyi közösség gazdasági fejlesztésével, amennyiben képes erősíteni a közösség tagjainak közösséghez tartozását, s képes fokozni a lakosság részvételét saját ügyeiben, így a gazdasággal kapcsolatos közösségi tevékenységekben is. Ebben az értelemben az gazdaságfejlesztés és a közösségfejlesztés szimbiózisban áll egymással.

A szövetkezetfejlesztés lehetősége 1992 óta foglalkoztatja a magyar közösségfejlesztőket, amióta megismerték az ide vonatkozó angol és svéd gyakorlatot, ám sokáig csak néhány önszerveződéssel létrejött szövetkezettel jeleskedhettek, mert a törvényi háttér nehézkessé és drágává tette a szövetkezetek alapítását. S ha mindehhez az együttműködéshez szükséges bizalom és szakértelem részlegessége vagy hiánya társul, s ezek pótlására nem szerveződik állami támogatás, akkor bizony nehéz komolyabb eredményeket felmutatni. Próbálkozásai során mindazonáltal rengeteg tapasztalatot halmozott fel a hazai közösségfejlesztésben.

Mészáros Zsuzsa, a téma legtapasztaltabb közösségfejlesztője, a 2008-as „Közösség” konferencián összefoglalta a Közösségfejlesztők Egyesülete keretein belül végzett szövetkezetfejlesztési munkát, mely az angliai és svédországi tapasztalatok szerzésétől a képzéseken át az első szövetkezetek kifejlesztéséig, foglalkoztatási programok kivitelezéséig és akkreditált közösségi gazdaságfejlesztési programok létrehozásáig terjedt (Mészáros, 2008).

A 2006-os új szövetkezeti törvény megjelenése, amelyben a szociális szövetkezeti forma megfogalmazódott, reményt keltett arra, hogy a közösségfejlesztés során felmerülő közösségi gazdasági fejlesztési igényre szociális szövetkezeti modell ajánlásával reagálhatunk. Az Országos Foglalkoztatási Alapítvány¹¹⁹ 2007/8-tól pályázatokat írt ki szociális szövetkezeteket segítő mentorok képzésére és szövetkezetek megalapítására. E munkákból mutatunk be most egyet az ígéretesebbek közül, amely nem csak a tagok megélhetéseként értelmezi a szövetkezetet, hanem olyan közösségi vállalkozásként, amely a területi közösség – kistérség – fejlődését is elő kívánja mozdítani a maga eszközeivel.

Közösségi tv - közösségben és közösségért

Fiatal diplomások szociális szövetkezetet hoztak létre a települések közötti kommunikáció elősegítésére, egy közép-magyarországi, 10 településből álló kistérségben.

Az önkormányzatok kistérségi társulása pályázati úton lehetőséget nyert a kistérségi kábeltelevízió, szélessávú internet és telefonhálózat kiépítésére. A társulás felkérte a Felső-Kiskunsági Községi Munkások Egyesületét, amely már közel tíz éve dolgozik a kistérség közösségi fejlődéséért, hogy segítsen bevonni a kistérségből olyan fiatalokat, akik szívesen foglalkoznának műsorszerkesztéssel. Az egyesület közösségfejlesztő munkájának eredményeképpen négy egyetemistából és három diplomás munkanélküliből álló csapat jött létre, akik csoportfejlesztő, közösségi média, üzleti terv készítési képzéseken vettek részt a

¹¹⁹ ofa.hu/hu, ez a szervezet adta ki a Módszertani kézikönyv szociális szövetkezetek számára c. kiadványt, 2019. március 29.-én:
http://ofa.hu/files/Fokusz/EY_OFA_m%C3%B3dszertani_k%C3%A9zik%C3%B6nyv_friss%C3%ADt%C3%A9s_0911.pdf

kistérségben működő Civil Kollégium közösségi házban és tanulmányúton voltak több közösségi tévénél. A képzéseket közösségfejlesztő oktatók vezették.

Szervezeti formaként a fiatalok a szociális szövetkezeti formát választották, mert munkájukat közösségben és a közösségért képzelik el. A szövetkezet létrehozásával egyelőre három diplomás fiatalnak tudnak munkahelyet biztosítani és további tíz pályakezdőnek adnak alkalmat munkatapasztalat szerzésére.

A fiatalok szerint nagyon fontos a térség jövője és népessége megtartása szempontjából, hogy az itt élők minél több információval rendelkezzenek saját közösségükről és minél több kapcsolatot tudjanak egymással kiépíteni, például az interaktív műsorok során. A közösségi tv segítségével a térség településein élők jobban megismerik egymást, a térségi identitástudat és a települések közötti információs háló tovább erősödik.

A kunszentmiklói fiatalok nem csak a térségük fejlődésére, hanem korosztályukra is gondoltak. A kezdeményezésükre építkezve az ott élő fiatalokat szeretnék minél szélesebb körben megszólítani és további közösségi programokba bevonni. (Hunti-Halmi, 2008)

Nyugat-Európában a helyi fejlesztések nagy lendületet kaptak a '90-es években, ám ez az iram a szövetkezetfejlesztés területén a jóléti rendszerek válsága miatt 2000-re lelassult Angliában, Franciaországban, Spanyolországban és Svédországban is, kivéve Olaszországot, ahol egy „nagyon erős” törvény segítette ezt a folyamatot. Íme egy példa, amely Olaszországból indult ki és ma már a világ számos pontján e szisztéma szerint működik.

„A Le Mat a szociális szövetkezetek konzorciuma. Helyi gyakorlatunk szerint a [Le Mat] egész Olaszországban, számos ágazatban hoz létre munkahelyeket a fenntarthatóságért, és felelősséget visel a közösségekért, a közösségi turizmusért. [A szállodákat, vendéglőket, kávézókat üzemeltető Le Mat egy többszereplős – franchise – vállalkozási rendszer és márkanév]¹²⁰

LE MAT – KÜLÖNLEGES HELYEK, KÜLÖNLEGES EMBEREK, KÜLÖNLEGES ÉRTÉKEK. A védjegyünkkel rendelkező húsznál több szociális szövetkezet az egész szociális franchise területen terjeszti gyakorlatunkat. (...) 2005 óta együttműködünk európai szociális szövetkezetekkel is, és szervezzük a Le Mat Európa¹²¹ és Le Mat Sweden franchise hálózatokat.”¹²²

A most következő *svédországi* példát joggal nevezhetjük szociális szövetkezetnek, mert bár a támogatásokért ugyan nagyon meg kell küzdeniük, mégis, a svéd jogrendszer lehetőséget ad arra, hogy munkanélküliek támogatását az érintettek bevigyék a szövetkezetbe.

Egy svéd szociális szövetkezet, a Vägen ut! Kiút

A Kiút Szövetkezet tagjai korábban mindannyian kábítószer-használók vagy bűnözők voltak, akik „szerettek volna tisztességesen élni, de hát ez nagyon nehéz, ha a társadalom nem enged be.” A Vägen ut! önszerveződéssel indult, a tagok saját maguk hozták létre szabályait és a betartásukért is maguk felelnek. 9+1 szövetkezetet működtetnek: a 9 közé tartozik egy kávézó, egy kézműves szövetkezet, két „félutas” ház (külön nőknek és férfiaknak) és szállodát működtető szövetkezetek. A Vägen ut! lényegében a 10. szövetkezet, amelyik mintegy

¹²⁰ „A franchising termékek és/vagy szolgáltatások és/vagy technológia piacra juttatásának (marketingjének) olyan rendszere, amely jogilag és pénzügyileg különálló és független vállalkozások, a Franchise Rendszergazda (Franchisor) és Egyéni Franchise Vállalkozói (Egyéni Franchisee) közötti szoros és folyamatos együttműködésén alapul, ahol a Franchise Rendszergazda megadja Egyéni Franchise Vállalkozóinak a jogot és kötelezi, hogy az Egyéni Franchise Vállalkozó a Franchise Rendszergazda koncepciójának megfelelő üzleti tevékenységet folytasson” Magyar Franchise Szövetség, <http://www.franchise.hu/Mi+a+franchise/Franchise+v%C3%A1llalkoz%C3%A1s>

¹²¹ A Civil Kollégium Alapítvány kunbábonyi képzési központjának a helyi szövetkezet által működtetett kávézója – Kunbábonyi Tízek Közösségi Szövetkezet – szintén tagja a Le Mat Európa hálózatnak

¹²² <http://stories.coop/cooperatives/le-mat-consortium-of-social-co-operatives/>

gyűjtőszervezetként működik, és a hozzá tartozó 9 szervezetet támogatja a gazdasági tevékenységekben. (Mattsson, 2008)¹²³

„Svédországban 25 szervezetfejlesztési ügynökség dolgozik¹²⁴, Göteborgban például 15 alkalmazottal. A göteborgi területen 800 különféle dologgal foglalkozó szervezet tevékenykedik. (...) úgy érzem, hogy az elmúlt 2-3 évben új dolgok történnek és huszonvalahány év után végre megszületett az az európai döntés, hogy a szociális gazdaságot *szociális gazdaságnak* hívjuk. Ez az elnevezés összefogja a különböző egyesületeket, fejlesztéseket, s ezeket most már egy szervezet tudja európai szinten felügyelni, a szociális gazdaságot felügyelő szervezet.” (Mattsson, uott)

A szociális gazdaság kiépítésének szükségessége volt az egyik alap gondolata a Civil Kollégium Alapítvány-kezdeményezte COOP-R-ACTIVE Nemzetközi Tanulói Műhelynek, amelyet az EU Grundtvig felnőttképzési programja finanszírozott, s amelyet svéd, spanyol, romániai magyar és magyar szervezetfejlesztéssel foglalkozó közösségfejlesztők szerveztek és tartottak meg 2009 októberében Kunbányán. A projekt célja a meghívott szervezetek mögötti társadalmi, gazdasági és szakmai háttér megismerése és párbeszéd elindítása volt a tapasztalatok megosztása, az innovációs lehetőségek feltárása, a futó képzési programok összevetése és a közös tervezés révén.¹²⁵

Civil szervezetek által támogatott közösségi munkahelyteremtésre most két példát mutatunk be.

*Gazdasági kezdeményezések támogatása roma közösségekben és a vállalkozóvá válás támogatásának modellje Bulgáriában*¹²⁶

A C.E.G.A. *Creating Effective Grassroots Alternatives Foundation*, azaz a Hatékony helyi alternatívák megteremtéséért létrehozott alapítvány egy 1995-ben alapított ngo (*non-governmental organization*, nem-kormányzati szervezet), mely azon kevés ngo közé tartozik Bulgáriában, amelyek felvállalják a roma családok jövedelemteremtő tevékenységének támogatását. Városi és vidéki környezetben egyaránt dolgoznak. A vidéki térségekben igyekeznek lehetőséget teremteni a roma családoknak, hogy mezőgazdasági munka révén földtulajdonhoz és általa tartós megélhetéshez jussanak. Városi területeken pedig arra törekednek, hogy segíteni tudjanak a roma családoknak kisebb vállalkozásokba fogni, amelyek a megélhetésüket biztosítják.

Az ún. Föld Program megvalósítása a plovdivi Földdel a Jövedelemteremtésért Alapítvánnyal közösen történik. 1997-ben egy kisadományi programmal indultak, ekkor két roma faluban segítettek az embereket ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelésből biztosítsák a megélhetésüket. Együtt dolgoztak az önkormányzatokkal – amelyek akkor még ingyen adták a földterületet –, a vetőmagokat, növényvédő szereket stb. támogatásból biztosították. Hamarosan azonban rájöttek arra, hogy egyfajta függést alakítottak ki, ezért úgy döntöttek, hogy változtatnak.

A kis adományok nyújtása helyett bevezették a mikrohitel intézményét és a támogatást formális képzésekkel egészítették ki. A kezdőtőkét a C.E.G.A. biztosítja, a termeléshez szükséges költségeket pedig a hitel. A Földdel a Jövedelemteremtésért Alapítvány az egész végrehajtásáért felel, ezen belül létrehozta a Mezőgazdasági Információs Központot, amely helyszíni tanácsadást végez; s létrehozta továbbá a pénzügyi oldal biztosítására egy gazdasági társulást, egy korlátolt felelősségű társaságot, amely 100 %-ig az alapítvány tulajdonában van. 2000-ben 3, 2001-ben 9, 2002-ben 10, 2003-ban 22, 2004-ben 31, 2005-ben 44, 2006-ban 57, 2007-ben 69 és 2008-ban 69 roma család vett részt a programban.

¹²³ www.vagenut.coop

¹²⁴ 2008-as adat

¹²⁵ A témáról fontos cikkek olvashatók a <http://szoszov.hu/tudastar> oldalon

¹²⁶ <http://bpid.eu/?p=382>

2004-ben jutottak arra a következtetésre, hogy a mezőgazdaság mellett foglalkozniuk érdemes egyéb üzleti lehetőségek beindításával is – ugyanezzel a modellel, azzal a különbséggel, hogy ahol nincs is földtulajdon, az eszközök ebben az esetben is ugyanolyan fontosak. Ekkor kezdték meg a nem-mezőgazdasági programok támogatását. Néhány példa: fodrászüzlet, ökológiai komposzt készítése és eladása, kávéház, ruházati bolt, élelmiszer üzlet. A programot azért tartják sikeresnek, mert felhasználták benne a mezőgazdaságban szerzett támogatási tapasztalatokat. (Grigorova és Georgiev, 2008)

A gazdaságfejlesztés terén a közösségfejlesztésnek tehát olyan területekkel is meg kell birkóznia, amelyek nem tartoznak alapvető feladatai közé, a fentiekén túl ilyen például a hitelezés is. A közösségfejlesztés persze el is zárkozhatna a fejlesztésnek ezektől a módjaitól, de akkor aligha mutathatna fel érvényes beavatkozást e téren. A néhány, romák segítésére szakosodott, elhivatott NGO-nak végig kell mennie azon az úton, amelyet a szükségletek felismerése és a helyes szakmai válaszok folytonos keresése-megadása szervez járható gyakorlattá.

Az Autonómia Alapítvány (AA) 1990 óta működik Magyarországon, elsősorban roma szervezetekkel foglalkozik.

A csoporthitelezés módszerét ők próbálták ki elsőként Magyarországon a 2004-től a Soros Alapítvány-alapította Mikrohitel Zrt-n keresztül, hiszen a hitelezés banktörvény hatálya alá tartozó tevékenység, azt csak gazdasági társaságok folytathatják, nagyon szigorú szabályok és állandó felügyelet mellett. Az AA háromféle hitelt nyújtott: nonprofit hitelt civil szervezeteknek a likviditási gondjaik áthidalására; csoportos hitelt és mikrohitelt kis- és mikrovállalkozásoknak. Közülük a csoportos hitel nyújtásában működött közre az AA.

A csoportos hitelezéshez olyan emberek állnak össze, akik a kereskedelmi bankok számára bankképtelen ügyfélkörbe tartoznak: nem rendelkeznek sem megfelelő fedezetformával, sem adminisztratív kapacitással (nem látják át a hitelfelvételi folyamatot) és kisösszegű, gyors futamidejű és eléggé flexibilis hitelt igényelnének, amely a kereskedelmi bank számára nem vonzó hitelforma, így azok nemigen kínálnak ilyen terméket. A csoportba belépő emberek, a Grameen Bank modelljéhez hasonló módon, egymásért vállalnak felelősséget, ez helyettesíti a hiányzó formális fedezetet. AA egy ehhez hasonló, ún. Soros-módszerrel dolgozik, s ez terjedt el Kelet-Európában: nem kérnek fedezetet, de kölcsönös kezességvállalási szerződéssel formalizálják, hogy ki kiért vállal kezességet és mekkora összeggel. Négy megyében indultak, összesen 23 csoporttal, 154 ügyféllel dolgoztak, a maximális hitelnagyság 300.000 Ft/fő (durván 1.100-1.200 Euro) volt, max. 12 hónapra és türelmi időt adtak a szezonális termékeket előállítóknak. Néhány állattartó csoportot és főként növénytermesztéssel foglalkozókat, valamint szolgáltatásokat nyújtókat (koszorúkészítés, fodrász) támogattak csoportos hitellel. E szolgáltatások addig nem létező szolgáltatásokat pótolnak helyben. 43 millió 728 ezer forintot helyeztek ki és ennek valamivel több, mint a felét fizették vissza a hitelezők. Az „elbukott” hitelnek többféle oka van: lehet, hogy nem jól tervezték meg a hitelnyújtást; nehéz olyan csoportokat összehozni, amelyekre a jövőre irányuló szolidaritás a jellemző, nincs formális vállalkozói tapasztalat (csak informális, a fekete- vagy szürke gazdaságban). A hitelt többen átalakították fogyasztási hitellé. Már az első konfliktus esetén többen próbálták veszteségeiket minimalizálni („ha nem fizetem a törlesztést, csökkentem a veszteségemet”). Oka lehet a kudarcnak a nem tervezhető szociális transzfer (folyamatosan változó szociális ellátások) is, a hitelt ugyanis nem mindig a bevételből, hanem a szociális ellátásból fizették vissza.

Végül: nem sikerült átvinni az érintettek gondolkodásába, hogy ez a hitel az egyetlen felemelkedési lehetőség ebben a körben, ezért a csoportba tartozás presztízsértékű. Ez azt jelenti, hogy eddig még nem sikerült szimbolikus jelentőségűvé tenni a csoportos hitelt.

Ez egy pilot projekt¹²⁷ volt, amelynek elemzése során arra a következtetésre jutottak, hogy az effajta hitelezés nem valósítható meg a fejlődő országokétól jócskán eltérő magyar társadalmi-gazdasági környezetben, s nem lehet közvetlen módon átvenni azt a modellt. Ez nem bukás vagy sikersztori, hanem tanulási folyamat. Most jött el az idő, hogy a tapasztalatok alapján egy piacszegmentációs kutatást készítsenek, hogy jól, hatékonyan és fenntartható módon tudjanak hitelezni. (Béres, 2008)

A Közösségfejlesztők Egyesülete 2012 nyári egyetemén három *társadalmi vállalkozót*¹²⁸ mutatott be egy műhelymunkán Pataki György. A társadalmi vállalkozók elmondták, hogy ebben a gazdálkodási formában nem a profit megszerzése a döntő, hanem valamilyen társadalmi feladat vagy igény megoldása. A társadalmi vállalkozásnak tehát nem csak üzleti-, hanem társadalmi profitja is van.

Ezek a vállalkozások főként fogyatékkal élőknek, vagy szenvedélybetegeknek szerveznek munkát, bentlakást, képzéseket, alkotó művészeti tevékenységeket, amelyeket az állam nem működtet. Ilyenek voltak a nyári egyetemi példák: fogyatékkal élők nappali ellátó és bentlakásos intézményei (Összefogás Rehabilitációs Kht.); fogyatékkal élők alkotó, kreatív munkája (Retextil), vagy egészségfejlesztés, prevenció a fiatalok körében (Kompánia).

„... annak ellenére, hogy a szigorú értelemben vett közösségfejlesztői szempontrendszer *a társadalmi vállalkozás* fogalmát saját értelmezési keretein kívülre utasítja, s ugyanezt teszi a nem közösség által kezdeményezett lokális gazdasági kezdeményezésekkel, azok mégis teret követelnek maguknak a közösség fogalmkörén belül. Kajner Péter írásában (és az írás által hivatkozott több más szakirodalmi anyagban), többek között olyan, egyáltalán nem a helyi közösség által kezdeményezett, önmagát célkitűzései miatt mégis közösségiként definiáló kezdeményezésről (és az azok létrejöttét kikényszerítő körülményekről) olvashatunk, melyek szigorúan nézve nem férnek bele a közösségi gazdaságfejlesztés fogalmkörébe. De akkor hogyan értelmezzük őket, elméleti síkon mit kezdünk velük? Hasonlóképpen: mit kezdünk azzal a jelenséggel, hogy a Közösségi Szociális Szövetkezet adománybolt-hálózata¹²⁹, mely egyértelműen társadalmi vállalkozásként definiálja önmagát, olyan közösségi célokat fogalmaz meg saját maga számára és olyan közösségi módszertant használ, mely egy közösségfejlesztő programnak is becsületére válna? Vajon egy gazdasági típusú kezdeményezés esetében hogyan nyer értelmet a közösségi jelző? Céltételezésében? A kezdeményezők személyében? Módszertanában? Azt gondolom, hogy ennek végiggondolása nem a definícióalkotás igénye miatt és nem önmagában fontos, hanem azért, hogy észrevegyük és kiaknázzuk azokat a szinergiákat, melyeket ezek a kezdeményezések és a hozzájuk kapcsolódó szakemberek, illetve közösségek létrehozhatnak vagy létrehozhatnak.” írja Farkas Gabriella, a szám szerkesztője, bevezetőjében (Farkas G.: 2017: 2-5).

A helyi/közösségi gazdaságfejlesztés nem azonos a közösségi úton történő munkahelyteremtéssel.

„A közösségi gazdaságfejlesztés olyan közösségi beavatkozás a helyi gazdasági folyamatokba, amely a helyi emberek részvételével, a különböző és változó közösségi és egyéni szükségletekre

¹²⁷ A pilot projekt a kutatás, tervezés előkészítésére szolgáló, rövidebb intervallumú, kísérleti projekt, amely segíti az alaphipotézisek felállítását, kutatási, illetve fejlesztési irányok meghatározását, hosszabb távú projektek, stratégiák, szabályozások kidolgozását

¹²⁸ Ladányi Erikát, a Kompánia Alapítványtól; Szekeres Erzsébetet, az Összefogás Rehabilitációs Kht-tól és Thiesz Angélat, a Retextil Alapítványtól. A műhelybeszélgetés szövege megjelent a *Parola* 2012/3. számában, http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

¹²⁹ Farkas Gabriella szerkesztő-szerző megjegyzése a 2017/3. *Parola*-szám elé: “lásd a jelen lapszámomban Németh László Társadalmi hatásmérés eredményei a Közösségi Szociális Szövetkezet 2011-2016 közötti 5 évében című írását!”

reagálva, a társadalmi innovációban rejlő potenciál felhasználásával, gazdasági tartalmú, hosszútávon fenntartható folyamatokat hoz létre. (Vágvölgyi-Mészáros, 2016, idézi: Kajner, 2017: 14)

(...) A helyi, közösségi gazdaságfejlesztés legfontosabb jellemzői:

- a közösség belső (helyi) erőforrásaira épít, külső (például pályázati) forrásokat átmenetileg, illetve kiegészítő jelleggel vesz igénybe, ha a kezdeményezés céljait segítik;
- helyi elköteleződés jellemzi, azaz a közösség fontos szereplői (önkormányzat, vállalkozók, civilek) részvételével és érdekében valósul meg;
- helyi kezdeményezésre vagy annak külső bátorításával / támogatásával indul;
- autonóm, helyhez illő megoldásokat alkalmaz (megfelelő, fenntartható technológiák);
- a helyi közösség ellenőrzése alatt tartja, képes befolyásolni irányát;
- helyi piac szervezésére irányul (tényleges, például termelői piac vagy virtuális piac, szívesség-bank);
- eredményei helyben hasznosulnak, a közösség érdekét szolgálják;
- a gazdasági mellett közösségi, társadalmi célokat is felvállal;
- önmagát építő folyamatként valósul meg, stratégiai, hosszú távú szemléletben;
- fontos eleme a társadalmi innováció, új megoldások kikísérletezése, használata a közösség erősödése érdekében;
- alapintézménye a közösségi vállalkozás. (Czene-Ricz, 2010 és Vágvölgyi-Mészáros, 2016 nyomán Kajner, uott)¹³⁰

„Közösségi gazdálkodás, helyi gazdaság, közösségi vállalkozás – e fogalmakat egyaránt használják a szakemberek. Van, aki úgy véli, hogy először közösségi vállalkozásokat kell létrehozni, ezek összekapcsolódása hozza létre a közösségi gazdaságot. Van, aki a nagy családok egymásnak való termelését és szolgáltatásait tekinti a közösségi gazdaságfejlesztés alapjának, belső piac kialakításával. Többen az élelmiszer-függetlenség körül fejtik ki gondolataikat. Kiemelik a bizalom szükségességét, a képességek fejlődését és azt, hogy mint egészet kell néznünk a helyi társadalmat. Amikor közösség által irányított helyi fejlesztésről beszélünk, ami csakis folyamat és nem projekt szemléletű, akkor több, akár 5-6 év is kell ahhoz, hogy a közösségi gazdaság eredményei már láthatóvá váljanak.” (Mészáros, 2019)

„A helyi fejlődést az határozza meg alapvetően, hogy ki rendelkezik a helyi forrásokkal, és hogy a közösség tagjainak van-e ebbe beleszólása? Ha a nyersanyag, a munkaerő, a fiatalok, a pénz döntő része kiáramlik egy közösségből, az a közösség leépülését vagy éppen szinten tartását fogja eredményezni.” (Ronby, 1996)

Végezetül bemutatok egy főként romák körében létrejött, napjainkban zajló őstermelői foglalkoztatási programot, mely a Polgár Alapítvány¹³¹ kezdeményezésére jött létre és jelenleg a Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. keretében működik.

„Miről szól a Kiútprogram?

A Kiútprogram a legszegényebbeknek létrehozott foglalkoztatási program. Nonprofit vállalkozásként segítünk Magyarországon észak-keleti településeinken a mélyszegénységben élőknek, hogy regisztrált őstermelővé vagy családi vállalkozóvá váljanak, és így munkájukból

¹³⁰ Lásd Kajner Péter már idézett tanulmányában „Az élet él és élni akar – hazai közösségi gazdaságfejlesztési tapasztalatok. Önkormányzati helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések” c. fejezetet, s benne a **közösségi gazdaságfejlesztési példákat: „Tündérművek” (biogazdálkodás); Helyi piacok, termelői piacok; Magyar Élőfalu Hálózat; Közösség által támogatott mezőgazdaság; Szociális farmok.**

http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/10/Parola_2017-3.pdf

¹³¹ <http://polgaralapitvany.hu/>

legyenek képesek megélni. A segítségnyújtás két fő eszköze a munkába integrált képzés-tanácsadás, valamint a fedezet nélküli kis összegű hitel. Ahhoz igyekszünk a feltételeket biztosítani, hogy ügyfeleink (főként romák) saját erőforrásaikat mozgósítva váljanak képessé maguk és családjuk anyagi és társadalmi helyzetén javítani. Ügyfeleinket piaci uborkatermelő rendszerekbe integráljuk, jelenleg ez a tevékenység az, ami az adott viszonyok között lehetőséget ad a közmunkától vagy a segélyektől való függetlenné válásra. Ugyanilyen eszközökkel támogatjuk azt is, ha valaki saját, ígéretes vállalkozást szeretne indítani. Programunk sajátossága, hogy nem függ a közfoglalkoztatástól és kiszámíthatatlan állami pályázatoktól. 2018-ban új programot indítunk: A térségünkben élő álláskeresőket felkészítjük az álláskeresőre és összekötjük a betanított munkásokat kereső üzemekkel, majd támogatást nyújtunk a foglalkoztatottság megtartásában. Programunkat a Világbank jó gyakorlatként ajánlja.

2020 májusában a Kiútprogram SozialMarie-díjat nyert. Az évi 15 díjazott öt ország legjobb társadalmi innovációs projektjei közül kerül ki. (Ausztria, Magyarország, Csehország, Szlovákia és Horvátország.) 12-en 2 ezer eurós jutalmazásban részesülnek, ezek között van a Kiútprogram is, az első három díjazott pedig 5, 10 illetve 15 ezer eurót kapnak.”¹³²

Az erős helyi közösségek létezése fenntartható fejlődésünk kulcsfontosságú tényezője lenne. Csak ezek tudnák ellensúlyozni a külvilág számos ártalmas befolyását, gazdasági vonatkozásban például a helyi erőforrások feletti rendelkezés megszerzését. A gazdasági jólét a közösségfejlesztés számára nem értelmezhető erős – hozzáértő, jól szervezett és együttműködő – helyi közösségek nélkül.

Fókuszban a közösségi munka

Többször is kiemeltük e könyvben, hogy a mozgalmak és szakmák együttműködése természetesen velejárója munkánknak, s hogy a közösségi munka fogalmának mind általánosabbá váló használata is ezt a viszonyt tükrözi. A fogalmat elemezve leírtuk, hogy ez egy szakmákra nem specifikált megnevezés, s éppen átfogó jellege révén válik alkalmassá a szintetizálásra. A közösségi munka kifejezés egyszerre jelenti a nem-szakemberek – közösségi aktivisták, önkéntesek – és szakemberek tevékenységét, hiszen, mint már leszögeztük, a közösségi munka szakember közreműködése nélkül is megvalósulhat – ám aktivisták, önkéntesek nélkül nem.

Hogyan hat a kulturális és társadalmi közeg a ma közösségi munkájára?

„Egyre kevésbé lehet vitás, hogy felgyorsult változások körülményei között napjainkban nagyarányú társadalmi-gazdasági átmenet részesei vagyunk, mégpedig jó okkal gondolhatjuk, hogy a leggyorsabb ütemű és a legkiterjedtebb átmeneté, amit a történelemből csak ismerünk. Következésképpen a jelenlegi eset olyan új vonásokat is mutat, amelyekkel eddig nem találkozhattunk, de amelyek már az ötvenes-hatvanas évek fordulóján elég egyértelműen megállapíthatók voltak.” (Gergely 1991, 4, 5. o)¹³³

E felbolydult világban keressük a közösségiség mozgalmakká és szakmákká fejlesztésének útjait gyakorlati munkáinkban, a lokalitás szintjein: szomszédságok, települések; a választott közösségek, érdeklődési csoportok változatos köreiben; vagy transzcendens

¹³² <http://kiutprogram.hu/>

¹³³ részletezve lásd uott

dimenzióban, a lelki közösségek világában. (Vercseg, 2018b)¹³⁴ A szükségletek, amelyeket a közösségi munkával redukálni akarunk (miközben igazoljuk a közösség munka szükségességét is), mára elemibbé és számosabbá váltak annál, hogy pusztán a mi (civil és szakemberi) eszközeinkkel kezelni lehessen őket. A szegénység mérséklése, a kirekesztettek bevonása, a lakhatási válság (hajléktalanság, kilakoltatás, szociális bérlakás-ügy), a menekültek sorsa, az érdekképviselés, a környezeti krízishelyzet, az ijesztő méretű dekulturálódás, az emberi jogi problémákat felvető kérdések sokasága mind olyan nagyságrendű problematika, amelynek mérsékléséhez és hatékony kezeléséhez állampolgári és nemzetközi együttműködésre lenne szükség. A felismerések már megvannak, az együttműködéshez vezető út rögös.

A kiindulópont az, amikor a társadalom és a helyi közösségek érzékennyé kezdenek válni ezekre a problémákra. Ez az alapfeltétel. A *community engagement*-ről (közösségi elköteleződésről) mint a közösségi bevonódás nulladik szintjéről is szó van ebben a kifejezésben. A *változtatni tudás* már egy következő, nehéz ügy. Először is *akarni* kell a változást. Tisztuljon a zavaros képzet. Lássuk meg helyünket a változásban. Kapcsolódjanak össze a fogaskerekek, az állampolgári akarások és cselekvések, valamint a szakmák tudása. A változtatás – folytonos kommunikáció és cselekvés révén – egy összetett közösségi tanulási folyamat is, új jártasságokat alakít ki, s a gyakorlati tapasztalatok szerzésén túl az elméleti tudás elsajátításáig is terjedhet. Mindezek visszakerülnek a gyakorlatba. Úgy tűnik, hogy napjaink társadalmában mind többen vonódnak be a közösségi gyakorlatba, el nem hanyagolható számú és gyakran nagy erejű lépésekkel.

Érdekes trend, s valószínűleg a megatrendek visszahatása, hogy a közösség/lokális kérdéskörei fokozódó erővel vannak jelen napjainkban. Táguló világban élünk, ám egyben szűkülőben is, hiszen alapvetően a társadalmi helyzet determinálja a mozgásban vagy mozdulatlanágban létezését. A társadalmi mobilitás egyre szűkül, az áthidaló társadalmi tőke, mely a társadalmi csoportok közötti átjárást építi ki és tartja fenn, számos társadalomvezetési és szocializációs hiányosság miatt nem tud átütő erővé szerveződni. A helybeliségnek a '80-as évektől kialakuló gyakorlata változik is, meg nem is: modernizálódottabb helyeken, a városokban már inkább konkrét témákkal, ügyekkel foglalkoznak szívesen a tényezővé válni akaró, szerveződő lakosok. Azért az általános érvényű helybeliség („ide tartozom”) ma is közösséget szervező tényező – például helytörténet, történelmi játékok, vendégek fogadása, elszármazottak napja. A lokális ereje hozta létre, tartja életben és gyarapítja például a városi szomszédünnepeket. Érdeklődést váltanak ki a szomszédság építészeti jellegzetességeiről, történelmének nagy eseményeiről szóló laikus és szakértői előadások, a „ki mihez ért?” bemutatkozások, játékok, melyek során kötetlen beszélgetés keretében kerülnek környezetükhöz és szomszédjaikhoz közelebb az ott lakók. A szomszédok gyakran kezdeményeznek takarítási, faültetési-virágosítási-szépítési akciókat utcájukban, fákat fogadnak örökbe, babák parkját gondozzák, vagy éppen a sétálóutcává alakításért harcolnak. Még a szomszédságnál kisebb egység is számíthat figyelemre: a nagy városi házaknak a történelme is nagy (Budapest100 nevű, százéves házakat bemutató civil kezdeményezés)¹³⁵. Ahol én élek, minden hónapban legalább két alkalommal szerveznek tematikus helytörténeti sétát a kerületünkben, szakavatott vezetéssel, komoly részvétellel.

A közösségi részvételnek ma még kényes kérdése a társadalmi részvétel (*social participation*) és a civil részvétel (*civil participation*) aránya a lakosság körében. A kikapcsolódás-szórakozás fókuszú események vonzóbbnak tűnnek, mint a köz ügyekben való munkálkodás. Az utóbbi néhány évben azért az állampolgári kezdeményezések is megjelennek már nem csak nagyvárosi, de kisvárosi-nagyközségi szinteken is

¹³⁴ lásd a 10. Mi a közösség? fejezetet!

¹³⁵ lásd egyet a sok közül: a 2019-es újbudai kezdeményezés híradását: <https://ujbuda.hu/ujbuda/szazeves-hazak-hetvegeje-lesz-budapesten>

A nyilvánosság kérdése ma is központi kérdés. Miközben a bőség zavarában élünk az internet és a közösségi média jóvoltából, az országos és helyi médiában kritikus hírekhez nem tudunk hozzájutni, mert az állami és kereskedelmi csatornák uralják a hírszolgáltatást. Jó példák persze vannak, ilyen például az eDemokrácia Műhely Egyesület-szervezte Nyomtassteis¹³⁶ lap, amely egy házilagosan sokszorosított újság, s önkéntesek írják-terjesztik nagyvárosokban és a környező falvakban. És persze a közösségi médiának is jelentős a véleményformáló szerepe, hiszen itt az ellenzék és a másként gondolkodók véleménye is megjelenik.

Megnőtt az érdekvédelem, a szervezkedés iránti igény és gyakorlat is, amely mögött már szakmai háttér is van, gondoljunk a közösség-szervezés megjelenésére és gyors térnyerésére.¹³⁷ A már hagyományosnak mondható tiltakozási formák mindennapjaink részévé váltak (petíció aláírása, különféle ügyekben aláírásgyűjtés, tiltakozó demonstrációk), s mellettük új lehetőségeket is teremtett a civil társadalom – fórumok szervezése az Emberek tanácsa módszerével; sztrájkcsoportok alakítása; foglalások; hivatalos szakmai események megzavarása; ülősztrájkok; tiltakozó tüntetések, vonulások; élőlánc; ultimátum; flashmobok (Varga M. és Vercseg, 2012, 2013); önszervező tanulási alkalmak, műhelymunkák, előadások (szabadegyetem); szociális média-kampányok, népszerűsítő filmek, PR és oktatófilmek, mémek; szervezett online-kommunikáció és közösségi döntéshozatal; s legújabban az állampolgárok-kezdemenyezte kampányok szervezése, online szavazás a 2019-es önkormányzati előválasztáson az aHang kampányplatformon, és facebook-oldalán.¹³⁸

A civil aktivisták közösségi-mozgalmi erőfeszítései – olykor szakemberi közreműködéssel – a korábbinál jóval magasabb szintre emelték a civil részvételt, széleskörű Internet és (részben) médiakommunikációjuk révén átláthatóbbá és értelmezhetőbbé tették a társadalmi elvárásokat. Ez egy hatalmas, spontán tanulási folyamat, ám meglehetősen akadozó, mert az állampolgárok, lakosok sokkal hamarabb elfáradnak, mint az indokolt lenne, ha az állampolgári létre felkészültebbek lennének. A szervezett tanulási folyamat felgyorsulást eredményezne és általa a pozitív eredményekre is nagyobb esély lenne. A közösségek nyitottságának növelése, az EU és a világ folyamatainak ismerete és megértése; a demokratikus és közösségi szocializáció, különös tekintettel a fiatal korosztályokra, de a felnőttek rendszeres tanulási folyamatai sem elhanyagolhatók – képzések, konzultációs lehetőségek, elérhető szakmai közreműködés lennének a fő feltételei a részvételi demokrácia rendszerszintű megalapozásának.

Vannak már a magyar társadalomban is olyan erők, amelyek értik a demokrácia lényegét és egy jobb, élhetőbb, nyitottabb társadalomra vágyva hajlandók/képesek is tenni érte. Az ügyükért elszántan küzdő aktivisták mellett komoly közösségi-részvételi szakértelem is felhalmozódott az országban, amivel azonban a hatalom nem kíván élni. Pedig ezeket az erőket kellene helyzetbe hozni a kulturális változás, a demokráciaépítés éveiben.

E közösségi-társadalmi-nemzetközi mozgások, és a közösségfejlesztés iránti általános szükségletekben kifejtettek¹³⁹ lényegében igazolják e mozgalmi-szakmai tevékenységek létjogosultságát. A közösségek és a társadalom elfogadó, *igenlő-cselekvő magatartása* komoly, ha nem a legkomolyabb legitimitációja a közösség beavatkozásoknak.

¹³⁶ Nomtasd, másold, terjeszd! <http://nyomtassteis.hu/>

¹³⁷ <https://www.cka.hu/>

¹³⁸ <https://ahang.hu/> és <https://www.facebook.com/szabadahang/>

¹³⁹ A közvetítés szükségessége; A megújulási képesség szükségessége; A kulturális változás kihívása; A demokratizálódás szükségessége és A nemzetek feletti civil társadalom szükségessége, kifejtésüket lásd e könyv Második részének záró alfejezetében! (97-100. o.)

Tárgul a kör

Mindenkor időszerű tehát, hogy újra és újra figyelmeztessük magunkat: a közösségi beavatkozó szakmák csupán tényezői a társadalmi/közösségi cselekvés megnyilvánulásainak. Az alábbi összeállítás egy folyóiratokból és honlapokból készült válogatás a civil és szakmai közösségi kezdeményezésekről, azokból, amelyek az én látószögemben megjelentek. A válogatás e széles kör gyakorlati példáiról, módszertani újdonságok bevezetéséről, valamint az újonnan megnyíló problémák kezelésének szükségességére mutató elvi állásfoglalásokból készült, laza időrendiségben:

- helyi állampolgári mozgalom egy NATO-radar építése ellen. Összefoglaló a pécsi Tubes-ügyről¹⁴⁰;
- közösségfejlesztés és közösségi tanulás¹⁴¹. „Ki mihez ért?” helyi közösségi mozgalmak: kalendáriumok, falukönyvek¹⁴², tanulókörök, párbeszéd körök, szívesség szolgálatok¹⁴³; több variációban jelentkező közösségi kiállítások¹⁴⁴;
- mozgalmak a helybeliség erősödéséért¹⁴⁵;
- a közösségi tervezés (*community/social planning*) urbanisztikai és építészeti példái¹⁴⁶;
- a városi építészeti, kulturális és társadalmi értékek megőrzésére szerveződő civilek munkája, amelyek az élhetőbb és szerethetőbb városért dolgoznak¹⁴⁷;
- a közösségi vállalkozások és a szövetkezetfejlesztés gyakorlata¹⁴⁸;
- Segítve nyaralni – Összefogás a Perei Közösségért Csoport, 2015. Indahouse Hungary önkéntes program, vezeti Benkő Fruzsina¹⁴⁹; Indahouse vendégház, Pere¹⁵⁰;
- az első átfogó elméleti és gyakorlati példákat is felsorakoztató mű a menekültválságra¹⁵¹; és szerepvállalás a Keleti pályaudvaron¹⁵²;
- a részvételt népszerűsítő Állampolgári Részvétel Hete, amely egy 2005-től évente megrendezésre kerülő kampányhét az állampolgáriságért és a demokráciáért, s amelyen számos civil szervezet évi 100-200 közötti eseményen hívja fel a figyelmet országszerte a helyi cselekvés fontosságára¹⁵³;
- részvételi akciókutatás¹⁵⁴;

¹⁴⁰ Peták Péter (2012).

¹⁴¹ Campfens, Hubert (2002 [1997]); Molnár Aranka (2015)

¹⁴² 1984-től számos helyszínen (Varga A.T. és Vercseg, 1998); a legújabbak: Groskáné Piránszki Irén szerk. (2016), és *Parola*, 2016/4; Szigetmonostor Anno. Szigetmonostori családok fotóalbuma. Szigetmonostor, 2007. Faluszépészeti Egylet. Szerk. Herrery M. Caesarné

¹⁴³ Vercseg (2004); Molnár Aranka és társai (2011);

¹⁴⁴ a legutóbbiak: Hajnal László (2016); Gulyás Sándor (2017);

¹⁴⁵ Védegyelet konferencia, benne Liegey, Vincent előadása (Liegey, 2012)

¹⁴⁶ Bodorkós és tsai (2005, 2010); (Sain Mátyás (2015) és (2018);

¹⁴⁷ például a Szindikátus Egyesület, *Parola* 2008/3, uott: Nagydiófa akcióterv, Virágoztassuk fel a Lövőház utcát! http://www.adattar.net/parola/?page_id=18; Gondolhatunk még többek között a Városliget beépítése és a Római part megváltoztatása elleni, több éve tartó tiltakozó akciókra; az „ünnepeljük a 100 éves házakat!” mozgalomra: budapest100.hu – és sorolhatnánk...

¹⁴⁸ Immár nagy irodalma van e területnek, lásd például (*Parola* 2008/4.) (*Parola* 2012/3). *Parola*, 2017/3 különszám); http://www.adattar.net/parola/?page_id=18; (*Parola* 2019/3. Mészáros Zs. (*Parola* 2019/4)

¹⁴⁹ <http://tedxlibertybridgewomen.com/benko-fruzsina/>

¹⁵⁰ info@vendeghazunk.hu, <https://www.facebook.com/search/top?q=Indahouse%20Pere>

¹⁵¹ Kovács Edit (2017);

¹⁵² Rózsa Magdolna (2019);

¹⁵³ Civil Kollégium Alapítvány, Közösségfejlesztők Egyesülete és helyi szervezetek országszerte <https://www.cka.hu/?s=Állampolgári+Részvétel+Hete>;

a KÖFE honlapja megújulás előtt áll

¹⁵⁴ például Pataki György és Vári Anna szerk. (2011); továbbá a Közélet iskolája ezirányú tevékenysége Udvarhelyi Tessza vezetésével: <http://www.kozeletiskolaja.hu/page/mi-a-reszveteli-akciokutatas>

- közösségfejlesztés idősekkel¹⁵⁵;
- Szülő születik –Nálunk a kilencben: kisgyermekes anyák közössége (Budapest, IX.). Közös tér – Komátalat főztünk a József Attila lakótelepen. Anyahajó.¹⁵⁶,
- a közmeghallgatás mint az állampolgári részvétel intézménye. Egy országos közmeghallgatási kampány tapasztalatai. A Civil Kollégium Alapítvány az e-Demokrácia Műhely Egyesülettel és a TASz-szal együttműködésben¹⁵⁷;
- A szolidaritás etikája – Az egyházak felelőssége, hitelessége és botránya¹⁵⁸;
- közösségi művészet/társadalmilag elkötelezett művészet (*community art/socially engaged art*), a participatív (részvételre épülő) művészeti törekvések sokasodó példái: Káva Kulturális Műhely¹⁵⁹; anBlokK Kultúra és Társadalomtudományi Egyesület¹⁶⁰; Krétakör¹⁶¹; Retextil Alapítvány¹⁶²; a Magyar Szegénységellenes Hálózat *Többségi (v)iszonyok* fórumszínházi darabja¹⁶³; színház a társadalmi változásért (*theatre for social change*): Társadalmi Párbeszéd Színház; OPEN Fesztivál¹⁶⁴; szociális cirkusz¹⁶⁵; közösségi falfestés (*mural painting*)¹⁶⁶; Public art (köztéri művészet)¹⁶⁷; XVID közösségi videózás¹⁶⁸; Vitakultúra Egyesület¹⁶⁹
- Cselekvő közösségek program (2016-2019), mely a kulturális területeken ösztönözte a „kulturális közösségfejlesztést (Arapovics, szerk.2019)¹⁷⁰, szakma- és intézményközi együttműködések hozott létre és fejlesztette az intézmények társadalmiasítási kezdeményezéseit¹⁷¹;
- vidékfejlesztés és fenntarthatóság, RUSDELA projekt, amely új módszertant és tudást hoz létre a fenntarthatóság és a vidékfejlesztés kapcsolatáról, Európa hátrányos helyzetű kistelepüléseinek döntéshozói számára.¹⁷²
- komplex térségi és közösségfejlesztési program B-A-Z megye kistelepülésein¹⁷³;

¹⁵⁵ Gyenes Zsuzsa (2019);

¹⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=MqeZKIK6SeY> ;

<https://www.nalunkakilencben.kozossegialapitvany.hu/post/egy-haj%C3%B3ban> ;

https://kilencbenazelet.blog.hu/2020/01/07/dobozbol_a_sikatorig_interju_az_anyahajo_anyakozpont_alelnokeve_l_biriszlo-karay_eszterrel ; <https://www.youtube.com/watch?v=remEMAXD30c&t=306s> ;

<https://www.youtube.com/watch?v=XmgE9kGlg7k>

¹⁵⁷ Bálint Mónika (2019); <https://www.beleszolok.hu/kozmeghallgatas/>

¹⁵⁸ Perintfalvi Rita (2017);

¹⁵⁹ www.kavaszhaz.hu; <http://www.ujnezo.hu/>

¹⁶⁰ <https://anblokkegyesulet.wordpress.com/>

¹⁶¹ <https://kretakor.blog.hu/> és <https://kretakor.eu/hu>

¹⁶² <https://www.retextil.hu/>

¹⁶³ <http://www.mmszke.hu/esemenyek/hajovontak.pdf?page=29>

¹⁶⁴ Szendrei Andrea (2017) és <https://www.facebook.com/T%C3%A1rsadalmi-P%C3%A1rbesz%C3%A9d-Sz%C3%ADnh%C3%A1z-202255816459924/>; A Társadalmi Párbeszéd Színház TPSz csapata (2018)

¹⁶⁵ Szabó Márton (2016);

¹⁶⁶ Katona Krisztina (2008);

¹⁶⁷ <http://www.artpool.hu/Research/fogalom/publicart.html>

¹⁶⁸ Komabázis (2014);

¹⁶⁹ <https://www.facebook.com/Vitakult%C3%B3ra-Egyes%C3%BClet-217600858656388/>

¹⁷⁰ A kidolgozott módszertanok szakmaközi együttműködés révén jöttek létre, s ezek a következők:

Közösségfejlesztés módszertani útmutató; Közösségfejlesztői folyamatok mérése-értékelés módszertani útmutató; Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése módszertani útmutató; Esélyegyenlőségi módszertani útmutató; Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez; A projekt kulturális közösségfejlesztési mentorhálózatának minőségirányítási rendszerterve.

<https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/utmutatok/>

¹⁷¹ <https://cselekvokozossegek.hu/rolunk/a-projektrol/>

¹⁷² Kajner Péter (2018); lásd még ugyanebből a tanulmányból a közösségi/helyi gazdaságfejlesztés rész 118. lábjegyzetében felsorolt példákat is!

¹⁷³ Ekler Éva (2018)

- Köz – közösség – közösségi tér. Közösségi terek az elmúlt 30 évben¹⁷⁴;
- közösségi érdekvédelem: közösségszervező érdekvényesítés¹⁷⁵;
- Örktutyák civilben – emberjogi, érdekvédelmi civil szervezetek műsora a Civil Rádióban. Huszerl József és Lőrincz Marcell sorozata¹⁷⁶;
- Közösségszervezők elemzik megnyert ügyeiket és a közösségszervező folyamatot¹⁷⁷;
- Mi dolgunk a klímaváltozással közösségfejlesztőként?¹⁷⁸;
- Gyüttment Fesztivál – 2017. március 15.¹⁷⁹;
- alternatív közösségek, közösségi terek szerveződése Budapesten – „Foglalt ház” mozgalom¹⁸⁰; Auróra többfunkciós kulturális tér¹⁸¹; MüSzI – Művelődési Szint¹⁸²; Gólya közösségi ház és szövetkezeti presszó¹⁸³ és továbbiak;
- Új Gólya Községi Ház és beköltözött szervezetei (2020): Gólya Szövetkezet, Utcáról lakásba Egyesület, Periféria Központ, Mércse, Konkrét Tér, Lahmacun Rádió, Közmű, Gólyafészek Napközi, Helyzet Műhely, Szolidáris Gazdaság Központ¹⁸⁴;
- Hogyan járulhat hozzá a közösségfejlesztés a közösségi alapú szolgáltatások fejlesztéséhez, illetve az intézményi férőhelykiváltáshoz?¹⁸⁵;
- Közösségi munka távolságtartás idején. A közösségi és civil tanulmányok képzés tanárainak, hallgatóinak, a kapcsolódó szakmák művelőinek reflexiói erre a nehéz helyzetre (COVID19)¹⁸⁶;
- Az állampolgári gyűlések szerepe. European Commission > EPALÉ – A felnőttkori tanulás elektronikus platforma (létrehozva 2019-ben)¹⁸⁷;
- Demokrácia MOST. Civilek küzdelmei a döntéshozókkal, hivatalnokokkal és befektetőkkel. Műsorok és műhelybeszélgetések a Civil Rádióban¹⁸⁸;
- Az önkormányzatok helyzete és együttműködése a civilekkel. Civil Kollégium OT, Kunbábony 2020. Élőben rögzítve, MÉRCSE¹⁸⁹;
- „Ez a minimum!” Átlátható önkormányzatot!¹⁹⁰;
- A részvételiség fokozása az önkormányzati, helyi és intézményi munkában: állampolgári tanács, részvételi költségvetés, szomszédági szintű közösségi

¹⁷⁴ Monostori Éva (2019)

¹⁷⁵ Peták Péter (2012); Kovács T.-Peták-Sebály-Varga M. (2015);

¹⁷⁶ <https://anchor.fm/rkutyk-civilben/episodes/Kzssgi-szolgltats-echijk/a-a1sopcd>

¹⁷⁷ Sebály Bernadett szerk. (2016); Sebály Bernadett szerk. (2017); Peták Péter szerk. (2017); Kertész Anna szerk.(2018)

¹⁷⁸ Parola, 2019/4. tematikus szám

¹⁷⁹ Lányi András (2017);

¹⁸⁰ Dunajcsik Péter Maxigas (2006)

¹⁸¹ <http://auroraonline.hu/>

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Aur%C3%B3ra_\(k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gszervez%C3%A9s\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Aur%C3%B3ra_(k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gszervez%C3%A9s))

https://www.facebook.com/pg/auroraunofficial/about/?tab=page_info

¹⁸² <https://www.facebook.com/muvelodesiszint/>

¹⁸³ <http://golyapresszo.hu/> és <https://8.kerulet.ittlakunk.hu/holmi/vendeglatas/golya-kozossegi-haz-es-szovetkezeti-presszo>

¹⁸⁴ <https://merce.hu/2020/01/24/mit-tehet-egy-kocsma-a-tarsadalomert/>, Baroch Csaba, Birtalan Gergely és Török Zsófia

¹⁸⁵ Csabai Lucia (2017);

¹⁸⁶ Közösségről, civiliségről mesterfokon. Csongor Anna és Kovács Edit blogja

<https://www.facebook.com/kozossegi.civil.tanulmanyok.MA.ELTE.TaTK.szak.hire/>;

<https://tavolsagartas.tumblr.com/>

¹⁸⁷ <https://epale.ec.europa.eu/hu/blog/sustainability-needs-new-approaches-adult-learning-role-citizens-assemblies>

¹⁸⁸ Bányay Géza, Péterfi Ferenc és Sain Mátyás sorozata, 2019-2020 → civilradio.net; <https://anchor.fm/peterfi-ferenc/episodes/Kzssgi-gyls---a-rszvtellel-megvalsul-demokratikus-dntshozatalrt-eg6ieu>;

<https://kronika.civilradio.hu/>

¹⁸⁹ https://www.facebook.com/watch/live/?v=722639485179906&ref=watch_permalink

¹⁹⁰ <https://merce.hu/2019/10/02/atlathatosagi-programot-indit-a-k-monitor-antikorrupcios-blog/>

önkormányzás, digitális részvételi csatornák az online térben, iskolagyűlés - Diákszempont¹⁹¹;

- Budapesti közösségi gyűlés a klímaváltozásról (2020)¹⁹²;
- választási gyűlés¹⁹³;

...vagy az egyszerűen csak a közösségi lét élményszerű megélésére irányuló, részben már említett megnyilvánulások (szomszédünnepek országsszerte¹⁹⁴, házpiknikek¹⁹⁵, közösségi kertek¹⁹⁶ és továbbiak)

Mindezek (és továbbiak) szakmákon is átívelő közösségi megnyilvánulások: a saját helyzet megértésére vonatkozó törekvések, az önkifejezés és cselekvés sikerre emeléséért történő erőfeszítések, emberi jogi kezdeményezések, mozgalmak, gyakran szociális tartalommal. A két éve jelentkezett *aHang*¹⁹⁷ kampány-platform például online felületen szervez offline tevékenységeket a változás elérése érdekében, például az otthonápolás, a családi pótlék összegének duplájára emelése mellett; a kilakoltatás, a gyűlöletkeltés ellen; a „normális közmédiáért”; a zajszennyezés és a fák szakszerűtlen csonkolásának megszüntetéséért; a helyi vasúti közlekedés korszerűsítéséért; adománygyűjtés a járványhelyzet nyomán: Ablak a padra digitális eszközgyűjtés; összefogás a Vöröskereszt munkájához; Még egy falat – azonnali segítségnyújtás 12 településnek, és továbbiak – minden, a platformot használók által fontosnak tartott és kezdeményezett *közügyben*. A platformon állampolgárok szólalnak meg, ők népszerűsítenek helyi, országos vagy nemzetközi ügyeket, írnak alá petíciókat, szólítanak meg döntéshozókat. Az *aHang* társoldala, a *SzabadaHang*¹⁹⁸ emellett lehetőséget ad a saját ügyekért történő fellépésre, kampányok önálló indítására is: szabad egyetemet – freeSzFE; stop Balaton-törvény!; A járvány után ne tűzijátékon égessük el az adófizetők pénzét! és számos további állampolgári kezdeményezésre.

Valamennyi kezdeményezés az érintettek bevonásán és cselekvő részvételének fokozásán alapul. Folyik tehát a közösségiség térhódítása, bizonyítva, hogy a közösségiség nem egy letűnt korszak kelléke, hanem a jelen valósága – még ha hiányát gyakrabban is éljük át, mint odatartozásunkat...

S ha ennyien dolgoznak a közösségért, szakmák és szakemberek, közszolgálati és civil intézmények, szerveződő állampolgárok, az azt jelenti, hogy a közösség és a részvétel, a közösségi munka jelentőségének felismerése nő.

A közösségfejlesztés iránti általános szükségletek

Négy jelenlegi fókuszát elemeztük a közösségfejlesztésnek, közösségi munkának, ám okkal sorolhattunk volna közéjük továbbiakat is, ha tapasztalataink, tudásunk és lehetőségeink korlátai nem gátolnának ebben.

¹⁹¹ www.diakszempont.hu/iskolagyules

¹⁹² Weiszer Alinda riportja Lé Mariettával (Fővárosi Önkormányzat) és Bördös Évával (Demnet). A riportot lásd az *atv Start* 2020. július 17.-i adásában

<http://www.atv.hu/video/video-20200717-nagyobb-teret-szeretnemek-a-civilek-a-fovarost-erinto-dontesekben>;
<https://demnet.hu/projektek/budapesti-kozossegi-gyules-a-klimavaltozasrol-2020/>

¹⁹³ <https://tasz.hu/tiltakozz/valasztasi-gyules>

¹⁹⁴ <http://www.fesztivalkalauz.hu/index.php?option=naptar/task/details/faz/22854>

¹⁹⁵ Garai Mónika (2006);

¹⁹⁶ Ordas Ágnes (2016);

¹⁹⁷ <https://ahang.hu/>; <https://www.facebook.com/szabadahang/>

¹⁹⁸ <https://szabad.ahang.hu/>

A természet és környezetvédelemben, a környezettudatos gondolkodás fejlesztésében, a menekültügyben, a nyilvánosság fejlesztésében, vagy a vidékfejlesztésben kialakuló közösségi hangsúlyok részben specifikusak, részben feltáratlanok, vagy még kezdetlegesek. A további nagy kihívások, főleg a szegénység kezelése, a kirekesztés elleni küzdelem benne foglaltatnak a közösségi munka gyakorlatában, tehát szakmailag ugyanaz érvényes rájuk is, mint bármely más területre.

A szakmák/területek képviselői a maguk területein folyamatosan mérsékelik a közösségi munka hatókörének részlegességét, ezért a továbbiakban némi megnyugvással ismertetem azokat az általánosként jellemezhető szükségleteket, amelyek a beavatkozási területek mindegyikén megfogalmazódnak.

A közvetítés szükségessége

Korunk az állandósult változások kora, s egyik jellegzetessége, hogy időnként szükségessé teszi a *közvetítést*. Az életviszonyokat erőteljesen formálják az intézmények, a média, az új technológia, miközben a mindennapok során begyakorolt és megbízható hagyományok törékennyé, gyakran alkalmazhatatlanná váltak. Az elidegenedés és a terjeszkedő anómia mértéke rávilágít arra, hogy korunk embere jobbra elveszítettnek érzi magát, nehezen igazodik el az életében, nem látja át tisztán az önmagát meghatározó viszonyokat, az információdzsungelben nehezen tájékozódik a választási lehetőségek között, így döntései esetlegesek. Úgy is mondhatjuk, hogy az intézményekkel létesítendő aktív viszonyában korlátozott, csakúgy, mint új intézmények létrehozásában abban a közösségben, ahol él (szokások, szerveződések, civil megnyilvánulási formák). (Thiersch, 1992, in: Varsányi, 1999) Ezeket az általános kortüneteket még határozottabbá teszi, felerősíti az olyan alapvető, strukturális változás, mint amilyen 1989-ben ment végbe Kelet-Közép Európában.

A közösségi beavatkozás hatására – vagy spontán módon – a közösségekben fokozódó bizalom, sokasodó kapcsolatok, újonnan kialakuló szokások és szerveződési formák, a szerveződő szolidaritás és együttműködés – vagyis az erősödő civil társadalom – csökkenti a fenti válságtüneteket és segít abban, hogy a közösség tagjai otthonosabban érezzék magukat a saját világukban és annak maguk is alakítóivá váljanak. Ehhez időnként nélkülözhetetlen a közösségi szakember közvetítése, azé, aki összeköti a helyi világot a távolabbi világokkal, s aki – a helyi közösségi aktivistákkal együtt – képes a közösség tagjait tapasztalataik megosztására és új, közös tapasztalatok szerzésére, közös cselekvésre, s ezen keresztül tájékozódásra, tanulásra, új belső és külső kapcsolatok szervezésére bírni. A közvetítő bekapcsolódása döntő lehet abban, hogy a mindennapi élet megértett, reflektált tevékenységgé váljon és az önirányítás minél tágabb teret foglaljon el.

A megújulási képesség szükségessége

A közösségfejlesztés hozzájárulhat a megújulás állandósuló szükségletének kielégítéséhez, a közösség megújulásához.

Azt tapasztaljuk, hogy történelmi, kulturális, gazdasági és társadalmi okok miatt a helyi közösségek nemritkán nehezen, vagy egyáltalán nem képesek megújulni a saját erejükből, vagyis saját problémáikat főként a maguk erejéből megoldani. Ilyenkor külső és átmeneti beavatkozásra van szükségük ahhoz, hogy felismerjék közösségi feladataikat, azonosulni tudjanak velük és képessé váljanak céljaik megvalósításának megszervezésére, kezelésére. Ha ez nem történik meg, a problémák felhalmozódnak és előbb-utóbb feszültségek keletkeznek. A közösségfejlesztői beavatkozás addig tart, ameddig a közösség el nem jut a megújulás kezelésének szintjére.

A megújulási képesség közösségfejlesztői értelemben a normatív változásra való képességet is jelenti – a régi-új értékek és erkölcs együttélését, az új értékek és erkölcs szerveződését és az egyensúly megteremtődését, mely nélkül sodródás következik be.

A megújulás feltétele a részvétel. A részvétel lényege – csakúgy, mint a megújulásé – a saját problémák saját megoldása iránti elköteleződés. A társadalom és közösség magas részvételi, szervezetségi és együttműködési szintje jótékonyan hat a megújulási képességre, ezek hiányában a közösség nem képes önmagát újjászervezni. (Gergely, 2006)

Csak a megújulásra képes közösség tud fellépni az elidegenedés, a közöny, a kirekesztés, az anómia, a sérült szabadságjogok ellen. A megújulásban a civil társadalomnak döntő szerepe van, mert kritikai reflexióival és kezdeményezéseivel, a maga által teremtett nyilvánossággal képes ellensúlyokat képezni a helyi közösségben, képes megszorítani, kordában tartani, megszelídíteni és leszerelni az agresszív hatalmi törekvéseket, képes alternatívákat felmutatni, képes önszerveződést egymáson segítést, szolidaritást és együttműködést kifejleszteni.

A kulturális változás kihívása

A közösségfejlesztés hozzájárul a mindenkori kulturális változás folyamataihoz.

A modern közösség és a civil társadalom közötti közvetlen kapcsolat még akkor is nyilvánvaló, ha a közösség komplexebb fogalom a civil társadaloménál. A közösség nem csak a helyi civil társadalmat foglalja magában, annak valamennyi vonatkozásával együtt, hanem “a közösség (elvileg) az emberi élet teljességét befogadhatja és továbbadhatja, míg a társadalom erre (elvileg) nem (lehet) képes (egyszerűen nem erre hozták létre). ...” (Gergely, 2007: 39). A teljes emberi élethez hozzátartoznak a civil társadalmon és a helyi életen kívüli világok is, s valamennyit áthatja az egyetemes és az adott helyi világban érvényes *kultúra*.

Nem kétséges, hogy „egy sokkal tágabb horizonthoz jutunk, ha a közösség perspektívájában gondolkodunk; valójában e nélkül nem is juthatunk erkölcsi, vagy, ami lényegében ugyanazt jelenti, egyetemes perspektívához.” (Gergely, uott)

A kultúra változásai normatív változások és így lassabban mennek végbe, mint a strukturális változások.

A demokratizálódás szükségessége

„A fejlett civil társadalmat ...egyetemesen úgy tekintjük, mint a modern liberális demokrácia szükséges előfeltételét... Civil társadalom nélkül nincs demokrácia”. (Fukuyama, 1999)

”... mi a garancia arra, hogy az új, törékeny demokráciák fenn is maradnak és tartósan stabilizálódnak? Nem kétséges, hogy ennek legfőbb társadalmi és politikai előfeltétele nem kizárólag a jólét, hiszen ismerünk szegény demokráciákat is (például Bolívia, Paraguay, India vagy Banglades), s nem is csak a művelt nép, hiszen a posztkommunista országok sokáig kedvező helyzetben voltak e téren, mégis, többük demokráciája meglehetősen törékeny. A fejlett civil társadalom az, amelyik legfőképpen fenntarthatja a demokráciát, s kiállhat a szabadságjogok rendszeréért. A törvény előtti egyenlőség, az emberi méltóság biztosítása, az esélyegyenlőség, a befogadó jellegű társadalom, a szembefordulás az etnikai kirekesztés ellen, a hatalom ellensúlyozása és hasonlók legfőképpen a civil társadalom harcainak eredményei. Ha a demokrácia a civilitás ilyen értelmű eszméjére épül, akkor erős és fenntartható. (Bozóki, 1999)

A legtöbb kelet-közép európai civil társadalomnak és bontakozó intézményrendszerének nincsenek mély gyökerei, hosszú, folyamatos történelme, társadalmi-gazdasági beágyazottsága. A civil társadalom fejlesztése vonatkozásában is mélyreható, megfontolt és rendszer-szintű változásokra lenne szükség a jelenlegi, gyakran marginális

kezdeményezések támogatása mellett. E helyzet súlyos következményeivel a hazai civil társadalomnak nap mint nap szembe kell néznie, mert társadalmi, gazdasági és politikai ellenszélben kell létrehozni, fenntartani és megújítani önmagát.

A közösségfejlesztés, közösségi munka a civil társadalmat megerősítő tevékenysége révén képes hozzájárulni a demokratizálódás folyamataihoz, melyre a régi és az új demokráciákban egyaránt és folytonosan szükség van, ám az nyilvánvaló, hogy mellette számos más tényezőnek is fontos szerepe lenne e cél elérésében.

A kelet-közép európai civil társadalmak megerősítésének az egyik fő társadalompolitika kérdésnek kéne lennie a demokrácia tartós stabilizálódása érdekében.

A nemzetek feletti civil társadalom szükségessége

A nemzetek feletti civil társadalom fejlődése Európában feltartóztatlanul zajlik, köszönhetően az új információs technológiának, kommunikációs lehetőségeknek és az uniós politikának.

Az alakuló európai integráció legfőbb kérdése számunkra így hangzik: „Milyen hatást gyakorolnak és gyakorolhatnak az integrációs folyamatban már régóta résztvevő nyugat-európai civil társadalmak az éppen csak bekapcsolódott kelet-közép európai térség kibontakozó, helyüket kereső civil társadalmaira, és fordítva, milyen a befogadókészsége és együttműködési habitusa régiók civil társadalmi szereplőinek? Mennyire képesek tevékenységüket a táguló, új európai térben, politikai, társadalmi és kulturális kontextusban elgondolni? Más szóval: képes-e az európai társadalmi tér a hosszú időn át tartó mesterséges elkülönítettség után a civil bizalmon alapuló viszony kialakítására, vagy fordítva: a bezárkózás és befelé fordulás tendenciái fognak érvényesülni az új viszonyokban?” (Miszlivetz, 1999a, 187)

Mindez a közösségi munka számára is megfogalmaz kihívásokat, kiemelve a szervezethez az *európai hálózatok* szintjéig emelő lehetőségeit. A diákok, fiatalok, helyi lakosok nemzetközi cseréitől az egyes szakmák nemzetközi együttműködéséig a közösségi munka is hozzájárul a nemzetek feletti európai civil társadalom fejlődéséhez, bár e munkának még óriási kihasználatlan tartalékai vannak.

A nemzetek feletti civil és közösségi együttműködés ma már egyre elterjedtebb, nélkülözhetlenné váló szerveződési szintjei a már felvillantott hálózatok és az *internet*. A közösségi munka bármely területének jelenét, de még inkább jövőjét is nagyban meg fogják határozni ezek a lehetőségek. Észre kell venni, hogy a közösségépítésnek egyre markánsabb és szélesebb körű tendenciái bontakoznak ki a világhálón, nem is beszélve a konkrét részvételi lehetőségekről, vagy az érdekérvényesítés új vonalairól (interneten szerveződő akciók, mozgalmak, tiltakozások). Mindezek, illetve az ezekkel járó kultúrateremtő folyamatok biztosítanak majd igazi terepet és eszközöket a hálózatosodáshoz, amely pozitív esetben egyre függetlenebb majd a politikai és gazdasági tényezőktől.

Harmadik rész

Munkában a közösségfejlesztő és a közösségi munkás

Szerepek, szerepkörök

A közösségi beavatkozás szakmai szerepeit, szerepköreit leginkább *munkafunkcióként* érdemes meghatározni, amely egy bizonyos megközelítést vagy feladat-csoportot foglal magába, s amellyel kapcsolatban a többi résztvevő jogosan elvárhatja, hogy a szakember elvégzi azt.

A közösség általi fejlesztés, a közösségi munka folyamat-jellegű tevékenység, lásd a Varga A. Tamás által leírt lépésvajaslatoakat! (Vercseg, 2004, 19-20). Szakmai beavatkozásra – kezdeményezésre és a helyi szereplők tevékenységének szakmai támogatására – akkor van szükség, amikor a helyi közösség saját erejéből képtelen a változtatásra, megújulásra és tehetetlenül sodródik. Ebben az esetben indokolt az időszakos szakember-beavatkozás, addig, ameddig a közösség nem képes azonosítani saját feladatait és nem vállalkozik azok megoldására, kezelésére, enyhítésére. (Gergely, 2006) Ha a közösségi munka nem egy település, vagy szomszédsága megújítására irányul, hanem rész-feladatok megoldására, vagy mondjuk célcsoportokra – kirekesztettek, szegénységben élők, gyerekekre, idősekre és másokra –, a folyamat-jelleg a közösségi tevékenységben akkor is dominálni fog, több okból is. A közösségi munka lényege az érintettek bevonása, akik mindig többféle, s gyakran az eredetitől különböző szempontot is behoznak a feladatul kitűzött cél elérése mellé. Azért is beszélünk folyamat-jellegről, mert egy bármily jól lehatárolható közösségi cél eléréséhez is végig kell menni a közösségi munka szakszerűségét biztosító úton: bevonás-aktivizálás, szükségletek megfogalmazása, megoldások keresése, tervezése és megvalósítása, melyre a folyamatban résztvevők fokozatosan válnak képessé.

A folyamat során a közösségfejlesztő kezdeményezéseit a helyi lakosok *központi magja* folyamatosan veszi át, majd az általuk keltett új mozgások kiterjednek a fokozatosan bekapcsolódó *szélesebb körre* (Biddle, W. és Biddle, L. (1988 [1965]), 126, 143), amely egyre inkább átveszi a kezdeményezést, és folyamattá szervezi a tevékenységeket az általuk azonosított helyi ügyek mentén, legyen az a teljes település/szomszédság megújítása, célcsoporttal való munka, vagy egy ügy közösségi képviselése.

E folyamatban a közösségfejlesztőnek, közösségi munkásnak több szerepe is van, ezeket fel lehet építeni egy kontinuummá. A folyamat beindításától a tervezési szakasz lezárultáig a közösségfejlesztő szerepei a hangsúlyosabbak, a megvalósításban pedig a helyi közösségi munkásoké – elvileg, mert sok függ az adott helyzettől és a közösség önszervezési készségétől, képességétől. Előfordulhat, hogy mindkét szerepet egyetlen szakember teljesíti, s a közösségi munkás szerepeinek nagy részét az önszervező lakosság látja el, de az is, hogy a közösségi munkás fejlesztő szerepbe kerül, mert a helyi cselekvési ambíciók nagyobbak bizonyulnak, mint az előre látható volt.

„A szerepek folytonosan váltják egymást, az irányító jellegű beavatkozástól az aktív, de nem irányító jellegű megközelítésig. A közösségi munkás adott helyzetben játszott szerepe a szituáció több tényezőjétől függ, de leginkább attól, hogy miként tud segíteni a többi résztvevőnek feladata elvégzésében.” (Gilchrist, 1997, 19)

A közösségi folyamatban nem csak a szakember teljesít bizonyos szerepeket, hanem a folyamatban résztvevő többi szereplő is: a szakembert alkalmazó intézmény, a támogatások

biztosítója, az adományozók és a közösségben élők is. (Biddle, W. és Biddle, L. (1988 [1965]), 116)

A közösségi kezdeményezés modelljei

Baldock szerint a közösségi munkás kerülhet olyan szituációba, amikor egy laza csoport már kialakult olyanokból, akik kezdik felismerni a cselekvés szükségességét. Másutt a szakembernek viszont kezdeményeznie kell, hogy a helyi lakosok összejöjjenek egymással, s megbeszéljék a közös igényeket és lehetőségeket. Ennek számos módja van.

– *Egy modell elfogadtatása.* Lehet például egy cselekvési irányt javasolni a helyi lakosoknak és érvelni mellette (például ökológiai körzet kialakítása, biogazdálkodás, falusi turizmus). Ez ellen szól az az etikai kritérium, hogy a közösségfejlesztő, közösségi munkás tartalmilag nem avatkozhat egy közösség életébe, hanem abból bont ki lehetséges megoldásokat, melynek alapjául az ott élők szükségletei szolgálnak. Egyébként is, manapság gyanakvással tekintenek a valamilyen modellt elfogadtatni akaró stratégiákra. Mégis, a közösségi munkásnak ma is számos oka lehet arra, hogy el akarjon fogadtatni egy modellt, például egy széles, de specifikus társadalmi mozgalomhoz igyekszik csatlakoztatni a helyieket, amely gyorsan növekszik, és még tovább akarja terjeszteni a határait.

– *Nem-direktív kezdeményezés.* Igen előnyös lehet, ha a közösségfejlesztő hosszabb ideig, akár évekig is egy helységhez kötődik és lassan „beépül” a helyi közösségbe, s lépésről lépésre építkező, több éves közösségi folyamatot generál.

Ennek a módszernek számos előnye van, különösen a megállapodottabb területeken, ahol bizalmatlanabban fogadják a kívülről jötteket, és csendben elszabotálják az együttműködést még akkor is, ha látszólag érdeklődést mutatnak. Hátrányai is vannak azonban, például a közösségfejlesztő ideje és megfizethetősége vonatkozásában.

– *Az anyagi ösztönzés modellje.* Előfordulhat, hogy egy közösségfejlesztőnek anyagi erőforrások is rendelkezésére állnak, amiket felhasználhat a változtatások beindításához és a közös cselekvésre mozgósításhoz. Ilyen módon igen gyorsan lehet eredményeket elérni, de hátránya is van e modellnek: a tapasztalat azt mutatja, hogy olykor nehezen lehet rávenni a helyi lakosokat a szakember által létrehozott intézményekért való felelősség vállalására, még akkor is, ha van pénz a költségek fedezésére.

– *A közösségi munkástól eltérő szerep.* Azok a szakemberek, akiknek nem a közösségfejlesztés, közösségi munka a fő feladatuk, megtehetik, hogy alapszerepüket használják fel a helyi lakosokkal való kapcsolatteremtésre és a közös tevékenységbe való bevonásukra. Ilyenek lehetnek a művelődési házban, ifjúsági házban, teleházban, családsegítő központban dolgozók, a szociális munkások, az ifjúsági klubok vezetői, a szórakoztató rendezvények szervezői, a tanárok és iskolaigazgatók és mások. Az effajta megközelítés előnye, hogy eleve magyarázatot ad a közösségi munkás közösségben való jelenlétére, annak okai egyértelműek, és ez átsegítheti őket a közösségi munka kezdeti szakaszán. Feszültség keletkezhet viszont a közösségi munkás szerep és a saját szakmai szerep között. (Baldock, 1974, 1993, 124-126)

A szerepet meghatározó tényezők és az egyéni mozgástér

Ha a szerepet munkafunkcióként fogjuk fel, akkor a szerepben előírt cselekvéssor – a tevékenység célja, tartalma, módszerei – és hatása egyaránt fontos a szerep meghatározásban, de nem csak ezek önmagukban, mert a szerepalakítás függ attól a szakmai és társadalmi kontextustól is, amelyben a szerep érvényesül, beleértve az alkalmazók és a közösség elvárásait is. Az olyan (relatív) új szakmákban, mint amilyen a közösségfejlesztés is, állandóan mozgásban lévő természetük miatt, a szakembernek a hagyományosnál nagyobb önállósága, *szabad mozgástere* van, amelyet ő tölthet ki, még akkor is, ha az innovációtól való ózdkodásuk okán gyakran arra hivatkoznak, hogy a

főnökük mást vár el tőlük. Az új szakmák szerepteljesítésében nagyobb szerepe van az egyéni szerepfelfogásoknak, mint a hagyományosabb szakmáknál, s ezt számos kutatás is alátámasztja (például Vercseg, 1988). Ezzel azért is fontos tisztában lenni, mert az újszerűségük miatt még alacsony társadalmi elfogadottságú szakmák nem csak legitimitásukért, szélesebb körben való ismertségükért küzdenek, hanem saját maguk is érintettek az irántuk való igények felkeltésében.

A beavatkozó szakember szerepvállalása függ tehát *külső és belső tényezőktől* is (Briscoe, 1999, 57). A külső tényezők közül kétségkívül az egyik fő meghatározó az *alkalmazó szervezet*. Ha például az idős emberekkel való foglalkozást választotta, akkor ettől a szakember nem térhet el, de ha mondjuk egy általános célú civil vagy jóléti szervezetről van szó, ott már megállapodás tárgyát képezheti, hogy a közösségi munkás mely problémára, korosztályra és milyen szerepben javasol reflektálni. A külső tényezők közé tartozik a *közösség jellege és struktúrája* is. Ennek megismerése érdekében a segítő szakember behatóan foglalkozik a közösséggel azért, hogy megtudja, miben állnak nehézségeik, terheik, kiket érintenek ezek és kik érdekeltek abban, hogy tegyenek valamit mérséklésük érdekében.

A közösségi segítő szakember szerepvállalását egy sor *érték és etikai probléma* is befolyásolja - lásd Közösségfejlesztés c. könyvünk IV. fejezetében (Varga A.T. és Vercseg, 1998, 65-72), továbbá Mayo, Marjorie előadásában (Mayo, 2006). Felvetettük, hogy vajon mire használja a közösségi segítő szakembereket a *megbízó* (támogató szervezet, kormányzati – nem-kormányzati szervezet vagy magáncég) a közte és a helyi polgárok, valamint közösségeik közötti viszonyban? Választanunk kell, hogy élesztjük-e vagy éppen elaltatjuk az állam lelkiismeretét? A szakosodott (például környezet-, vagy egészségvédő) nem-kormányzati szervezet is e dilemma elé állíthatnak bennünket, amikor a szervezet a saját célját akarja elfogadtatni egy terület lakosságával. Kulcskérdés tehát, hogy kinek tartozik a közösségi segítő szakember felelősséggel és lojalitással? Szakmai szempontból nyilvánvalóan a *helyi közösségnek* – ez azonban egy bonyolult viszonyrendszerben élő, több szektorban akár egyszerre is érdekelt, többszereplős képződmény. Kényes, egyensúlyi helyzeteket ritkán nyújtó folyamat ez. Az *alkalmazási* kérdések is meghatározzák a lojalitás kérdését – ki a megbízó, ki fizeti a közösségi munkást és milyen cél érdekében? Ám a felelősség és lojalitás kérdése nem pusztán alkalmazás-függő! Ha a leoptimalisabb szervezeti keretek között, abszolút függetlenül dolgozhatna is a közösségi munkás, még akkor is nyitva állna a felelősség kérdése, mert a közösségi munkás igen sokféle nyomás alatt dolgozik.

Ezt a kérdést a szervezettől függetlenül, önmagunkban is fontos tisztázni. Hogy ki kivel lojális, az függ attól is, hogy kivel akar lojális lenni. Minden struktúrában vannak szabad mozgásterek, mint már említettük, csak ezeket nem mindig akarjuk vagy merjük betölteni. Először is tehát azt kell tisztáznunk, hogy mi hol állunk, s ez alapvetően meghatározza szerepfelfogásunkat is, és a mozgásteret is, amit kitöltünk.

Mert a közösségfejlesztő, közösségi munkás szerepvállalás függ *belső tényezőktől* is, a szakember személyiségétől, műveltségétől, ízlésétől, stílusától, egyéni életútjától, politikai beállítódásától, értékrendjétől, ambícióitól a szakmában és az életben – számos belső tényező hat szerepfelfogásunkra.

„Az embereknek a kollektív cselekvésen, az állampolgári és egyéb ügyekben való hatékonyabb részvételén keresztül történő tanítása alapvetően szemben áll jelenlegi rendszerünkkel, a képviseleti demokráciával: a kormányzás új útjai felé mutat, amelyeknél több ember és nagyobb mértékben szabályozza életkörülményeit.” (Baldock, 1993, 10)

A közösségi munkás lehet *konzervatív* – valami jót akar visszahozni a múltból, vagy az emberek közös érdekeire, s nem érdekellentéteire épít –, lehet *mérsékelt reformista* – például hatékonyabbá, humánusabbá akarja tenni a szolgáltatások jelenlegi rendszerét –, lehet *radikális reformista*, aki az embereknek a változásra irányuló igényeit segíti artikulálni és lehet

forradalmár is, aki mondjuk egy, a hatalom megváltoztatására irányuló mozgalom kiépítését tekinti fő feladatának.

„Egyetlen dolgot nem lehet megtenni a közösségi munka keretében: közös cselekvés beindításában segédkezni a politikai folyamatok befolyásolása nélkül, tehát politikai célkitűzések nélkül, amelyek lehetnek hallgatóságosak, vagy átfoghatják a meglévő pártpolitikai rendszert, de mindenképpen léteznek.”(Baldock, 1993, 11)

A közösségi munka szerepvállalása főként a változás létrehozására irányul, s ez gyakran sérti a hatalomban lévők érdekeit. Nemcsak azért vállaljuk a változásra irányultságot, mert jobb, igazságosabb, élhetőbb társadalmat akarunk, hanem azért, mert számunkra főként az alacsony részvételű, kiszolgáltatottságban élő, marginalizálódott, kirekesztett embercsoportok részvétele, megszerveződése és érdekeinek képviselése a cél.

Természetes, hogy e cél eléréséhez több út is vezet, egyedül csak az ő érdekeiket és méltóságukat sértő szerepvállalásnak nincs helye a közösségi segítő munkában.

Kezdeményező és együttműködő szerepkörök

Baldock a közösségi beavatkozás szerepköreit két fő csoportra bontja, s ezek a tevékenység kezdeményezője és a tevékenység segítője összefoglaló nevet viselik. (Baldock, 1993, 136-137)

A *kezdeményező szerepek* közé a kezdeményező, bátorító, ösztönző, katalizáló, támogató, megerősítő, agitáló, provokátor és más szerepek tartoznak, s ezek a folyamat kezdeti fázisaira jellemzőek leginkább.

A *tevékenység együttműködési szakaszai* leginkább a szervező (kapcsolat- és információszerző), hálózatépítő, módszertani szakértő, koordináló, elemző, tervező, képzésszervező vagy képző, tanácsadó és hasonló szerepek betöltését teszik lehetővé a folyamatban résztvevő szereplők számára, legyenek bár belső vagy kívülről jött szereplői a közösségi folyamatnak.

Beszédes, hogy az együttműködő szerepeket a Biddle szerzőpáros *háttér-szerepek* nevezi, mert a közösségfejlesztő- vagy szervező csak a folyamat elején, a kezdeményezés szakaszában kerül középpontba, később, ahogy a közösség tagjai átveszik tőle a kezdeményezést, s együttműködve képessé válnak az önálló szervezésre-fejlesztésre, együttműködésre is, fokozatosan a háttérbe húzódik, s szükség esetén onnan támogatja a közösségi célok megvalósulását. (Biddle, W. és, Biddle, L. (1988 [1965]), 125) Biddle-ék leírják, hogy a szerepeknek van egy bizonyos *dinamikájuk*, az előtérből a háttérbe és fordítva.

„A bátorító kezdeményezése a kezdeti szakaszban a legnagyobb, idővel csökken, egyenes arányban a helyi lakosok önbizalmának és alkalmasságának növekedésével. A növekvést követő csökkenés után a kezdeményezés újból növekedhet. Ha a folyamatot elakadás fenyegeti, a közösségfejlesztő dönti el, hogy beleszól-e vagy csöndben marad, felajánlja-e irányítását vagy hagyja, hogy az emberek maguk találják meg a helyes utat. Mindez attól függ, mennyire észleli érzékenyen az emberek szükségleteit, de még inkább attól, mennyire van tudatában a folyamat fenntartásához szükséges energiamennyiségnek vagyis annak, hogy mennyi bátorításra van az embereknek szükségük.” (uott.: 118)

Fejlesztő és a szervező szerepkörök

E két szerepkör között sok azonosság van, s mégis hasznos megkülönböztetni őket egymástól, annak érdekében, hogy a beavatkozás időtartamáról és természetéről pontosabb képet alkothassunk.

A *fejlesztő* a közösséghez kívülről, meghatározatlan, de belátható időre (1-2 évre) érkezett szakember, s mint ilyen, speciális helyzetben van. Nem része a szövevényes helyi viszonyoknak, nem alá- vagy fölérendeltje senkinek, nem képvisel politikai, gazdasági vagy tudáshatalmat és érdeket, nem ismeri részleteiben a helyi múlt és jelen történéseit és konfliktusait, az ott lakók közösségi szerepeit és társas hatékonyságát, a helyi együttműködés vagy épp együtt nem működés állapotát. Mindezt nem tudja, és még sok minden mást sem, de tud néhány dolgot, amellyel a közösséget arra képes készíteni, hogy új szemmel nézzen önmagára, elemezze viszonyait, helyezze magát egy új összefüggés-rendszerbe, amelynek lényege a saját problémáival való azonosulás és a problémák (egy részének) önerőből való megoldása.

Milyen szakmai *feladatok*nak kell tehát megfelelnie a fejlesztőnek?

A fejlesztő szakmai feladatai

Nagyságrendi látásmódjával, s azzal, hogy ismeri az adott helyen, országban és régióban is érvényesülő trendeket, ismeri a lehetséges haladási irányokat (azok kritikájával együtt), úgy képes navigálni az érintettek részvételen alapuló fejlesztési folyamatot (ameddig ebben rá szükség van), hogy megszülessenek a közösség önmagáról való felismerései és azokat mindig kérdések és megoldási alternatívák kövessék. E több szempontú, deliberatív megközelítéssel az egymás véleményének meghallgatását és a mérlegelő döntést teszi lehetővé a helyi szereplők számára.

Hogyan éri ezt el?

Kapcsolatokat szervez

Azonosítja a kialakítandó közösségi fejlesztőfolyamat potenciális részvevőit, akikből összeáll a nukleusz, vagyis a központi mag: helyi kulcsemberek, a közösségben informálisan ható véleményformálók (*opinion leaders*), tekintet nélkül formális szerepeikre, tehát hogy választott képviselők, civil szervezetek vezetői vagy cégtulajdonosok-e – a lényeg, hogy a közösség elfogadott véleményformálókként tartsa őket számon.

A fejlesztő felkeresi a potenciális partnereket és megteszi velük az első lépéseket a közösségi kommunikáció, az önbemutató, a szükségletek és problémák azonosítása, redukálása-megoldása/mérséklése keresésének hosszú útján, hogy aztán e mag szélesítse az együtt gondolkodók és cselekvők körét.

Bizalmat épít személye és szándékai iránt

A bizalomépítés a fejlesztő színrelépésekor kezdődik és a teljes együttműködés folyamatára kiterjed. A bizalom mindig megerősíthető és gyarapítható, de el is játszható. Kulcskérdés, hogy sikerül-e a fejlesztőnek a maga személye és szándéka iránt bizalmat nyernie. A bizalomépítés a szakma egyik legfontosabb 'tudománya', kulcsa a fejlesztő rátermettsége, alkalmassága – milyen hatást képes kiváltani másokból? –, de tanult viselkedése, szakmaisága is nagyban hozzájárul a személye iránti bizalom építéséhez. A megértő érdeklődés; a közösségi munkamódban történő munka, mely nem a fejlesztőt, hanem a közösség tagjait juttatja jelentőséghez; a befogadó magatartás, a nyitottság, a barátságosság, a teljesítmények elismerése, a konfliktusok meg nem kerülése, hanem a fejlesztő értékeinek érvényesítésével történő kezelése mind-mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a fejlesztő bizalmat ébresszen maga

iránt – szakmai és emberi bizalmat. A fejlesztő nem bírál, az egyéni életvezetéshez nem ad tanácsot, a közösségi szintű döntésekhez, ha kéri, alternatívákat kínál, s hagyja, hogy a lehetséges megoldásokat a közös gondolkodás során, s az újonnan szerveződő szakmai kapcsolatokból vonják ki a maguk számára a közösség tagjai. A fejlesztő annak vállalja magát, aki, nem fitogtatja hozzáértését, jólétesültségét, nincs nála a bölcsék köve, de felismeri a fejlesztésre érdemes mozzanatokot és azokat felerősíti – „szóval, tettel és hallgatással is.”¹⁹⁹

Természetesen a bizalomépítésnél is döntő a fejlesztőt fogadó közösség helyzete, mentális és fizikai állapota, s motiváltsága a cselekvésre. Ha a közösség még nem, csak a fejlesztőt odahívó egyes tagjai akarják a változást, akkor a fejlesztőnek először motivációt kell építenie a változás akarására, melyben a példák, más közösségek megismerése, kapcsolatépítés és tapasztalatcsere, az átéltek közös értékelése és a folyamatos bátorítás hozhat eredményt.

Társadalmunk és térségünk bizalmi válsága számos összetevőjének elemzése helyett most inkább annak megválaszolására irányítom a figyelmet, hogy *mi kell a bizalomhoz*, mik a fő feltételei? Hogy csak a legfontosabbakat említsem: elsősorban *biztonság* - amikor nem kell ébernek lenni, résen lenni; amikor van biztos jövedelem és egészség, amikor eligazodunk az életben, kiismerjük a megváltozott világot, otthonosak vagyunk benne; valamint tervezhetőség, kiszámíthatóság/átláthatóság, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Ezek így szinte sehol nincsenek együtt változó társadalmunkban, de különböző mértékben mindenütt növelhetők. Megrendítő, hogy milyen kicsiny dolgoknak lehet mérhetetlenül nagy jelentősége olyan közegben, ahol a közösség már régóta magára maradt. A bizalom az együttműködésnek is egyik fő feltétele, ehhez pedig *jövőkép*re van szükség és *részvétel*re, amelynek fokozására érkezett a közösségfejlesztő.

A bizalomteremtés is folyamat, lépésről lépésre „kerül beljebb” a fejlesztő. Elég, ha annyi bizalmat ébreszt személye iránt, ami a következő közös lépés megtételéhez szükséges, s az idő során, amikor az együttműködésnek lesz már egy bizonyos múltja, s szakmai hozzáértését már igazolta, fejlesztői magatartása is kiismerhetővé válik.

A fejlesztőnek alaposan meg kell ismernie a véleményformálók *közösségi szerepét* és vigyáznia kell, hogy ki mellett köteleződik el, mert az a további közösségi együttműködést komolyan befolyásolhatja, akár meg is gátolhatja. S később, ha már sikerült elfogadtatnia magát, tehet azért is, hogy a közösségnek nagyobb rálátása legyen a társadalmi viszonyokra, melynek hatására más megvilágításba helyeződhet egész korábbi életük, s benne függőségi és elköteleződési viszonyaik is.

Felmerül a kérdés, hogy miért szükséges és miért éri meg külső embernek hozzáadódnia a belső folyamatokhoz, ha az elfogadtatás ilyen bizonytalan, fáradságos és hosszú folyamat? Azért, mert a kívülállóhoz való hozzárendelődés a közösség számára nagy lehetőség és pozitív élmény, új szempontokat ad a közösségnek saját élete megértéséhez és a tudatosuláshoz, s ezáltal elősegíti az elemző-mérlegelő gondolkodási mechanizmusok kialakulását.

Lehetővé teszi a közösség és tagjai önbemutatóját, rendszeressé teszi a közügyekről szóló helyi kommunikációt

A közösségi fejlesztői folyamat nem csak a fejlesztő iránt teremtheti meg/növelheti vagy erodálhatja a bizalmat, hanem a közösségen belül is. Az egymás iránti bizalom csakis a helyi szereplők rendszeres kommunikációja, egymás megismerése révén alakulhat ki. A bizalmatlanság alapja a félelem az ismeretlentől, s egymás nem ismerése a tévképzetek melegágya. A közösségfejlesztőnek hozzá kell segítenie a helyi szereplőket ahhoz, hogy ezen a helyzeten változtassanak.

Varsányi leírja, Jürgen Habermas és Hans-Georg Gadamer elméleteire²⁰⁰ támaszkodva, hogy a bizonytalan, egymást nem ismerő szereplők megerősítésének eszköze a *kommunikáció*,

¹⁹⁹ József Attila: Ady emlékezete

²⁰⁰ Az Első részben, a Legitimációs támpontok alatt már szó volt róluk, lásd ott is! (30-32. o.)

melyben a szereplők bemutatják egymásnak saját helyzetüket. Az *önbemutatás, helyzetleírás, a probléma definiálása* minden szereplő számára fontos, mert ez vezet a *párbeszéd* kialakulásához, a zárt világok kinyílásához, a közös ügyek felismeréséhez.

Az önbemutatás során minden szereplő igyekszik a lehető legegyszerűbb és leghatékonyabb módon megértetni a saját szempontjait és törekvéseit. Ebben a folyamatban – mert folyamatnak s nem egyszeri aktusnak kell lennie! – az önmagát bemutató a lényegi szempontokat emeli ki önmaga/tárgya meghatározásánál, s ennek során új felismerésekhez jut: korábban lényegesnek tűnő részletek elveszítik jelentőségüket, s a másik fejével gondolkodva ki-ki megérti önmaga helyzetének lényegét, s szempontjainak relativitását. Nem mellékes, hogy az önmagát bemutató ember, csoport, szervezet ezzel az aktussal érintetté és érdekeltté válik abban, hogy közte és a többi szereplő között párbeszéd alakuljon ki.

A párbeszéd során létrejöhet a *megértés*, s a szimmetrikus helyzetben kifejtett nézetek összehangolásával az *egyetértés* is megszülehet. A dolgról való megértés a beszélgetés során jön létre, csak ebben dolgozhatunk ki közös nyelvet. Az emberek a sikeres beszélgetésben alávetődnek a dolgok igazságának, mely új közösséggé kapcsolja össze őket. Ezen a talajon már felismerhetik a közös helyzetükből adódó közös ügyeket és elkezdik megtervezni azok kezelését, megoldását. Mert ez a folyamat azt hozza magával, hogy a helyi közösség szereplői – civilek, az önkormányzat és intézményei, a vállalkozók – fokozatosan belátják az együttműködés szükségességét és annak módozatait is felismerik, kitanulják. (Varsányi, 1999, 9)

Katalizálja a közösség önmaga általi megismerésének folyamatát

A *Közösségfejlesztés* könyv XII. fejezete meglehetősen alaposan járja körül a települések megismerésének témáját (Varga A.T. és Vercseg, 1998), így most csak kiegészíteni szükséges az ott felvetett lényegi kérdéseket. Ezek a következők: a feltáró munkának, a kutatásnak a cselekvésre ösztönzés részének kell lennie és nem külön „fejezetnek” („ha majd megismerjük a települést, akkor majd elkezdünk cselekedni”). A feltáró munka nem lehet a közösségfejlesztő pótcselekvése a cselekvő mozgások beindítása helyett. Nem lehet és nem is kell „mindent” megismerni, hanem hagyjuk a feltárt közösségi problémák által vezetni magunkat a megismerésben is. Használjuk is a megismert tudást. Felsorolja továbbá ez a fejezet azoknak az ismereteknek a tartományát, amelyekkel a fejlesztő a leggyakrabban dolgozik munkája során. Ezek: a hétköznapi élet megfigyelése, a település történetére vonatkozó írásos források, a táji adottságok, a népesség megoszlására vonatkozó adatok, a helyi identitás tartalma, a foglalkoztatási és gazdasági helyzet, a helyi viszonyok tartalma és jellege, a hátrányos helyzetű csoportok integráltsága, a konfliktusok természete, az önkormányzat és intézményei működése, a vallási, szellemi, kulturális élet tanulmányozása.

A mostani kiegészítés arra az egyetlen, de annál fontosabb kérdésre vonatkozik, hogy *kinek* kell ismernie a közösséget, a helyi kultúrát? Sokáig azt hittük, hogy elsősorban a közösségfejlesztőnek, azért, hogy talaj legyen a lába alatt és merje megvalósítani saját szerepét. Való igaz, hogy különösen a kezdő, vagy még csekély gyakorlattal rendelkező szakembereknek eltérő a megismerési igénye, s ezzel nincs is semmi gond, de ennél lényegesen fontosabb, hogy *maguk a közösség szereplői ismerjék meg saját közösségüket és kultúrájukat!* A már emlegetett közösségi munkamód fontosságára kell ismét felhívnom a figyelmet ebben a munkafázisban is.

Ismerd meg közösségedet!

Településfeltárás közösségi munkamódban

Az önbemutatással elegyített közösségi feltárást egy 5000 fős nagyfaluban végezték a helyi közösségi aktivisták 2003-ban. Egy ekkora település „embertől emberig” történő aktivizálásához egy több közösségfejlesztőt is „bevető” akcióra volt szükség. Fejlesztőként meghívtam tanítványaimat és érdeklődő kollégáimat egy egyhetes aktivizáló munkára, s

megkértem az első helyi kezdeményezők körét, hogy mutassák be az ide érkezőknek településüket azok szerint a szempontok szerint, amit ők fontosnak tartanak.

Hat témát határoztak meg, s ezek a következők voltak: a település földrajza-természeti és táji adottságai; történelme; gazdálkodási hagyományai és jelene; néprajza; civil társadalma és a rendszerváltás utáni helyzet bemutatása. A hat témára önkéntes előadók jelentkeztek, akiket arra kértünk, hogy készüljenek fel és tartsanak 3 hét múlva egy-egy előadást az általuk vállalt témában és hívják meg családtagjaikat, szomszédjaikat, barátait erre az alkalomra.

A művelődési ház nagyterme zsúfolásig megtelt (ez mintegy 150 főt jelent), s az előadásokat követően izgalmas beszélgetés alakult ki, először plenárisan, majd csoportokban. A saját közösség megismerési igényének nagyságát jelzi, hogy ezt az eseményt háromszor is meg kellett ismételn, hogy új és új érdeklődők is hallhassák.

A rendszerváltás előtti egyszerű, homogén struktúrákban sem volt haszontalan a közösségnek önmaga általi megismerése. A „pillanatnak élés” egészen ellaposította a gondolkodást és semmiféle távlatosságot nem hordozott. A rendszerváltás után pedig már egyenesen nélkülözhetetlen válik ez a munka, mivel az emberek nem ismerik ki magukat megváltozott világukban, nem tudnak a közösségük egészében gondolkodni, s nem tudják, hogy a többiek is hozzájuk hasonlóan „elveszettek.”

A megismerési folyamatnak azonban nem szabad a múlt önkényes, csak szívet melengető eseményeire vonatkoznia. Csakis a saját történelemmel való tárgyilagos szembenézés vázolhatja fel további életünk felelősségi keretét és cselekvéseink jövőbeni irányait egy emberséges, egymást figyelembe vevő, elfogadó-felvállaló és méltányoló közösség kialakulásához.

Önbizalmat épít a helyi szereplőkben

Az önbizalom növelésének a közösségi munkában is a *sikeres cselekvés* a legfőbb forrása, mely pozitívan befolyásolja az önértékelést és a közösségi elfogadottságot is, s ennek fontosságát nem lehet eltúlozni akkor, amikor a marginalizálódás, a kirekesztés, vagy „csak” az iskolai és munkahelyi kudarcok a gátlásosságot, az önbecsülés hiányát, következésképp a közösségi élettől való visszahúzódást építették ki. Minél rosszabb helyzetben van egy közösség, annál fontosabb, hogy megtapasztalja magáról: maga is képes hozzájárulni a változásokhoz.

A sikeres cselekvések közé sorolható a közösség tagjai által elfogadott és méltányolt *tett* a közjóért, például valamely szervezet, közösségi vállalkozás, közösségi esemény létrehozása és működtetése, a közösség képvisellete a döntéshozatali folyamatban, valaminek a megszervezése, tolmácsolás, vendéglátás, és mások. Sikeres cselekvés lehet egy új szempontú bemutatkozás/megmutatkozás, amely *új szerepkör* kialakulását segíti a közösségben.

Néhányszor tanúja voltam annak, amikor marginalizált helyzetű, vagy csöndes, félrehúzódo emberek jelentőségre tettek szert a közösségben – valakiről kiderül, hogy ért valamihez, hogy hajlandó tudását megosztani másokkal, hogy a döntéshozókkal való tárgyalás esélytelen az ő részvétele nélkül.

A sikeres cselekvés növeli az embereknek önmagukba, sőt a közösségükbe vetett hitét is.

„... amikor a közösségfejlesztés a társadalmi kirekesztés problémájának megoldására törekszik, szinte *evidencia*, hogy azok az emberek, akik megtapasztalják a társadalmi kirekesztést, nehezen csatlakoznak bármilyen közösségi szervezethez. Köztudott, hogy a társadalom periferiájára szorult embereket szomszédjaik gyakran kritizálják vagy kiközösítik. (...) A közösségi ügyekben való részvétel hatására azonban megdőhetnek azok a negatív sztereotípiák, amelyeket kívülállóknak gondolhatnak a közösségekről, és ezzel pozitív folyamat veszi kezdetét.” (Henderson, (2007 [2005]), 72)

A siker relativitását a gyakorló szakemberek jól ismerik. Arról van szó, hogy egy történés rövid távon sikeresnek tűnhet – vagy fordítva, kudarcosnak –, de hosszú távon már nem mindig bizonyul annak. Hogy mi a sikeres és mi nem a segítő munkában, arról alapelveink igazítanak el bennünket, kifejtésüket lásd az Első részben!²⁰¹ S előfordulhat az is, hogy a történés-szintű kudarcot, az azonnali eredmények késését vagy súlyos konfliktusok keletkezését is sikernek könyvelhetik el a cselekvők, de csak akkor, ha közös cselekvésük alapja már megszilárdult, már bíznak önmagukban és szerepüket folyamatban, távlatosan értelmezik. A „legalább megpróbáltuk”, „a magunk részéről mindent megtettünk és jól csináltuk!”, a „legközelebb jobban sikerül!” hozzáállásról beszélünk, a meggyőződés cselekvésbe történő átfordításának kísérletéről, amelyet nagyobb erők elbuktathatnak ugyan, de amelyben már az úgy melletti puszta kiállítás is sikeres tettként értékelődhet a közösségben és erősíti azt.

A közösségi szerepteljesítők nem mindig tartják 'hálásnak' szerepüket, panaszoznak, hogy megszólják őket, irigyeik támadtak, féltékenykednek rájuk, hátsó szándékokat tulajdonítanak nekik, de a közösségi szerep mindenképp növeli önbizalmukat, fontosság-tudatukat és közösségi beágyazódottságukat (más hozadékok, tudás, jártasság és készségek fejlődése mellett), s talán ezért sem mondanak le róla.

Ösztönzi a részvételt

Varga A. Tamás gyakran beszélt arról, hogy a fejlesztő *katalizál*, s e szerepmeghatározást máig a legtalálóbbnak érzem. Valóban, katalizál, vagyis lehetővé teszi a szereplők egymásra hatását, s általuk a megújítás folyamatát, anélkül, hogy ő maga elvegyülne benne.

A már bemutatott folyamatos kapcsolatszervezés és az egyre tágabb körökben szerveződő kommunikáció is mind e célt szolgálja, s amikor a fejlesztő már „megvetette a lábát” az új talajon, tehát elfogadottságát együttműködési készséggel jelzi vissza a központi mag és mindazok, akiket személyes úton már felkeresett, kezdetét veheti egy nagyobb léptékű közösségi építkezés, amelynek irányát az szabja meg, hogy az adott közösség milyen mértékben szervezett, vagy sem.

Ha a közösségben kevés a civil szervezet; ha a találkozások alkalmiak és ritkák; ha a helyi nyilvánosság inkább a tájékoztatásban merül ki, semmint a helyi közösségi csoportok véleményének és véleményütköztetéseinek fóruma lenne; ha a civil tudatosság még nem vert gyökeret az érintettek kultúrájában – ilyen és hasonló esetekben az *embertől emberig* kommunikáció közösségi módszereivel lehet csak tágítani a cselekvők körét.²⁰²

Amennyiben a közösség szervezettsége jó szintűnek mondható és tartalmában korszerű elemek is megjelennek – tehát nem csak az ún. társadalmi részvétel (például érdeklődési körök, jótékonyság) erős, hanem az ún. civil részvétel is (fejlesztői, érdekvédelmi, környezetvédelmi csoportok, civil kerekasztal), akkor *szervezettől szervezetig* folyhat a kapcsolatépítés, kommunikáció, közös tervezés, együttműködés. Ilyenkor lehetőség van arra is, hogy az önkormányzati, civil és vállalkozó szektorokon belül és között, valamint a szakmák között is szervezheti a közről való gondolkodás kiszélesülését a fejlesztő szakember.

Nagy jelentőségű lenne, ha az elkövetkező időszakban pozitív fordulat állna be az *intézményközi szerveződésben*, mert ezáltal a magyar közösségfejlesztés és közösségi munka végre kitörhetne a „mindenütt, mindent előlről kezdeni” helyzet szorításából és kipróbálhatná magát az intézmények és szakmák közti közvetítésben is. (Ez persze, ha egy szakma szűk látóköréből kitekintünk, sokkal többet is jelente: azt, hogy Magyarország nagy lépést tett a modern, demokratikus társadalom megszilárdulása felé).

²⁰¹ Alapelvek – közösség és részvétel (32-37. o.)

²⁰² Interjúk, közösségi beszélgetések, közösségi felmérés, nyilvánosság és együttműködést fejlesztő módszerek - a módszerek részletes leírását lásd Varga A.T.-Vercseg, 1998, Második rész, valamint Vercseg, 2004, IV. fejezet!

Részt vesz a közös tevékenység meghatározásában

A fejlesztő a rendelkezésére álló eszközökkel, módszerekkel elősegíti, hogy a központi mag mind szélesebbé váljon és a szélesebb körben is beinduljon egy közös gondolkodás a köz ügyeiről. A közösségi felmérés módszerének leírása (Varga A.T. és Vercseg, 1998, 108-130) részletesen mutatja be, hogy a közösség tagjai más és más megoldási elképzelésekkel rendelkeznek, s ha módjuk van arra, hogy véleményüket a helyi nyilvánosságban megjeleníthessék, akkor az milyen módon befolyásolja mások gondolkodását. A fekete-fehérből válnak a dolgok sokszínűvé, s a megoldási módok alternatívává. A folyamat egyben egy informális tanulási folyamatot is jelent, számos más gazdag hozadékkal együtt (csoportdinamikai folyamatok indulnak be, szervezetek és intézmények alakulnak, a dolgok, a helyi ügyek kerülnek a gondolkodás középpontjába és nem a politikai táborok harca zajlik).

A közös tevékenység meghatározása lényegében egy, az érintettek részvételével zajló *közösségi tervezési folyamat* – ötletek felvetése, mérlegelése, alternatívák felállítása, a döntés társadalmasítása (mind szélesebb körűvé tétele), a megoldási elképzelések rangsorolása. Előfordulhat, hogy már a tervezési folyamat is a három szektor helyi szereplőinek együttműködése révén valósul meg, de ma még gyakoribb, hogy a helyi civil társadalom szervezi meg, s véleményét, javaslatait *cselekvési terv*ben összegezve, lakossági/civil tervként, a civil társadalom független véleményeként viszi be a helyi döntéshozatalba, s folyamatosan képviseli minden lehetséges fórumon.

A közösségi tervezési folyamat során az együttműködő szakember független szakértőket is bevonhat a munkába, például környezet- vagy természetvédő szervezeteket, vagy a keresett szakmá(k)ban képzett helyi vagy környékbeli lakos(oka)t, s ezzel még jobban előkészíti a talaját az alternatívákból válogató, mérlegelő, delibaratív döntésnek.

A közösségi segítő szakember végül ösztönözheti a közösséget lépéseket tenni a problémák kezelése, mérséklése, megoldása felé. Ez röviden a kiválasztott programok és projektek kidolgozását, a megvalósításhoz szükséges partnerek azonosítását és felkérését, valamint támogatások szervezését, s a mindehhez szükséges felnőttképzések megszervezését jelenti. A programok és projektek kidolgozása történhet munkacsoportokban vagy bizottságokban, melynek során az egyik önkéntes csoport mondjuk arra vállalkozik, hogy a fiatalok bevonásával kidolgozza a fiatalok helyben tartásának programját és azokat projektekre bontja, egy másik a park felújítását tervezi meg, a harmadik pedig a közösségi gazdaságfejlesztés helyi lehetőségeit munkálja ki. A munkacsoportok folyamatosan tájékoztatják egymást elképzeléseikről és eredményeikről, s időnként harmonizálják terveiket. Ha a munka az önkormányzattal együtt történik, akkor a szakértői háttérrel és a munkához szükséges feltételeket is biztosíthatja az önkormányzat, ha nem, akkor a civilek saját kapcsolatrendszerükben kereshetnek önkéntes szakértőket.

Nagyon fontos része a részvételi munkának a *nyilvánosság* folyamatos megteremtése, hogy e munkaformák menet közben is elérhetőek legyenek az érdeklődők számára. Az elkészült terveket is mind szélesebb körben, egymás után többször is érdemes bemutatni, hogy a tervek tovább finomodjanak, elnyerjék a helyi közösség támogatását, s hogy a szimpatizánsok-támogatók köre is táguljon.

Az együttműködés keretrendszerének kialakításában szerepet vállal

*Kötőszövet-funkció*ként jellemezhetnénk az e feladat végrehajtása során betöltött szerepet, mert ebben a fejlesztő összeköti a helyi világot a távolabbival, s állandó kapcsolatszervezéssel fokozza a helyi világ nyitottságát, táguló körökben (szomszéd települések, kistérség, megye, régió, ország, Euro-régió, Európa), s az általa kialakítandó közösségi munkamódban e lehetőségeket közösen tárja fel a helyi közösség hozzá csatlakozó tagjaival. Mivel e folyamat többszereplős, szerteágazó és gyakran mutat fel váratlan fordulatokat, a folyamat kezelésében mindig nagy szerepe van az egyéni ötleteknek és megoldásoknak, a rögtönzésnek, a

próbálkozásnak. Fontos, hogy a váratlanul felbukkanó problémákra, fordulatokra, konfliktusokra a fejlesztők természetesen reagáljanak, és a módszerek megválasztásában használják saját megérzéseiket, de ugyanilyen fontos, hogy saját beavatkozásuk hatását figyelemmel kísérjék és elemezzék, mert csak a reflektált tevékenység biztosíthatja a folyamat megfelelő kezelését.

A kapcsolatok szerveződhetnek szektorokon belül és között is. A szektorokon belüli szervezések az önkormányzatok, a civil szervezetek és a vállalkozók helyinél tágabb körre érvényes kapcsolatrendszerének kialakulásához vezetnek. Az önkormányzati társulások, közös önkormányzati programok és testvérvárosi kapcsolatok; a civil szervezetek kistérségi és regionális összefogása, hálózatszerű működése; az üzleti szereplők társadalmi felelősségvállalásra létrehozott intézményei mind-mind e nyitást szolgálják.

A szektorok közötti szervezések pedig már fejlesztési programok közös tervezéséhez és megvalósításához vezethetnek. A szervezetek és intézmények a tájékozott, nagy kapcsolatrendszerrel rendelkező közösségfejlesztő segítségével vagy immár nélküle, akár maguk is kiépíthetik a saját területük fejlesztéséhez szükséges kapcsolatokat.

A helybeliségen túllépő kapcsolatszervezés abban segít, hogy a helyi közösség mind nyitottabbá váljon, azaz minél több érdemi szállal kapcsolódjon szűkebb és tágabb környezetéhez. A nyitáshoz egyre inkább hozzátartozik a szomszédos megyék, tájegységek, régiók, a szomszédos országok és Európa ismerete. A „lássunk világot” elve nem új, már a céhek is alkalmazták ez a módszert (ma „tapasztalatszerző gyakorlatnak” nevezik). A más kultúrák, nyelvek megismerése új vonatkozási keretet hoz létre a közösségek életében, az összehasonlítás a saját értékek kikristályosodásához, életünk jobbításához vezet. Mindezek miatt fontosak azok az erőfeszítések, amelyeket más mikro- és makrokörnyezet megismeréséért és megértéséért folytatunk.

Számos hazai és EU ösztönzési forma létezik e gyakorlat szélesítéséért, melyek erős közösségi hozadékkal járnak: a közösségi önbemutató új, szélesebb közegben érvényesül, s saját helyzetünk felismerése egyrészt a realitások talajára helyezi közösségi önismeretünket és igyekezteinket, másrészt inspirál bennünket pozitív változások meghozatalára.

Ösztönzi a helyi nyilvánosság szerveződését

Péterfi Ferenc közösségfejlesztő az elmúlt három évtizedben innovatív szerepet vitt a közösségi médiahasználat elvi és gyakorlati lehetőségeinek kidolgozásában, a helyi nyilvánosság gyakorlati fejlesztés terén, a helyi lapokon túl elsősorban a közösségi/civil rádiózásban (Péterfi, 1989; Péterfi, in: Varga A.T. és Vercseg, 1998, 169-171; lásd még Péterfi, 1992; Péterfi, 2018: 3-38)

A szerző leírja, hogy a nyilvánosságfejlesztő módszerek alkalmazásával és átadásával a fejlesztő feladata a megalakult közösségi csoportok szakmai támogatása, a helyi akciók, konferenciák, műhelymunkák, fórumok folyamatos szervezése, melyeket az önszervező cselekvés helyi eseményeiként érdemes a helyi és azon túli közfigyelem középpontjában tartani. A közjóért azonosított ügyek állandó napirenden tartása hozzájárul a megértés és e témák közösségi ügyvé válásához, az érdeklődés fenntartásához is a közösség általi fejlesztés folyamata iránt és újabb bekapcsolódásra serkent. A hátrányos helyzetűek iránti elkötelezettséget szem előtt tartva a fejlesztő feladata annak elősegítése is, hogy a marginalizált, kirekesztett emberek a helyzetükkel kapcsolatos tapasztalataikat a helyi nyilvánosságban rendszeresen bemutathassák.

Hozzájárul az emberi erőforrás fejlesztéséhez

A helyi fejlesztéshez is, de a kistérségihez már mindenképp elengedhetetlen, hogy a fejlesztő mielőbb csapatépítéshez lásson. Ösztönözze, hogy a legérdeklődőbb helyi közösségi aktivistákból szerveződjön helyi intézmény (szervezet, hálózat), s mozgítsa elő, hogy az érintettek feladataikat, szerepeiket és módszereiket folyamatos képzés során és a gyakorlatban is elsajátíthassák. Igyekezzen a helyi közösségi munkásokat megyei és országos hálózatokhoz

kötni, s ha lehet, nemzetközi kapcsolataikat is segítse kialakulni. Támogassa, hogy a képzett közösségi munkásokat helyben és a kistérségben foglalkoztassák.

Fontos, hogy a fejlesztő a felnőttképzések terén is szerepet vállaljon, elsősorban a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatos oktatási és nevelési programokat szorgalmazza, mozdítsa elő tanulási motivációt kifejlesztő programok beindítását (az oktatási-művelődési intézmények és az iskolából korán kimaradt lakosok közötti kapcsolat kifejlesztése, szülő-gyerek tanulási programok indítása, a funkcionális analfabétizmus programjai).

Közösségi munkamódban dolgozik

A módszerek és a technikák alkalmazásának rendjét és kombinációját a körülmények határozzák meg.

A közösségfejlesztési folyamatban egyidejűleg számos módszert és technikát alkalmaznak a folyamat résztvevői, mindvégig *közösségi munkamódban*: nem a közösségfejlesztő, hanem a közösség aktivizált tagjai tárnak fel szükségleteket, keresnek cselekvő állampolgárokat, terveznek programokat. Nem a fejlesztő tárja fel tehát a helyi szükségleteket, az ott élő ember tudását és hagyományait, intézményeit és jellemző munkaformáit, a jelen társadalmi szerveződéseket, a kistérségben elfoglalt szerepeket és a helyi közösség funkcióit, hanem a közösség aktivizált tagjai, akiknek önként vállalt feladataik során a cselekvés az informális tanulás lehetőségét is adja, mely olykor kiegészül a formális felnőttképzés elemeivel is.

Visszavonul, kiszáll

A fejlesztő megérti, hogy a helyi közösség hol és mikor szab határt külső beavatkozó funkcióinak érvényesítésében (másként fogalmazva: meddig van rá szükség?), és megkezdi visszavonulását, majd kiszállását.

„Képesnek kell lennie a fejlesztőnek arra, hogy a folyamatból fokozatosan kivonja magát... éppen nem saját maga nélkülözhetetlenné tételén kell fáradoznia, sőt: meg kell tanítania az embereket mindarra, amit ő tud – önállóan mozogni, kapcsolatokat, megoldásokat, partnereket keresni. Szakmai sikere tehát akkor lehet, ha a közösség már nélküle is megáll a maga lábán. Kezdetben nagyon nehéz megélnie a maga „feleslegességét”, nehéz a háttérben maradnia. De elkövetkezhet az a pillanat is, amikor már terhes számára a túlzott ragaszkodás, mert már nagyobb önállóságot várna el partnereitől. Mindenesetre egy újfajta siker élményéhez kell ragaszkodnia, ahhoz, hogy képes előhívni egy sikeres folyamatot. Ennél többre nem számíthat.” (Varga A.T. és Vercseg, 1991, 61)

Ám a fejlesztőnek talán nem is a leválás okozza a legnagyobb belső feszültséget, hiszen erre fel lehet készülvén és az évek során hozzá is szokik, hanem a korlát, amelyet a közösség szab saját cselekedetei elé: eddig és ne tovább! Arról van szó, hogy a közösen feltárt problémákra a közösség mindig sokkal több megoldást képes azonosítani, mint amennyit meg tud valósítani. Ez egyfelől természetes, így van ez az élet legtöbb területén is, hiszen felismeréseink realizálásának gátat szabnak képességeink és lehetőségeink. Másfelől azonban, ha ezt a határt túlságosan korán, vagy túlságosan könnyű feladatok elvégzése után húzza meg a közösség, még mielőtt az igazán nehéz problémák kezelésébe fogna, akkor a fejlesztőnek el kell gondolkodnia az okokon: benne van-e a hiba, ő csinált-e valamit rosszul, vagy a közösségi-társadalmi adottságok, lehetőségek és veszélyek állják útját egy merészebb fejlesztési vonalvezetésnek – vagy mindkettő? Igen, a megtorpanásnak is számos külső és belső oka lehet, például a helyi három szektor egyenetlen erőviszonyai, a helyi közösségi aktivisták egzisztenciális kiszolgáltatottsága a helyi munkaadóktól és a hatalomtól. De oka lehet az egyes problémák és a keletkezett konfliktusok kezelésében való járatlanság és felkészületlenség, s egyáltalán az, hogy a helyi kultúrába még nem épült be az új, civil jártasság, amelyik viszont

csak tetteken keresztül erősödik meg. Többször is átéltem a perspektivikus és nagyságrendi gondolkodás hiányát, megtapasztaltam a máról holnapra élő, háztartási kiadások méreteiben gondolkodó lakosok és a csekély összegeket beosztó (és nem gazdálkodó!) önkormányzatok félelmét mondjuk egy környezeti fenyegetettség felismerése esetén, amikor a megoldás az összes érintett szomszéd település, kistérség összefogásával, az általuk kiismerhető nagyságrendű pénzek százszorosának elérésében rejlene, pályázati úton. Elérhető lenne pedig, de egyszerűen nem mernek/tudnak ebben a nagyságrendben gondolkodni, nem ismerik az utakat, nincs tapasztalatuk és a döntésekhez hiányozik a helyi hozzáértés is, amelyek mondjuk egy helyi fejlesztési alap létrehozásával lehetővé tennék e tapasztalatok megszerzését és a közösségi tanulás folyamatossá szervezését, rendszeresen és támogatott formában hozzáférhető felnőttképzési programok keretében. Ezek a képessé tevő felnőttképzési programok egyaránt fontosak lennének a képviselőtestületek, önkormányzati dolgozók, vállalkozók és az önkéntesek, szervezett civilek számára is. (Hozzáteszem, hogy ilyen alapokat nem csak az állam, vagy EU-programok által életre hívott és támogatott konzorciumok hozhatnak létre, hanem maguk a helyi közösségek is, ha például közösségi alapítványt²⁰³ hoznak létre. (Csáki, és Benedek-Kovács-Scsaurszki, 2009)

Ha a közösség megtorpant a kitűzött cél előtt, a fejlesztő előtt több út is áll. Vár, figyel és részt vesz a közösség találkozásain. Nem erősködik, nem bizonykodik, nem beszél rá, nincsenek új ötletei, csak jelen van. S ha nem történik meg a várt fordulat, akkor bizony nincs más hátra, mint fokozatosan befejezni kezdeményező, közvetítő, katalizátor, kötőszövet-jellegű munkáját és kivonni magát a közösségből. Így tesz az a fejlesztő, aki megérti, hogy a közösség önerőből „csak” ennyire tudta meghaladni korábbi önmagát, s most időt kér magának. Mert gyakran csak erről van szó. Idő kell, ameddig a közösség felvállalja a mutatkozó lehetőségeket, azonosul a maga-kitűzte feladatokkal és neki mer vágni a megvalósításhoz is – ha nem is a fejlesztési csomag egészéhez, hanem csak részéhez. A látszólagos befejezés realitásának elfogadása tehát nem jelenheti a fejlesztői tevékenység távlatosságába vetett hitünk megsemmisülését.

Mert az ilyen kivonulás sohasem végleges. A közösség általi fejlesztő munka nem áll le, nem fejeződik be, az általa épített intézmények működnek, elhalnak, újak keletkeznek. Vannak élénkebb és beálltabb időszakok, melyek után újra fellobban a közösségi tenni akarás és a közösség új fejezetet nyitva folytatja a megkezdett munkát. Számos alkalommal kerestek fel utólag helyi közösségek, olyanok, akikkel 30 (!), 15 (!) vagy akár 5 éve dolgoztam együtt, s újra kérték közreműködésemet. Ezeket az ismételt belépéseket nagyon meg kell gondolni. Ha viszonylag egyszerű ügyekről van szó, bátran vállalhatjuk az informáló, kapcsolatszervező szerepét, de a hosszú folyamatokba való belemérés kockázatos. „Nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba” (Hérakleitosz). Kényes helyzet, ha például politikai ambícióval lép fel egy új testület és az óhajtott siker érdekében fel akarja használni a közösségfejlesztés felhajtó erejét. Bármelyik oldalról érkezzék is a megkeresés, alaposan át kell gondolni, mert ezek a testületek eszköznek használhatnak minket a saját politikai céljaik eléréséhez. Minden belépés és kilépés egyszeri és megismételhetetlen tehát, az egykori helyi világ később már nem lesz ugyanaz, s a valamely oldalon való elköteleződés nem csak árthat a közösségi munkának, de még a korábbi együttműködésnek is más akusztikát adhat. A legegyszerűbb tanácsom az, hogy ha a folytatás mellett komoly érvek szólnak, akkor ne a korábbi fejlesztő menjen!

És végül: *a fejlesztés még ennél is több*, mert az, mint már tudjuk, az intézményépítés meggyorsításának intézménye. Ismét Gergely Attilára támaszkodunk, aki szerint ez azt jelenti, hogy

²⁰³ Helyi adománygyűjtés, helyi támogatásosztás és közösségfejlesztés. Lásd az első, és az országos kiépülésért a legtöbbet tevő Ferencvárosi Közösségi Alapítvány munkáját! <http://ferencvarosi.kozossegialapitvany.hu/> és <https://www.facebook.com/ferencvarosikozossegialapitvany/>

”... a fejlődést a tudatosság magasabb szintjére emeli (...) Tudjuk, hogy a már meglévő intézmények megújításának problémája nem új, sőt leépítésük és új intézmények létrehozása sem tekinthető új jelenségnek. Amiben az újdonság elsősorban áll, az e két dolog újszerű összekapcsolódása. (...) Ennek az újdonságnak a pontosabb kifejtéséhez azonban érdemesnek látszik bevezetnünk az elsőfokú intézményi működés meta-szerkezetének fogalmát. A fogalom arra utal, hogy vannak olyan szerkezetek és folyamatok, amelyek úgyszólván minden intézmény kiépítésének, működésének vagy újraépítésének mechanizmusait "keresztbe metszik", mintegy "átszínezik" azokat az adott kultúra típusának alapjellemezői szerint. Úgy is mondhatnánk, hogy léteznek olyan, az adott társadalmon belül széles körben elterjedt vagy éppen az egész rendszerre jellemző probléma-megoldási stratégiák, szemléleti-gondolkodási stílusok, kommunikációs csatornák, illetve csatorna-jellemzők, információs közegek, érintkezési-együtműködési formák, tanulási szokások, innovációs attitűdök, egyéni és kollektív kreativitási szintek, stresszredukciós eljárások, racionalizálási módok, konfliktuskezelési beidegződések, alkalmazkodási reflexek stb., vagy éppen ezek hiánya, illetve kidolgozatlanága (a testi-lelki egészség hiánya, "társadalmi problémák" stb.), amelyek szinte minden elsőfokú kulturális intézmény működésére rányomják bélyegüket, s amelyek az elsődleges intézmények horizontján jószerével még csak nem is tudatosulhatnak. Az elsőfokú intézmények végzete alól csak másodfokú intézmények megléte, működése és ereje jelentheti a kiutat. Ezek éppen azáltal jönnek létre, hogy bennük tudatosodik az elsődleges intézmények működésének meta-szerkezete.

Most már pontosabban megfogalmazhatjuk a (...) fejlesztő szerepének sajátos újdonságait. Ez – mint jeleztük – e két mozzanat sajátosan új összekapcsolódásában áll. Az egyik az, hogy tevékenysége a különböző "intézményeknek" mint egy egész kultúra intézményeinek, azaz az egyes intézmények azokon jóval túlmutató meta-szerkezeteinek fejlesztésére irányul; a másik az, hogy ezt a korszerű társadalomtudomány bázisán kiképzett és annak eszközeivel felszerelt specialistaként teljesíti.” (Gergely, 2005 [1991]): 6-7)

Egy kezdő, a szakmát tanuló fejlesztő visszarettenhet a feladatok sokasága és bonyolultsága láttán. Egy, a lehetőségeket számba vevő leírás és a gyakorlati élet azonban nagyban különbözik egymástól, s e feladatok nem jelentenek kötelező egymásutániságot. Vannak kihagyható fázisok, olykor mások, a helyi közösségi munkás vagy az önkéntesek végeznek el egyes feladatokat. A jó fejlesztő az, aki másokat hoz cselekvési helyzetbe és elősegíti, hogy az önkéntesek el is tudják végezni az általuk vállalt feladatokat.

A szervező szakmai feladatai

A fejlesztő és szervező feladatkörök bevezetésénél már kifejtettük, hogy a két szerepkör nem különül el mereven egymástól és nagy átjárás-átfedés is lehet a két szerepkör között, sőt, időnként helyettesíthetik is egymást. S ismét hangsúlyozom, hogy egy percre sem szabad elfeledni a közösség aktív közreműködését, amely számos szervezési, s olykor fejlesztési funkciót is maga lát el, s nem a szakember. E némileg mesterséges szétválasztás arra jó csak, hogy mind teljesebb módon vehessük számba a lehetséges feladatokat és hogy elhelyezzük az átmeneti és az állandó jellegű munka főbb hangsúlyait.

A közösségfejlesztővel együtt dolgozó helyi közösségi szervezők és helyi közösségi munkások feladatai is számosak. Az a legszerencsésebb, ha közülük valaki valamely helyi intézmény, esetleg egy támogatott projekt fizetett alkalmazottja. Legfontosabb feladatuk a fejlesztő által keltett *mozgások életben tartása*. Tapasztalataim szerint a helyi közösségi munkások ezt a munkát pozitív élményként élik meg, mert úgy találják, hogy az egyre szélesedő részvétellel a dolgok új, értelmes közösségi rendszerré szerveződnek.

A közösségi munkamód lehetővé teszi, hogy a szervezési feladatokat az azokat vállalók spontán és szervezett módon is (koordinációs összejöveteleken) megosszák egymással.

A közösségi szervezőknek is tisztában kell lenniük a fejlesztő folyamat természetével és nekik is *nondirektív attitűddel* kell végezniük munkájukat. Azt kell elérniük, hogy az önkéntesek meg is csinálják a felvállalt munkát, nekik nem szabad elvégezniük helyettük. Soha senkire nem gyakoroljanak nyomást a teljesítés érdekében. de igyekezzenek új tapasztalatokhoz és sikerélményhez juttatni csapatuk tagjait. Másként nem is működne az egész, hisz a közösség általi fejlesztés olyan sokszereplős mozgásokat produkál, aminek szervezési feladatait egyetlen közösségi munkás nem is tudná ellátni.

A közösségi szervezők dolga *elősegíteni a gyakorlati megvalósulást*. Az érdeklődés ne lohadjon le; legyen gyakorisága a személyes, de még inkább a nyilvános kommunikációnak; a közösségi alkalmak megszerveződjenek; a közös szándékok nyilvánosságra kerüljenek; biztosítva legyenek az intézményközi, valamint a bizottsági munka feltételei, a csoportok és intézmények között folyamatos legyen az információcsere; gondozott legyen a helyi kapcsolatrendszer, a civil szervezetekre jusson figyelem, a szervező ismerje munkájukat, vezetőit, kuratóriumát; valósuljanak meg az eltervezett tanulmányutak, tapasztalatcserek, legyenek kistérségi és nemzetközi kapcsolatok és így tovább.

A közösségi szervezők feladata a helyi közösségek számára fontos *információs adatbázisok* létrejötténél bábáskodni. Közreműködni a lakossági, közösségi kezdeményezések rögzítésében, a formális előterjesztések készítésében. Gondoskodni arról, hogy a közösségi munka dokumentált és hozzáférhető legyen (például a jegyzőkönyveket, emlékeztetőket mindig meg lehessen találni a könyvtárban). Adekvát továbbképzéseket, szakmai képzéseket ajánlanak, kínálnak, szerveznek továbbá és élnek a digitális kommunikáció eszközeivel. A szervezők támogathatják a projektmenedzsment munkáját is (ha van ilyen), ami esetükben legfőképp abban áll, hogy életben tartják a kialakult munkaformákat.

Mindez elképzelhetetlen a korszerű adathordozók, kommunikációs technikák használata nélkül. Az alkalmazott szervező (ha van ilyen) adatbázisokat, szövegfájlokat készít és használ önkéntesek segítségével, tájékozódik a pályázati lehetőségekről, ismeri és továbbadja a hazai forrásteremtési lehetőségeket és nyomon követi az EU támogatási rendszerének változásait.

A szakmunka végzéséhez szükséges szakértelem

Mind a fejlesztő(k), mind a szervező(k) munkája megkövetel *bizonyos rátermettséget és szakmai kompetenciát*, s ez legfőképp a következőket jelenti: kapcsolatszervező készség, köznyelvi és szakmai nyelvű beszédkészség és a közérthetőség, előadói és tárgyalási készség, a jogszabály-alkalmazás készsége, kommunikációs készség és a meghallgatni tudás készsége. *A személyes kompetenciákhoz* tartoznak az érzelmi stabilitás, kiegyensúlyozottság, a kitartás, a megbízhatóság, az önfegyelem, a pontosság és a türelmesség, *a társas kompetenciákhoz* pedig a kapcsolatteremtő és kapcsolatfenntartó készség, az empátikus készség, a tolerancia és a kezdeményező-készség.

Val Harris a brit közösségi munkásoknak a következő tíz tágabb címszóban foglalja össze a szakértelemmel kapcsolatos *elvárásokat*: szakértelem a kutatás és az információgyűjtés terén; szakértelem az információk megosztásában és a kapcsolattartásban; kommunikációs szakértelem; szakértelem a csoportmunka területén; stratégiák és taktikák fejlesztése; tárgyalási szakértelem; források gyűjtése; képzés és oktatás; önmotiválás; képviselőlet és az emberek menedzselése. (In Vercseg szerk., 2005c, 11-16)

A szakértelem részét képező *szakmai ismeretek* természetesen nagyban függnek a fejlesztőt/szervezőt felkészítő oktatási intézmények tananyagától, de a társadalomismeret, az önkormányzati rendszer, a jogi előírások, a menedzsment és finanszírozás, a közszolgáltatásban résztvevő ágazatok munkájának ismerete mellett szükséges még kommunikációs ismeretekkel

is rendelkeznie, értenie kell a csoportok szervezéséhez, a civil cselekvési technikákhoz, a konfliktuskezeléshez és az érdekegyeztetéshez és az intézményközi munkához. Ismernie kell és tudnia kell alkalmazni a közösségfejlesztés, közösségi munka aktivizáló, együttműködést és nyilvánosságot szervező módszereit és a civil cselekvés technikáit, valamint informatikai és technikai ismeretekkel is rendelkeznie kell. A módszerek alkalmazásához módszerkompetenciákra is szüksége van, ilyenek az áttekintő képesség, az információgyűjtés, a módszeres munkavégzés és a gyakorlatias feladatértelmezés. A legfőbb tudása azonban mind a közösségfejlesztőnek, mind a közösségi szervezőnek az, hogy tudja: mi az, amit nem tud és kihez kell fordulnia, ha e tudásra a közösségnek szüksége van!

Számos készség kifejleszthető és sok minden megtanulható, de a közösségi munkához alapvető a nyitott hozzáállás, a bizonytalan kimenetelű helyzetek nem csak elviselése, hanem értéként kezelése ('ebből még sok minden kialakulhat!'). E sokszereplős munkában nem lehet mindent előre látni, gyakran hiányoznak biztonságos fogódzók és garancia sincs a sikerre. Ennek elviseléséhez, sőt, előnyként való értelmezéséhez, a társadalom és a közösség szüntelen tanulmányozásához nyitott, érdeklődő, kíváncsi és az élet váratlan fordulatait hajtóerőként is értelmezni képes emberek szükségesek, akikből az évek során jó szakember válhat.

A közösségfejlesztői és közösségi munka visszahat művelőjére – toleranciára és önfegyelemre szoktatja, állandó ön- és társadalmelemzésre, gondolkodásra, s mások megértésére és elfogadására. Olyan szakember lesz, aki maga is cselekvő állampolgárrá és közösségi emberré válik.

Eredmények és hatások mérése (indikátorok a változás kimutatására)

„Nem minden megszámlálható, ami számít, és nem minden számít, ami megszámlálható”.

(Albert Einstein)

A közösségfejlesztés, közösségi munka is belekényszerül abba, hogy az adományozók és döntéshozók, a kormányzati szektor és az üzleti szektor számára is értelmezhetővé, világosan megfogalmazhatóvá tegye beavatkozása lényegét, hogy folyamatosan megrendeléseket kapjon, amelyek stabilitást, szakmai fejlődést és egzisztenciális biztonságot nyújtanak e foglalkozási csoport számára. Fontos tehát a mérhetőség kérdésével foglalkoznunk.

A mérés lényegében a változás mibenlétének megragadása, s ez nagyon bonyolult feladat. Így, ha a közösségi beavatkozás eredményeit és hatását akarjuk mérni, számos problémával találkozunk magunkat szembe.

A szponzorok elsősorban számokban kifejezett eredményeket várnak, ám ezzel bizonyítani a közösségfejlesztés hasznosságát bajos és veszélyes. Bajos, mert ez a kimutatás nem fedi a közösségfejlesztés valódi hatását, sőt, a támogatókban azt az érzést is keltheti, hogy a befektetés mértékéhez képest a megtérülés csekély. Különösen igaz ez akkor, amikor egy helyi közösség nagyon lassan és fokozatosan, kis lépésekben mozdul el a holtpontról, márpedig a deprivált közösségekre ez nagyon is jellemző. Veszélyes, mert látszateredmények elérésére vagy kimutatására ösztönzi a közösségfejlesztőket, akár a statisztika szépítésére, vagy arra, hogy ne várja ki türelmesen, míg a közösség – közösségi munkamódban – elkészít egy kiadványt, hanem megcsinálja maga (s ez esetben épp a lényeg nem jön létre!).

A legnagyobb nehézség azonban a közösségfejlesztői munkában érvényesülő, ún. 'láthatatlan tényezők' láthatóvá tételében áll.

Tudnunk kell, hogy a változás (fejlődés?) nem mindig látható, nyilvánvaló, mérhető. Mint ahogyan a növény is a felszín alatt kezd növekedni, a közösségfejlesztési munka hatása is

sokáig láthatatlan. Ebből következik, hogy a statisztika nem képes a maga teljességében megragadni és kifejezni a közösségfejlesztés hatásának lényegét. Mert miben is áll ez a lényeg? Csak néhány a hosszú távon érvényesülő, láthatatlan tényezőkből: boldogabbá, kevésbé magányossá, cselekvőbbé válnak emberek; jobban beágyazódnak a társadalomba, nagyobb biztonságot és védettséget élveznek, a közösség támogatásával bírnak; megtapasztalják a közösség erejét, élni tudnak a jogaikkal és a lehetőségeikkel, kialakul bennük a civil kurázsiz; mobilizációs lehetőségek nyílnak meg előttük, például a tanulás, a szakmaváltás, mindezek hatására a közösségi kohézió is növekszik, s a közösség mind jobban betölti azt az öt warreni funkciót, amelyik életképessé teszi.²⁰⁴ Mégis, fenntartásaink ellenére is fontos, hogy a változásokat minél tényszerűbben bemutathassuk, s erre a sztemderdek kidolgozásánál kísérletet is tettük (Hallgató és Vercseg, 2008)

A közösségi munka eredményességének mérése

Kiindulási pontunk: Az elért eredmény mennyiben felelt meg a közösségi munka alapelveinknek? erősítette-e a folyamat a közjót, a közösségiséget, a civil társadalmat? Ha igen, mennyiben járul hozzá a következőkhöz? (Hallgató és Vercseg, 2008: 21-27)

A csoportok és hálózatok fejlődése

- új kezdeményezések száma,
- együttműködések száma,
- találkozások gyakorisága,
- új intézmények megalakulása,
- a közösség értékelt és tisztelt tagjai,
- csoportfejlődés,
- a csoport befolyásolása,
- jó érzés, biztonság, „boldogság”
- az új problémákra adandó válaszokra való képesség növekedése
- a hiányzó tudás és képességek felismerésének foka
- a tagoknak az egész közösségre gyakorolt hatása

Az egyének fejlődése: önbizalom fejlődése, kapacitás növekedése a közösség felé.

Önkormányzás: együttműködés, részvétel a döntéshozatalban és a kontrollban.

A foglalkoztatás fejlődése: a közösség általi fejlesztés foglalkoztatásra felkészítő, motivációs jellege, munkahelyteremtő képessége (a hátrányos helyzetűek bevonása és benntartása a folyamatban, közösségi munkahelyek teremtése – közösségi munkások, helyi média, helyi közösségi gazdaságfejlesztés).

Környezeti fejlődés: környezettudatosság növelése, helyi környezeti problémák megoldásának felvállalása, partnerség a helyi szereplők között, külső kapcsolatok teremtése.

A közösség egészségének fejlődése: a közösségfejlesztés hozzájárulása az egészségtudatos viselkedéshez, az egészséges egyén és közösség, a közösség mentális állapota, megjelenése.

A szociális helyzet és szolgáltatások fejlődése: az önségítés közösségi útjai, a szolidaritás új közösségi intézményeinek, szervezeteinek és szolgáltatásainak létrehozása.

²⁰⁴ lásd a Második rész 1. fókuszában (A civil társadalom aktualitása) ismertetett összesítést is a közösségi felmérések mérhető és nem mérhető eredményeiről!

Mérhetőség, közösségfejlesztés és hatalom

A hatalom felismeri a közösségi munkában rejlő erőt és többféle módon is előnyére fordíthatja: élére állhat például a közösségi kezdeményezéseknek (ez egyébként nem mindig tesz jót neki), együttműködik az alakuló közösségi szervezetekkel, támogatva munkájukat. Ez a hatalom azért okos, mert megérti, hogy demokráciában a helyi cselekvés többszereplős játszma, s ez azt is jelenti, hogy nem csak a választott képviselők lehetnek cselekvési helyzetben. Megérti, hogy más helyzetből, más feltételekkel és más módszerekkel dolgoznak a kormányzati emberek és a civilek, ám e kétféle cselekvés nem gyengíti, hanem éppen ellenkezőleg, erősíti egymást, hiszen mindkét szektor szereplői azt tehetik, ami a dolguk, amihez a legjobban értenek, s amihez a feltételeik a leginkább adottak, s mindez megnöveli egymás erejét és a helyi közjót gyarapítja.

Több tapasztalatunk is szól e felismerés hiányáról, sőt arról is, hogy a közösségfejlesztés által kifejlesztett helyi civil cselekvés még nem kívánatos is válhat a hatalom szemében. A közösségfejlesztés fokozza a lakossági részvételt, új elképzeléseket fejleszt ki, amelyeket új, széles körben támogatott emberek képviselnek, új döntések meghozatalát szorgalmazva. Mindez a civil kritikai reflexió és kurázi erősödéséhez és a hatalomban való szélesebb körű részvételhez is vezethet.

Az állampolgári részvételt nem csak az ún. alulról kifejlődő megmozdulások hozhatják létre. Közvetíthetik felülről, sőt kívülről jövő „kényszerek” is, például az uniós értékek. A nekik megfelelni kényszerülés is létrehozhatja a hatalomban az igényt saját demokratikus imázsának kialakítására. A civilekkel való együttműködés feltételévé válhat az EU-támogatás megszerzésének. Ezek az általunk jónak, szükségesnek ítélt kényszerek is segíthetnek persze a demokratikus intézmények szélesebb körűvé válásában, de korántsem olyan hatékonyan, mint a belülről érlelődő folyamatok. Nyomukban alakulhat ki ugyanis egy demokratikus meggyőződés, annak megértése, hogy a civil aktivitás kiegészítheti, gazdagíthatja, hatékonyabbá teheti a helyi hatalom működését, optimalizálhatja a helyi erőforrások kiaknázását.

„A társadalmi részvétel *aktív tanulási folyamat* mindkét fél számára. Jó esetben a szereplők megtanulják megérteni a többi fél gondolatait és fogalomkészletét, kialakul egy nyelv, amin az ügyek megvitathatók, és a különböző logikák és érdekek egyeztethetővé válnak. (...)

A jól szervezett társadalmi részvétel során gazdagodnak kommunikációs csatornák a települési szereplők között, és *kialakul az ügyvel kapcsolatos álláspontok és információk strukturált áramlása*. A képviselők jobban megértik, hogy mit akarnak az emberek, és további gondolatokat kapnak a megoldásokhoz. *A szereplők tájékozottabbá és felelősebben gondolkodó polgárokká válnak*, akik elkezdik megérteni az önkormányzat mozgásterét és döntéskényszereit.

(...) ha a részvételi folyamat megegyezést hoz, akkor a *döntés minőségébe vetett bizalom általában erős* (...) a megegyezés erősen növeli az esélyét annak, hogy a szereplők a döntést később is elfogadják, és aktívan dolgoznak majd a megvalósítás irányában. Ezzel a részvétel *hozzájárulhat a hatékony és gyors megvalósuláshoz*.

A társadalmi részvétel nemcsak a döntésbe vetett bizalmat erősíti. Amikor a képviselőknek sikerül érthető formában megosztani az ügyekre vonatkozó információkat, és őszinte nyitottsággal fordulni a felmerülő javaslatok felé, a *testület és a közösség közötti bizalom is erősödik*, ami később hatással lesz minden más helyi ügy intézésére.

Bizonyos esetekben fontos lehet az is, hogy a részvételi folyamatban hozott *döntés felelőssége megoszlik* a résztvevők között. Ez a tulajdonság különösen fontos lehet olyan döntések esetén, amelyben nincs mindenki számára jó megoldás és minden döntési alternatívának komoly politikai ára van. A jól menedzselt részvétel ezekben az esetekben részben tehermentesíti a felhatalmazott döntéshozót.

Konfliktusos ügyekben az is előnyt jelenthet, hogy *a részvételi folyamat kommunikációja jobban tervezhető és irányítható*, mint a zárt döntéshozás eredményének kommunikációja ...

Végül a részvétel, ha folyamatos és aktív, akkor azt is ígéri, hogy a polgárok »választókból« és a »közszolgáltatások használóiból« alkotó társakká válnak, akik aktívan részt vesznek abban a folyamatban, amely saját értékeikhez, igényeikhez és vágyaikhoz illeszti települési közegüket.

Az a polgár, aki megértette, mi dolga lehet saját élete kereteinek alakításában és megtapasztalta, hogyan tud hatással lenni a helyi közéletre, az általában a távolabbi ügyeket is jobban érti és követi.

Egy ilyen folyamat reményt adhat arra, hogy a nemzeti politikával kapcsolatban is tájékozottabb döntéseket hozzon, és ezzel hozzájáruljon ahhoz, hogy *jobb politika és demokrácia alakuljon Magyarországon.*” (Pallai, 2010: 11–12)

Az eredmények és hatások mérésével kapcsolatban közösségfejlesztőként azt vallom, hogy ha munkánk során érvényesülnek a közösségi munka alapelvei, akkor jól csináltuk a dolgunkat. Az alapelvek ugyanis tevékenységünk iránytűi. Megmutatják, hogy jó irányt választottuk-e a közösségi beavatkozásnak, és segítséget nyújtanak a tevékenység értékeléséhez is. A közösségi folyamat sikerét vagy kudarcát az mutatja, hogy az mennyiben felelt meg a közösség és a részvétel két legfontosabb közösségfejlesztői alapelvének. Ha a közösség tagjai a közösség életéről is elkezdnek gondolkodni, és beindítanak közjóra irányuló cselekedeteket, akkor a folyamat abban az esetben is sikeres, ha a megvalósulás közben konfliktusokkal, feszültségekkel terhelt.

A jövő kívánatos fejlődési irányai

A jövő kívánatos szakmai irányait meghatározandó, a *konvergencia* és az *autonómia* forгатókönyveit választottuk a közösségfejlesztés előtt járható útnak, meggyőződve róla, hogy mind a szakma, mind maguk a közösségek is választani fognak a számukra járható utak közül. (Henderson and Vercseg, 2010: 184-186)

Konvergencia

A konvergencia, tehát a dolgok egy irányba történő közeledése iránti igényünket számos nemkívánatos jelenség váltotta ki, például az, hogy a közösségfejlesztés által használt kulcsfogalmakat számos szervezet és intézmény használja és félő, hogy üzenete, nyelvezete általánosságokba fullad a részvételi témák körüli hivatalos konzultációk során. Nem igazán kívánatos jelenség, s félő, hogy a jövőben fokozódni is fog, a közösségfejlesztés elburokratizálódása, tehát hogy egyre több szakember inkább a támogatói és döntéshozó tervezési és programtanácsokban hallatja a hangját, mintsem magukban a közösségekben. Nyilvánvalóan nagyon nagy szükség van az ő munkájukra is, de az eddiginél meghatározóan több gyakorlati közösségi munkásra is szükség van. Sok jel árulkodik arról is, hogy a közösségi beavatkozásra vállalkozó szakemberek nincsenek eléggé felkészítve a szervezetekkel, koordinációs testületekkel való munkára, mert az másfajta készségeket kíván, mint a közösségekkel folytatott munka (ez nem csoda, hisz a gyakorlatban ez a terület még csak most kezd kibontakozni, de fontos lenne e tudást is bekapcsolni más alkalmazási területekről). És fordítva, a vezetési (menedzsment) ismeretek és készségek fejlesztésével sem igazán jeleskednek a felkészítő intézmények, s ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy sokan közülük nem tudnak ellenállni a támogatók nyomásának és készséggel vetik bele magukat az általuk felkínált projektek szervezésébe, hisz az új kihívások kezeléséhez nem értenek.

A konvergencia-forgatókönyv indokoltá teszi a közösségfejlesztés bevonódását szakmaközi stratégiák elkészítésébe és megvalósításába, mert ezáltal képes terjeszteni a közösségfejlesztés alapelveit és elősegíteni azok megvalósulását. Ehhez a szakmaköziség további erősítésére van szükség.

A szakmaköziség erősítése

A közösségfejlesztés a legkülönbözőbb civil társadalmi kezdeményezéseket erősítheti meg a maga eszközeivel, történjenek azok a környezetvédelem, az ifjúsági munka, a közösségi művelődés és a felnőttképzés, a szociális munka, egészségügy, kisebbségi érdekek érvényesítése (bevándorlás, rasszizmus és diszkrimináció), a jogvédelem és a társadalmi kontrollfolyamatok, a város és vidékfejlesztés, az építészet és örökségvédelem, a partnerségépítés és a helyi demokráciafejlesztés, a foglalkoztatás, szociális gazdaság és a közösségi alapú gazdasági folyamatok és továbbiak terén. Fontos, hogy a közösségfejlesztés kidolgozza interdiszciplináris együttműködési stratégiáját és azt, hogy mit tud ajánlani e szakmák és intézmények társadalmasítása érdekében. A közösségfejlesztő szakma fejlődése és társadalmi pozíciójának megerősödése szempontjából fontos, hogy a más szakmai területeken alkalmazott közösségi beavatkozások és tapasztalataik elemzése beépüljön a közösségi foglalkozások szakmai elméletébe és módszertanába.

Önrendelkezés, a közösségfejlesztés függetlensége

A függetlenség mindig is kritikus feltétele volt a közösségfejlesztésnek.²⁰⁵ A közösségfejlesztés szolgáltatássá degradálódásának és üzletiesedésének veszélyére is fel kellett hívni a figyelmet. A szakma érdekképviselőinek erőteljesebb biztosítása mellett a nemzeti és európai társadalomfejlesztési politikák befolyásolása is szükséges ahhoz, hogy a közösségfejlesztést igénybe vevők – tehát a megrendelők –, ne elsősorban a kormányzati és üzleti szektorból, hanem a helyi, kistérségi és regionális fejlesztésekben részt vevő közösségekből kerüljenek ki.

A lojalitásnak az második részben már kifejtett kérdései mellett²⁰⁶ talán még azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy az önrendelkezésre szükség van abból a szempontból is, hogy a közösségfejlesztés a saját tiszta értékei és módszerei szerint működhessen, sőt, ezeket megtartva tovább is fejleszthesse. Ez annyit jelent, hogy a változásokat képes legyen alulról megszervezni; hogy az alapvető elméleteket, bármily sokféleképpen tagolt is egy helyi közösség, képes legyen érvényesíteni, hisz a közösség, a részvétel, a sokféleség és az együttműködés elvei lehetőséget adnak a gyakorlati megvalósításra. A legjobb forgatókönyv a helyi, nemzeti és nemzetközi szintű, a civil társadalomban gyökerező, *mozgalom-orientált* közösségi munka.

A mozgalmi jelleg erősítése

A közösségek és civil társadalmuk megerősítésének leghatékonyabb eszköze a közösségi és civil mozgalmak létrejöttének és működésének ösztönzése, mert ezek nélkül a közösségi munka eseti és kis hatást kifejtő tevékenység marad. Tudnunk kell, hogy a mozgalmakat nem a szakembereknek, hanem az érintetteknek kell szervezniük, s munkájukhoz a szakember – kérésre – módszertani támogatást nyújthat. A közösségi, tehát a közjó érdekében generált mozgalmak kérdése mind a nemzeti, mind az európai civil társadalom fejlődésének egyik kulcskérdése, de fontos kérdés a közösségfejlesztő szakma pozíciójának erősítése szempontjából is, mert a mozgalmak ereje és hatása visszahat a közösségfejlesztésre magára is.

²⁰⁵ Ezt a Fókuszban a civil társadalom rész Rugalmasság és függetlenség részében részletesebben is kifejtettük. (66-67. o)

²⁰⁶ Uott

A jövő, de már a jelen is szerveződéseit is nagyban segíti elő az internet, az általa is motorizálódó hálózatosodás, általában a WEB2.0-val megjelent új irányok és lehetőségek, szervező és munkamegosztó felületek, a tartalommegosztók, hírcsatornák, a wikik, a tematikus blogok, a közösségi portálok, amely nem csak társalgásra és kapcsolatkeresésre használatos, de ügyek szervezésére is mind gyakrabban.

„E munkaformák mögött azok az erőfeszítések húzódnak meg, amelyek már nem „pusztán” a civil társadalom kreatív önbemutatására, kapcsolatszervezésére, ügymeneteinek egyszerűsítésére vonatkoznak, hanem valós, a döntéshozatali mechanizmusokba organikusan beépített beeszólási és részvételi lehetőségeket feltételeznek, amelyre számos valós jó példa is létezik már. (Varga M. 2008)

Időtálló eredet

A közösségfejlesztésnek, az elbürokratizálódást és elüzletiesedést kivédendő, autonómiáját megőrzendő, arra is lehetősége van, hogy újra végiggondolja saját eredetét, s a settlement mozgalom, a népoktatás és a közösségi művelődés (közművelődés) progresszív hagyományait ismét emelje be sáncai mögé. Paulo Freire-nek a szegények hatékony oktatására irányuló, forradalmian újszerű pedagógia rendszere ma is teret kérhet magának, a progresszív (értelmiségi) támogató munka nem csak a settlement ház-szerű működésekben kaphat teret, de olyan országos mozgalmakban is, mint amilyen a már bemutatott Add tovább!, melyben a fiatalok fejleszthetik saját közösségi és demokratikus készségeiket és gondolkodásmódjukat, ugyanakkor érvényes társadalmi és munkatapasztalatokra is szert tesznek. A szakmának azért is sokat kell tennie, hogy a döntéshozókat és az oktatási-nevelési rendszert gyakorlat-orientáltabbá tegye, a korai közösségi és demokratikus szocializáció gyakorlatának megszervezésén keresztül. Ugyanilyen nyomást kell gyakorolnia a döntéshozókra a felnőttképzés fejlesztése, a minden rászorulóknak ingyenesen hozzáférhető általános célú képzések széleskörű bevezethetősége érdekében.

A kulturális fejlesztés, a közművelődés a közösségfejlesztés kialakulásának kezdetei óta jelen vannak a szakmában, bár beépülésük a fejlesztési folyamatokba már/még nem elég erős. A felnőttképzéssel, közművelődéssel és az állami formális oktatási rendszerrel való együttműködés még sok, eddig ki nem aknázott lehetőséget rejt magába a közösségek demokratikus és közösségi jellegű szocializációja terén.

Ennek az iránynak az erősítése egyben a közösségi fejlesztőmunka komplexitását is erősíti a specializálódott részterületeken való munkálkodás mellett.

A változás megragadása

Hosszú időbe telik, amíg egy szakma kialakítja a maga hármass irányú megközelítéseit: együtt dolgozik a helyi csoportokkal, a nagy szakmai (mindhárom szektort képviselő) szervezetekkel és szakmapolitikai kérdésekben a döntéshozókkal. Mindezekhez nem a rövidtávú lehetőségekkel kell csak foglalkozni, hanem ki kell alakítani kapacitását az újonnan felbukkanó témák, változó paradigmák elemzésére, a célból, hogy a közösségfejlesztés magába tudja fogadni azokat és új kérdéseket tudjon megfogalmazni.

A közösségfejlesztést körülvevő klíma is állandóan változik a változó világban, s e változások lényegének megértése és megragadása a szakma fennmaradásának és fejlődésének záloga.

Az egyensúlyozás művészete

Mindezek alapján tisztán látható, hogy a közösségfejlesztés az egyensúlyozás művészete is, mert egyensúlyoznia kell a társadalmi-közösségi-civil és a szakmai önérdék között, szakmák és

szakmapolitikák között is. Mindez nem csak felveti, de meg is erősíti a szakmán belüli és a szakmák közötti szervezethez és együttműködés fontosságának kérdéseit.

Három mindenben átívelő, a közösségfejlesztés értékeivel is céljaival egyező jelenség teszi még szükségesebbé az egyensúlyozást:

- az állampolgárok elidegenedése a politikai folyamatokból. Csakis a részvételi demokrácia erősítése vezethet minket az elidegenedés mérséklése felé, adhatja a demokrácia megújulásának lehetőségét;
- a szegénység és kirekesztés nagy tömegeket sújtó európai életvalósága és gyakorlata, mely ellen fel kell lépniük a közösségfejlesztő szervezeteknek is, csakúgy, mint a
- rasszizmus és xenofóbia megnyilvánulásai ellen, melyek teljességgel idegenek a civil társadalom eszméjétől, s sajnálatosan kifejlődött gyakorlatuk fenyegettetést jelent a civil társadalom számára is.

A közösségfejlesztésnek ilyen és más jelenkori problémák megoldásán is együtt kell dolgoznia a civil társadalommal, olyan átfogó problémákon is, mint az éghajlatváltozás, a menekültek ügye, a migráció vagy a gazdasági válság – a demokratikus megoldásokon, a képessé váláson és a részvételen keresztül.

Mindezek megvalósítása természetesen sok egyenetlenséget, országonként különböző megoldási variációk sokaságát kiváltó munka és elismerjük, hogy meglehetősen ambiciózus napirend is, de hiszünk abban, hogy ez fogja fenntartani a közösségfejlesztés és a civil társadalom harcát a megújuló és társadalmilag igazságosabb közösségekért.

Fogalomtár

A Fogalomtár e könyv megállapításait tartalmazza. A név szerint is hivatkozott szerzők vonatkozó művei az Irodalomban kaptak helyet

Alapelvek

Az alapelvek a szaktevékenység irányítói. Megmutatják, hogy jó irányát választottuk-e a közösségi beavatkozásnak, és segítséget nyújtanak a tevékenység értékeléséhez is. A közösségi folyamat sikerét vagy kudarcát az mutatja, hogy az mennyiben felelt meg a közösség és a részvétel két legfontosabb közösségfejlesztői alapelvének. Ha a közösség tagjai a közösség életéről is elkezdnek gondolkodni, és beindítanak közjóra irányuló cselekedeteket, akkor a folyamat abban az esetben is sikeres, ha a megvalósulás közben konfliktusokkal, feszültségekkel terhelt.

Civil társadalom

Dahrendorf megállapítja, hogy „az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék. (...) Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf, 1997: 48)

Miszlivetz egy vitában így fogalmazta meg a civil társadalmat: „A civil társadalom (...) egy közszféra, a szolidaritás szférája, ahol különböző érdekek artikulálódnak, feszülnek egymásnak, ahol konfliktusok zajlanak egyének, csoportok, szervezetek között. (...) A civil társadalom ezeknek a viszonya, tehát egy reflexivitás, s nem pedig a szervezeteknek az összessége. Az egymásra való kölcsönös reagálás a fontos, ez generál egy erőteret, amiben tulajdonképpen létrejön a civil társadalom.” (Miszlivetz, 1999b)

Értékek

Az értékek döntéseink alapjául szolgálnak. Egyéni értékrendjét ki-ki maga alakítja ki, a szakmai döntések alapja a közösség, a szakma és a szakember által vallott értékek együttese, az tehát, hogy mit tartanak a munkájukban e szereplők fontosnak.

A közösségi beavatkozó szakembernek van bizonyos döntési mozgástere, például abban, hogy a közösségben milyen helyzetek megoldására irányuljanak erőfeszítései és milyen szerepmagatartást vállaljon. Döntéseit befolyásolja a közösség jellege és struktúrája, az őt alkalmazó szervezet értékrendje, valamint saját személyisége és beállítódása is. Ezt ismerni és megfelelően alkalmazni a közösségfejlesztő, közösségi munkás lehetősége és felelőssége.

Intézmény

Az intézmény a közösségben, társadalomban kialakult szokás, rendszer vagy forma. Kultúránkat a társadalmilag és közösségileg kialakult szokások többé-kevésbé összetartó együttesei, rendszerei teszik ki. Ez a rendszer állandóan változik, mert intézményeink egy része folyamatosan elavulóban van, ezért egyidejűleg folyamatosan szükségessé is válik új intézmények létrehozása. A közösségfejlesztés és szervezés célja minél több intézményt építeni a helyi közösségben.

Képesség válás – ktársadalmi/közösségi tanulás

Nem a közösségfejlesztő szakember „teszi képessé” az érintetteket bizonyos készségek és jártasságok elsajátítására-átadására, hanem a közösségi módon szerveződő cselekvés maga, mely abban a katalizáló, felgyorsító, közvetítő közegben jön létre, amely kommunikációra, a

nézetek cseréjére, a közös ügyek azonosítására, a közös érdekek felismerésére és képviselésére, folyamatos tájékozódásra és tanulásra készíti a benne résztvevőket.

Közösség

1. A közösség lehet földrajzilag meghatározott, lokális fogalom. Szomszédság: a helyi közösségi munka fizikai, de – mint viszonyrendszer – pszichikai tere is; kerület, város-falu, kistérség, régió. Ezt az eredetet őrzi „község” szavunk, amely a közösség szó elhalványult alakváltozata, és azt jelenti, hogy közösségben vagyunk azon a földterületen, amelyik ellát bennünket.

2. Kifejezhet továbbá a közösség közös érdeklődést, érdekeket és azonos identitást,

3. vonatkozhat lelki közösségre.

„Természetesen minden csoport egyúttal közösség is, de azok a közösségek, amelyeknek tagjai nincsenek egymással interakcióban, nem tekinthetők csoportoknak.” (Merton)

A közösségfejlesztés mint mozgalom

Lényegileg csak akkor beszélhetünk közösségfejlesztésről, ha maguk a közösség tagjai, szervezetei és intézményei fejlesztik a saját közösségüket. Nem a közösségfejlesztő fejleszti a közösséget, hanem a közösség fejleszti önmagát.

A jó közösségfejlesztési folyamat helyi mozgalom, amelyben a folyamatosan aktivizálódó lakosság keresi a maga hozzájárulási lehetőségeit a közösség életminőségének javításához, létrehozza saját intézményeit és együttműködési struktúrákat alakít ki. A közösségi fejlesztésben folytonosan újabb és újabb egyének és csoportok aktivizálódnak a folyamat kritikájaként vagy alternatívájaként, s e közösségi szereplők állandóan új helyzeteket teremtenek, megváltoztatva a tervezési, döntési és kontroll-mechanizmusokat. A mozgalom kifejezést az önszervező közösségi munka értelmében használjuk, mely állandóan mozog, változik, él, cseréli hangsúlyait és a megvalósítók köre is állandóan változik.

A közösségfejlesztés mint szakma

A közösségfejlesztés mint szakma *átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozást* jelent a közösségek életébe annak érdekében, hogy a közösség képes legyen a megújulásra, vagyis saját problémáinak mérséklésére, kezelésére, megoldására. A beavatkozás addig tarthat, ameddig a közösség tagjai maguk nem válnak a változás meghatározó tényezőivé.

A közösségfejlesztés fogalma

„A közösségfejlesztés oly módon erősíti meg a civil társadalmat, hogy a közösségi cselekvést és a közösségi perspektívákat helyezi előtérbe a társadalmi, gazdasági és környezetvédelmi irányelvek kialakítása során. A közösségfejlesztés a helyi közösségek képessé tételére törekszik, beleértve a földrajzilag meghatározott, a közös érdekek vagy azonos identitás, illetve a konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő közösségeket is. A közösségfejlesztés a közösségi csoportokon, szervezeteken és hálózatokon keresztül fejleszti az emberek képességét arra, hogy aktív tagjai legyenek a társadalomnak, valamint felkészíti az intézményeket és az állami, magán és nem kormányzati szervezeteket arra, hogy párbeszédet alakítsanak ki a lakossággal az őket érintő változások közös meghatározásában és végrehajtásában. A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat, 2004)

„A (...) közösségfejlesztés (*community development*) felfogásunkban elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségszervezőknek és fejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.” (Varga A. és Vercseg, 1998)

A közösségfejlesztő

A helyi közösséghez kívülről érkező, átmeneti beavatkozó, aki kívülállásával ellenpontozza a helyi viszonyokat, és a hozzá való rendelődés arra készíti a közösséget, hogy kívülről lássa és elemezze önmagát, s ezáltal, kilépve a szűk keretekből, egy más szinten gondolkodjon önmagáról, valamint tervezzen és cselekedjen.

A közösségfejlesztő egyre szélesedő körben kezdeményez kommunikációt, azért, hogy a közösség átvegye tőle a kezdeményezést és elinduljon a problémák közösségi megoldásának útján. A folyamat érettebb szakaszában katalizálja és szakmailag támogatja a megindult helyi közösségi folyamatot. A fejlesztő mellett a helyi közösségi szervezők szerepe is meghatározó. A fejlesztő és szervező szakmai feladatait ld. a Fejlesztő és a szervező szerepköröknél! (Harmadik rész)

A közösségszervezés és a közösségszervező

A közösségszervezés (*community organizing*) az a folyamat, amely során az egymás közelében élő vagy azonos önérdekkel rendelkező emberek csoportot alapítanak, hogy változást érjenek el a közösség számára fontos ügyekben. A csoport a politikai, gazdasági területen dolgozó döntéshozóknak, a demokratikus részvétel és a társadalmi igazságosság jegyében megoldást javasol, és véleményt nyilvánít a döntéshozatali folyamat során. Egyezsége törekszik, de szükség esetén felvállalja a konfliktust. A csoport itt emberek olyan érdekközösségét jelenti, akik a (helyi) közélet szereplőivé válnak és közös céljaik elérése érdekében formális vagy informális szervezeteket hoznak létre.

A közösségszervező

az a szakember, aki ilyen szervezetek megalakulását segíti, és létezésüket támogatja. A közösségszervezők kampányok vezetésében, koalíciók építésében és az aktív tagok, ún. közösségi vezetők képzésében nyújtanak támogatást. (Peták, Sebály, Varga M. és Vojtonovszki, 2014)

A közösségi munka fogalma

A közösségi munka (*community work*) konkrét szakterületekre nem specifikált jelentéstartalma, *átfogó* jellege által alkalmasnak látszik arra, hogy valamennyi közösségi cselekvési és beavatkozási területet magába foglalja, s ezáltal a közösségi munka egészét, szakmákat és mozgalmakat tágabb perspektívába helyezze. Könyvünkben a közösségi munka kifejezést az érintettek, a nem-szakemberek (közösségi aktivisták, önkéntesek) és a szakemberek együttes tevékenységére értjük, miközben hangsúlyozzuk, hogy a közösségi munka szakember közreműködése nélkül is megvalósulhat – ám aktivisták, önkéntesek nélkül nem.

„A közösségi munka története során fokozatosan olyan, a társadalmi integrációt elősegítő tevékenységgé vált, amely hatékonyan képes fokozni a társadalom kezdeményező és cselekvőképességét, segíteni a társadalmi intézményrendszer átalakulási és újraalakulási folyamatait, összehozni a társadalom különböző szereplőit és kapcsolatokat, együttműködéseket kiépíteni térségi és társadalmi szinten, s mindezzel képes fokozni a társadalom demokratikus önszerveződését.” (Csongor, Darvas és Vercseg)

Közösségi munkás

Helyi közösségi aktivista, vagy szakember (fizetett vagy önkéntes), aki együttműködik a közösségfejlesztővel és a kialakult helyi közösségi szerveződésekkel. Kulcsszerepe van a közösségi munka koordinációjában, szervezéssel segíti a közös elképzelések megvalósítását.

Munkamód – módszer – technika

A *módszerek és a technikák* egyaránt konkrét cselekvési útmutatást jelentenek, ám míg a technikák csak a cselekvés főbb szabályait és aktusait ismertetik, folyamatba ágyazottság és minden magyarázat nélkül, addig a módszerek leírása komplexebb, tartalmazza az alkalmazás funkcióit, javasolt idejét a folyamatban, az alkalmazással kapcsolatban felmerülő kételyeket és problémákat, s segít a szakembereknek megtalálni saját szerepüket egy többszereplős közösségi folyamatban.

A *módszerek és a technikák* alkalmazásának rendjét és kombinációját a körülmények határozzák meg. A közösségfejlesztési folyamatban egyidejűleg számos módszert és technikát alkalmaznak a folyamat résztvevői, mindvégig *közösségi munkamódban*: nem a közösségfejlesztő, hanem a közösség aktivizált tagjai tárnak fel szükségleteket, keresnek cselekvő állampolgárokat, terveznek programokat és további folyamatokat.

Szerep

A közösségi beavatkozás szakmai szerepeit, szerepköreit leginkább munkafunkcióként érdemes meghatározni, amely egy bizonyos megközelítést vagy feladatcsoportot foglal magában, amellyel kapcsolatban a folyamatban résztvevők jogosan elvárhatják, hogy a szakember elvégzi azt.

Irodalom

- A közösség dicsérete* (2014): 25 éves a Közösségfejlesztők Egyesülete. Szerk. Farkas Gabriella és Kovács Edit. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
<https://kofe.hu/parola/parola-fuzetek/>
- A közösségi munka holland profilja (Geroesprofiel opbo uwwerkert; To profile the profession of community work) (1987). Összeállította a közösségi munka munkaterületi bizottsága. Hága, 1987. június. Ford. Szabó Olympia. *Kultúra és Közösség*, 1991/4:58-62.
- Alinsky, Saul D. (1999[1971]): *A civil szervezkedés ábécéje*. Gyakorlati ábécé a realista radikálisok számára. Bagolyvár, Budapest. Fordította Doubravszky Sándor
<http://szoszov.hu/sites/default/files/letoltheto/alinskycivilszervezkesedesabcje.pdf>
- Állampolgári Részvétel Hete ÁRH. *Civil Kollégium Alapítvány*.
<https://www.reszvetel.hu/>;
<https://www.cka.hu/?s=%C3%81llampolg%C3%A1ri+R%C3%A9szv%C3%A9tel+Hete>; <https://www.cka.hu/blog/kategoria/projektek/allampolgari-reszvetel-hete/>
- Közösségfejlesztők Egyesülete*, <https://kofe.hu> (a honlap 2020 őszére újul meg teljesen, de már használható)
- Anderson, Hans (2007): A svédországi részvételi demokráciáért folytatott munka tapasztalatai. Az előadás a Közösség-konferencia az Aktív európai állampolgáriságról nemzetközi konferencián hangzott el. Ford. Juhász Katalin. *Parola*, 1-2: 41-43.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Arapovics Mária (szerk.) (2019): *A közösségfejlesztés és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata*. Módszertani útmutató, gyakorlati kézikönyv. Felelős kiadó | Szabadtéri Néprajzi Múzeum – NMI Művelődési Intézet – Országos Széchényi Könyvtár
https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9si-%C3%BAtmutat%C3%B3-b%C5%91v%C3%ADtett-kiad%C3%A1s_2019.pdf
- Arapovics Mária és Brüll Edit (szerk.) (2009): *Közösségi tanulás és szervezése*. Közösségi-civil szervező tankönyv. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest
- Arapovics Mária és Vercseg Ilona (szerk.) (2017): *Közösségfejlesztés*. Módszertani útmutató. Cselekvő közösségek, aktív közösségi szerepvállalás. EFOP-1.3.1.-15-2016-00001. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/CSK_utmutato_kozossegfejlesztes_online_2017_0331.pdf
- Baldock, Peter (1993[1974]): A közösségi munka alapelvei, értékrendje és területei. Varga A. Tamás (vál.), B. Vörös Gizella (szerk.): *Közösségi munka*. Szöveggyűjtemény. Ford. Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
Eredeti kiadás uő: (1974): 2 Principles, values and objectives in community work. In Noel Timms (ed.): *Community Work and Social Work*. Bradford University.
- Balipap Ferenc (2007): A settlement mozgalom kialakulása, története Magyarországon. In Giczey Péter (szerk.): *Settlement mozgalom Magyarországon*. Életfa Segítő Szolgálat Egyesület, Debrecen.
- Bálint Mónika (2019): Közmeghallgatás mint az állampolgári részvétel intézménye. Egy

- országos kampány tapasztalatai. *Parola*, 2. <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/parola-2019-2/kozmeghallgatas-mint-az-allampolgari-reszvetel-intezmenye/>
- Beke Pál (1993): Községszolgálat Alapítvány. *Parola*, 5: 1-3.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Beke Pál (2003): *Település és ifjúsága Európában*. A „Település és Ifjúsága” konferenciasorozat nemzetközi szemináriuma. Budapest, 2003. december 3–7.
http://epa.oszk.hu/01300/01306/00025/9_2_bekepal_1.htm
- Benedek Gabriella, Kovács Edit és Scsaurszki Tamás (2009): Összjáték a közösségi kezdeményezések helyi támogatásáért. Helyi forrásokból helyi ügyeket támogatni. *Parola*, 3: 5–8. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Béres Tibor (2008): MikroHITELEZÉS és közösségfejlesztés. Konferencia-előadás. *Parola*, 4: 11-15. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Biddle, William és Loureide J. Biddle (1988 [1965]): *A közösségfejlesztési folyamat*. Ford. Rakovszky Zsuzsa és Szentpéteri Gabriella. Országos Közművelődési Központ és Módszertani Intézet, Budapest. <https://kofe.hu/kiadvanyaink-tanulmanyaink/>
Eredeti kiadás: uők (1965): *The Community Development Process. The Rediscovery of Local Initiative*. Holt, Rinehart and Winston, Inc. New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London.
- Bodorkós Barbara, Kajner Péter, Kovács Edit, Peták Péter és Péterfi Ferenc (2005, (2010): *Tervezz! Bátran! Közöd van hozzá! Városmegújítás közösségi részvétellel*. Hogyan szervezkedjünk és képviseljük érdekeinket a lakóhelyünkön? Községfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2005. <https://kofe.hu/kiadvanyaink-tanulmanyaink/> és *Parola* /2010_4: 8)
- Bourdieu, Pierre (2009 [1972]): *A gyakorlat elméletének vázolata*. Három kabil etnológiai tanulmány. Ford. Berényi Gábor. Napvilág Kiadó, Budapest. /TÁRStudomány sorozat./
Eredeti kiadás: uő (1972): *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé des trois études d'ethnologie kabyle*. Librairie Droz, Geneva, Switzerland
- Bozóki András (1999): A demokrácia megerősödésének társadalmi feltételei. In Csefkó Ferenc és Horváth Csaba (szerk.) *Magyar és európai civil társadalom*. MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs-Baranya Értelmisségi Egyesület, Pécs, 295-302.
- Böhm, Ingrid and Schneider, Jens (1999): 'German Representatives' Report to the ICEA European Regional Council Meeting at Patras, Greece, 30th June – 4th July 1999. www.iple.de
- Briscoe, Catherine (1999): A közösségi munka értékei, céljai és alkalmazási formái. In: *Megfigyelés és cselekvés*. Válogatás a közösségi munka elméleteiből. Vál., ford. és szerk. Varsányi Erika. Balassi Kiadó, Budapest, 48-62.
- Budai István (2009): Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka. Amivel (talán) már számolunk... *Esély*: 5: 83-114.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2009_5/05budai.pdf
- Budapesti Nyilatkozat* (2004): Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel – CEBS, IACD és KÖFE Konferencia. Záródokumentum. 2004. március 25–28. *Parola* 1: címlap és 3-4.
http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/08d19ea0035279ddc1256ec10031610a?OpenDocument
- CALLDE 2011. Forbrig, Joerg ed. (2011): *Learning for Local Democracy. A Study of Local Citizen Participation in Europe*. Central and Eastern European Citizens Network, CALLDE project. http://eucdn.net/wp-content/uploads/2013/05/CEECN_CitizenParticipationStudy.pdf
- Campfens, Hubert (2002 [1997]): *Közösségfejlesztés a világban: gyakorlat, elmélet, kutatás*,

- képzés. 1. és 2. rész. Ford. Varga Tamás. A közösségfejlesztés háttérében álló szellemi tradíciók, *Parola*, 3: 14-17.; Társadalmi tanulás: tudás és közösségi cselekvés, *Parola*, 4: 4-17. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Eredeti kiadás: Campfens, Hubert (1997): *Community Development around the world: Practice, Theory, Reserarch, Training*. Introduction to the International Study. University of Toronto Press, Toronto, 1-46.
- CEORG (2001): *Az anómia elterjedtsége és a normaszegés elfogadottsága három visegrádi országban*. A Central European Opinion Research Group (CEORG) havi rendszeres közvéleménykutatása. TÁRKI, Budapest.
www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a552.pdf
- CESAM (2002 [1994]): *Iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás Svédországban, 1994*. Ford. Varga Tamás. CESAM Centrum for samhallsarbete och mobilisering (Közösségfejlesztők svédországi egyesülete), Sweden
www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/0/3a2f7d8d9d16c03ac1256ce60038a62c?OpenDocument
- Citizenship Survey 2001: In Duncan Prime, Meta Zimmeck and Andrew Zurawan: *Active Communities: Initial Findings from the 2001 Home Office Citizenship Survey*. Home Office Research, Development and Statistics Directorate, London.
- Community Care (2006–2009): *Community Care Approach: A Strategy for Social Inclusion*. The project is a Leonardo da Vinci pilot project.
<http://www.euro-training.org/community-care.html>
- Csabai Lucia (2017): *Közösségben élni mindannyiunk joga!* *Parola*, 2: 24-27.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/06/Parola_2017-2-1.pdf
- Csáki Rozália (2009): *Ön dönt! A társadalmi részvétel jó példája*. *Parola*, 3: 3–5.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Csányi Vilmos (2003): *Az emberi természet biológiai gyökerei*. Előadás a Mindentudás Egyetemén.
http://mindentudas.videotorium.hu/hu/recordings/details/8227,Az_emberi_termeszeti_biologiai_gyokerei
- Csányi Vilmos (2005): *Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan. Népszabadság*, 2005. szeptember 17. <http://nol.hu/archivum/archiv-377460-190667>
- Csepeli György (2010): *Társadalmi szolidaritás – összetartó társadalom*. Elhangzott a VII. Nyári Egyetem a közösségi részvétel fejlesztéséért nyitó előadásaként, 2010. július 28-án. *Parola*, 3: címlap és 3–6. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Csongor Anna, Darvas Ágnes és Vercseg Ilona (2003): *Közösségi és civil tanulmányok*. Szakirányú továbbképzési szak létesítési és indítási kérelem. ELTE TáTK, Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Budapest
- Dahrendorf, Ralf (1997): *After 1989. Morals, Revolution and Civil Society*, Macmillan, Basingstoke, London.
- Dunajcsik Péter Maxigas (2006): *Foglaltház és civil társadalom*. *Civil Szemle*, 2006/1(6), p. 69–96
- Dunainé Szűcs Katalin, Hallgató Éva, Mártháné Megyesi Mária, Szolnoki Beáta és Vercseg Ilona (2010): *Családi szociális munka. Igénybe vevő szerinti protokoll/irányelv*. Tervezet, kézirat. Budapest.
- Durkheim, Émile (2003 [1897]): *Az öngyilkosság*. Szociológiai tanulmány. Ford. Józsa Péter. Osiris, Budapest.
Eredeti kiadás: uó (1897): *Le suicide*. Felix Alcan, Paris.
- ECON European Community Organizing Network, <http://www.econnet.eu/>
- Ekler Éva (2018): *Pro Lecsó – komplex térségi és közösségfejlesztési program B-A-Z megye kistérségeiben*. *Parola*, 2: 10-16.

- http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2018/07/Parola_2018-2.pdf
- Farkas Gabriella (2017): Közösség és gazdaság. Gondolatok a különszám elé. *Parola*, 3: 2-5. http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/10/Parola_2017-3.pdf
- Ferge Sándor (2010): *Beszámoló az eMultiCoop Szociális Szövetkezet 2009. évi tevékenységéről*. eMultiCoop Szociális Szövetkezet, Szécsény. <http://emulti.coop>
- Freire, Paulo (1972): *Pedagogy of the oppressed* [Az elnyomottak pedagógiája]. Penguin Books, Harmondsworth.
- Fukuyama, Francis (1999): *Social Capital and Civil Society*. Prepared for delivery at the IMF Conference on Second Generation Reforms. IMF, Washington D.C. www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm
- Gadamer, Hans Georg (1984): *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Garai Mónika (2006): Ház-piknik a Krúdy utcában. *Parola*. 5: 22. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Gergely Attila (2005 [1991]): *Intézmények építése a helyi közösségekben*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek/. http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/94377162f3636de085256640006a09b8?OpenDocument
- Gergely Attila (2006): Közösség, megújulási képesség, részvétel. *Parola*, 4: 9–11. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/133b5cb9af4a61d6c125722d00352353?OpenDocument#K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9g%20%C3%A9s%20meg%C3%BAjul%C3%A1si%20%C3%A9pess%C3%A9g%20%C3%A9s%20r%C3%A9szv%C3%A9tel
- Gergely Attila (2007): Állampolgárság, politika, erkölcs, közösség. Az előadás a Közösség-konferencia az Aktív európai állampolgáriságról nemzetközi konferencián hangzott el. *Parola*, 1–2: 35–39. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Giczey Péter (2010): *Együttműködés a magyarországi settlement mozgalom megteremtéséért, kitekintés a nemzetközi mozgalomra*. Konferencia-előadás.
- Giczey Péter (2015): A settlementek esélyei Magyarországon. *Parola*, 4: 3. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/20323e5ed16d8656c1257f13005ac5db?OpenDocument
- Giczey Péter (szerk.) (2007): *Settlement mozgalom Magyarországon*. ÉLETFA Segítő Szolgálat Egyesület, Debrecen.
- Giczey Péter (szerk.) (2008a): *Közösségi munkás és önkéntes koordinátor képzés*. Módszertani kézikönyv. ÉLETFA Segítő Szolgálat Egyesület, Debrecen.
- Giczey Péter (szerk.) (2008b): *Közösségek állapota*. Tanulmánykötet. Szövetség a Közösségi Részvétel Fejlesztéséért. http://www.polgarz.hu/uploads/documents/200907221108_kozossegek_allapota_2008.pdf
- Giczey Péter (2018): Létezik közösségszervezés! *Élet és Irodalom* – Visszhang – LXII. évfolyam 28. szám, 2018. július 20. <https://www.es.hu/cikk/2018-07-20/giczey-peter/letezik-kozossegszervezes.html>
- Giczey Péter, Peták Péter és Varga Máté (2011): Nyári egyetemi vita a közösségszervezésről, 2011. július 19. *Parola*, 4:12. <https://www.cka.hu/ek/nyari-egyetemi-vita-a-kozossegszervezesrol/>
- Gilchrist, Alison (2003): Közösségi munka Nagy-Britanniában. Ford. Varga Tamás. *Parola*, 1–2: 20–23. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Gilchrist, Alison (2005 [1997]): A közösségi munkás szerepei. In Vercseg Ilona (szerk.): *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak*. Vál. Varga A. Tamás. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 19–21. /Parola füzetek/

- http://www.kka.hu/__062568aa00708a67.nsf/0/d54896f186631403c1257019002941e3?OpenDocument
 Eredeti kiadás: uő (1997 [1994]): Roles of a community worker. In Val Harris (ed.): *Community Works Skills Manual*. Association for Community Workers (ACW), Nothingam, UK, Section 04 p. 7.
- Gilchrist, Alison and Peter Durrant (2005 [1997]): Képessé tétel. In Vercseg Ilona (szerk.): *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak (2005)*. Vál. Varga A. Tamás. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. 35–39. /Parola füzetek./
https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2005-gyakorlati_utmutato_kozossegi_munkasoknak-Fejezetek_a_kozossegi_munka_brit_kezikonyvebol.pdf
 Eredeti kiadás: uők (1997 [1994]): Empowerment. In Val Harris (ed.): *Community Work Skills Manual*. Association for Community Workers (ACW), Nothingam, UK, Section 06 p. 1.
- Gorman, Margo (2006): *Közösségfejlesztő tanulás és képzés Európában*. Jelentés a Grundtvig 4 projekt eredményeiről, melynek célja tematikus szeminárium szervezése 2005–2006-ban. Combined European Bureau for Social Development (CEBSD).
 Eredeti megjelenés: uő (2006): *Training and Learning for Community Development in Europe*. The results of the Grundtvig4 Project to set up a Thematic Seminar 2005–2006.
- Gorman, Margo (2009): *Doors to the Future. Community-based Training and Learning*
<http://eucdn.net/wp-content/uploads/2012/03/training-and-learning-for-community-development-project.pdf>
- Gosztonyi Géza, Makk Katalin, Péterfi Ferenc és Vercseg Ilona (1998): *Szomszédsági fejlesztőmunka Kőbányán*. Budapesti Szociális Forrásközpont és Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
http://www.kka.hu/__062568cf006c1954.nsf/0/5abe7e864df84a5fc12568860006d353?OpenDocument
 Eredmények:
http://www.kka.hu/__062567bd000f875a.nsf/0/3c8e88078dcffb49c12569720059f19c?OpenDocument
- Göllesz Zoltán, Lőrinczi Csaba, Nagy Gábor és Toldi Beáta (1998): *Közösségi iskolák Magyarországon*. Molnár Nóra interjúkötete. Soros Alapítvány, Budapest. /Soros oktatási füzetek./
http://adata.hu/_soros/kiadvany.nsf/daac63da410d1454c1256e320071a9a1/cf5aea55014f7374c1256e60002f8ca4?OpenDocument
- Grayson, John (2004): *A civil társadalom története*. Előadás egy angol–magyar szemináriumon. Tolmácsolta Juhász Katalin. Kunbábony.
- Grigorova, D. és G. Georgiev (2009): Gazdasági kezdeményezések támogatása roma közösségekben és a vállalkozóvá válás támogatásának modellje. Előadás. *Parola*, 1: 1–5. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Groskáné Piránszki Irén szerk. (2016): *Nyírmártonfalva első falukönyve*. Gyűjtötte a Falukönyv Írók Köre. Helyi emberek írták helyi emberekről, helyi embereknek. Nyírmártonfalva Község Önkormányzata.
 és
 Megjelent Nyírmártonfalva első falukönyve. *Parola*, 4: 26-27.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/01/Parola_2016-4.pdf
- Groskáné Piránszki Irén (2019): *A közösségek szolgálatában – az első Hajdú-Bihar megyei*

- közösségfejlesztő kezdeményezések és a Kelet-magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány működésének 20 éve -. Kelet-magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány, Debrecen
- Gulyás Sándor (2017): Acsaiak vagyunk... közösségi fotókiállítás a Galga menti Acsán. *Parola*, 1: 50-52.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2018/04/Parola_2018-1.pdf
- Gyakorlati útmutató...* Lásd Vercseg Ilona (szerk.) (2005c).
- Gyökerek és Szárnyak Alapítvány, dokumentum (2020): *Tájéoló* a magyar közösségi alapítványokhoz.
www.gy-sz.hu ; [www.facebook.com/gyokerek és szárnyak alapítvány](https://www.facebook.com/gyokerek-es-szarnyak-alapitvany) ;
gysza@gy-sz.hu
- Gyenes Zsuzsa (2019): Megemelni – közösségfejlesztés idősekkel. Szépkorúak a Hegyvidéken – Szolidáris szomszédság közösségfejlesztő alprogram (esettanulmány). *Parola*, 1. <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/parola-2019-1/megemelni-kozossegefejleszt-es-idosekkel/>
- Gyenes Zsuzsa (2019): 25 éve szól a Civil Rádió – ajánló. *Parola* 4.
<https://kofe.hu/parola/korabbi-lapszamok/parola-2019-4/>
- Győri Szabó Róbert (2000): A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban. *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, VI. 2 (20).
- Habermas, Jürgen (1985 [1981]): *A kommunikatív cselekvés elmélete 1-2*. Vál. Rényi Ágnes, Somlai Péter. Az összefoglalásokat írta Némedi Dénes, Somlai Péter. ELTE, Budapest.
 Eredeti kiadás: uő (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Hajnal László (2016): Kincskeresők a Tisza mentén. Óballa mesélő múltja. *Parola*, 4: 21-25.;
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/01/Parola_2016-4.pdf
- Hallgató Éva és Vercseg Ilona (2008): A közösségi munka szerepe a közösségi szolgáltatásokban. Irányelv. Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
Parola, 3: 2-27. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Harkai Nóra (2006): *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
 /Parola füzetek/
https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2006%20-%20Harkai%20Nora%20-%20Kozosseg%20es%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20munka.pdf
- Harpaz, Yardená (1999): *A közösségi művelődés megváltoztatja az iskolát!* Kézirat.
- Havas Péter és Varga Attila (2006): *A környezeti neveléstől a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata felé*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=TF-Havas-VargaFenntarthatosag
- Henderson, Paul (2006): A közösségfejlesztés alapelvei és gyakorlata. Előadás, elhangzott az Alapelvek, értékek, etika a közösségfejlesztésben – szakmafejlesztő szemináriumon Kunbáonyban, 2006. április 27-29.-én. Fordította Juhász Katalin.
 Cikk változatban: *Parola*, 4: 3-7. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
 Teljes szöveg:
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/nyomtat/A146C506CE389576C125722D0033291D?OpenDocument
- Henderson, Paul (2007 [2005]): *A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig*. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/a9ae999daea85d09c125736f0033271d?OpenDocument

- Eredeti kiadás: uő (2005): *Including the Excluded: From practice to policy in European Community Development*. Policy Press, Bristol.
- Henderson, Paul (2008): Community development: historical overview. In Michael Pitchford (ed) *Making spaces for community development*. The Policy Press (in association with Community Development Foundation), Bristol.
- Henderson, Paul and David N. Thomas (2001 [1980]): *Skills in Neighbourhood Work*. 3rd ed. Routledge, London.
- Henderson, Paul and Vercseg, Ilona (2010): *Community development and civil society. Making connections in the European Context*. Policy Press, Bristol.
- Hilscher Rezső (1929): *A Főiskolai Szociális Telep és settlement munka módszere*. Szeged.
- Hilscher Rezső (é.n): A settlement mozgalom. *Esély*, 1989/1: 1-6.
http://esely.org/kiadvanyok/1989_1/asettlement.pdf
- Hjøllund, Jørn (1994): Termelő iskolák Dániában. A Pile Møle project. In *Oktatásügy*. Dánia. 52–54. www.npk.hu/public/palyak/eu/mappa/dan/adania.pdf
 Eredeti megjelenés: uő (1994): Wenn Unterricht und Beschäftigung mehr sein sollen als Zeitvertreib: Produktionsschulen in Dänemark. *Das projekt Pile Molle. Berufsbildung: Zeitschrift für Praxis und Theorie in Betrieb und Schule*, 29: 9–11.
- Hunti Mihály és Halmai Zoltán (2008): Reflex Szociális Szövetkezet. Konferencia-előadás. *Parola*, 4: 19-20. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Huszár Tibor (1975): *A cselekvő ember*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Huszerl József (2019): Parola 1 – így készült az első szám. *Parola*: 3.
<https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/parola-2019-3/parola-1-igy-keszult-az-első-szam/>
- INEPS' 11. Congress in 1999 in Berlin on „*Productive Learning – a Joint Future of Education and Economy*.” http://www.iple.de/veranstaltungsarchiv_int-kongresse.htm
- Juhász Borbála, Szikra Dorottya és Varsa Eszter (2010): *Nemi szerepek, osztályhelyzet és etnikai/vallási különbségek a Kozma utcai settlementben, 1935–1945*. Konferencia-előadás. Budapest.
- Kajner Péter (2017): A közösségi gazdaságfejlesztési kezdeményezések esélyei Magyarországon. *Parola*, 3: 8-22.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/10/Parola_2017-3.pdf
- Kajner Péter (2018): Vidékfejlesztés és fenntarthatóság – a RUSDELA projekt zárókonferenciája. *Parola*, 3: 2-7.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2018/12/Parola_2018-3.pdf
- Kant, Immanuel (1784): *Mi a felvilágosodás?* In: A vallás a pusztá ész határain belül és más írások, Gondolat Kiadó, 1980, ford. Vidrányi Katalin
<http://mek.niif.hu/06600/06616/html/>
- Katona Krisztina (2008): A mural painting módszer. *Parola*, 3: 28.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Kerekasztal beszélgetés a szolidaritás esélyeiről és realitásairól (2010). A kerekasztal résztvevői: Gyuris Tamás, Lakner oltán, Márton Izabella és Vercseg Ilona. *Parola*: 3: 7-13. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Kertész Anna (szerk.) (2018): *Szervezz és Szerveződj 2017-18*. Közösségszervezők elemzik megnyert ügyeiket és a közösségszervező folyamatot. A Civil Kollégium Alapítvány 2017-2018-as közösségszervező programjának zárótanulmánya
<https://www.cka.hu/blog/2019/01/28/szervezz-es-szervezodj-2017-18-kozossegszervezo-k-elemzik-megnyert-ugyeiket-es-a-kozossegszervezo-folyamatot/>
- Klanciczay Gábor (2018): 1968 és az ellenkultúra. *Educatio* 27 (3), pp. 382-390.
<https://akjournals.com/view/journals/2063/27/3/article-p382.xml>

- Klaniczay Gábor (é.n.): Gondolatok a népi kultúra, a szubkultúra és az ellenkultúra viszonyáról. *Beszélő* hetilap, 35. szám (Múltunk jövője – melléklet, Évfolyam 5, szám 37).
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/gondolatok-a-nepi-kultura-a-szubkultura-es-az-ellenkultura-viszonyarol>
- Komabázis – XVID Közösségi videózás az Újpalotai Lakótelepen. *Parola*, 2014/2.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Kovács Edit (2017): *Közösségfejlesztői szerepfelfogások és munkamódok közösségeket érintő radikális mértékű változásokban*. Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/, Budapest.
https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2017%20-%20KovacsEdit%20-%20Kozossegfejleszttoi%20szerepfelfogások.pdf
- Kovács Lajos (2007): *A honismeret tanítása – koncepció*. 1994-2007. Szegvár. (kézirat)
- Kovács Tímea, Peták Péter, Sebály Bernadett és Varga Máté (2015): Közösségszervezéssel a szociális tűzifáért. *Parola*, 1: 16, http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Kovalcsik József (1986): *A kultúra csarnokai*. A közösségi művelődés színterei, utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés, a művelődési otthonok kialakulásai. I-III. Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- Közelítések* (1982): 11 beszélgetés népművelőkkel a művelődési otthoni tevékenység fejlesztéséről. Alföldi Albert, Balipap Ferenc, Györi Jánosné, Hallgató Éva, Hazag Mihály, dr. Kecskeméthyiné Sedivi Lilla, Markolt Endre, Péterfi Ferenc, Takács Péter, Tóth János, Vattay Dénes interjúja. Szerk. Varga A. Tamás. Az interjúkat készítette Vercseg Ilona. Budapest, Múzsák Kiadó
<https://kofe.hu/kiadvanyaink-tanulmanyaink/>
- Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat programösszefoglalója (2005).
Parola, 1: 22-23. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Kramer, Ralph M. and Harry Specht (eds.) (1983 [1969]): *Readings in community organisation practice*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Kraushaar, Robert, Michael Hibbard, and Betty Wells (1999): Editorial introduction: Community development in the United States. *Community Development Journal*, 34 (1): 1–3. (regisztrációra letölthető: <http://cdj.oxfordjournals.org>)
- Kretzmann, John P. and Jonathan L. McKnight (1993): *Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilising a community's assets*. ACTA Publications, Chicago, IL.
- Lányi András a szabadságról, gyűttmenteknek (2017). *Parola*, 1: 2-3.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/03/Parola_2017-1.pdf
- Liegey, Vincent (2012): A növekedés-ellenes Mozgalomról. Előadás a Végelet 2012. június 7-8.-i budapesti konferencián. (Gazdaság helyben? Pénz, etika, felelősség. Fenntarthatóság a gazdaságban, a szövetkezetek, etikus vállalkozások, alternatív bankok).
Parola, 3: 12. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- MacAulay, Scott (2001): The community economic development tradition in Eastern Nova Scotia, Canada: ideological continuities and discontinuities between the Antigonish movement and the family. *Community Development Journal*, 16 (2): 111–121.
- Mayo, Marjorie (2006): Szakmai értékek és etikai dilemmák a közösségi munkások között. *Parola*, 4: 13–20. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Mannheim Károly (1994 [1927]): *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról* Magyarul a Cserépfalvi Kiadó adta ki, 1994-ben.
eredeti megjelenés: 1927, London, angol nyelven).
- Mattsson, Elisabet (2008): Biztonság, bizalom és remény – munkahelyteremtés a helyi

- közösségekben. Konferencia-előadás. Ford. Juhász Katalin. A VÄGEN ÚT! Kiút szociális szövetkezet. *Parola*, 4: 15–18. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Merton, Robert K. (1980 [2002, 1968, 1949]): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat Kiadó, Budapest, Társadalomtudományi Könyvtár. Fordította Berényi Gábor. Eredeti kiadás: uő (1968 [1949]): *Social Theory and Social Structure*. Enlarged ed. The Free Press, New York.
- Mészáros Zsuzsa (1999): *Beszámoló a Soros Alapítványnak a gazdasági kultúra fejlesztése c. programról*. Kézirat. H. n.
- Mészáros Zsuzsa (2008): „Kutya nélkül eb a pásztor”. Konferencia-előadás. *Parola*, 4: 4-6. http://www.kka.hu/_062568cf006c1954.nsf/0/6c4c5dedde46da15c1257554003afeb8?OpenDocument
- Mészáros Zsuzsa (2010): *Kiegészítési javaslatok e könyvhöz*. Kézirat.
- Mészáros Zsuzsa (2019): Hozzájárulás – Közösségi gazdaságfejlesztés a közösségfejlesztésben. *Parola*, 3. <https://kofe.hu/parola/cikk/hozzajarulas-kozossegi-gazdasagfejlesztes-a-kozossegfejlesztesben/>
- Mészáros Zsuzsa és Vercseg Ilona (2006): *Az emberi erőforrás állapota a Felső-Kiskunsági kistérségben*. Felső-Kiskunsági Közösségi Munkások Egyesülete, Kunadacs.
- Mészáros Zsuzsa és Vercseg Ilona (2007): *Kistérségi foglalkoztatási és képzési stratégia*. Felső-Kiskunsági és Dunamelléki Többcélú Kistérségi Társulás, Kunszentmiklós. Kézirat. H. n.
- Miszlivetz Ferenc (1999a): A civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. In Csefkó Ferenc és Horváth Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 78–193.
- Miszlivetz Ferenc (1999b): Hozzászólás az MTV2 Mélyvíz beszélgetésében 1999. március 23-án. In Csefkó Ferenc és Horváth Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 423–434.
- Molnár Aranka és társai (2011): Építő közösségek – közös tudás. Közösségfejlesztés B.-A.-Z. megye 5 kistérségében. Esettanulmány. *Parola*, 3: 11. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Molnár Aranka, Peták Péter és Vercseg Ilona (2014): *Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés*. Budapest. Készült a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” című projekt (TÁMOP 5.1.3-09/1-2009-0002) keretében. A projekt főpályázója az Autonómia Alapítvány, konzorciumi partnerei a Közösségfejlesztők Egyesülete, a Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft. (korábban: VÁTI Nonprofit Kft.) és a Szociális Szakmai Szövetség <http://www.melyszegenyseg.hu/fooldal/htmls/>
- Molnár Aranka (2015): *Közösségi tanulás a közösségfejlesztés folyamatában*. Közösségfejlesztők Egyesülete, /Parola füzetek/, Budapest https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2015%20-%20Molnar%20Aranka%20-%20K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20tanul%C3%A1s%20a%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9s%20folyamat%C3%A1ban.pdf
- Monostori Éva (2019): Köz – közösség – közösségi tér. Közösségfejlesztők Egyesülete, *Parola*, 3 szám. <https://kofe.hu/parola/cikk/koz-kozosseg-kozossegi-ter/>
- Nemzetközi Settlement konferencia (2015) Budapest, 2015. április 22-23. Settlementek szerepe a sztereotípiák, az előítéletek és a rasszizmus oldásában. *Parola*, 4: Tematikus szám. <http://www.adattar.net/parola/?s=2015%2F4>
- Németh László (2010): Megalakult Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SzOSzöv). *Parola*, 2: 2. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18

- Németh László *összeáll.* (2017): Társadalmi hatásmérés eredményei a Közösségi Szociális Szövetkezet 2011-2016 közötti 5 évében. *Parola*, 3: 24-30.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/10/Parola_2017-3.pdf
- Novágh Gyula (szerk.) (1937): *A settlement*. Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottsága. Budapest.
- OKÉV – Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont (2003): *Jelentés a cigány kisebbségi oktatást folytató intézmények tanügy-igazgatási tevékenységének és működésük szakmai feltételrendszerének ellenőrzéséről*. Budapest.
<http://mek.niif.hu/01300/01399/01399.pdf>
- O’Leary, Tara (2006): *Asset-based approaches to rural community development*. A literature review and resources. International Association for Community Development (for Carnegie UK Trust), Falkland, Scotland.
- Ordas Ágnes (2016): Vissza a Pál utcába! A modern grund. *Parola*, 1.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Paksi Borbála és Schmidt Andrea (2006): Pedagógusok mentálhigiénés állapota, különös tekintettel az iskolai értékátadást, egészségfejlesztést és problémakezelést befolyásoló dimenziókra. *Új Pedagógiai Szemle*, 56 (6): 48–64.
<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00104/2006-06-oy-Tobbek-Fedagogusok.html>
- Pallai Katalin, dr. (2010): *Társadalmi részvétel*. Bevezetés a helyi önkormányzati képviselők számára. Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége, Budapest.
http://www.pallai.hu/wp-content/uploads/2010/11/toosz-ctp-tarsadalmi_reszvetel_last.pdf
- Pataki György (2007): Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle*, 3–4: 144–156.
- Pataki György és Vári Anna szerk. (2011): *Részvétel – akció – kutatás*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest
- Perintfalvi Rita (2017): A szolidaritás etikája – Az egyházak felelőssége, hitelessége és botránya. *Parola*, 4: 14-20.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/12/Parola_2017-4.pdf
- Perlman, Robert és Gurin, Arnold (1993 [1972]): *Közösségszervezés és társadalmi tervezés*. Vál. Varga A. Tamás. Szerk. Mátyus Alíz. Ford. Szombatiné Mihályi Zsuzsa. A fordítást szakmailag ellenőrizte és az előszót írta: Vercseg Ilona Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/cb64d6a7ffc532248525670c0080efa5/576d73eb9c2157dd85256640006a08f5?OpenDocument
 Eredeti kiadás: uők (1972): *Community Organization and Social Planning*. John Wiley & Sons, Inc. and The Council for Social Work Education, New York.
 (regisztrációra letölthető: <http://cdj.oxfordjournals.org/content/7/3/205.extract>)
- Peták Péter (2011): Közösségszervezés. *Civil Kollégium Alapítvány Erőforrás Központ*,
<https://www.cka.hu/ek/petak-peter-kozossegszervezes/>
 és *Parola*, 2: 16 http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Peták Péter (2012): Állampolgári mozgalom egy NATO-radar építése ellen. Összefoglaló a pécsi Tubes-ügyről. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. *Parola*, 2: 3.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Peták Péter, Sebály Bernadett, Varga Máté és Vojtonovszki Bálint (2014): Közösségszervezés hazai pályán. Közösségi munka kisebbségben, a társadalom periferiáján élőkkel. *Parola*, 2: 19.
http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/449b903bb2a67d9cc1257d1e004d686c?OpenDocument
Civil Szemle, 2014/2. 105-127.

- <https://www.cka.hu/?s=K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gszervez%C3%A9s+hazai+p%C3%A1ly%C3%A1n>
- Peták Péter (szerk.) (2017): Szervezz és szerveződj! Közösségszervezők elemzik megnyert ügyeiket és a közösségszervező folyamatot. A Civil Kollégium Alapítvány 2016-2017-es közösségszervező programjának zárótanulmánya. *Civil Kollégium Alapítvány Erőforrás Központ*.
https://www.cka.hu/wp-content/uploads/2018/01/szervezzesszervezodj_2016-2017_online-1.pdf
és
Parola, 2018.1: 26:43
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2018/04/Parola_2018-1.pdf
- Péterfi Ferenc (1989): *Helyben, nyilvánosan*. Gondolatok a helyi társadalom-helyi tájékoztatás és nyilvánosság kapcsolatáról. Országos Közművelődési Központ, Budapest.
- Péterfi Ferenc (szerk.) (1992): *A közösségi rádiózásról*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek/ <https://kofe.hu/parola/parola-fuzetek/>
vagy
http://www.kka.hu/__062567bd00129b97.nsf/0/3ceea289a0bea0d58525663e0052aac1?OpenDocument
- Péterfi Ferenc (1998): A helyi nyilvánosságot szervező módszerek. In Varga A. Tamás és Vercseg Iona: *Közösségfejlesztés*, IX. fejezet. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 169–171.
http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/ec68caea967c3c04c125679f005b84b7?OpenDocument
- Péterfi Ferenc (2005): A hálózatszervezés első lépései. *Parola*: 1: 5-7.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Péterfi Ferenc (2008): A Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat fél éve (2007). *Parola*, 1: 1–10. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Péteri Ferenc (2014): Kezdetek. *A közösség dicsérete*. 25 éves a Közösségfejlesztők Egyesülete. A kötetet szerkesztette Farkas Gabriella és Kovács Edit. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest
- Péterfi Ferenc (2018): Elérhető és átélhető! – 25 éve szól a Civil Rádió. *Civil Szemle*, 3.
- Péterfi Ferenc (2019): Épülés és fejlődés – A közösségfejlesztés első hazai intézményeinek történetéből. *Parola*, 3. <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/epules-es-fejlodes-a-kozossegefejleszt-eslo-hazai-intezmenyeinek-tortenetebol/>
- Pitchford, Michael (with Paul Henderson) (2008): *Making spaces for community development*. The Policy Press (in association with Community Development Foundation University of Bristol), Bristol.
- Pósfay Péter (2010): A Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat (KÖZTÁMHÁLÓ) jövője. *Parola*, 2: 3
- Productive Learning... (1999): *Productive Learning – a Joint Future of Education and Economy* INEPS' 11. Congress, Berlin.
- Ronby, Alf (1996): A helyi közösségek mozgósítása. Ford. Nizák Péter. *Parola*, 2: 4–7.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Rothman, Jack (2002 [1995, 1968]): *A közösségi beavatkozás megközelítése*. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./
www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/90c615c00890baf2c1256b5d0035fdb?OpenDocument

- Eredeti kiadás: uő (1995 [1968]): *Approaches to Community Intervention*. In Jack Rothman, John L. Erlich, John E. Tropman, and Fred M. Cox (eds.): *Strategies of Community Intervention*, 5th ed. F. E. Peacock, 26–63.
- Rózsa Magdolna (2019): Önkéntes munka a Keleti pályaudvaron. *Parola*, 1: 40-43.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2019/04/Parola_2019-1.pdf
- Sain Mátyás (2015): Közösségi tervezéssel Budafokért. *Parola*, 1: 8.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Sain Mátyás (2018): Köztérfejlesztés közösségi alapokon – Óbudán. *Parola*, 2: 35
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Schiffer Rita (1995): *Az újpesti Főiskolai Szociális Telep*. Szakdolgozat a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola általános szociális munkás szakán. Budapest.
http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/cb64d6a7ffc532248525670c0080efa5/34dcfc5a92b74db6c1256b6d003829e0?OpenDocument
- Schönberg, Sandra P. (1979): Criteria for evaluation of neighbourhood vitality in working-class and poor areas in core cities. *Social Problems*, 27 (1): 6.
- Schuler Dezső (1937): *Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten*. 2. köt. Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest.
- Sebály Bernadett és Vojtonovszki Bálint (szerk.) (2016): *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma? A közösségszervezés alapjai*. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Sebály Bernadett (szerk) (2016): Helyi erő = Helyi forrás. Zárótanulmány a Civil Kollégium Alapítvány közösségszervezési programjáról (2013. október – 2016. április)
Parola, 2:27 http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
és
Civil Kollégium Alapítvány Erőforrás Központ
<https://www.cka.hu/wp-content/uploads/2016/05/helyi-ero-helyi-forras-zarotanutmany-2016-04.pdf>
<https://www.cka.hu/?s=Helyi+er%C5%91+%3D+Helyi+forr%C3%A1s>
- Sebály Bernadett (szerk) (2017): Szervezz és szerveződj! Közösségszervezők elemzik megnyert ügyeiket és a közösségszervező folyamatot (2016): A Civil Kollégium Alapítvány 2015-2016-os közösségszervező programjának zárótanulmánya.
Civil Kollégium Alapítvány Erőforrás Központ.
<https://www.cka.hu/ek/szervezz-es-szervezodj-kozossegszervezok-elemzik-megnyert-ugyeiket-es-a-kozossegszervezo-folyamatot/>
és
Parola, 1:14 http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/03/Parola_2017-1.pdf
- Skót központi útmutatás... (2004): *Skót központi útmutatás a közösségi tanulásért és fejlesztésért* (Working and Learning Together to Build Stronger Communities, Scottish Executive Guidance for Community Learning and Development)
<https://infed.org/mobi/working-and-learning-together-to-build-stronger-communities/>
és letölthető pdf változatban:
<https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20170701074158/http://www.gov.scot/Publications/2004/02/18793/32157>
- Skrzypczak, Bohdan (2007): Aktív és tanuló közösség – a gyakorlattól az elméletig. Az előadás a Közösség-konferencia az Aktív európai állampolgáriságról nemzetközi konferencián hangzott el. Ford. Laszlovszky Zsuzsa. *Parola*, 1–2: 26–28.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Stratégiai terv... (2005): Stratégiai terv 2006–2008. Közösségfejlesztők Egyesülete.
Parola, 2: 21–24. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Szabó Máté (1994): A társadalmi mozgalmak szerepe a demokratikus politikai rendszer

- intézményesedésének folyamatában Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 3: 45-63.
- Szabó Márton (2016): Cirkusszal nevelni. A szociális cirkusz módszere. *Parola*, 2016/1.
http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Szendrei Andrea (2017): Részvételi színház és közösség. Az OPEN Fesztivál.
Parola, 2: 20-23.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2017/06/Parola_2017-2-1.pdf
- Szigetmonostor Anno*. Szigetmonostori családok fotóalbuma. A település története.
 Szigetmonostor, 2007. Szerk. Herrer-y M. Caesarné. A fotókat gyűjtötte Molnárné
 Pallos Kató és Szalainé Véghmann Ildikó. Faluszépészeti Egylet.
- Szomszédsági gazdaságfejlesztés* (2000). Közösségfejlesztők Egyesülete, CEBSD és
 VIBOSO. Fordította Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, /Parola
 füzetek./
https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2000%20-%20Szomsz%C3%A9ds%C3%A1gi%20gazdas%C3%A1gfejleszt%C3%A9s.PDF
- Társadalmi Párbeszéd Színház TPSz – megjelenít, érzékenyít, lelkesít. A playback-színház
 eszközeit alkalmazó komplex módszer közösségi, társadalmi kérdések élményszerű,
 autonómiát támogató és döntéseket segítő feldolgozásáért *Parola*, 2018/1: 44-49.
http://www.adattar.net/parola/wp-content/uploads/2018/04/Parola_2018-1.pdf
- Thiersch, Hans (1999 [1992]): Életvilág-irányultságú szociális munka. A gyakorlat feladata a
 társadalmi változásban. In Varsányi Erika (vál. és ford.): *Megfigyelés és cselekvés*.
 Balassi Kiadó, Budapest, 88–109.
 Eredeti kiadás: uő (1992): *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit: Aufgaben der
 Praxis in sozialen Wandel*, Juventa Verlag, Weinheim und München.
- Varga A. Tamás (1971): Társadalmi erőpróbákra buzdító cselekvési lehetőségek. A
 műegyetemisták kunszentmiklósi közművelődési akciójának előkészítése. Megjelent a
Varga A. Tamás 1940. március 21 – 2002. július 5. kötetben, 2003 októberében,
 Budapesten, a Közösségfejlesztők Egyesülete kiadásában. A kötet anyagát a 2002.
 szeptember 5-6-án „Közösség” címmel rendezett emlékülésen elhangzottak, valamint
 az arra küldött hozzászólások, továbbá levelek, cikkek és tanulmányok adják. Szerk.
 Vercseg Ilona.
- Varga A. Tamás (1975): A művelődési otthon funkcionális rendszere. *Kultúra és Közösség*, 4:
 30–39.
- Varga A. Tamás (1979): *A művelődés szerepe az autonóm személyiség kialakulásában.*
Elméleti alapvetés hipotézisekkel. Budapest, Népművelési Intézet, 57 oldal
- Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1985): „Nyitott ház, nyitott tevékenység” képzés. Múzsák
 Közművelődési Kiadó, Budapest
- Varga A. Tamás (1988): Lépésjavalatok a helyi közösségfejlesztés kialakításához. *Kultúra és
 Közösség*, 3:104-109
- Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1991): *Település, közösség, fejlesztés. Tapasztalataink a
 helyi társadalmi-kulturális fejlesztésről.* Országos Közművelődési Központ, Budapest.
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/83416ab82c0b7c4785256640006a0942?OpenDocument
- Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1998): *Közösségfejlesztés.* Magyar Művelődési Intézet,
 Budapest.
http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/ec68caea967c3c04c125679f005b84b7?OpenDocument
- Varga Máté (2008): *A Civil Kollégium Alapítvány új képzési rendszere.* Kézirat. Budapest.
- Varga Máté és Vercseg Ilona (2012): *Civil aktivisták tiltakozó akciói, mozgalmi
 Magyarországon 2010-től napjainkig.* Kézirat.
- Varga Máté és Vercseg Ilona (2013): *Diákmozgalom Magyarországon.* Kézirat.

- Varga Máté (2014): A nemzetközi helyzet fokozódik! *A közösség dicsérete* (2014): 25 éves a Közösségfejlesztők Egyesülete. Szerk. Farkas Gabriella és Kovács Edit. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. <https://kofe.hu/parola/parola-fuzetek/>
- Varsányi Erika (vál. és ford.) (1999): Bevezető: *Megfigyelés és cselekvés*. Válogatás a közösségi munka elméleteiből. Balassi Kiadó, Budapest.
- Varsányi Géza (1912): *Népháza, settlement, volksheim*. K. n., Budapest
- Vámos Ágnes, Bodonyi Edit, Kovács Anna, Müller Rodica (2004): Kisebbségi népismeret oktatása a nemzetiségi iskolákban I. *Új Pedagógiai Szemle*, 9: 23–34.
- Vercseg Ilona (1988): *Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest.
- Vercseg Ilona (2000): Közösségfejlesztés és közösségi alapú gazdaságfejlesztés. In: *Szomszédági gazdaságfejlesztés* (2000). Közösségfejlesztők Egyesülete, CEBSD és VIBOSO. Fordította Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, /Parola füzetek./ https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2000%20-%20Szomsz%C3%A9ds%C3%A1gi%20gazdas%C3%A1gfejleszt%C3%A9s.PDF
- Vercseg Ilona (2002): A közösségfejlesztés 10 éve Amerikában, Európában és Oroszországban: ismérvek és mutatók. Nemzetközi konferencia, Moszkva, 2002. október 16-19. Előadás. *Parola*, 3_ 18-20. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Vercseg Ilona (2004): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest /Parola füzetek/. http://www.kka.hu/__062568aa00708a67.nsf/0/c25665214fdbda8ec1256f1800529729?OpenDocument
- Vercseg Ilona (2005a): Central and Eastern Europe in the Limelight. Keynote speech at the Building European civil society through community development. CEBSD–IACD–HACD Conference. Budapest. *Community Development Journal*, 40 (4, October): 399–404. (regisztrációra letölthető: <http://cdj.oxfordjournals.org>)
- Vercseg, Ilona (2005b): *Community Development and Civil Renewal in Hungary*. Keynote speech at the Annual Conference and AGM. Federation for Community Development Learning, February 2005, Liverpool.
- Vercseg Ilona (szerk.) (2005c): *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak*. Vál. Varga A. Tamás. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek/. http://www.kka.hu/__062568aa00708a67.nsf/0/d54896f186631403c1257019002941e3?OpenDocument
- Vercseg Ilona (2005d): Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat. *Parola*, 1: 3-7. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Vercseg Ilona (2010): *Add tovább! Fiatalokkal a települési közösségekért*. Előzetes szempontok egy országos közösségi mozgalom kialakításához. Programindító előadás, és a kialakult csoportok munkáinak összefoglalója. Szakmai Nap, 2010. április 12. Budapest, I. Corvin tér 8. *Parola*, 2: 16. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Vercseg Ilona (2011): *Közösség és részvétel*. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. Felsőoktatási tankönyv. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszéke. Budapest.
- Vercseg Ilona (2014a): Van-e politikai tartalma a közösségi beavatkozásnak? Előadás a XI. Nyári Egyetemen Kunbábonyban, 2014. július 23.-án. *Parola*, 3: 7 http://www.adattar.net/parola/?page_id=18
- Vercseg Ilona (2014b): Mit hoztunk Európából, és mit adtunk Európának? *A közösség dicsérete* (2014): 25 éves a Közösségfejlesztők Egyesülete. Szerk. Farkas

- Gabriella és Kovács Edit. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
<https://kofe.hu/parola/parola-fuzetek/>
- Vercseg Ilona (2018a): *Fejezetek az európai közösségfejlesztés történetéből*. ELTE TáTK Közösségi és Civil Tanulmányok MA szak. Budapest, <https://tatk.elte.hu/e-tananyagok>
és
Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest /Parola füzetek/.
https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2018-Fejezetek%20az%20európai%20kozossegfejlesztes%20tortenetebol.pdf
- Vercseg Ilona (2018b): *Közösségelmélet*. Második, bővített változat. ELTE TáTK Közösségi és Civil Tanulmányok MA szak. Budapest, <https://tatk.elte.hu/e-tananyagok>
és
Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest /Parola füzetek/. https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2018%20-%20Vercseg%20Ilona%20-%20Kozossegelmelet.pdf
- Warren, Roland L. (1997, 1998[1955]): *Studying Your Community*. New York: Russel Sage.
Ford. Dávid Ágnes.
Ismerd meg a településedet! *Parola*, 1997, 2-3: 8-10.; 4: 14-17; *Parola* 1998, 1: 8-9.; 2-3: 24-25. http://www.adattar.net/parola/?page_id=18,
- Warren, Roland L. (1963): *The Community in America*. Rand McNally, Chicago. A kiemeléseket fordította Varga Tamás
- De Wit, Cees (2007[1997]): A közösségfejlesztés gyökerei Hollandiában. In Vercseg Ilona (vál. és szerk.): *Az angol és holland közösségi munka, közösségfejlesztés fejlődésének áttekintése*. Két szemelvény. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./
https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2007%20-%20Az%20angol%20%C3%A9s%20holland%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20munka.pdf
- Working and Learning... (2003): *Working and Learning Together to Build Stronger Communities*. Community learning and development Working draft guidance. Scottish Executive, Edinburgh. www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47021/0025615.pdf

„Jelen kiadvány „A felsőoktatás hozzáférhetőségének javítása, komplex, fenntartható tanulástámogatási környezet kialakítása, az oktatás innovatív megújítása az ELTE telephelyein” projekt részfinanszírozásában készült.

Projekt azonosítószáma: EFOP-3.4.3.-16-2016-00011

Kedvezményezett: Eötvös Loránd Tudományegyetem

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Strukturális és Beruházási Alapok társfinanszírozásával valósul meg.”